DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

https://rantey.org

Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

ŞEYH SAİD İSYANI

ve GERÇEKLER

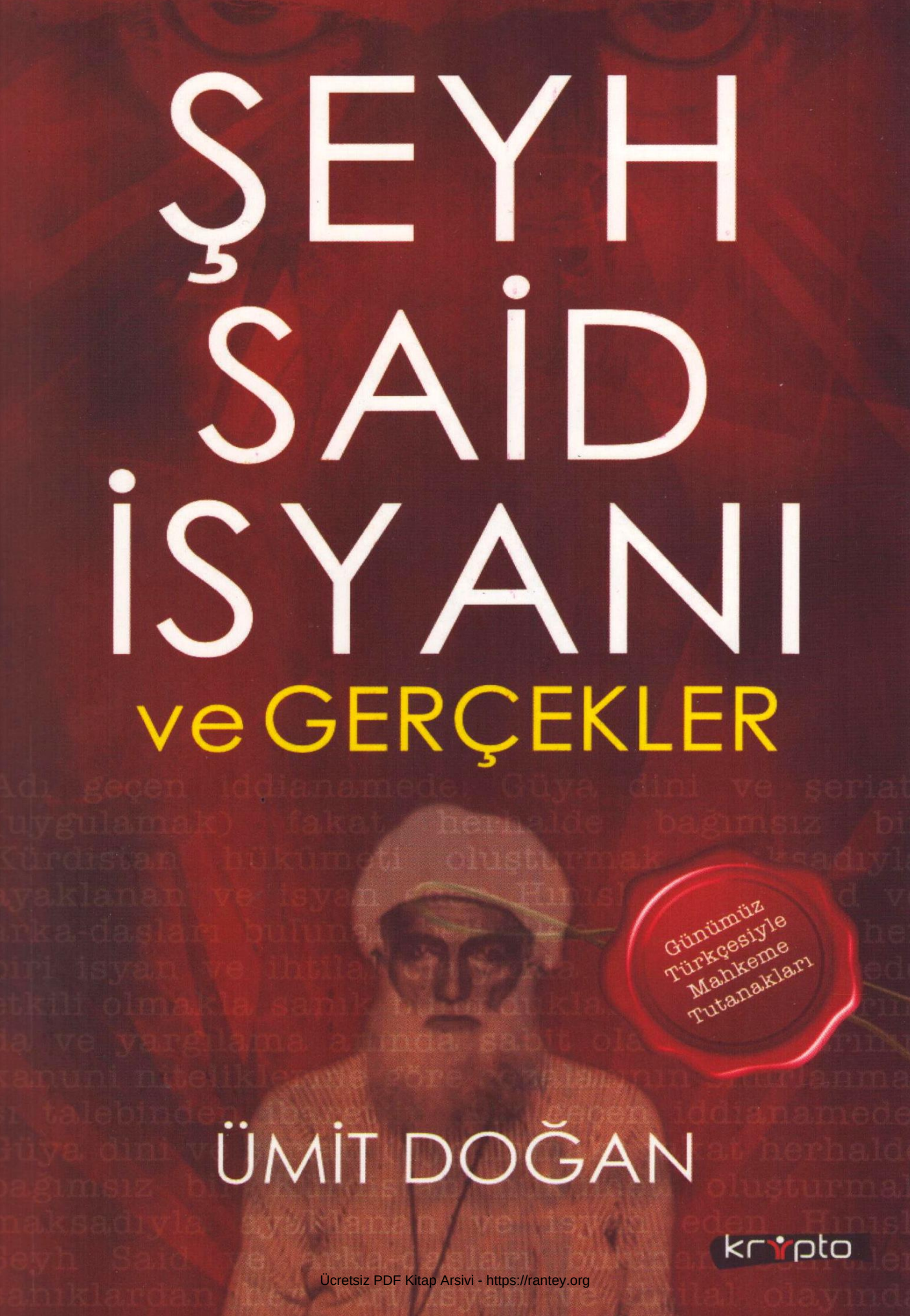

Günümüz Türkçesiyle Mahkeme Tutanakları

ÜMİT DOĞAN

kripto

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ŞEYH SAİD İSYANI VE GERÇEKLER, Ümit Doğan, Kripto Kitaplar©

Genel Yayın No: 223
Araştırma & İnceleme: 163

Yazan: Ümit Doğan
Yayın Yönetmeni: Ümit Çıkrıkcı
Kapak Tasarım: Kripto Tasarım Ekibi
Düzelti: Pınar Öztaş

1.Baskı: Kasım 2023

ISBN: 978-605-7908-37-7
Yayıncı Sertifika No: 45134

Copyright © 2008-2023, KRİPTO KİTAPLAR Publishing House

Yayımlayan:
kripto
Kripto Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti.
Kültür Mahallesi, Ataç 2 Sokak No:71/B / Ankara
Tel: 0312 432 1923 Faks: 432 1933
e-posta: kripto@kriptokitaplar.com
www.kriptokitaplar.com

Satış Direktörü: Murat Alaca
Pazarlama Sorumlusu: Ahmet Mert Öztuğ
Baskı: Genç Offset – İskitler/Ankara
(Matba Sertifika No: 44574)

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ÜMİT DOĞAN

1984 yılında Kırıkkale'de doğdu. İşletme alanında lisans, tarih alanında lisans ve yüksek lisans eğitimini tamamladı. İstiklal Harbi tarihi üzerine bilimsel araştırmalar yapmaya başlayan genç tarihçi, anılan zaman kesitinin üzerinde çok durulmayan ya da araştırılmayan yönlerine derinlemesine nüfuz etmek çabası ile ön plana çıkmıştır. Bu anlayışla kaleme aldığı yayımlanmış on adet kitabı bulunmaktadır. İlk çalışması olan *Mustafa Kemal'in Muhafızı Topal Osman* başlıklı kitabı 2014 yılında yayımlanmış ve çok sayıda baskı yapmıştır. Yazar bu çalışma ile tarihe "Ali Şükrü Bey Hadisesi" olarak geçen olaya net bir şekilde açıklık getirmiştir. Yazarın 2016 yılında yayımlanan ve yine çok az bilimsel araştırmaya konu olan *Türk Papa/İstiklal Harb'inden Ergenekon Sürecine Papa Eftim ve Türk Ortodoks Patrikhanesinin Faaliyetleri* isimli ikinci çalışması, yakın tarihimizin unutulan bir sayfasına ışık tutmuş ve birçok kesim tarafından beğeni kazanmıştır. Yazar, *Atatürk'ü Öldürme Planları* isimli üçüncü kitabında, Atatürk'e yapılan otuzdan fazla suikast tertibini ilk defa ortaya çıkarıp, yayımladığı belgelere dayanarak anlatmıştır. Yazarın Kurtuluş Savaşı'mızın kazanılması adına Atatürk'ün kontrolünde gerçekleşen istihbarat faaliyetlerine ve kahraman istihbaratçılarımızın eşsiz mücadelelerine yer verdiği *Atatürk'ün İstihbarat Faaliyetleri* isimli dördüncü kitabı, Nisan 2017'de raflardaki yerini almıştır. Ümit Doğan'ın beşinci kitabı *Derin Sultan Abdülhamid* isimli çalışması, Osmanlı Devleti'nin son döneminde yaşananlara ışık tutması amacıyla hazırlanmış olup, Osmanlı sultanları arasında özel bir yere sahip

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

olan Sultan Abdülhamid Dönemi ile ilgili önemli tespitler yapmaktadır. Ümit Doğan'ın kaleme aldığı *Çarpıtılan Tarihle Hesaplaşma* isimli altıncı kitabı Aralık 2018'de, *Ana Türk/Atatürk'ün Annesi Zübeyde Hanım* isimli yedinci çalışması Aralık 2019'da, *İskilipli Atıf Gerçeği* isimli sekizinci çalışması ve *Hurafeler/Atatürk'e Yönelik Kara Propaganda* isimli dokuzuncu çalışması Eylül 2021'de, onuncu çalışması *Hurafeler-2 ve* on birinci çalışması *Lozan Gerçeği* Eylül 2022'de, *Şeyh Said İsyanı ve Gerçekler isimli on ikinci çalışması* Kasım 2023'te okuyucuyla buluşmuştur.

Ümit Doğan, Cumhuriyet tarihi alanındaki araştırmalarından elde ettiği birikimlerini cumhuriyetimizin emanetçisi olan çocuklara aktarmak amacıyla *Çocuklar İçin Atatürk'ün Hayatı, Çocuklar İçin Kurtuluş Savaşı Tarihi* ve *Çocuklar İçin Kurtuluş Savaşı Kahramanları* isimli üç tane de çocuk kitabı kaleme almış; bu kitaplar Aralık 2019'da çocuk okurlarla buluşmuştur.

Ümit Doğan, evli ve bir çocuk babasıdır.

İletişim:
E–Posta: tsumut71@gmail. com

Twitter: @tsumut71
İnstagram:@umt.dogan
Facebook: https://www.facebook.com/umit.dogan.1650

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ **11**

BİRİNCİ BÖLÜM

ŞEYH SAİD İSYANI'NIN ÖNCESİNDEKİ GELİŞMELER, İSYANIN BAŞLAMASI VE YAYILMASI **13**

Şeyh Ubeydullah 13
Seyyid Abdülkadir 15
Azadi Cemiyeti 18
Nasturi İsyanı 19
Beytüşşebap İsyanı 24
Kör Sadi 25
Şeyh Said 29
İsyanı Başlatan Çatışma 31
Genç'in İşgali 35
Hani'nin İşgali 36
Palu'nun İşgali 36
Lice'nin İşgali 38
Elazığ'ın İşgali 38
Silvan'ın İşgali 39
Varto'nun İşgali 40
İsyan Basına Yansıyor 40
Sıkıyönetim İlan Ediliyor 42
İsyan, Hükûmeti Düşürüyor 43
Yeni Başbakan İsmet Paşa 44
İstiklal Mahkemeleri Yeniden Kuruluyor 45
Diyarbakır Halkı Şeyh Said'e Karşı Şehri Savunuyor 46

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İKİNCİ BÖLÜM

ASKERÎ MÜDAHALE, İSYANCILARIN YAKALANMASI VE ŞARK İSTİKLAL MAHKEMESİ 49
Askerî Harekât Başlıyor 49
İsmet Paşa'nın İsyanın Durumu Hakkındaki Açıklaması 52
İstiklal Mahkemesi Göreve Başlıyor 54
Şeyh Said Yakalanıyor 55
Diyap Ağa: "Hain Şeyh Said'i Dersim'e Sokmadık!" 59
Seyyid Abdülkadir, İsyanın Başına Geçmek İstiyor 62
Seyyid Abdülkadir'in Mahkemesi 64
Seyyid Abdülkadir ve Kör Sadi'nin İdamı 68
Şeyh Said'in Varto'da Alınan İlk İfadesi 71
Şeyh Said Diyarbakır'a Getiriliyor 72
Şeyh Said İsyanını Vahdettin mi Planladı? 73
"Adalet İstemiyorum, Af İstiyorum!" 76
Şeyh Said'in Mahkemesi Başlıyor 79
Şeyh Said Davasında Yargılananların Aldıkları Cezalar 115
Şeyh Said ve Arkadaşlarının İdamı 117
Şeyh Said, İsyanın Neresinde? 118
İngiliz Parmağı Var mı? 121
Şeriat mı? Kürtçülük mü? 127
Şeyh Said Kürtçülük İddialarını Neden Reddetti? 135

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ŞEYH SAİD'İN MAHKEME TUTANAKLARININ GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİNE ÇEVRİLMİŞ METNİ 137
25 Mayıs 1925 Pazartesi 137
26 Mayıs 1925 Salı 140
İddianame 141
Davanın Açıklaması 141
Şeyh Said'in Sorgusu 142
Yüzleşme Tutanağı 166
Şeyh Said'in Yazılı Sorgu İfadesi 169

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Şeyh Said'in İddia Makamınca Yazıya Geçirilen İfadesi 185
İddia Makamının Şeyh Said'e Soruları 191
30 Mayıs 1925 Cumartesi 198
Şeyh Said'in Sorgusu 199
Şeyh Abdullah'ın Sorgusu 201
Binbaşı Kasım Bey'in Sorgusu 214
Şeyh İsmail'in Sorgusu 226
Şeyh Abdüllatif'in Sorgusu 231
Hacı Halid Efendi'nin Sorgusu 235
Abdülhamid Efendi'nin Sorgusu 237
Kamil Bey'in Sorgusu 238
Kargapazarlı Reşid'in Sorgusu 241
1 Haziran 1925 Salı 242
7 Haziran 1925 Pazar 243
8 Haziran 1925 Pazartesi 243
9 Haziran 1925 Salı 243
10 Haziran 1925 Çarşamba 243
14 Haziran 1925 Pazar 243
15 Haziran 1925 Pazartesi 244
19 Haziran 1925 Cuma 244
27 Haziran 1925 Cumartesi 244
Savcının İsyanın Niteliği Hakkındaki Konuşması ve
Son İddianame 244
İsyancıların Başı Şeyh Said'in Okunan Savunması 257
Melekanlı Şeyh Mahmud oğlu Şeyh Abdullah'ın Savunması 265
Emekli Binbaşı Vartolu Kasım Bey'in Savunması 266
Hasan oğlu Şeyh İsmail'in Savunması 273
Şeyh Abdüllatif'in Sözlü Savunması 275
Nadir oğlu Abdülhamid'in Sözlü Savunması 275
Hacı Yusuf oğlu Hacı Halid'in Sözlü Savunması 275
Halid Bey oğlu Kamil Bey'in Savunması 276
Ali oğlu İsmail'in Savunması 277
Hacı Halid oğlu Molla Emin'in Savunması 277
Kargapazarlı Reşid'in Savunması 277
Çanlı Şeyh Ali'nin Savunması 278

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Kargapazarlı Halil oğlu Mehmed Ağa'nın Savunması 278
Halid Bey oğlu Baba Bey'in Savunması 279
Kargapazarlı Ahmed oğlu Reşid'in Savunması 279
Said Esad oğlu Timur Ağa'nın Savunması 280
Kamil oğlu Abdüllatif Bey'in Savunması 281
İbrahim oğlu Mehmed Bey'in Savunması 281
Selim oğlu Bahri Bey'in Savunması 282
İbrahim oğlu Süleyman Bey'in Savunması 282
Mustafa oğlu Şeyh Cemil'in Savunması 283
Yusuf oğlu Çerkes'in Savunması 283
Mehmed oğlu Maksud'un Savunması 283
Mehmed oğlu Halid'in Savunması 283
Malazgirt Savcısı Abdülmecid Efendi'nin Savunması 283
Şeyh Şerif'in Savunması 284
Hasan oğlu Süleyman'ın Savunması 287
Hüseyin oğlu Ali Badan'ın Savunması 287
Bingöllü Selim oğlu Yusuf'un Savunması 288
Mahmud oğlu Hüseyin'in Savunması 288
Bingöllü Öğretmen Molla Cemil'in Savunması 289
Haydar oğlu Nimet'in Savunması 289
Mehmed oğlu Ahmed'[in Savunması] 289
Modanlı Hacı Süleyman oğlu Hasan Fehmi'nin Savunması 289
Jandarma Teğmeni Mehmed Mihri Efendi'nin Savunması 290
Jandarma Ali 293
Jandarma Yüzbaşısı Ali Avni Efendi'nin Hulasa-i Müdafaatı 294
Cemilpaşazade Ekrem Bey'in Aslı Saklı Savunmasının Özetidir . 294
Valirli Hacı Sadık Bey'in Savunması 296
Cemilpaşazadelerden Kadri, Cevdet, Memduh, Muhiddin Beylerin Ortak Savunmaları 297
Nakib Bekir Sıdkı Bey'in Savunması Hülasası 300
Bingöl Müftüsü Şeyh İbrahim Efendi'nin Savunması 302
Şeyh Ali'nin Savunması 303
Şeyh Halid oğlu Şeyh Celal'in Savunması 303
Bingöllü Şeyh Hasan'ın Savunması 303
Demirci Ömer oğlu Süleyman'ın Savunması 304

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Arab Ali Abdi'nin Savunması 304
Mehmed (Ahmed) oğlu Süleyman'ın Savunması 304
Şerif oğlu Süleyman'ın Savunması 305
Şerif oğlu Jandarma Hamid'in Savunması 305
Arif (Halid) Nadir'in Savunması 305
Genç Yazı Başkâtibi Mehmed Tahir'in Savunması 306
Bingöllü Mehmed oğlu Tahir'in Savunması 306
İsmail oğlu Ahmed'in Savunması 306
Bingöl Halk Partisi Reisi Rüşdü Efendi 306
Bingöl Kaymakamı Hüseyin Hilmi Bey'in Savunması 307
Hanili Mustafa Bey'in Savunması 310
Mahmud Bey oğlu Örfi'nin Savunması 311
Hanili Şeyh Ali oğlu Şeyh Abdullah'ın Savunması 311
Hanili Şeyh Bekir oğlu Şeyh Ömer'in Savunması 312
Hanili Şeyh Adem'in Savunması 312
Hanili Salih Bey'in Savunması 313
Salih Bey oğlu Hasan'ın Savunması 315
28 Haziran 1925 Pazar 315
Vartolu Ahmed oğlu Ali'nin Savunması 316
Ahmed Ağa oğlu Cündi'nin Savunması 316
Madenli Kadri Efendi'nin Savunması 316
Genç Valisi İsmail Hakkı Bey'in Savunması 317
Bingöl Bidayet Hâkimi Ali Rıza Efendi'nin Savunması 321
Perhangök Kasaba Müdürü Tayyib Ali Efendi'nin Savunması 322
Genç Müftüsü Hacı İlyas Efendi'nin Savunması 325
Hanili Mahmud Bey'in Savunması 325
Liceli Hacı Sadullah Bey oğlu İbrahim Bey'in Savunması 326
Kırıkanlı Abdülhamid'in Savunması 327
Bazikanlı Mehmed Reşid'in Savunması 327
Reşid oğlu Mahmud'un Savunması 327
Bingöllü İzzet oğlu Mehmed'in Savunması 328
Bingöllü Nadir oğlu Halid'in Savunması 328
Karar 328

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

EKLER **347**
Ek-1: Şeyh Eyüb ve Doktor Fuad Davasının Mahkeme Karar Tutanağı 347
Ek-2: Seyyid Abdülkadir Davasının Mahkeme Karar Tutanağı.... 350
Ek -3: Şeyh Said Davasının Mahkeme Karar Tutanağı 357

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ÖN SÖZ

Şeyh Said İsyanı yakın dönem siyasi tarih yazıcıları tarafından her zaman gündemde tutulan tartışmalı bir konu olmuştur. İsyanla ilgili mutabakat sağlanamayan hususların başında ayaklanmanın temelinde dinî kaygıların mı, yoksa etnik unsurların mı yer aldığı konusu gelmektedir. Şeyh Said şeriat için mi, yoksa bağımsız bir Kürt devleti kurmak için mi isyan etmiştir? Doğu illerimizde yüzlerce yıldır örselenmiş bulunan otorite boşluğunun tesisi için büyük bir sınav, Musul meselesini etkileyen önemli bir kilometre taşı olan bu isyan uzun süren bir hazırlık aşamasından sonra planlı şekilde mi başlamış, yoksa dönemin siyasi gelişmelerine karşı oluşan halk tepkisiyle birdenbire mi ortaya çıkmıştır? Şeyh Said bu isyanın neresindedir? Başından beri isyanın planlayıcısı mıdır, yoksa diğer asiler gibi hâlihazırda başlamış olan isyana sonradan mı dâhil olmuştur? "Azadi" adıyla bilinen Kürt İstiklal Komitesinin isyanla ilgisi var mıdır? Musul müzakerelerinin devam ettiği süreçte ortaya çılan bu isyanda İngiltere'nin parmağı var mıdır? Bilimsel çevrelerde bu gibi tartışmalara neden olan Şeyh Said İsyanı, kamuoyu nezdinde de çoğu zaman hamasetten öteye geçemeyen yorumlarla ele alınmıştır. Bunun temel nedeni, tarihsel bir mesele olarak incelenmesi gereken bu isyanın çeşitli sebeplerle günümüz siyasetine alet edilmiş olmasıdır. Kimi zaman ideolojik, kimi zaman dinî saplantıların şişirdiği hamasi tavırlar bize göre yaşanan sürecin objektif bir şekilde ele alınmasını engellemekte ve gerçeklerin üzerini örtmektedir.

Tarihî olayların gerçekliğini tarafsız şekilde ortaya koymanın en net yolu ise iddia sahiplerine belge ve kaynak sunmaktan geçer. Meydana getirdiğimiz bu çalışmamızda da her zamanki gibi

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

yine bu yolu tercih ettik. Hatta bu sefer işin boyutunu daha da öteye taşıyarak, Şeyh Said İsyanı sonrasında gerçekleşen yargılama sürecine dair, isyanın elebaşlarının Şark İstiklal Mahkemesindeki ifadelerini, yüzleştirme tutanaklarını, isyana müdahil olan tüm sanıkların mahkemede yaptıkları savunmaları, bu savunmalardaki itirafları, pişmanlıkları ve af taleplerini **günümüz Türkçesiyle ve herhangi bir yorum katmaksızın** okura aktarmayı uygun gördük. Bu nedenle de kitabımızın adını *Şeyh Said İsyanı ve Gerçekler* vermek uygun düştü.

Elinizdeki bu kitap üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde isyanın öncesindeki gelişmeler, isyanın başlaması ve yayılması; ikinci bölümde askerî müdahale, isyancıların yakalanması ve yargılanması konuları ele alınmıştır. Üçüncü ve son bölümde ise günümüz diline çevrilen Şark İstiklal Mahkemesi tutanaklarına yer verilmiştir. Gerek metin içinde gerekse kitabın ekler kısmında konuyla ilgili pek çok belgenin görüntüsü de sizlere sunulmuştur.

Kitabın hazırlanma sürecindeki sabır ve desteklerinden dolayı kıymetli aileme teşekkür ederim. Kitabın yayına hazırlanmasında emek sarf eden Kripto Kitaplar Yayınevi çalışanlarına da teşekkürü borç bilirim.

Dilerseniz sizleri daha fazla bekletmeyelim. 1925 yılına gidelim. Şeyh Said ve onunla beraber hareket edenler kimlermiş, ne için isyan etmişler, amaçları ne imiş; kendi ifadelerinden dinleyelim. Akabinde devletin onlara nasıl bir cevap verdiğini, akıbetlerinin ne olduğunu öğrenelim. Gerçeklere olan yolculuğumuz başlasın...

Ümit Doğan
22 Ekim 2023, Bandırma

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

BİRİNCİ BÖLÜM

ŞEYH SAİD İSYANI'NIN ÖNCESİNDEKİ GELİŞMELER, İSYANIN BAŞLAMASI VE YAYILMASI

Şeyh Ubeydullah

Ubeydullah. Hakkâri'nin Şemdinli ilçesine bağlı Nehri köyünde doğdu. Nakşibendi tarikatının tanınmış bir Kürt şeyhi idi. Köklü bir aileden geldiği söylenen Seyyid Taha'nın üç oğlundan biriydi.[1] Doğduğu köy İran sınırına üç saat uzaklıktaydı. Babasından dinî ilimleri öğrenen Ubeydullah'ın tarikat lideri olması nedeniyle hem İran hem de Osmanlı Kürtlerinden çok sayıda müridi vardı.[2] Geniş sülalesi ve müritleri ile birlikte küçümsenemeyecek bir silahlı gücün başı durumundaydı.

II. Abdülhamid'in idaresindeki Osmanlı Devleti 1877 yılında Rusya'yla savaşa girdiği zaman Kürt beylerinden yardım istemişti. Yapılan cihad çağrısına karşılık veren Ubeydullah, Hükûmetten silah talep edince Osmanlı Devleti Amerika'dan aldığı piyade tüfeklerinden 20.000 kadarını Ubeydullah'a verdi. Beklentiye göre Ubeydullah Ruslara karşı cihat edecek, savaş

---

[1] N. Bilal Şimşir, *Kürtçülük*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2007, s.178.

[2] Ahmet Deniz, *Şeyh Ubeydullah Nehri'nin Siyasi Faaliyetleri,* Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Mardin, 2017, s.27.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

bittiğinde ise tüfekleri Hükûmete geri verecekti. Ancak Kürtlerin pek çoğu savaş meydanını terk ettiği gibi bir kısmı da bölgede hâkimiyet sağlayan Rusların tarafına geçmiş,[3] Ubeydullah da savaşın sonunda 20.000 tüfeği Hükûmete geri vermemiş, tüfeklerin büyük kısmını İran pazarında satmıştı.[4] Üstelik Ubeydullah, Ruslara karşı savaştığı için Osmanlı Hükûmetinden nişan ve para ödülü beklemişti. Beklediği ödül bir türlü verilmeyince Ubeydullah Van valisine başvurup son savaştaki hizmetleri karşılığında kendisine nişan ve başka ödüller verilmesini istedi. Ubeydullah aslında İran vatandaşıydı ve buradan yardım alıyordu. Ruslara karşı savaştığı için İran'dan aldığı para yardımı da kesilmişti. Tahran Hükûmeti, Rusya'yla bozuşmamak için Ubeydullah'ın maaşını kesmek zorunda kalmıştı. Osmanlı Hükûmeti de kendisinin durumunu görmezden geliyordu. Ubeydullah güya bu haksızlığı içine sindiremiyordu.[5] Sonunda isyan etti ve İngiltere'nin Tebriz Konsolosu Abbott'un ifade ettiği gibi, Türk Hükûmetinden aldığı silahları yine Türk Hükûmetine karşı kullandı. 30 Ağustos 1879'da başlayan isyan bir buçuk ay sonra bastırıldı. Ubeydullah teslim oldu. Osmanlı Hükûmeti 20.000 kuruş maaşa bağladığı Ubeydullah ve ailesini 1881 yılında Hicaz'a sürdü. Ubeydullah'ın 1883 yılında ölmesinden sonra aile üyelerinin Cidde'de mecburi ikamet cezası kaldırıldı ve çocukları Türkiye'ye döndü.[6]

---

[3] Melike Sarıkçıoğlu, "İran Arşivlerine Göre Şeyh Ubeydullah İsyanı", *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.3, S.5, s.9.

[4] Şimşir, *a.g.e.*, s. 179.

[5] Şimşir, *a.g.e.*, s. 185.

[6] Şimşir, *a.g.e.*, s. 195.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Seyyid Abdülkadir

Abdülkadir. Şeyh Ubeydullah'ın en küçük oğlu. 1851 yılında Hakkâri'nin Şemdinli ilçesinde doğdu. 1879'da çıkan Şeyh Ubeydullah ayaklanmasında silahlı isyancıların komutanıydı, Türk askerine karşı silah kullandı. 1881 yılında babası Ubeydullah'la birlikte Hicaz'a sürüldü.[7] *Babası öldükten sonra sürgün cezası kalkınca 1890 yılında İstanbul'a döndü. 1896 yılında II. Abdülhamid'e karşı yapılan suikast girişimine adı karıştığı için bu sefer Mekke'ye sürgün edildi. Meşrutiyet'in ilanıyla beraber tekrar İstanbul'a döndü.*

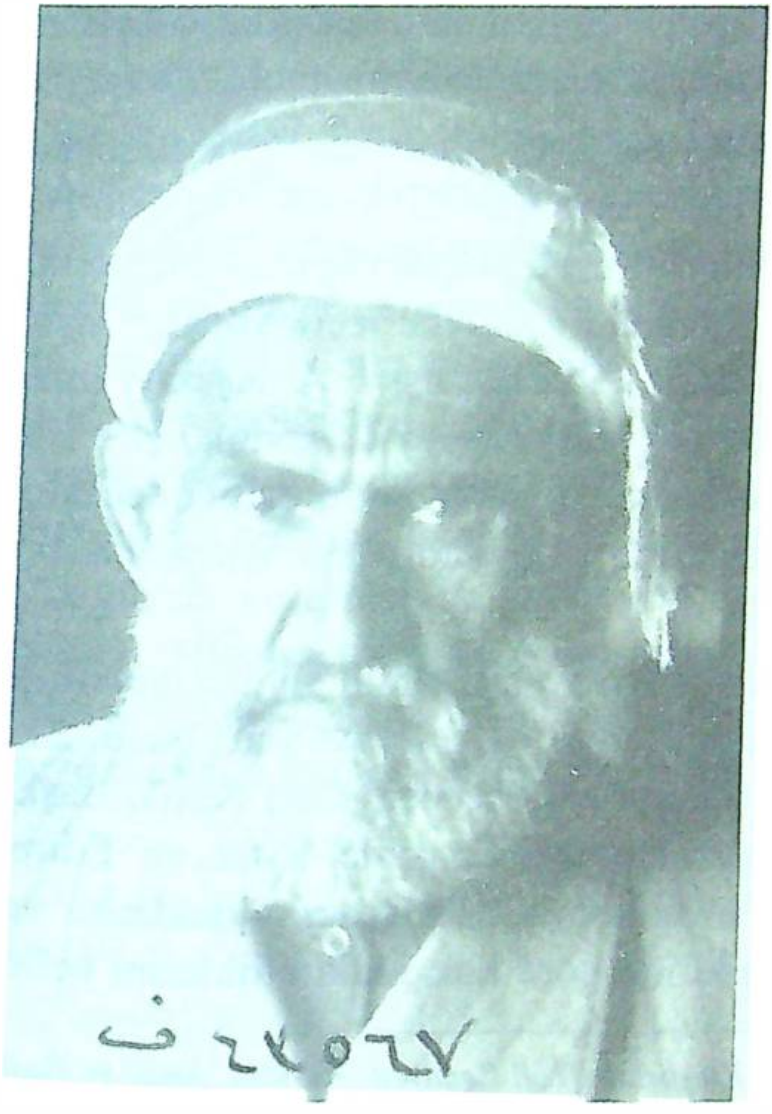

Seyyid Abdülkadir

[7] Şimşir, *a.g.e.*, s. 252.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda Osmanlı Devleti'nin dağılma ihtimaline karşı özerklik veya bağımsızlık isteyen Kürt ileri gelenleri Kürdistan Teali Cemiyetini kurmuşlardı. Cemiyetin kurucusu ve başkanı Seyyid Abdülkadir'di.

İngilizlerle yakın ilişkiler kuran Kürdistan Teali Cemiyetinin iki kurucu üyesi Ahmed Hamdi Paşa ve eski adliye müfettişi Emin Ali Bey, aynı zamanda İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin kurucu üyeleriydi. Ahmed Hamdi Paşa daha sonra İngiliz Muhipleri Cemiyetine ikinci başkan olarak seçilmişti.[8] Tabiatıyla Kuvayımilliye hareketine hareketine karşı olan Kürdistan Teali Cemiyeti, Mustafa Kemal ve arkadaşları aleyhinde Peyam-ı Sabah gazetesinde bir bildiri yayınladı.

Kurulduktan bir hafta sonra özerklik çalışmalarına başlayan Kürdistan Teali Cemiyeti, 22 Aralık 1918'de Hürriyet ve İtilaf Partisi ile Kürt nüfusun yoğun olduğu bölgelerde saltanat ve hilafete bağlı kalmak koşuluyla özerk yönetim ilan edilmesini öngören bir anlaşma imzalamıştı.[9] Anlaşmayı imzalayan altı kişi arasında cemiyet adına Seyyid Abdülkadir, Hürriyet ve İtilaf Partisi adına sonradan vatan haini ilan edilecek olan Konya mebusu Zeynelabidin ve Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi de bulunmaktaydı.

Kürdistan Teali Cemiyetinin İngiliz yetkililerle yaptığı görüşmeler İngiliz gizli belgelerine yansımıştı. 21 Temmuz 1919 tarihli bir raporda Mr. Hohler; Kürt Partisi Başkanı Seyyid Abdülkadir, gazeteci Mevlanzade Rıfat ve Edirne adliyesinden Emin Bey'in tanınmış Kürtlerden olduklarını ve bunların Wilson Prensiplerine göre hak iddia ettiklerini belirtiyordu.[10] İngi-

---

[8] Bilal Altan, *Kürdistan Teâlî Cemiyeti: Kuruluş, Amaç ve Faaliyetleri*, Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Mardin, 2017, s. 146.

[9] Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi II*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1992, s.180.

[10] Erol Ulubelen, *İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1982, s. 194.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

liz Yüksek Komiseri Amiral De Robbeck tarafından İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon'a gönderilen 9 Aralık 1919 tarihli bir raporda Mr. Hohler'in Kürt meselesi hakkında Seyyid Abdülkadir'le görüştüğü, Kürtlerin bütün ümitlerini İngilizlere bağladığı yazıyordu.[11] Robbeck, 26 Mart 1920 tarihli bir başka raporda ise Kürdistan'ın Türkiye'den tamamen ayrılması gerektiğini belirtiyor ve Kürdistan Teali Cemiyeti Başkanı Seyyid Abdülkadir ve Paris'te bulunan Kürt delege Şerif Paşa için "emrimizdedir" ifadesini kullanıyordu.[12] Seyyid Abdülkadir ve arkadaşlarının kendi başlarına İngilizlerle görüşüp özerklik istemeleri İstanbul Hükûmetini bile rahatsız etmişti. 10 Temmuz 1919'da Babıâli'ye çağrıldılar. Görüşmeye Hükûmet adına Deniz Kuvvetleri Bakanı Avni Paşa, eski Savaş Bakanı Ahmet Abuk Paşa ve eski Şeyhülislam Haydarizade İbrahim Efendi katıldı. Seyyid Abdülkadir ve arkadaşlarını Osmanlı Devleti'nden ayrılıp bir Kürdistan kurmaya çalışmak ve yetkileri olmadığı hâlde İngilizlerle görüşmekle suçlayan Hükûmet üyeleri, yabancı devletlerle görüşme yetkisinin Hükûmete ait olduğunu hatırlattılar. Buna karşı çıkan Mevlanzade Rıfat'ın Wilson Prensiplerine göre bağımsız Kürdistan taleplerine karşı çıkılamayacağını, Kürtlere özgürlük ve güvenlik sağlayacak tek devletin de İngiltere olduğunu, Hükûmetin önce kendi başının çaresine bakması gerektiğini söylemesi üzerine Ahmet Paşa yerinden fırlayarak hiç kimseye bir karış toprak verilemeyeceğini söyledi.[13]

---

[11] *Aynı eser*, s. 207.
[12] *Aynı eser*, s. 257.
[13] Şimşir, *a.g.e.*, s. 312.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Azadi Cemiyeti

Kürdistan Teali Cemiyeti cumhuriyetin ilanıyla birlikte kapatılınca Seyyid Abdülkadir, Cibranlı Halid ve eski Bitlis Mebusu Yusuf Ziya önderliğinde gizli bir Kürt Komitesi kuruldu. Şeyh Said'in mahkeme tutanaklarında Kürdistan İstihlas ve İstiklal Cemiyeti (Kürdistan Kurtarma ve Bağımsızlık Cemiyeti) olarak karşımıza çıkan bu gizli örgüt, Kürt Özgürlük Cemiyeti anlamına gelen "Ciwata Azadiya Kurd" yani kısaca "Azadi" olarak biliniyordu.[14]

Azadi ile ilgili geniş bilgiye sahip olmamakla beraber Şeyh Said'in mahkeme tutanaklarından örgütün yapısı ve faaliyetleri hakkında bazı ipuçlarına ulaşıyoruz. Mahkemede sorgulanan Binbaşı Kasım Bey'in anlattığına göre, Bitlis Mebusu Yusuf Ziya, Kasım Bey'in yanına gelerek Kürdistan İstihlas ve İstiklal Cemiyetinin kurulduğunu söylemiş, cemiyetin faaliyetleri için gerekli olan para, silah ve cephaneyi bir devletin vereceğini vurgulayarak Kasım Bey'e cemiyetin işlerini yapmasını teklif etmişti. Daha sonra Yusuf Ziya Bey, isim vermeyerek cemiyete muhterem kişilerin de üye olduğunu, cemiyetin para sıkıntısı olmadığını, iki milyon lirası olduğunu ve bir devletin kırk bin tüfek vereceğini söylemişti. Ayrıca Kasım Bey, Yusuf Ziya ile gelen Reşid Bey'den örgütün gayet gizli bir yapılanmaya sahip olduğunu, cemiyetin beşer beşer teşkilatlandığını ve her beş kişinin diğer beş kişiden haberi olmadığını öğrenmişti. Cemiyet üyeleri birer kart taşıyor, kartlarda üye ve yöneticileri ayıracak belli özellikler bulunuyordu.[15]

İngiliz belgelerinde de Azadi ile ilgili bilgilere rastlamak mümkün. Bu bilgilerin çoğu, Azadi üyesi olup 1924 Beytüşşebap İsyanı'nda Türk ordusundan firar eden subayların verdiği

---

[14] Levent Ayabakan, *Kürt-İngiliz İlişkileri (1918-1925)*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Sakarya, 2016, s. 260.

[15] Abdülhakim Koçin, Eyüp Ertüren, *Şark İstiklal Mahkemesi Şeyh Said Davası Mahkeme Tutanakları*, Nobel Yayınları, Ankara, 2020, s. 140.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

bilgilerden oluşan İngiliz Hava Bakanlığı ve Sömürge Bakanlığı raporları. Bu raporlarda cemiyetin Erzurum, İstanbul, Kars, Beyazıd, Vahtava, Malazgird, Hınıs, Bitlis, Van, Siirt, Diyarbakır, Mardin ve Dersim'de şubeler açtığı ve 7. Kolordu içine sızdığı görülüyor.[16]

Azadi Cemiyeti ilk kongresini 1924 yılında Erzurum'da yapmıştı. 3 Mart 1924 tarihinde halifeliğin kaldırılması Doğu ve Güneydoğu bölgesine hâkim durumdaki şeyhleri rahatsız etmişti. Eğitim ve öğretimin birleştirilmesiyle şeyhlerin önce itibar sonra para kaynağı olan medreseler kapatıldı. İddialara göre Azadi; şeyh, hoca ve aşiret reislerinin desteğini almak için dinî söylemler geliştirmiş ve 1924 yılı içinde yapılan halifeliğin kaldırılması, medreselerin kapatılması gibi devrimleri taraftar kazanmak için kullanmıştı. Yusuf Ziya vasıtasıyla muhalefetle görüşen örgüt, yurt dışındaki Vahdettin ile de irtibat kurmuştu.[17]

Nasturi İsyanı

Hepinizin bildiği üzere Musul meselesi Lozan Konferansı'nda çözülememiş, konunun daha sonra görüşülmesine karar verilmiş ve bu durum Lozan Antlaşması'nın üçüncü maddesinde "*Türkiye ile Irak arasındaki sınır, anlaşmanın yürürlüğe girişinden başlayarak dokuz aylık bir süre içerisinde Türkiye ile İngiltere arasında anlaşma sağlanamazsa konu Birleşmiş Milletlere götürülecektir.*"[18] şeklinde belirtilmişti.

5 Ekim 1923'te Türkiye'yle temasa geçen İngiliz Hükûmeti Lozan Antlaşması'nın ilgili maddesinin öngördüğü ikili görüşmelerin bir an önce başlamasını ve söz konusu maddede yer alan dokuz aylık sürenin, antlaşmanın yürürlüğe girmesinden değil, bu başvuru tarihinden itibaren geçerli olmasını önermişti.

---

[16] Ayabakan, *a.g.t.*, s.262.

[17] Eyüp Ertüren, *Şark İstiklal Mahkemesi: Şeyh Said İsyanı*, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2018, s. 353.

[18] Meray, *a.g.e.*, s. 3.

Ücretsiz PDF Kitap Ağı - https://rantey.org

İki ülke arasında yapılan müzakereler sonunda Musul ile ilgili ikili görüşmelerin 19 Mayıs 1924'te İstanbul'da yapılmasına karar verildi. Haliç Konferansı adı verilen toplantıların bir ve ikinci oturumlarında taraflar Lozan'daki görüşlerini tekrarladılar. 24 Mayıs 1924 tarihli üçüncü oturumda ise İngilizler Hakkâri ilinin, Beytüşşebab, Hakkâri merkez ve Revanduz ilçelerinin de Nasturi yurdu olarak Irak'a bırakılmasını Türkiye'den talep etti. Fethi Bey bu isteğe şiddetle karşı çıktı. İngiltere'nin bu konudaki ısrarlı tutumunu 3 Haziran'da yapılan oturumda da devam ettirmesi yüzünden, Haliç Konferansı 5 Haziran günü bir sonuç alınamadan dağıldı.[19] Yaklaşık iki ay sonra İngiltere, Ankara'ya konuyu Milletler Cemiyetine birlikte götürme önerisinde bulundu. Bunun üzerine Türk Hükûmeti 4 Ağustos 1924 günü İngiltere'ye yeni bir ikili görüşme yapılması teklifinde bulundu. İngiltere bu teklife 6 Ağustos 1924 Çarşamba günü tek başına Milletler Cemiyetine müracaat etmek suretiyle cevap verdi.

İngiltere'nin Musul Meselesi'nin halledilmesi için Milletler Cemiyetine başvurmasından bir gün sonra, yani 7 Ağustos 1924 Perşembe günü Nasturi İsyanı patlak verdi. Hakkâri Valisi Halil Rıfat Bey beraberinde İl Jandarma Komutanı, bir subay ve 16 Jandarma eriyle birlikte Hakkâri merkezden Çukurca'ya gitmek üzere hareket etti. Kafile Hangediği bölgesine geldiği zaman Nasturilerin saldırısına uğradı. Jandarmalardan bazıları şehit düşüp bazıları da yaralanırken Vali Halil Rıfat Bey, Nasturiler tarafından esir alındı.[20] Kafilenin etrafını saran 200 kadar Nasturi, sağ kalan askerlerin ellerinden silahlarını aldı. Esir edilen

---

[19] Emine Kısıklı, "Yeni Gelişmelerin Işığında Geçmişten Günümüze Musul Meselesi", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 24, s. 517.

[20] Sedat Işık, "Nasturi İsyanı ve Bitlis Milletvekili Yusuf Ziya Bey'in Bu İsyandaki Rolü", Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Haziran 2021, S.27, s.267.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Vali, Nuhup aşireti reisi Gülyano isimli birisine götürüldü. Ertesi gün Vali, Irak Hükûmetinin kontrolündeki İmadiye köyüne götürülmek üzere yola çıkarıldı. Aşağı Tayyari denilen bölgede kafileye rastlayan Tayyari aşireti reislerinden ve Türk Hükûmeti dostu olan Hoşabe, Vali'nin serbest bırakılmasını sağladı. Serbest kalan Vali, İngiliz uçaklarının bölgede uçuş yaptığından bahsediyor ve şöyle diyordu:

"Nasturiler arasında silahlı İngiliz askerlerinin görülmesi İngilizlerin son günlerde bu canileri Hükûmetimiz aleyhine kışkırtmakta olduklarına şüphe bırakmamaktadır."[21]

19 Ağustos 1924 tarihinde toplanan Bakanlar Kurulu, Nasturilere karşı askerî müdahale yapılmasına ve harekâtın Cafer Tayyar Paşa tarafından yönetilmesine karar verdi. Bölge halkına askere karşı silah kullanmayanlara kesinlikle dokunulmayacağı taahhüt edildikten sonra harekât başlatıldı. Eylül ayının sonuna kadar devam eden askerî müdahale sonucunda ağır kayıp veren Nasturiler, bulundukları bölgeleri terk ederek Irak Hükûmeti kontrolündeki İmadiye'ye kaçtılar. Türk ordusu Zap Nehri'ne ulaştığında harekâtı durdurdu. Askerî harekât sırasında İngiliz uçakları sınırı geçerek Türk kuvvetlerinin üzerine ateş açmış, 3 askerimizi şehit edip 12 askerimizi yaralamışlardı.[22] Türkiye 9, 12 ve 14 Eylül'de sınırı geçen İngiliz uçaklarının havadan Nasturilere destek sağladığını Milletler Cemiyetine rapor etti. İngiltere ise konuyu yalanlamakla yetindi.

---

[21] Yonca Anzerlioğlu, *Nasturiler ve 1924 Ayaklanması*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1996, s.169.
[22] BCA, Fon Kodu: 30-10-0-0, Kutu No:258, Gömlek No:737, Sıra No:8.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

آمره ...
٣٤٠ -٩-١٥

تورکیه جمهوریتی
ارکان حربیهٔ عمومیه ریاستی
حرکات حربیه دائرهسی
شعبه
ع
ش

T.C.
GENELKURMAY...

طریق ندهٔ:

بیشکمهٔ غازی مصطفی کمال پاشا حضرتلرینه

١ — ایسانوفو حدودی حدادوبنار خطك شمالنی یارمه غشدمقطعنده
برنجی سواری فرقه‌سنك ١١/ایلول ده باشلایه جغی ایلرلیه حرکتی
طرفندن ٩ ده ١٢/ایلول کونلرنده ایسانوفو حدودینك شمالنه
ویو حدودنك ایجریلرنده قالان ایلغین اوزرینه کیلیك ترصد
و تعقیب اولنمق.

فرقه‌نك جابندای ادلیه بر بلوك ١٢/ایلول ده مرکانه دای
اتاسنده یولی اوزرینه معادف بر ایلغین فرقه‌سنك بولنیغنی
(برسوی) کوسترن آتشلی قاپیلاغنه، بر ضابطمزله آلای نفرز
شهیه بر دفز مجموع اولمق. بلوك بوکا
آتشله مقابله ایدرك قوه‌سنی طرد ایتمک.
برحصه ایله خلیوه ایلغینی ١٢ ایلول ده کی کونی سواری
فرقه‌سنك مختلف قدملری اوزرینه یوماکلی تعقیب آتشله
بر دفعه قرهایتمک. ٢ شهیه ١٢ مجموعی وار.
خطاعزك یوماقرهاوغرادغی ایسانوفو حدودینك
آلای سیه شمالنه
٢ — دیکر طرفدن (ناخو) قاتخمانی (جزره) قاتخمانکزه برمکتب

030 | 10 | | | 256 | 7378

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

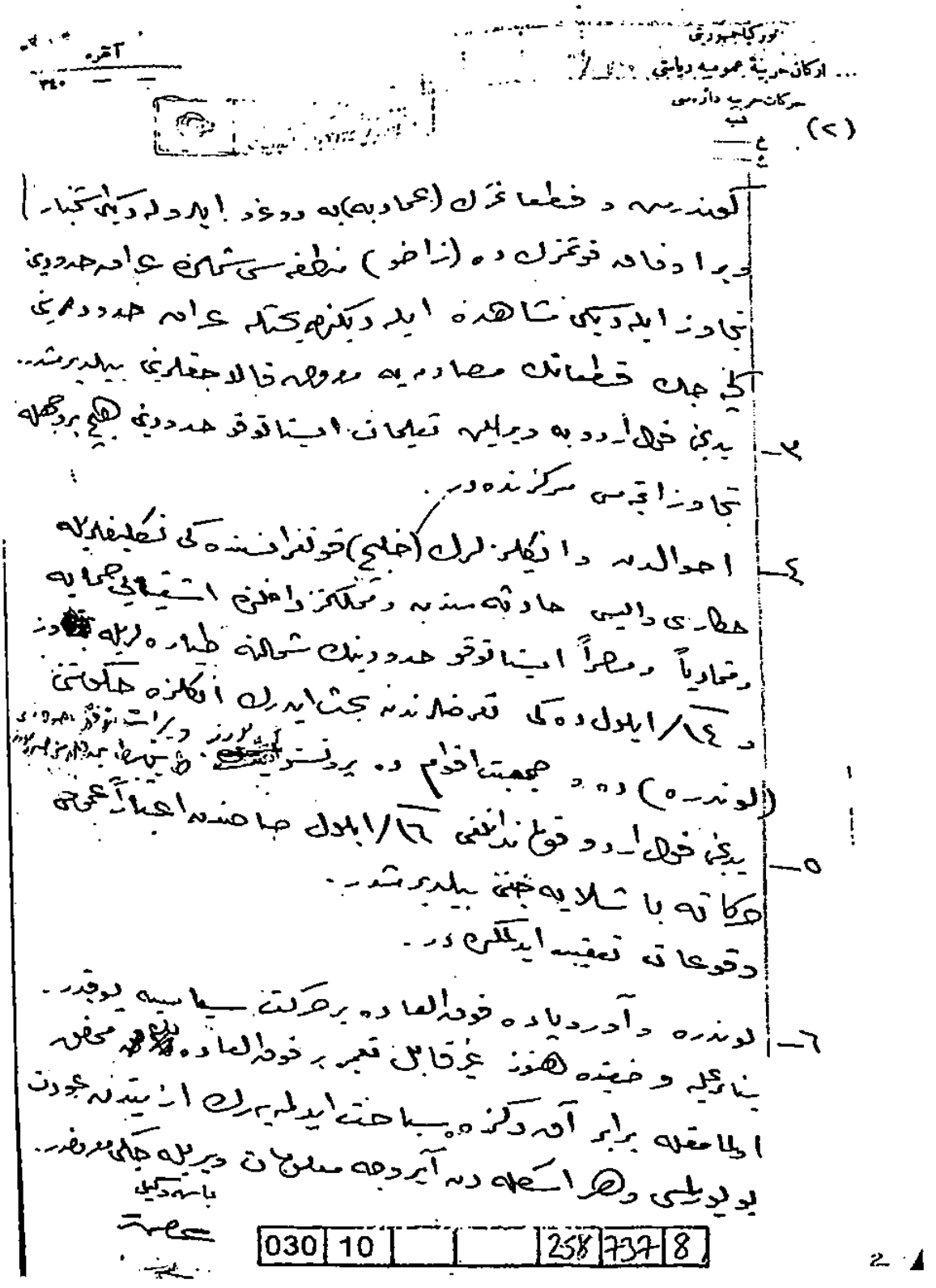

İngiliz uçaklarının Irak sınırını geçerek üç askerimizi şehit ettikleri 12 askerimizi yaraladıklarına dair 15 Eylül 1924 tarihli arşiv belgesi.

(BCA, Fon Kodu: 30-10-0-0, Kutu No:258, Gömlek No:737, Sıra No:8.)

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi – https://rantey.org

Beytüşşebap İsyanı

Cafer Tayyar Paşa emrindeki 7. Kolordu, Nasturi isyanına karşı başlatacağı askerî harekâta hazırlanırken beklenmedik bir gelişme yaşanmıştı. Kolorduya bağlı 18. Alayda örgütlenen çok sayıda Azadi üyesi subay ve asker vardı. Eski Bitlis Mebusu Yusuf Ziya'nın kardeşi Teğmen Ali Rıza ile Azadi'nin Siirt sorumlusu ve daha sonra Ağrı isyanını başlatacak olan Yüzbaşı İhsan Nuri de 18. Alayda yer alıyordu.

Nasturilere müdahale için Hakkâri'ye gönderilen 18. Alayın yaveri Teğmen Ali Rıza'ya ağabeyi Yusuf Ziya'dan şifreli bir telgraf gelmişti. Telgrafı isyan başlatılması yönünde bir emir olarak deşifre eden Ali Rıza ve beraberindeki toplam 350 asker 10'u otomatik 380 tüfek, erzak ve mühimmatı da yanlarına alarak 3 Eylül 1924 gecesi firar ettiler. Kaçanlar arasında Yüzbaşı İhsan Nuri,[23] Vanlı Teğmen Hurşit, Teğmen Rasim ve Teğmen Tevfik de vardı. Firariler yanlarında götüremedikleri dağ toplarını kendilerine karşı kullanılmaması için parçalayıp toprağa gömmüşlerdi. Cemiyetin planladığı isyanın ilk aşamasında Bitlis-Muş arasındaki aşiretlerden 5.000, Botan-Şırnak arasındaki aşiretlerden 2.000-3.000 kişinin isyana katılacağı öngörülüyordu. Ancak aşiretlerin desteği sağlanamadı ve isyan başarısız oldu. Hükûmet, Cizre ve Diyarbakır'da aşiretlerle toplantılar düzenleyerek ordudan firar eden subayların Beytüşşebap dışında faaliyette bulunmasını engellemeyi başardı.[24] Bunun dışında Azadi Cemiyetinin pek çok şubesinde karşılık bulamayan isyanın başarısız olmasının nedenleri hakkında Teğmen Ali Rıza'nın ağabeyinden gelen telgrafı yanlış değerlendirmesi, Yusuf Ziya'nın acele ederek telgrafı planlanan isyan tarihinden daha önce göndermesi, isyanın Azadi'nin genel merkezinin değil sa-

---

[23] İhsan Nuri, Hoybun Cemiyetinin lideri olarak 1927'de Ağrı isyanını başlatan kişidir.

[24] Ayabakan, *a.g.t.*, s. 265-267.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

dece Bitlis şubesinin kararıyla alınması gibi çeşitli görüşler ortaya atıldı. Sonuç olarak yaşanan koordinasyon eksikliğinin etkisiyle Beytüşşebap isyanı ordu içindeki bir grubun kalkışmasından öteye geçemedi.

Olayla ilgileri bulunduğu tespit edilen Cibranlı Halit, Hacı Musa, eski Bitlis Mebusu Yusuf Ziya ve kardeşi Teğmen Ali Rıza Erzurum'da yakalanıp yargılanmak üzere Bitlis Harp Divanı Mahkemesine gönderildiler. Mahkeme, Şeyh Said'i şahitlik yapması için davet edecek ancak Şeyh Said tutuklanma korkusu yüzünden mahkemeye gitmeyecek, bu da Şeyh Said'in yargılandığı Şark İstiklal Mahkemesinde Said'in suçlu olduğu için ifade vermeye gitmediği yönünde bir kanaat oluşturacaktı.

Kör Sadi

Abdullah Sadi. Palulu. "Kör Sadi" olarak biliniyor. 1900 doğumlu. Babası çöpçü onbaşısı Said. İstanbul Aksaray Sofular Mahallesi'nde yaşıyor. Kürdistan Teali Cemiyetinin 62 Numaralı üyesi. Yurt dışına kaçan Vahdettin yandaşlarının kurduğu hilafetçi İla-yı Vatan Cemiyetinin de üyesi ve toplantılarına gidiyor. Seyyid Abdülkadir'in en yakın adamı ve hizmetkârı. En büyük özelliği ise mahkemede suçunu itiraf etmesi ve her şeyi tek tek anlatması. Kör Sadi, özerk Kürdistan faaliyetleri nedeniyle Meşrutiyet yıllarında Sadrazam Mahmud Şevket Paşa tarafından Taif'e sürülüyor; burada İngilizlere esir düşüp bir süre sonra serbest bırakılıyor. Seyyid Beşir Usame kampında esir bulunduğu sırada İngiliz komutan Deedes'e Kürdistan konusunda bazı projeler sunuyor. Bu derece tehlikeli bir adam Kör Sadi.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Kör Sadi

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Kör Sadi, sürgünden sonra gittiği Kahire'de sonradan Şeyh Said isyanına dönüşecek olan Kürt ayaklanmasına destek istemek için İngiliz istihbaratıyla temasa geçti. Bir İngiliz istihbarat memuruyla tanışan Sadi, büyük bir işe kalkışmak için hazır olduğunu, pek çok Kürt liderle beraber hareket ettiğini ve yapılan bu görüşme için Seyyid Abdülkadir'den tam yetki aldığını söylemişti. Bir başka ifadeyle görüşmeleri Azadi adına yapıyordu. Kör Sadi İngiliz istihbarat memuruna **Gazi Paşa'ya suikast ile Dersim ve Palu dolaylarında büyük bir ayaklanma çıkarmak** istediğini söyleyerek bunun için bir İngiliz yetkiliyle görüşmesi için aracılık etmesini istedi. Sadi, isyan başarılı olunca-ya kadar Kürdistan'ın bağımsızlığının onaylanmasını, isyan süresince silah ve cephane sağlanmasını ve iki yüz bin lira para yardımı yapılmasını istiyordu. İngiliz istihbarat memuru, İngiliz yetkililerin Sadi'yle ancak temsil ettiği örgüt adına (Azadi) hareket etmeye yetkili olduğunu kanıtlaması durumunda görüşeceğini söyledi. Bunu kanıtlarsa görüşmeyi sağlamak üzere İngiliz yetkililerle irtibata geçecekti. Bunun üzerine Kör Sadi şunları söyledi:

"Kürdistan bağımsızlığının İngiltere tarafından tanınacağına güvence verilirse bütün Kürdistan ayaklanır. Ve başarı yüzde yüzdür. İlk aşamada, Diyarbakır'da hükûmeti devririz. Bunun dışında yapılacak herhangi bir girişim sönmeye mahkûm bireysel ve bölgesel bir çete savaşı olabilir. İngiltere'nin Kürt bağımsızlığını tanıması bütün Kürtlüğü ayaklandırmaya yeter. Seyyid Taha ve yanındakiler, Kürtleri ayaklandıramazlar. Kürtler, bunların bağımsızlığı sağlayacağına inanmıyorlar. İngilizlerin ciddi yardımı ile bu işlere girmek isteriz. Ben, yalnız bireysel hareket etmediğimi ve büyük bir kuvvete dayandığımı, bu kuvvet adına görüşmeler yaptığımı kanıtlayabilirim."

İzlendiğinden korkan Kör Sadi, görüşmelerin yurt dışında yapılmasını istiyor ve şunları söylüyordu:

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

"1911'de buradaki Rus Konsolosu ile Kürdistan ayaklanması için temas ediyordum. Mahmud Şevket Paşa'ya Kürdistan özerkliği için başvurdum. Tutuklanmamdan altı gün önce Rus konsolosluğuna, tutuklanacağımdan Batum'a gönderilmemi, oradan da Kürdistan'a gideceğimi söyledim, Konsolos, 'Ben seni korurum, seni alırım.' dedi. Altı gün sonra tutuklandım. Taif'e sürüldüm. Sekiz yıl sürgünde kaldım. Taif'e ulaştığım günlerde düzenlediğimiz Bitlis ayaklanması patladı. Fakat yöresel ve sonuçsuz kaldı. Geçmişi anımsadıkça korkuyorum."

İngiliz istihbarat memuru Kör Sadi'ye önerilerini İngilizlere bildirip dönüş yapacağını söyledi. İngilizler Kör Sadi'nin taleplerini olumlu karşılamışlar ve İngiltere Genel Doğu Siyaseti Müdürü Mr. Templen'ı Kör Sadi'yle görüşmeye göndermişlerdi. Kör Sadi, Mr. Templen'a Kürt Hükûmetinin kurulma şeklini anlatan bir siyasi not sundu. Buna göre İskenderun ve Mersin limanlarını da içine alan bir Kürdistan emirliği kurulacak ve başına Seyyid Abdülkadir getirilecektir. Hükûmeti Abdülkadir kuracaktır. Kürt isyanı İstanbul'da da başlayacak, daha sonra Bursa, İzmir ve Konya'ya da sıçratılacak, İngilizlerden silah ve mermi istenecek, ayaklanmanın başarı ile sonuçlanmasından sonra yurt dışındaki Vahdettin İstanbul'a getirilecektir.[25] Mr. Templen bu siyasi notu İngiltere Dışişleri Bakanlığına bildireceğini söyleyerek görüşmeden ayrıldı.

Kör Sadi ile görüşen kişiler, aslında Türk casuslarıydı. Sadi'nin Kahire'de tanıştığı İngiliz istihbarat memuru Türk polisi Celal, Mr. Templen ise Taksim Belediye Zabıta memurlarından Nizamettin'di. Sarışın ve uzun boylu olan Nizamettin aslında İngilizce bile bilmiyor ama iyi derecede İngilizce konuşu-

---

[25] Uğur Mumcu, *Kürt - İslam Ayaklanması (1919-1925),* Ankara, 2005, s. 60-65.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

yormuş gibi taklit yapabiliyordu.[26] Bütün olup bitenler İstanbul Emniyet Müdürü Ekrem Bey'e rapor edilmiş, Ekrem Bey de bu önemli meseleyi İçişleri Bakanlığına bildirmişti. Kör Sadi'nin görüşmeleri sonucunda İngilizlerin desteğini almak konusunda ümitlenen Seyyid Abdülkadir, Şeyh Said'in oğlu Ali Rıza ile İstanbul'da görüştü ve Kör Sadi'nin daha sonra itiraf edeceği üzere Şeyh Said isyanının planlaması bu sırada yapıldı.

Şeyh Said

Said. 1865 yılında Palu'da doğdu. Babası Şeyh Mahmud Fevzi, dedesi Şeyh Ali Septi idi. Diyarbakır'ın Septi köyünden gelip Palu'ya yerleşen Şeyh Ali Septi, Nakşibendi tarikatının postnişini ve Malatya, Elazığ, Erzurum, Bingöl ve Muş illerini kapsayan bölgedeki medreselerin yöneticisi konumundaydı.[27] Babası Mahmud Fevzi'nin yedi oğlu vardı: Şeyh Said, Şeyh Bahaeddin, Şeyh Diyaeddin, Şeyh Necmeddin, Şeyh Tahir, Şeyh Mehdi ve Şeyh Abdurrahim. Şeyh Said kardeşlerinin en büyüğü idi. Şeyh Said, dedesi Şeyh Ali Septi'nin halifelerinden Şeyh Ahmed-i Çani'nin kızı Âmine ile evlendi. İlk eşi vefat edince Azadi Cemiyetinin kuruculardından Cibranlı Halit'in kız kardeşi Fatma ile evlendi. Nazife adında bir diğer eşi daha vardı. Bunlardan beşi kız, beşi erkek olmak üzere toplam on çocuğu dünyaya geldi.

---

[26] Nihal Esen, "Şeyh Said İsyanında Abdullah Sadi (Kör Sadi)'nin Faaliyetleri ve Yargılanması", *Uluslararası Palu Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Elazığ, 2018, s. 98.
[27] Murat Deniz, *Türk Basınında Şeyh Said İsyanı*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 2007, s.15.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Şeyh Said

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Ekonomik ve sosyal olarak güçlü bir aileden gelen Şeyh Said aynı zamanda Nakşibendi şeyhi idi. Kendisine bağlı birçok aşiret vardı. Pek çok ülke gören Şeyh Said Arapça, Farsça, Kürtçe ve Zazacayı çok iyi biliyordu. Aynı zamanda hayvancılık yapan Şeyh Said, koyunlarına mera temin etmek üzere bir müddet Erzurum Hınıs'a yerleşmiş; ticaret için Halep'e gidip gelmişti. Bu sayede ünü iyice artan Şeyh Said bölgede daha saygın ve otoriter hâle gelmişti.[28]

Şeyh Said'in ifadesine göre kardeşlerinden hepsi isyana katılmamıştı. Şeyh Mehmed Mehdi ve Şeyh Abdürrahim kendisine katılırken Şeyh Tahir kararsız kalmış, Şeyh Bahaeddin isyana karşı çıkmıştı. Şeyh Said diğer kardeşi Şeyh Ziyaeddin'in fikrini bilmediğini söylemişti. Çocuklarından Ali Rıza, Gıyaseddin, Selahaddin isyana katılmışlardı. Bunların dışında isyana katılan önemli isimlerin pek çoğu Şeyh Said'in hısım ve akrabalarıydı.

İsyanı Başlatan Çatışma

Şeyh Said her sene yazın Hınıs'tan yola çıkar, Palu'da yatan dedesinin mezarını ziyaret ederdi. 1924 yılının Aralık ayında yine dedesinin mezarını ziyaret etmek bahanesiyle yola çıkmıştı. Nasturi ve Beytüşşebap isyanlarından birkaç ay sonra gerçekleşen bu seferki yolculuk, alışılmışın dışındaydı. Şeyh Said kendisine bağlı olanlara dedesinin mezarını ziyaret edeceğini söyleyerek çağrı yapmış ve etrafında büyük bir silahlı kalabalık toplamıştı. Mevsim kış olduğundan şartlar yolculuk yapmak için uygun değildi. Her sene Palu'ya en kısa yoldan giden Şeyh Said bu sefer güzergâhını değiştirmiş, yol üzerinde bulunmayan köylere de uğrayıp silahlı adamlarıyla gövde gösterisi yapmıştı. Uğradığı yerlerde Hükûmeti şeriatın gereğini yapmamakla suçlayan, halifeliğin kaldırılması ve medreselerin kapatılmasının

[28] *Vatan*, 24 Şubat 1925.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

dine aykırı olduğunu anlatıp halkı kışkırtan Şeyh Said'in faaliyetleri, bölge yöneticilerinin dikkatini çekmişti. Bazı vali ve kaymakamlar Şeyh Said'in bu hareketleri hakkında soruşturma yapmışlar ancak tehlikenin farkına varamadıklarından asayişi bozan bir durum olmadığını üst makamlara bildirmişlerdi. Şeyh Said beraberindeki kalabalık grupla birlikte Hınıs'tan sonra Bingöl'e, Genç merkezine, Lice'ye, Serdi köyüne uğrayıp bu yerlerde yaklaşık iki ay kaldıktan sonra kardeşi Abdürrahim'in yaşadığı ve isyanın patlak verdiği yer olan Piran'a geldi.

Piran'ın girişinde büyük bir kalabalık tarafından karşılanan Şeyh Said, kardeşi Abdurrahim'in evinde misafir olmuştur. Kendisini karşılayanlardan bazıları hakkında yakalama kararı vardır. Piran'da kardeşinin evinde oturduğu sırada Şeyh Said'in yanına gelen jandarmalar, aranmakta olan on mahkûmun teslim edilmesini isterler. Şeyh Said jandarma teğmenine "*İstediğiniz adamlar benim yanımdadır. Şimdi bunları yakalarsanız benim şerefim ve haysiyetimi çiğnemiş olursunuz. Hükûmetin kolu uzundur, bu suçluları istediği zaman yakalayabilir.*" diyerek mahkûmları teslim etmez. Jandarma teğmeni "*Bizim görevimiz de bunları yakalamaktır. Bu iş için buraya geldik, yakalayıp götürmek zorundayız.*" şeklinde karşılık verir. Araya giren Şeyh Abdurrahim, jandarmanın istediği şahıslardan bazılarının suçlu olmadığını söyleyerek onların dışarı çıkarılmasını ister. Tam bu sırada mahkûmlar jandarmaya ateş açarlar ve böylece Şeyh Said isyanı fiilen başlamış olur.[29]

İsyanı başlatan çatışma hakkında çoğu Şeyh Said'in Varto'da verdiği ifadeye dayanan ve yukarıda anlattığımıza yakın

---

[29] Şeyh Said, ifadesinde mahkûmları teslim etmek istemediğinden bahsetmemektedir. Mahkûmlara teslim olmaları için haber saldığını ancak teslim olmamaya yemin ettikleri için çatışmanın çıktığını söylemektedir. Çatışmadan sonra halkın ayaklandığını ve olayların önünün alınamadığını söyleyen Şeyh Said jandarmalar vurulmasaydı, şeriat hakkındaki fikirlerini silahsız olarak, kitabeten yayacağını ifade etmektedir. Bkz, Koçin-Ertüren, *a.g.e.*, s.27.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

birkaç farklı anlatım mevcut olmakla birlikte en sağlıklı bilgiyi, bahsedilen jandarmaların komutanlarının yazdığı rapordan alıyoruz.

Erganimadeni Jandarma Kıtası Üsteğmen Hüseyin Hüsnü, Eğil Takım Komutanı Teğmen Mustafa Hamdi ve Ergani Merkez Takım Komutanı Tahir Sami'nin düzenlediği 20 Şubat 1925 tarihli raporda Şeyh Said'in yaklaşık üç yüz kişiyle birlikte 11 Şubat'ta Piran'a geldiği, aslında 20 Mart'ta yapmayı planladığı isyanı erken başlattığı, buradaki müfrezenin silah ve atlarını almak fikriyle hareket ettiği ve mahkûmların Şeyh Said'in emriyle müfrezeye saldırdığı yazılmıştı. *"Sallualâ Muhammed"* diyerek üzerlerine hücum eden isyancıların dört saatlik bir çatışma sonunda iki jandarmayı yaraladıklarının bildirildiği raporda, müfrezenin at ve eşyalarına el konulduğuyla karakol defterinin yok edildiği de ifade ediliyordu. Askerler esir tutuldukları sırada bizzat Şeyh Abdürrahim'in ağzından 1919 yılından beri bu fikri kazanmak uğruna gayet gizli çalışıldığını duymuşlardı. İsyancıların beş bin kişiyi bulduklarında Diyarbakır üstüne yürüyüp buradaki mahkûmları kurtaracaklarını, bilhassa valileri, subayları ve adliye memurlarını ortadan kaldıracaklarını, kendilerine en küçük bir direnişte bulunanı katledeceklerini, Sultan Abdülhamid'in oğlunu halifeliğe getireceklerini ve bu uğurda masum ahalinin kanını dökmekten çekinmeyeceklerini vurgulayan raporun ek kısmında hem bu işin propagandasını yapanların hem de para ve silah karşılığında kandırılanların isim listesi verilmişti. [30]

[30] Ertüren, *a.g.t.*, s.22; İM/T12/13/69-17/255/3.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

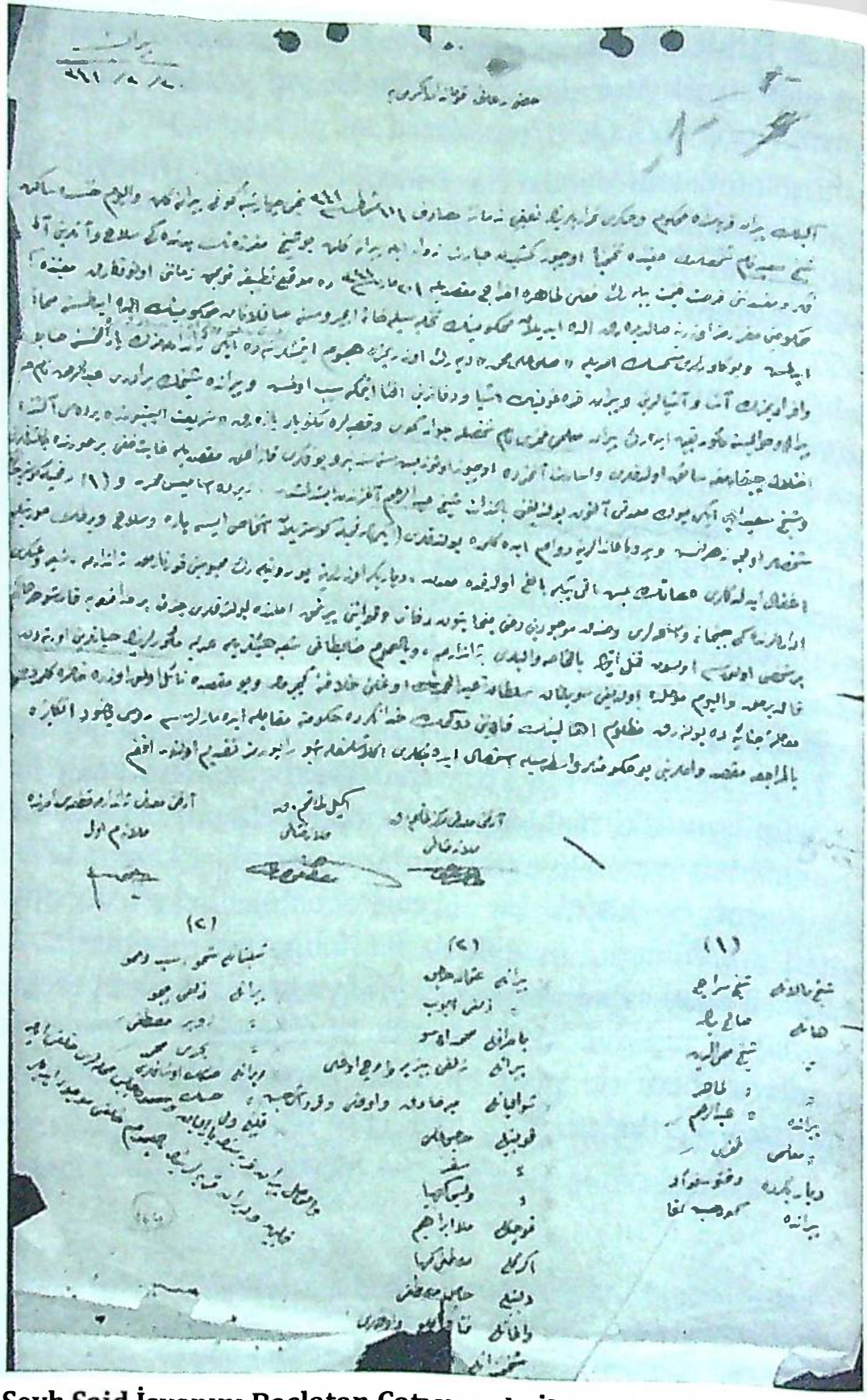

Şeyh Said İsyanını Başlatan Çatışmayla İlgili Hazırlanan Askerî Rapor

(İM/T12/13/69-17/255/3)

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Genç'in İşgali

İsyancılar haberleşmeyi engellemek için ilk olarak telgraf tellerini kestiler. Piran'dan hareket eden Şeyh Said, Genç vilayetine bağlı Hakik köyüne vardı. Burada Şeyh Said ve aşiret reislerinin aldığı karara göre Genç vilayet merkezi zapt edilecekti. Burada çoğu Kürt olan kırk kadar jandarma direnirse silahla karşılık verilecekti. İsyanda ölenler şehit sayılacaktı.[31] Şeyh Said, halkın isyana katılması için *"Ey Müslüman Kürtler bu isyanımız şeriata göre vacib ve bu hareketimize güzellikle uymayanlar Allah katında günahkârdır. Dinin şartlarının uygulanması için bu cihadımızda ölenimiz şehittir."* diyordu.

Genç Valisi İsmail Hakkı Bey'in yazdığı rapora göre Genç merkezinin işgali başladığında Piran'da yaşanan ilk çatışmanın üzerinden 24 saat bile geçmemişti. 14 Şubat sabahı gün ağarmadan Jandarma Bölük Dairesi ve hapishaneye silah atılmış ve aynı şekilde karşılık verilmişti. Valilik durumu bildirmek için bir rapor hazırlamış ancak telgraf hatlarının kesik olduğu anlaşılmıştı. Vali İsmail Hakkı Bey şehre yaklaştığını öğrendiği Şeyh Said'e bir heyet göndererek vilayet merkezine gelmesi durumunda silahla karşılık verileceğini bildirmiş ancak Şeyh Said ilerlemeye devam etmişti. Şehirde sadece 23 asker vardı ve hâkim tepelere yerleştirilmişlerdi. Kalabalık isyancılar askerlerin arasından şehre girmeyi başardılar. Hükûmet Konağını basarak toplantı hâlindeki Vali ve jandarma komutanını esir aldılar. Botyanlı Sabri adlı isyancı Vali'yi öldürmek istese de yine isyancıların reislerinden Fakih Hasan buna engel oldu. Jandarma bölüğüne saldıran isyancılar silah, cephane ve buradaki nakit parayı gasbettiler. Hapishanedeki mahkûmları serbest bıraktılar, Askerlik Şubesini yaktılar ve Hükûmet Konağı'nı yağmaladılar. Daha sonra Şeyh Said getirildi, Yusuf Ağa'nın evine yerleştirildi. Ziraat Bankasının kasası Şeyh Said'e sunuldu ve paralar

---

[31] Deniz, *a.g.e.*, s.27.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

gasbedildi.[32] Şeyh Said burada üç gün kaldıktan sonra Ömersadık köyüne geçti. Bu sırada Hani işgal edilmişti.

Hani'nin İşgali

Lice İlk Erkek Okulu Başöğretmeni Ali Fehmi Efendi'ye göre Hani'nin işgali öncesi Piran olayını duyan ahali Şeyh Said ve Hükûmet taraftarları olarak ikiye bölünmüştü. Şeyh Said taraftarları baskın çıktı. Camiikebir'de büyük bir kongre yapılarak halk cihada davet edildi. Şeyh Said Serdi köyüne vardığında Hani'nin ileri gelenleri onu karşılamaya gitmiş ve Hani'ye davet etmişlerdi. Beraberindeki yaklaşık iki yüz kişiyle Hani'ye gelen Şeyh Said, Salih Bey'e misafir olmuş; Şeyh Adem'in tekkesinde vaaz vermişti. Ertesi sabah Şeyh Said Hani'den ayrıldı. 15 Şubat'ta Şeyh Tahir'in Serdi köyünden gelmesiyle birlikte memurlar dağıtıldı, isyancılar asker toplamaya başladı. Şeyh Said'in kuvvetleriyle birleşen Salih Bey ve yanındakiler, isyana katılmayan halka zulmetmeye ve evlerini yakmaya başladılar. Böylece bütün Hani ahalisi isyana katılmak zorunda kaldı.[33]

Palu'nun İşgali

İsyanın hızla yayılması üzerine henüz işgal edilmemiş olan Palu'yu savunmak üzere Üsteğmen Ahmet Şevket Bey komutasında 25 piyade, iki ağır makineli tüfek, iki otomatik tüfek olmak üzere toplamda 36 askerden oluşan müfreze gönderilmişti. 17 Şubat'ta Palu'ya ulaşan müfrezenin yanında Yüzbaşı Ahmed Efendi komutasında 10 süvari 10 piyadeden oluşan bir kuvvet de bulunuyordu. İsyancıların Bingöl ve Gökdere taraflarından saldırma ihtimaline karşı Yüzbaşı Ahmed müfrezesi Gökdere'ye kaydırıldı. 20 Şubat'ta Şeyh Şerif'in üç yüz isyancıyla beraber Mirahmed köyüne ulaştığı ve Gökderelilerin de isyana ka-

---

[32] Ertüren, *a.g.t.*, s.31; İM/T12/11/69-12/153/26-27-28.

[33] Ertüren, *a.g.t.*, s.32; İM/T12/11/69-11/141/7.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

tıldığına dair haberler geldi. Aynı günün akşamı isyancılar Elazığ - Palu telgraf hattını kestiler. 21 Şubat sabahı 15 asker telgraf hattını tamir etmeye gönderildi. Askerler hattı tamir edip geri dönerlerken isyancıların Palu'ya girdiğini görüp Gülüşkür istikametine yöneldiler. Burada köylü, silahlarını almak isteyince çarpışa çarpışa Elazığ'a kadar çekildiler.

Palu'ya asıl büyük saldırı 21 Şubat akşamı iki koldan yapılan saldırıydı. Şeyh Şerif komutasındaki bin kişi Bingöl-Palu yolundan, Eşkıya Yado komutasındaki 60 isyancı da Sekrat-Palu yolundan saldırıya geçti. İsyancıların ilerlemesi üzerine Üsteğmen Şevket Bey makineli tüfekle ateş emri verdi. Ahali buna karşı çıktı. Aynı mevzide bulunan bazı milisler de makineli tüfekleri askerin elinden aldılar. Böylelikle isyancılar iki koldan şehre girdiler. İki gün Palu'da kalan isyancılar, bir kısım eşkıyayı burada bırakarak Elazığ'a hareket ettiler.[34]

Palu Jandarma Çavuşu Mustafa, Şeyh Şerif'in kendisine yaptıklarını mahkemede şöyle anlatmıştı:

"Şeyh gelmiş beni istemiş. Gitmedim. Ben vazifedeyim gitmem dedim. Tekrar iki adam geldi. Reddettim. Üç silahlı geldi. Beni zorla götürdüler. Kendisi yüz kişinin ortasında oturuyordu. Ben girince elini silahına attı. Sen Türk'sün. Seni Zazaların ayağına kurban edeceğim, dedi. Elini tuttular. Bana tabi olacaksınız, dedi. Jandarma olduğumu ve kendisine katılamayacağımı izah ettim. Beni biraz dövdüler. Sonra ahaliye 'Ben Cumhuriyet'i yakacağım. Beş yüz askerim var. Burhaneddin'i halife yapacağım. Burhaneddin'i Arabistan'dan Acemistan'a getirdim.' dedi. 'Paşaları keseceğim. Zazaları paşa yapacağım.' dedi. Ben yine itiraz ettim. Yine beni dövdüler. 'Zazaları yedi yaşından yetmiş yaşına kadar paşa yapacağım.' dedi."[35]

---

[34] Ertüren, *a.g.t.*, s.33; 12/36/271/9/4-5-6

[35] Koçin – Ertüren, *a.g.e.*, s.407. Burada bahsedilen Burhaneddin, Sultan II. Abdülhamid'in oğlu Mehmet Burhaneddin Efendi'dir.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Lice'nin İşgali

Lice Jandarma komutanının raporuna göre Şeyh Said'in Piran çatışmasından sonra Serdi köyünde kaldığı sırada üç yüz askerle Lice'ye yürüyeceğinin duyulması Lice halkında endişe yaratmıştı. Ahalinin Şeyh Said ve Hükûmet taraftarları şeklinde ikiye bölünmesi üzerine Lice'nin ileri gelenleri bir toplantı yaptılar. Toplantıdan Diyarbakır'dan Hükûmet kuvvetlerinin gönderilme ihtimaline göre hazırlık yapılması kararı çıktı ve halk, isyancılara karşı şehri korumak için Hükûmete müracaat etmeye başladı. Hani'ye gelen Hükûmet kuvvetlerinin top sesleri de ahaliye moral vermişti ancak bir süre sonra hem top sesleri kesildi hem de süvari alayının esir alındığı haberi geldi. Bu sırada Şeyh Said'e silah atacak olanları vuracaklarını söyleyen isyan yanlıları şehri ele geçirip memurları esir aldılar. Ertesi gün Şeyh Said Lice'ye girdi. Asiler tellal vasıtasıyla *"Kalkınız cennet kapıları açılmıştır. Tuttuğumuz şeriat ve hak yoludur."* diyerek ahaliden Diyarbakır'ı almak üzere Şeyh Said'e katılmalarını istediler.[36]

Elazığ'ın İşgali

Tayyare Binbaşı Tahsin Bey'in raporuna göre Palu'nun Şeyh Şerif emrindeki isyancılar tarafından işgal edildiğinin öğrenilmesinin ardından Elazığ Liva Komutanı Osman Arif Bey şehrin savunması için gerekli tedbirleri almaya başlamıştı. Az sayıdaki askerî kuvvetini eşraftan katılacaklarla takviye etmek isteyen Osman Arif Bey, şehrin ileri gelenleriyle görüştüyse de olumlu yanıt alamadı.

23 Şubat tarihinde 40 mavzer ve cephane taşıyan bir birlik Elazığ'dan Diyarbakır'a doğru yola çıkarılmıştı. Elazığ'dan Kevlek köyüne kadar içinden geçtikleri tüm köylerde, başlarında hacı ve hocalar bulunan köylülerin toplanıp isyancıları bek-

[36] Ertüren, *a.g.t.*, s.33; İM/T12/12/69-13/173/10-17.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

lediklerine şahit olmuşlardı. Ahalinin cephane taşıyan askerlerin verdiği selamı bile almadığı Tahsin Bey'in raporunda belirtiliyordu. Mevri köyünün muhtarı yanlarında silah taşıyan bu birliği Şeyh Şerif'e haber verdi. Şeyh Şerif'in görevlendirdiği Yado adlı eşkıya, birliği pusuya düşürüp askerleri esir aldı. Binbaşı Tahsin Bey ise gece karanlığından yararlanıp Elazığ'a kaçmayı başardı. Bu arada isyancılar Elazığ'a taarruza başlamışlardı. Beyyurdu tarafına saldıran isyancılara top atışlarıyla karşılık veriliyordu. Ancak bir süre sonra bataryanın olduğu yerden avcı taburları çekilmeye başladı. Asiler sırtı ele geçirmişlerdi. Hüseynik civarındaki direniş devam etse de bir süre sonra şehir tamamen düştü. Jandarmalar ve Vali kaçtı, Osman Arif Bey çarpışa çarpışa şehrin kuzeyine çekildi.[37] Elazığ'a ilk giren Şeyh Şerif eski mebus Dersimli Hasan Hayri'nin evine yerleşti ve Müftü Mehmed Efendi'yi Elazığ valisi olarak atadı.[38]

Silvan'ın İşgali

Silvan Kaymakamı Abdülvehhab Bey'in raporuna göre isyanın başında Silvan'da Hükûmete bağlılık bildiren pek çok ağa sonradan isyan taraftarı olmuştu. İsyan bölgesinin genişlemesi, Lice jandarmalarının Şeyh Said'e katılması, köylere gönderilen jandarmaların silahlarının köylü tarafından alınması gibi nedenlere Şeyh Şemseddin'in kışkırtmaları da eklenince isyan yanlılarının sayısı artmaya başladı. İlçe müftüsü Abdurrahman Efendi ve Ali Ağa'nın nasihatlerine rağmen Sıdıkni, Boşat ve civar köyler isyana katıldı.

23 Şubat 1925 sabahı isyancılar kasideler söyleyerek şehre yaklaşınca bazı köylüler beyaz bayraklarla isyancıları karşılamaya giderken bazıları da Hükûmet Konağı'nı yağmaladılar. Şehri korumaya söz veren ağalardan Sadık Ağa, isyancılarla

---

[37] Ertüren, *a.g.t.*, s.36; İM/T12/22/138/9/2-6.

[38] Mumcu, *a.g.e.*, s.178.

Ücretsiz PDF Kitap Sitesi - https://rantey.org

konuşmak için gitti ancak şehit edildi. İsyancılar Hükûmet yetkililerini esir aldı. Teslim olmak istemeyen kaymakamı öldürmek istediler ancak ahaliden bir hoca buna engel oldu.[39]

Varto'nun İşgali

Varto memurlarının tuttuğu rapora göre isyancılar 11 Mart Perşembe gecesi saat dokuz civarında Varto'ya saldırı başlattılar. İsyancıların sayıca üstünlüğü ve ahaliden bazı kişilerin asilere katılması nedeniyle şehir düştü. İsyancılar Hükûmet Konağı ve Selim Bey'in evinin çatısına birer bayrak diktiler. Ardından Hükûmet dairelerini işgal eden isyancılar defterleri, eşyaları ve evrakları tahrip ettiler. Jandarmaları esir ederek eşya, para ve hayvanlarını aldılar. Evlerine saldırdıkları memurlara hakaret ederek onların Yahudi ve Hristiyan olduklarını söylediler.[40]

Muş Vali Vekili Sırrı Bey'in raporuna göre Şeyh Said'in oğlu Ali Rıza ile Cibranlı Halid'in kardeşleri Ahmed ve Selim, halkı isyana teşvik etmişlerdi. Ahmed ve Selim'in emrindeki isyancılarla 12 Mart 1925 gecesi yaptığı baskınla Varto, isyancıların eline geçmişti.[41]

İsyan Basına Yansıyor

Olayların genişlemesiyle birlikte isyan basında yer almaya başladı. 16 Şubat 1925 tarihli ilk haberlerde isyanın ciddiyetinin tam olarak anlaşılmadığı görülüyordu. İsyanı küçük bir eşkıyalık olayı değerlendiren Cumhuriyet gazetesi Ergani'nin Piran köyündeki jandarma müfrezesiyle o civara gelen Şeyh Said ve arkadaşları arasında bir çatışma olduğunu, telefon ve telgraf hatlarının tahrip edildiğini ancak yetişen kuvvetler üzerine Şeyh

---

[39] Ertüren, *a.g.t.*, s.36; İM/T12/11/69-9/119/3-4.
[40] Ertüren, *a.g.t.*, s.38; İM/T12/9/69-4/45/4.
[41] Ertüren, *a.g.t.*, s.38; İM/T12/85/806-2/43/2.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

ve arkadaşlarının kaçtığını bildiriyordu.[42] Ertesi gün çıkan haberlerde ise meselenin küçük bir ayaklanma olmadığının anlaşıldığı görülüyordu. 17 Şubat 1925 tarihli Cumhuriyet gazetesi Şeyh Said'in emrindeki kalabalık grupla birlikte Genç merkezini ansızın işgal ettiğini ve daha sonra birisi Lice istikametinde Diyarbakır'a doğru, diğeri Piran istikametinde Ergani'ye doğru olmak üzere iki koldan ilerlediğini fakat her iki kolun da askerlerimiz tarafından perişan edildiğini, Piran istikametine giden Şeyh Said kuvvetlerine bağlı komutanlardan Fahri isimli birisinin ölmesi üzerine asilerin Genç'te toplandığını ve askerlerimizin üç güne kadar Genç'e ulaşarak bu isyancıları temizleyeceklerini yazıyordu.[43] Gazetenin 18 Şubat 1925 tarihli haberinde askerî kuvvetlerimizin takibinden kaçma çareleri arayan Şeyh Said'in emrindeki yüz elli süvariyle birlikte Genç'te bulunduğu ve peşlerindeki jandarma kuvvetlerimizin birkaç gün içerisinde bu hainlere gereken cezayı vereceğinden söz ediliyordu.

İsyanın TBMM'deki ilk yansımaları da basında olduğu gibi olayın millî bir hareket olmadığı, mahalli eşkıyalık hareketleri olarak değerlendirildiği şeklindeydi. Mesele ilk kez 18 Şubat 1925 tarihinde İçişleri Bakanlığının bütçe görüşmelerinde gündeme gelmiş, Giresun Mebusu Hakkı Tarık Bey gazetelerde Genç'in Şeyh Said adında birisinin elinde olduğuna dair basında çıkan haberlerden bahsederek bakandan bilgi istemişti. İçişleri Bakanı Cemil Bey, Şeyh Said adındaki bir adamın kardeşleri ve emrindeki bazı kişilerle birtakım eşkıyalık hareketlerine giriştiğini ve olayların kısa sürede bastırılacağını söylemişti.[44] Oysa mesele hiç de göründüğü gibi değildi. İsyan iyice kontrolden çıkacak, önce sıkıyönetim ilan edilmesine yol açacak, sonra Hükûmeti değiştirecekti.

---

[42] *Cumhuriyet,* 16 Şubat 1925.

[43] *Cumhuriyet,* 17 Şubat 1925.

[44] TBMM, *Zabıt Ceride,* D.2, C.14, İ.59, s.131.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Sıkıyönetim İlan Ediliyor

İsmet Paşa birkaç ay önce başbakanlıktan istifa etmişti ve İstanbul'da istirahat ediyordu. Olayların büyümesi üzerine Mustafa Kemal Paşa 20 Şubat'ta İsmet Paşa'yı acilen Ankara'ya çağırdı. Ertesi gün Ankara'ya gelen can dostunu Ankara Garı'nda bizzat karşıladı. Gazi ve İnönü Çankaya Köşkü'ne geçerek isyan hadisesini değerlendirip alınacak tedbirleri görüştüler.[45] Aynı akşam görüşmeye Başbakan Fethi Bey ve Meclis Başkanı Kazım Özalp katıldı. Toplantı sonunda isyan sahasında sıkıyönetim ilan edilmesi kararlaştırıldı.

23 Şubat 1925 tarihli Meclis oturumunda Elazığ, Genç, Muş, Ergani, Dersim, Diyarbakır, Mardin, Urfa, Siverek, Siirt, Bitlis, Van ve Hakkâri illeriyle Erzurum ilinin Kiğı ve Hınıs ilçelerinde sıkıyönetim ilan edildiğine dair Başbakanlık tezkeresi okundu.[46] 25 Şubat tarihli oturumda Malatya'nın da sıkıyönetim bölgesine dâhil edildiği bildirildi ve Başbakan Fethi Bey isyan hakkında bilgilendirme yaptı.

Fethi Bey iki seneden beri cereyan eden Kürt Hükûmeti kurma fikrinin dış meselelerin halledilmeye başlandığı bir dönemde uygulamaya konduğunu ve halka İslam dininin mahvolduğu ve İslam'ın yeniden ihyası için Cenab-ı Hakk'ın Şeyh Said'i görevlendirdiği söylenerek isyanın asıl sebeplerinin halktan gizlendiğini belirtti. Şeyh Said'in kendisine Mehdi süsü verdiğini ifade eden Fethi Bey elde edilen belgelere göre olayın padişahlık, hilafet, Abdülhamid'in oğullarından birini başa getirmek gibi irtica örtüsü altında bir Kürtçülük hareketi olduğunu ve genel bir ayaklanma olarak değerlendirilebileceğini vurguladı. İsyanın bastırılması için askerî tedbirlerin yanında kanuni tedbirlerin de alınması gerektiğini ve bu yüzden Meclise bir kanun değişikliği teklifi vereceğini söyledi. Daha sonra söz alan

---

[45] İsmet İnönü, *Hatıralar – II*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1987, s.198.
[46] TBMM, Zabıt Ceride, D.2, C.14, İ.63, s.288.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Kazım Karabekir, bu zorbaların dış teşviklerle bazı emellere nail olmak için dini kullanarak halkı doğrudan saptırdıklarının anlaşıldığını ve dini alet ederek millî varlığımızı tehlikeye atanların her türlü lanete layık olduklarını söyledi, Hükûmetin yapacağı kanun değişikliği teklifine destek vereceğini açıkladı. Vatana ihanet suçu üzerine çıkarılan Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun birinci maddesinin değiştirilerek, **dini siyasete alet etmenin de vatana ihanet suçu sayılmasını** öngören kanun değişikliği Mecliste oylanarak kabul edildi.[47]

İsyan, Hükûmeti Düşürüyor

Fethi Bey'in önderliğinde kurulan Hükûmet henüz iki ayını bile tamamlamadan çıkan Şeyh Said İsyanı, yeni Hükûmete tepkileri de beraberinde getirmişti. Parti içi muhalif şahıslar Fethi Bey'i, isyanın ciddiyetini bir türlü anlamamakla ve yeterli tedbirleri almamakla suçluyorlardı. İsyanı planlı bir karşı devrim olarak görenler, Fethi Bey'i isyanı bölgesel bir irtica hareketi olarak görmekle suçlamışlardı ve bu durum parti içinde krize neden olmuştu. 2 Mart tarihinde yapılan Cumhuriyet Halk Partisi Grup toplantısında yaşanan tartışmalar üzerine Çankaya'da bulunan Mustafa Kemal Paşa toplantıya davet edilmişti ve Paşa, eski grubun toplandığı eski Meclis binasına gelmişti. Tartışmalar sonucunda grup kürsüsüne çıkan Fethi Bey başbakanlıktan istifa ettiğini belirten şu konuşmayı yaptı:

"Anlıyorum ki arkadaşlarım isyana karşı Hükûmetimin almış bulunduğu tedbirleri yeter görmeyerek daha geniş, daha şiddetli tedbirler alınmasını istiyorlar. Ben, hadisenin gerektirdiği tedbirlerin alındığı ve bu tedbirlerin isyanı bastırmak için yeterli olduğu kanaatinde bulunuyorum. Daha şiddetli tedbirlerle

[47] TBMM, Zabıt Ceride, D.2, C.14, İ.64, s. 311.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

elimi kana sürmek istemiyorum. Ve sizlerin şahsen itimatlarınızı kaybetmiş olduğum kanaatiyle Başbakanlıktan çekiliyorum."[48]

3 Mart 1925 tarihli oturumda Fethi Bey partinin bir gün önce yapılan toplantısında iç siyasetten dolayı yaşanan tartışmalar nedeniyle Bakanlar Kurulunun istifasını Cumhurbaşkanı'na sunduğunu bildirdi. Rauf Bey'in istifa konusunda detaylı açıklama yapılması talebi karşısında tekrar söz alan Fethi Bey, yapacak başka açıklamasının olmadığını ifade etti.

Yeni Başbakan İsmet Paşa

Aynı gün Fethi Bey'in istifasının kabul edildiğine ve Başbakanlığa Malatya Mebusu İsmet Paşa'nın getirildiğine dair iki ayrı Cumhurbaşkanlığı tezkeresi yayınlandı. 4 Mart 1925'te tezkereler ve İsmet Paşa'nın kurduğu yeni kabinenin programı okundu. İsmet Paşa, memleketin huzuru için seri ve etkili tedbirlerin alınması gerektiğini söyledi ve alınacak tedbirlerin isyan bölgeleriyle sınırlı kalmayacağını ifade etti. Ardından yapılan güven oylamasından 113 kabul ve 23 ret oyu alan Hükûmet, resmen kurulmuş oldu. İsmet Paşa güven oylamasının ardından Takrir-i Sükûn (Huzurun Sağlanması) hakkındaki kanun tasarısını Meclise sundu. Kanun tasarısı Anayasa'nın kişi dokunulmazlığı maddesine aykırı olduğu ve birçok özgürlüğün kısıtlanacağı gerekçesiyle Mecliste tartışmalara neden oldu. Rauf Bey, o dönem Genç İsyanı diye anılan Şeyh Said İsyanı'yla Cumhuriyet'in tehlikede olduğunu kabul etmedi, millî hâkimiyetin birtakım zorbaların meydana getirdiği isyanla yıkılacağına ihtimal vermenin zaaf olacağını ifade etti. Sivas Mebusu Halis Turgut, Kürtçülük peşinde koşan birtakım zavallının başlattığı sınırlı bir isyanın vatanın diğer yerlerine yayılacağını düşünerek hareket etmenin Türk milletinden şüphe etmek anlamına geleceğini söy-

---

[48] Ahmed Süreyya Örgeevren, *Şeyh Said İsyanı ve Şark İstiklal Mahkemesi,* Temel Yayınları, İstanbul, 2002, s. 60.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

ledi. İstiklâl Mahkemelerine karşı çıkan Kazım Karabekir, bu mahkemelere savaş zamanında ihtiyaç olduğunu ve artık tarihe karışmaları gerektiğini vurgulayarak *"İsmet Paşa Hazretleri eğer İstiklâl Mahkemelerini ıslahat aleti zannediyorlarsa pek ziyâde yanılıyorlar."* şeklinde konuştu. Daha sonra söz alan Konya Mebusu Refik Bey kanuna muhalefet edenlerin boşuna endişelendiklerini, Anayasa'yla teminat altına alınan kamu hukukunun ve millî hâkimiyetin bu kanunun kabulüyle korunacağını ifade etti. Adalet Bakanı Mahmud Esat Bey, Kazım Karabekir ve Rauf Bey'in kanunu hangi açıdan Anayasa'ya aykırı bulduklarını sordu. Tekrar söz alan Rauf Bey *"Devletin polisi, mahkemesi, jandarması, nizamiye memurları ile diğer aksamı, görev yapamayacak bir hâlde midir ki, orada böyle olağanüstü tedbir almaya ihtiyaç gördüler?"* dedikten sonra memlekette karışıklık çıkaranların en şiddetli cezayı almasını kendisinin de Mahmud Esat Bey kadar istediğini ancak bu kanunun huzur değil huzursuzluk getireceğinden endişe ettiğini belirtti. Bunun üzerine Meclisten *"Endişe etmeyiniz!"* sesleri yükseldi. Görüşmelerin sonunda oylamaya sunulan Kanun, 122 kabul ve 22 ret oyuyla kabul edildi.[49]

İstiklal Mahkemeleri Yeniden Kuruluyor

Huzurun sağlanmasına yönelik kanunun kabulünden hemen sonra Ankara'da ve askerî harekât bölgesinde birer İstiklal Mahkemesi kurulması hakkındaki Başbakanlık tezkeresi okundu ve yapılan oylama sonucunda kabul edildi. İstiklâl Mahkemelerince alınan idam kararları Meclisin onayından geçmeksizin infaz edilecekti. 7 Mart 1925'te ise gizli oyla İstiklal Mahkemeleri üyelerinin seçimi yapıldı. Şark İstiklal Mahkemesi başkanlığına Giresun Mebusu Hacim Muhittin Bey, savcılığına Karesi Mebusu Ahmed Süreyya Bey, mahkeme üyeliklerine ise

[49] TBMM, *Zabıt Ceride*, D.2, C.15, İ.69, s.131-149.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Kozan Mebusu Ali Saib Bey, Yozgat Mebusu Avni Bey ve Kırşehir Mebusu Lütfi Müfid Bey seçildiler. Mahkeme başkanı Hacim Muhittin Bey'in sağlık sorunları nedeniyle istifa etmesi üzerine tekrar seçim yapıldı ve mahkeme başkanlığına Denizli Mebusu Mazhar Müfid Bey seçildi.[50] Şark İstiklal Mahkemesi heyeti şu kişilerden oluşuyordu:

Başkan: Mazhar Müfid Bey (Denizli Mebusu)

Savcı: Ahmed Süreyya (Karesi Mebusu)

Savcı Yardımcısı: Abdülhak Bey (Erzincan Mebusu)

Üye: Ali Saip (Urfa Mebusu)

Üye: Lütfi Müfid (Kırşehir Mebusu)

Üye: Avni Doğan (Bozok Mebusu)

Üye: İbrahim Bey (Kocaeli Mebusu)

Diyarbakır Halkı Şeyh Said'e Karşı Şehri Savunuyor

Şeyh Said isyanında esas hedef Diyarbakır'ın ele geçirilmesiydi. İşgal İstanbul'unda İngiliz General Harrington'a Kürdistan Teali Cemiyeti adına başvuran Kör Sadi, Kürdistan'ın bağımsızlığı için İngilizlerin desteğini istedikten sonra ilk etapta Diyarbakır'da Hükûmetin devrilmesi gerektiğini, bunun dışında yapılacak her girişimin sönmeye mahkûm bölgesel bir çete savaşı olacağını vurgulamıştı. Bu görüşme, yapılması planlanan ayaklanmada Diyarbakır'ın alınmasına ne kadar önem verildiğini gösteriyordu. Diğer taraftan Şeyh Said 16 Nisan 1925 tarihinde Varto'da alınan ifadesinde dinin hükümlerini uygulamak adına **Hükûmetten özerklik talep etmek, kabul edilmemesi durumunda Diyarbakır'ı zapt eder etmez Türk Hükûmetine isteklerini kabul ettirmek için İngilizlerden yardım istemek maksadında olduğunu itiraf etmişti.**[51] Aynı ifadeye göre

[50] TBMM, *Zabıt Ceride*, D.2, C.15, İ.69, s.154.

[51] Koçin – Ertüren, *a.g.e.*, s.50.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Osmaniye'de bulunan Piran ağalarının isyana katılarak ilçeyi işgal etmesinden sonra burada iki gece kaldığını söyleyen Şeyh Said, Piraliyan'a hareket ederken kendisinden ayrılıp Diyarbakır'ın doğusuna giden kuvvetlerinin batısındaki Eğil, Piran ve Deşgevran ahalisinden oluşan kuvvetin yanına yetişmek ve buradan harekâtı idare etmek için Şerbeti köyüne ve oradan da Tepe, Simaki yoluyla doğu mıntıkasındaki kuvvetlerinin yanına geçmişti. Doğu ve batıda toplam üç bin isyancı Şeyh Said'in emrini bekliyordu. Beklenen emir Şeyh Said Simaki'de bulunduğu esnada geldi. 7 Mart 1925 Cumartesi günü Diyarbakır'a dört koldan saldırılacak ve saldırı, akşam saat sekizde başlayacaktı. [52]

Şeyh Said'in emrettiği gibi akşam saat sekizde değil, gündüz ikide başlayan saldırı, ertesi sabaha kadar devam etti. Surlarla çevrili şehrin dört kapısına birden saldıran isyancılar özellikle güney kapısından taarruz ediyorlardı. Şehrin kuzeyindeki süvari birliği hemen buraya kaydırıldı. Özellikle Mardin kapısı önünde büyük çatışmalar oldu. Burada dağılarak kaçan asiler Köprü istikametinde önlerine çıkan süvari alayları ile de ikinci bir çatışmaya girdiler.[53] Gecenin sonunda bozguna uğrayan isyancılar Diyarbakır'dan çekilmek zorunda kaldılar. Sadece 120 kadar isyancı şehre girmeyi başarmıştı onların da akıbeti belli değildi. Şeyh Said, isyancılara altı gün izin verip evlerine çekilmelerini emretti. Kendisi de Karaz mıntıkasında beş altı gün kaldıktan sonra Diyarbakır'ın batısındaki Tilham köyüne geldi. Burada isyancılarla tekrar bir araya gelip Lice ve Siverek yollarını tuttular. Mardin yolu açık olduğundan, oradan Hükûmet askerinin Diyarbakır'a yardıma gelmekte olduğunu öğrenen Şeyh Said bu yolu tutmak üzere Dengecük, Cepar, Tolrik, Sakıri, Hacıleylek, Gözalan ve Karakilise köylerine gitti ancak bu sırada Siverek'ten milis askerleri ve yüz atlı nizamiye askeri geldiğini öğ-

[52] Koçin – Ertüren, *a.g.e.*, s.47.

[53] *Vakit,* 10 Mart 1925.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

rendi. Bu mıntıkaya üç yüz isyancıdan oluşan kuvvet gönderdi ve bu isyancılar Hükûmet güçlerini mağlup ederek Hükûmet güçlerine destek veren Zazalardan seksen esir alarak döndüler. Bu arada Diyarbakır'dan dışarı çıkan askerlerin taarruz etmeleri ve Aşağıtil Dağı'nı tutmaları üzerine asiler, Yukarıtil'de dayanamayıp geri çekildiler. İsyancıların o gece Diyarbakır'a tekrar saldırmak için yaptıkları hazırlıklar hava muhalefeti dolayısıyla boşa çıktı ve kuvvetlerin köylere dağılması sebebiyle Şeyh Said de oradan çekilerek Karakilise'ye geldi. Bu sırada yanında üç yüz isyancı olmasına rağmen yine hava muhalefeti ve Hükûmet askerlerinin şiddetli baskısına direnemeyerek yönünü doğuya çevirdi ve emrindeki asileri Tilham ve Şehaban köylerine ve oradan da Deveboyun Gediği'ne gönderdi. Buradaki çatışmalarda hezimete uğrayan isyancılar Karaz mıntıkasına çekildiler. Takibi sürdüren Türk askeri burada da isyancılar üzerine hücum etti. Asiler Hani istikametine doğru kaçmaya başladılar. Kaban köyünde durup askere karşı cephe tutmak istedilerse de tutunamadılar. Dağılan isyancılar Hançok ve Gözil Dağı'na sığınırken Şeyh Said birkaç hizmetçisiyle birlikte Solhan'a kaçtı.[54]

Diyarbakır halkı isyana destek vermemiş ve Şeyh Said'e karşı şehri savunmuştu. Şeyh Said ifadesinde isyana ahaliden yeterli destek gelmediğinden yakınmış ve şöyle demişti:

"Başarılı da olamadık ve şimdi anladığıma göre başarılı da olsaydık bu ahâli ile bir şey olamazdı. Bu bir cinnetti. Çünkü bu halktan sıdkım sıyrıldı. Şeriata razı olan ahâli kalmamıştır."[55]

---

[54] Koçin – Ertüren, *a.g.e.*, s.48.

[55] Koçin – Ertüren, *a.g.e.*, s.56.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

İKİNCİ BÖLÜM

ASKERÎ MÜDAHALE, İSYANCILARIN YAKALANMASI VE ŞARK İSTİKLAL MAHKEMESİ

Askerî Harekât Başlıyor

İsyancıları imha etmek üzere hazırlanan esas kuvvetlerin yığınak yapma süreci tamamlanınca Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa, 9 Mart 1925 tarihinde bir beyanname yayımlayarak ordunun hazırlıklarını tamamladığını ve isyana katılanların şiddetli şekilde cezalandırılacağını bildirmişti. Cumhuriyet'e sadık köylerin sadâkatlerini en yakın Hükûmet dairesine bildirmelerini isteyen Fevzi Paşa, bölge halkını, zarar görmemeleri için şu sözlerle uyarmıştı:

"Hareket ordumuz hazırlığını tamamlamıştır. Birkaç güne kadar cezalandırma harekâtının başlatması kararlaştırılmıştır. Cezalandırma gayet seri ve şiddetli olacaktır. Cezalandırma harekâtı yalnız asiler üzerine yönelik olacak ve Cumhuriyet Hükûmetimize isyan etmiş olanlara şiddetli cezalar indirilecektir. Kiğı ahâlisi gibi Cumhuriyet'e sadâkatlerini ve asilere muhalefetlerini fiilen gösteren ve ispat edecek olan masum halkın bu şiddetli cezalardan korunması istenmektedir. Bu sebeple isyana fiilen muhalif olan köylerin derhal en yakın mülkî ve askerî Cumhuriyet memurlarına müracaat ederek isyanla alakadar olmadıklarını ve gönüllü hizmete hazır bulunduklarını bildirmeleri lazımdır. Düşman parasıyla satın alınmış isyan reislerinin teşvik ve ifsatlarına bilerek kapılmış olan köylerin ahâli-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

sinin dâhi ortalığı karıştıran isyan reislerini yakalayıp Cumhuriyet Hükûmetine teslim ettikleri halde bu gibi kandırılmış köyler halkı dâhi kendilerini kurtarmış olur. Genelin malumu olmak üzere işbu beyannâme mülki ve askerî bütün Cumhuriyet Hükûmeti memurları tarafından dâhilindeki en küçük köylere kadar ve her vasıtaya müracaatla derhal neşir ve ilan edilecektir. Durumdan en uzak köylerin dâhi haberdar olabilmesi için üç gün mühlet verilmiştir. Ordunun kesin harekâta başlamasından önce asi ve masum mıntıkaların iyice anlaşılması için işbu beyannâmenin iblağ olunduğu mahaller Cumhuriyet'e irtibat ve sadâkatlerini fiilen bildiren köyler serian Genel Kurmay Başkanlığına bildirilecektir."[56]

Fevzi Paşa'nın beyannamesinden sonra Üçüncü Ordu Müfettişliği ahaliyi tekrar uyardı. Fevzi Paşa'nın beyannamesi uyarınca Hükûmete sadâkatlerini bildirmeyen köylerin eşkıyalarla beraber sayılacakları, "bilmiyorduk, işitmedik" gibi özürlerin kabul edilmeyeceği ilanen duyuruldu.[57] Diğer taraftan Şeyh Said'i ölü veya diri teslim eden kişiye ödül verileceğine dair bir beyanname yayınlandı:

---

[56] Ertüren, *a.g.t.*, s. 55; İM/T12/30/220/4/5.
[57] Ertüren, *a.g.t.*, s. 56; İM/T12/24/149/20/1.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

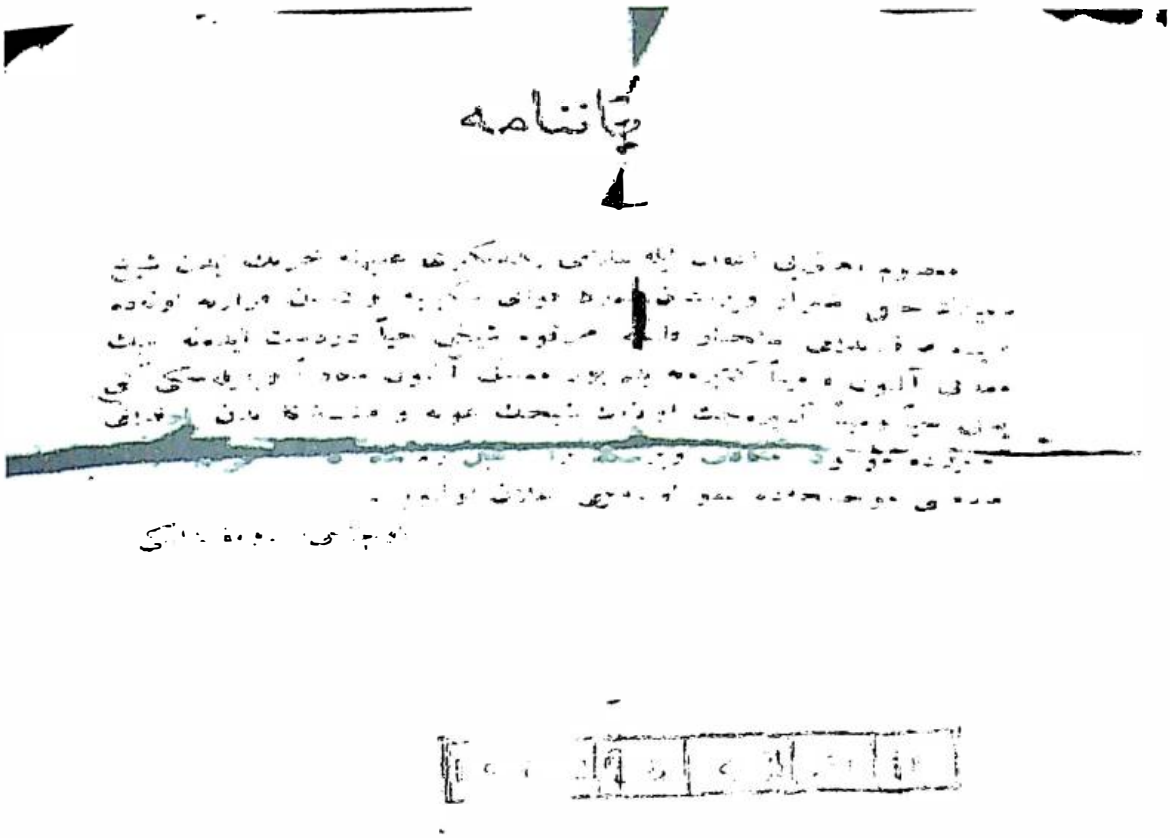

Şeyh Said'i Teslim Edene Ödül Verileceği Hakkında Beyannâme

"Masum ahâliyi iğfal ile Müslümanları birbiri aleyhine tahrik eden Şeyh Said'in halka zarar verip perişan ederek imha kuvvetleri önünden kaçarak ötede beride saklandığı haber alınan Şeyh'i canlı yakalayana bin madeni altın, ölüsünü getirene yedi yüz madenî altın mükâfaten verileceği gibi, bunu canlı ve ölü getirecek olanların Şeyh'in avane ve ortaklarından olduğu takdirde vaad edilen mükâfat verilmekle beraber aynı zamanda (...) maddesi gereğince affolunacağı ilan olunur."

Gerekli uyarıların yapılmasından sonra 26 Mart 1925 tarihinde Elazığ, Van ve Diyarbakır yönünden askerî harekât başlatıldı. 31 Mart'ta Hani, 1 Nisan'da Silvan ve Lice, 5 Nisan'da da Palu ve Piran geri alındı. 8 Nisan 1925'te masum halkın zarar görmemesi için Beşinci Ordu Komutanlığından bir beyanname daha yayımlanarak herkesin elindeki silah, cephane veya kılıç ne varsa Lice ve Hani civarındaki askerî birliğin en yüksek ko-

mutanına teslim etmeleri istendi. Hükûmetin isteklerine uyan herkesin evlat muamelesi göreceğinin bildirildiği beyannamede silahlarını teslim etmeyenlerin, gelip geçen askere tek bir el de olsa silah atanların, telgraf ve telefon direklerini bozanların idama kadar gidecek şekilde cezalandırılacakları bildirildi.[58]

İsmet Paşa'nın İsyanın Durumu Hakkındaki Açıklaması

Aynı günlerde İsmet Paşa askerî harekâtın ne durumda olduğu hakkında Mecliste geniş bir açıklama yaptı. Sivas mebusu Halis Turgut Bey'in sorusu üzerine kürsüye çıkan İsmet Paşa şöyle konuştu:

"Yüce meclisi son bir aylık vaziyetten haberdar etmek için bu soruya derhal cevap vermeyi hitap ediyorum. Bir ay evvel vaziyet asilerin Diyarbakır'ın doğusuna kadar birkaç merkeze dâhil olmuş bulunması şeklinde idi. Meclis ve Hükûmetimiz memleketin bu kısmında çıkan ateşi söndürecek tedbirleri temin ettikten sonra vaziyet bu halde kalmadı. Asiler Diyarbakır'a taarruz ettiler fakat bu taarruzda başarılı olamadılar sonra Silvan'ı aldılar daha sonra Mardin'e bir taarruzda bulunmaya teşebbüs ettiler aynı fesatlarını Palu civarına kadar şerait ettirdiler ve bu suretle Muş'un irtibatını kestiler. Diğer taraftan Malatya havalisine kadar girerek Çemişgezek'e dayanarak Eğin'i tehdit etmeye başladılar. Dolayısıyla vaziyet mühimdir. Dediğimiz zamanda haklı olduğumuzu görüyorsunuz.

Hükûmetçe alınan tedbirler arasında kısmi seferberlik ilan edildi. Vatandaşlar buna tam bir şevk ve hevesle itaat ettiler. Vatandaşlarımız tam barış ve sükûnete tabi oldukları bir devrede memleketin sükûnetini ihlal edenlere karşı hiddetlenmiş idi-

---

[58] Ertüren, *a.g.t.*, s. 56; İM/T12/38/295/4/1.

ler ve bunda haklı idiler. Seferberlik tam bir düzen ile zarurî bir surette süratle tamamlandı.

Asiler fesat çıkarmak için kovalandıkları sahalardan bu güne kadar çok fayda görmüşlerdir. Bundan sonra asilerle ciddî çatışmalar oldu. İrtica kuvvetleri Diyarbakır'ın surlarından başlayarak kendilerince korunaklı dağlık mekânlara çekildiler. Bu çatışmalarda çok telefat verdiler. Cumhuriyet evlatlarının sürat ve keskin silahları karşısında her gün biraz daha eriyerek durmaksızın hüsrana uğradılar.

Hadise Mart'ın yirmisinden sonra genişlemeye başlamış ve mühim surette ilerlemek yeteneğini göstermiştir. Vaziyeti önceden takdir ederek alınmış olan tedbirler sayesinde ileri hareketleri durmuştur. İlk sevk edilen birlik asilerle mühim bölgelere açılan isyan kapıları üzerinde aynı zamanda karşılaştılar. Siverek ve Çemişgezek bu suretle asilerin elinden kurtuldu. Yukarıda Malazgirt'ten Piran'a kadar yayılan isyan kuzeyden yönlendirdiğimiz birliğimizin mühim kapulara isyancılarla beraber aynı zamanda gelmesi sayesinde kurtulabilmiştir. Bu suretle isyan hadisesinin daha fazla yayılmasının önü alınmış oldu.

Bu günkü vaziyet şudur: Doğuda Silvan ve Beşiri birliklerimizin kesin hâkimiyetindedir. Hani, Lice, Piran, gibi Şeyh Said'in başlıca faaliyet sahaları işgalimiz altında bulunmaktadır. Elazığ'dan sevk edilen birliğimiz Palu'yu almış, Çapakçur üzerine yürümektedir. Muş'un da irtibatı temin edilmiştir. Asiler mamuralar civarında tecrübe ettikleri talihlerini mağlubiyet üzerine başka bir sahada tecrübe etmeye başlamışlardır. Bunlar kendilerince korunaklı dağlara çekilmişlerdir. Fakat teslim olmadılar. Teşkilatlarını muhafaza etmektedirler. Asiler er geç bu dağların kendilerine mezar olacağını anlayacaklardır. Bu gün harekât bitmiş gibi bir söz sarf edecek bir vaziyette değilim. Bundan sonra dağlardaki asileri bir bir bulup tepeleyeceğiz.

Henüz devam eden ve ne vakit biteceği malum olmayan harekâttan sonra bu bölgede irticâ ve dini teşvikata isnat olan yerlerde diğer bir takım tedbir uygulayacağız. Bu tedbirler meclise arz edilecektir. Seferber olarak cumhuriyeti müdafaaya koşan vatandaşları yüce meclisiniz huzurunda takdir ve şükranla yâd edeceğim. Böyle bir tehlike altında yapılacak şey mukabil tedbirlerin kesinlikle ve süratle alınmasıdır. Bu tehlike karşısında vatanın uğrayacağı bütün diğer tehlikeler karşısında seferberliğin süratle tamamlanması lazımdı. Seferberlik zamanında yapılmıştır. Şunu arza mecburum ki cumhuriyet evlatları Cumhuriyet'in tehlikede olduğunu gördükleri anda kesin suretle hareket etmişlerdir. Askerî tedbirler devamdadır. İmha ve temizlemenin sonunu bekleyerek ondan sonra alacağımız tedbir hakkında yüce meclisinize maruzatta bulunmak için vakit yoktur. Müsaade ederseniz bu tedbirleri de bir iki gün zarfında arz edeceğim."[59]

İstiklal Mahkemesi Göreve Başlıyor

2 Nisan 1925 Perşembe günü Diyarbakır'a gelen mahkeme heyeti ertesi gün yargı sahası içindeki on dört il ve iki ilçenin ahalisine hitaben bir beyanname yayımladı. Suçsuz olanların veya zorla bu akıma kapılanların mahkemenin adalet ve merhametine mazhar olacağı ancak devrimlerin ve Cumhuriyet'in ruh ve gayesini rencide edenlerin mahkemenin kahredici pençesinden yakasını kurtaramayacağı ilan edildi.

14 Nisan 1925'te yargılamalara başlayan Şark İstiklal Mahkemesinde görülen ilk önemli dava Şeyh Eyüb ve Doktor Fuad davasıydı. Siverek'ten Karabahçeli Şeyh Eyüb, Şeyh Said isyanına fiilen katılmış ve emri altındaki isyancılarla askere saldır-

---

[59] *Vakit*, 8 Nisan 1925.

mıştı. Halk üzerinde manevi etkisi yüksek bir zattı. 41 yaşındaki Şeyh Eyüb, Şeyh Said'i Siverek'e davet etmişti. Şeyh Said, Şeyh Eyüb'ün davetini reddetmiş fakat gönderdiği mektupta dualar ederek Alibardak köyündeki Türk askerine gece baskını yapmasını istemişti.[60] Mahkemede dinlenen tanıklar ve ele geçen belgelerin değerlendirilmesinden sonra Şeyh Eyüb'ün idamına karar verildi. Diyarbakır'dan 37 yaşındaki Doktor Fuad ise Türk olarak biliniyordu ancak Kürtçülük yapmaktaydı. 21 Şubat 1925 tarihli bir mektupta Kürt İstiklal Komitesinin aylardır çalıştığını ve Şeyh Said'in isyanının bu doğrultuda çıktığını söylüyor, isyanın başarısına dua ediyordu. Kürt İstiklal Komitesinin yurt dışındaki teşkilat yapısını da iyi bilen Fuad, Şeyh Said isyanıyla ilişkili olduğundan dolayı idam cezasına çarptırıldı. [61]

Şeyh Said Yakalanıyor

Diyarbakır saldırısının başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra isyan zayıflamaya başlamış, Şeyh Said dahi Hükûmet güçlerine karşı koyamayacağını anlamıştı. Askerin sıkı takibi sonucunda isyancılar Hançok ve Gözil Dağı'na sığınırken Şeyh Said birkaç hizmetçisiyle birlikte Solhan'a kaçmıştı. Burada Şeyh Abdullah, Kasım Bey ve ileri gelenlerle bir toplantı yapan Şeyh Said, Kasım Bey'e *"Buradan aileleri göndeririz, biz de doğru Murad Köprüsü'nü geçeriz, İran'a Simiko'nun yanından İngilizlere katılırız."* demişti. Toplantıdan geri çekilme kararı çıktı. Varto istikametinden çekilip Murat Köprüsü'nü geçerek Muşlu Nuh Bey'in yanına gidilecek, duruma göre hareket edilecekti. En kötü durumda İran'a kaçıp İngilizlere sığınılacaktı. Bu kararla yola çıkıp Muş'a kadar ilerleyen isyancılar Murat Köprü-

[60] Örgeevren, *a.g.e.*, s. 105.
[61] Örgeevren, *a.g.e.*, s. 110.

sü'nü geçmenin mümkün olmadığını anladılar. 14 Nisan 1925'te teslim olma kararı alındı. Şeyh Said başta teslim olmaya karar vermiş ancak sonradan bu kararından vazgeçmişti. 14 Nisan gecesi Kasım Bey ve adamları Abdurrahmanpaşa Köprüsü'nün üzerinden geçerken Şeyh Said'i silah zoruyla alıkoydular ve Osman Nuri Paşa'ya haber verdiler. Şafakla birlikte gelen müfreze, isyancıları silahlarıyla birlikte teslim aldı.

Burada bahsedilen Kasım Bey'i biraz tanıyalım çünkü Kasım Bey, Şeyh Said'in bacanağıydı ve önceleri isyana destek vermesine rağmen Şeyh Said'i Abdurrahman Paşa Köprüsü'nde silah zoruyla tutup Hükûmete teslim eden kişiydi. Mahkemedeki ifadesinde bölgedeki Kürtçülük faaliyetleri, eski Bitlis mebusu Yusuf Ziya ile yaptığı görüşme ve burada öğrendiği Azadi Cemiyeti hakkında o âna kadar bilinmeyen birçok bilgiyi açıklamıştı. Kasım Bey ayrıca Cibranlı Halid Bey ile Şeyh Said'in görüşmesi hakkında da bilgiler vermiş ve ayaklanmanın arkasında İngiliz parmağı ve parası olduğunu söylemişti.

Kasım Bey mahkemedeki sorgusunda Şeyh Said'in yakalanışını şöyle anlatmıştı:

"Muş Ovası'ndan Murad Köprüsü'ne geçerek Nuh Bey'e katılarak, Muş ve Bitlis'in düşmesini sağlamak ve olmazsa İran'a geçerek dertlerine çare aramak fikirleri meydana çıktı ve Muş Ovası'na kadar gidildi. Orada artık bütün mevcudiyetimle bu hareketin imkansızlığını açıkladım. Köprüden geçmenin mümkün olmadığına ikna edince, geçitten geçmeyi söylediler. Geceleyin geçide gitmeyeceğimi ısrarla beyan ettim. Dönüşte tekrar Girvas köyüne gidildi. Ertesi günü Girvas'tan Varto tarafına dağdan geçildi. Geçmenin en kolay yollarını gösterdiklerinde türlü zorluklar göstererek başka yollara saptırdım. En zorlu mevkilerde kalınca, artık Şeyh Said'e karşı da teslim olması gerektiğini açıkladım ve Nisan'ın on dördüncü günü teslim olunması kararlaştırıldı ve akşamüzeri Varto'ya gitmek üzere hare-

ket edildi. Hareketimiz geceleyin olduğundan kuvvet pek dağınık bir haldedir. Yolda Şeyh Said'in tekrar caydığını duydum. Kendisiyle görüştüm ve bir saat uzunluğunda konuştuk. Çarbuhur'u geçince artık ilerisinde asker olmadığını, dolayısıyla kurtulduğunu ve teslim olmayacağını söyledi. Tam Abdurrahmanpaşa Köprüsü üzerine gelmiştik. Şeyh Said atından inmiş, atlılar da ileride geçiyorlar. Geçmemesini söyledim, dinlemediler. Birader Reşid ve akrabamdan Timur, Ahmed, Kargapazarlı Mehmed ve Reşid, Şerif oğlu Mehmed ve Halid ile hemen ateş açtırdım. Ve yüze yakın silah atıldığında atlıları topluca kaçtılar. Şeyh Said'in kısrağı da atlılarla gitmişti. Köprünün güney ayağı yakınında Şeyh Said'i yakaladık. Şafak yeni açılmıştı. Varto'ya teslim olmaya gelmeyeceğini ve istersem kendisini öldürmemi söyledi. Herhalükarda gidileceği cevabını verdim. Ve Osman Paşa'ya bir tezkere yazarak ufacık bir müfreze istedim. Şeyh Said'i Abdurrahmanpaşa Köprüsü'nde tutukladığımdan ufacık bir müfrezenin gönderilmesini rica etmiştim. Cevaben aldığım 15 Nisan 1925 tarihli emirleri mevcuttur. Şafakla birlikte bu olay olmuş ve orada güneşin doğuşundan iki saat sonraya kadar beklemede kalmıştık. Sonrasında Çarbuhur sırtlarından inen müfreze Paşa'nın selamını bildirerek (bizi) Çarbuhur'a götürdü"[62]

Kasım Bey'in bahsettiği Kargapazarlı Reşid mahkemedeki sorgusunda Kasım Bey'i doğrulayan ifadeler kullanmıştı:

"Kasım Bey'in emriyle Abdurrahmanpaşa Köprüsü'nde Şeyh Said'i yakaladık. Ben, Kasım Bey'in yeğeniyim. Kasım Bey bana 'Bunlar başımıza bu felaketi getirdiler. Biz de onları tutalım.' dedi. Şeyh Said, Ceban'dan yine kaçmak istedi. Kasım Bey bırakmadı. Avriz'de nehri geçmek istediler. Kasım Bey gitmedi. Şeyh Said gitti. Silah sıktılar, döndü. Şeyh Abdullah da rıza gös-

---

[62] Koçin-Ertüren, *a.g.e.*, s. 482.

terdi. Nihayet Şeyh Said Efendi teslim olmam demişti. Kasım Bey de birkaç adamlarını topladı. Köprüde engel olduk. Biz silaha davrandık. Durun dedi. Biz kırk elli el silah attık. Şeyh Said'i aldık. Silahlarını da ellerinden aldık. Asker geldi, teslim aldı.[63]

Yine Kasım Bey'in akrabalarından Esad oğlu Timur'un mahkemedeki savunmasında yer alan *"Akrabamdan Kasım Bey ve İsmail Ağa'nın korunmaları için yanlarında ve kilitli bulunan Kasım Bey'in evinin kapısına vardım. Bundan sonra da isyancıların hiçbir hareketine katılmadım. Ancak Kasım Bey'in yanında ve korunmasında kaldım ve son gece de Abdurrahmanpaşa Köprüsü'nde Şeyh Said'le çatışmaya girerek yakalanmasına ve tutuklanmasına katıldım."* şeklindeki sözleri Kasım Bey'in anlattıklarıyla örtüşüyordu.

Şeyh Said 21 Mayıs'ta Şark İstiklal Mahkemesine verdiği ifadesinde yakalanışını anlatırken Kasım Bey'in anlattıklarıyla paralel ifadeler kullanmış ama köprü üzerindeki silahlı çatışmadan bahsetmemişti:

"Şeyh Abdullah, ben teslim olurum, ben yapamam dedi. Kasım Bey de teslim olmak fikrindeydi. Ben önce teslim olmam dedim ve sonrasında ben de teslim olurum dedim. Bu niyet üzerine kalktık. Akşam namazını kılıp Varto üzerine yürüdük ki oradan altı saat uzaktır. Yolda karanlıkta birbirimizi kaybettik. Ben Abdurrahmanpaşa Köprüsü'ne geldim ki henüz şafak ağarmamıştı. Orada kalbime bir şey doğdu ki gidip teslim olmayayım. Gerçi her taraf da askerle tutulmuştu. Orada Kasım Bey bana ulaştı. Bu fikrimi anlayınca bana, 'Efendi olmaz, ben Osman Paşa'ya mektup yazdım ki müfreze göndersin, gelip bizi teslim alsın.' Ben ona 'Askerler beni öldürsün.' diyordum. O bana 'olmaz' diyordu ve beni teslime ikna ediyordu ve bana, 'Olur ki

[63] Koçin-Ertüren, *a.g.e.*, s. 153.

affederler. Ya sürgün ederler. Belki kurtuluş yolu bulunur. Bu yolda ise beş dakika geçmeden telef olursun. Nerede ise telef olursun. Müfreze gelir ateş eder.' diyordu. Beni kandırdı. Döndük müfrezeler geldi."[64]

15 Nisan 1925'te Ankara'da Şeyh Said'in yakalandığına dair resmî tebliğ yayımlandı. Buna göre Şeyh Said ile beraber Şeyh Abdullah, Şeyh Ali, Şeyh Galip, Cibran beylerinden Binbaşı Kasım, İsmail ve Reşid ile aynı aşiret ağalarından Mehmed ve Timur, Kargapazarlı Reşid ve daha yirmi beş kişi yakalanmış; Şeyh Said'in üzerinden isyanla ilgili önemli evraklar ve çok miktarda altın para çıkmıştı.[65] Şeyh Said'in yakalanmasından sonra Silvan'daki isyancıların lideri Şeyh Şemseddin ve isyanın sözde Elazığ komutanı Şeyh Şerif kısa sürede ele geçirilmişti. Ayaklanma kontrol altına alınmış, isyancılar başsız kalmıştı.

Diyap Ağa: "Hain Şeyh Said'i Dersim'e Sokmadık!"

Şeyh Said'in ayrılıkçı hareketine pek çok aşiret karşı çıkmıştı. Celali, Zeylan aşiretleri, Mardin-Nusaybin, Savur, Cizre taraflarında Balli, Dekoriki, Hakon, Ömerkan, Habige aşiretleri ile Siirt ve Bitlis civarındaki bazı aşiretler, Dersim dolayındaki aşiretler ile Varto'daki Lolan ve Hormek aşiretleri Hükûmetten yana tavır almışlardı. Siirt ve Siverek aşiretlerinden pek çok kişi de Hükûmete çektikleri telgraflarda Şeyh Said'in İngilizlere alet olduğunu ve kendisini desteklemeyeceklerini bildirmişlerdi. Varto, Nusaybin, Pülümür aşiretlerinden de isyanı lanetleyen ve Hükûmete bağlılık bildiren telgraflar geliyordu.[66]

İsyanın yurt genelinde duyulmasıyla birlikte İstanbul'da yaşayan Kürtlerin pek çoğu bu gerici isyana tepki göstermişlerdi.

---

[64] Koçin-Ertüren, *a.g.e.*, s. 55.
[65] *Hâkimiyet-i Milliye,* 16 Nisan 1925.
[66] Deniz, *a.g.t.*, s. 36.

İstanbul Türk Ocağının düzenlediği bir toplantıya katılan Diyarbakır, Elazığ ve Erzurumlu gençler memlekette yapılmak istenen bu cahilce hareketten dolayı üzüntülerini bildirmişlerdi. Kürtlerin en yaşlısı olan Zaro Ağa isyanla ilgili olarak şunları söylemişti:

"Ben ne Şeyh Said denilen melunu tanırım ne de onun adamlarını. Allah onların belasını versin, ben bu heriflerin isimlerini bile bu vakte kadar duymadım. Bunlar gâvurdurlar, lanet olsun onlara. Allah devletimize, milletimize ve Gazi Paşaya zeval vermesin."[67]

Şeyh Said İsyanı'yla ilgili haber yapan Vakit gazetesi muhabiri Diyarbakır'dan Dersim'e gitmiş, bu bölgenin isyana karşı tavrını araştırmıştı. Atatürk'ün dostu Dersimli Diyap Ağa, kendisine Şeyh Said İsyanı hakkındaki görüşlerini soran muhabire şöyle cevap vermişti:

"Birden bire Şeyh Said'in isyan ettiğini duyduk, Elazığ'a gelerek Hükûmeti basmış. Vallahi şaşırdık. ***Gökten mi indi, yerden mi çıktı bu hain dedik.*** *Bir kısmımız tepelerde bekledik, Dersim'e sokmadık. Herkes ne bulsa bulur, bizde keçi, koyun hırsızı çoktur ama hain yoktur. Bu herif azmıştı devlete asi oldu. Biz Cumhuriyete sadık insanlarız, 1910 senesinde de İngilizler ile Rus konsoloshaneleri bizi isyana teşvik etmişti. Bize çok para vermek istiyorlardı. Biz onları bastık ve paralarını almadık. Hükûmetimize sadık kaldık."*

Şaban Ağa Şeyh Said ve yanındakilerin Allah'a isyan ettiklerini söylerken Sabık Mustafa Ağa da *"Hükûmetimize candan bağlıyız. Eğer Şeyh Said veya Şeyh Şerif buraya gelseydi vallahi silah atardık. Bütün ağalar Elazığ'a indik, kumandan paşayı gördük. Ona sadâkatimizi söyledik."* diyerek isyana destek vermediklerini açıklamıştı.

---

[67] *Cumhuriyet,* 28 Şubat 1925.

Tekrar söz alan Diyap Ağa, Şeyh Said'i yine hain olarak nitelendirdi:

"*Şeyhlerin ne yüzünü gördüm ne de sözünü işittim. Onları görmek istemeyiz de, canımız millet uğruna feda olsun.* ***Biz vallahi bu hainin nereden çıktığına şaşırıp kaldık.*** *Sebep olanların akıbeti için ne diyeyim."* [68]

"Dersim Kürd Aşiretleri Rüesası İsyan İçin Ne Diyorlar?"
***Vakit*, 27 Mayıs 1925.**

[68] *Vakit*, 27 Şubat 1925.

Seyyid Abdülkadir, İsyanın Başına Geçmek İstiyor

Yaşanan gelişmeleri takip eden ve isyanın zayıfladığını gören Seyyid Abdülkadir, asilerin başına geçmek için İngilizlerden yardım istedi. Şeyh Said İsyanı amacına ulaşmayınca Kör Sadi, Mr. Templen zannettiği Nizamettin Bey'le bir görüşme daha yaptı. Şişli Dede Sokağı, Zafer Apartmanı numara 8'de yapılan görüşmeye İngiliz istihbarat memuru kimliğiyle Polis Celal, Mr. Templen olarak Zabıta Memuru Nizamettin'in yanında Nihat ve Ziya isimli polisler ve Kör Sadi katıldı. Kör Sadi, görüşme için teşekkür ettikten sonra şunları söyledi:

"*İngiltere Hükûmetinin Seyyid Abdülkadir hazretlerinin başa geçmediği bir hareketin sonuçsuz kalacağını anladığı kanısındayız. Gerçi Şeyh (Said) Efendi Hazretleri saygıdeğer bir kimse ise de bu gibi işlerde deneyimi olmadığı ve Kürdistan'da Abdülkadir kadar etkisi olmadığından sonuçsuz kalmaya yüz tutmuştur. Ayaklanmanın yayılması ve sonuç elde edilmesi, Erzurum ve Van çevresindeki en güçlü aşiretlerin katılımı ile mümkündür. Seyyid Abdülkadir'in babası Abdullah (Ubeydullah) Efendi'nin İran üzerindeki ayaklanmasında başlangıçta doksan bin kişi bulunmuştu. O zaman Abdullah Efendi İran'ın başkentini yıkıp yakacakken zamanın padişahı Sultan Hamid merhumun müdahalesiyle olay önlenmişti. Eğer bu kez de işin başına Seyyid Abdülkadir geçmiş olsaydı ayaklanma elli bin kişi ile başlayacak ve Diyarbakır, Harput, Malatya, Sivas yörelerindeki silah ve mühimmat depolarını elde ederek Ankara'yı düşürecek ve sorun da şimdiye kadar bitmiş olacaktı. Gerçi önerimiz üzerine bu ayaklanma yine de yapılır, ancak bir buçuk ay kadar hazırlık süresi gerekir.*"

Mr. Templen kılığındaki Nizamettin, Kör Sadi'ye İngiltere'den dört ay önceki isteklerinize ek olarak bir isteklerinin olup olmadığını sordu. Kör Sadi bu konuyu Seyyid Abdülkadir ile görüştüğünü ve aldığı emrin şu olduğunu söyledi:

1- Son günlerde İngiltere ve İtalya'nın bir anlaşma imzaladıklarını duyuyoruz. Bu anlaşma, büyük olasılıkla, Antalya ve İzmir yöresine bir çıkartma harekâtıyla ilgilidir. Eğer bu gerçekse bu harekâtın Kürdistan harekâtının sonuna kadar ertelenmesi gerekir. Böyle bir harekât, Yunanlıların İzmir'i işgalleri gibi bir ulusal heyecanı doğurma olasılığı vardır. Bu, harekâtımızı engeller ve başarısızlığa mahkûm eder. Bu nedenle tehlike vardır.

2- Daha önce verilmesi kararlaştırılan 500 bin lira paranın artırılması. Bugünkü koşullar bu paranın yetmeyeceği sonucunu doğurduğundan ayaklanma sırasında harcanacak paranın emre hazır tutulması;

3- Seyyid Abdülkadir'in ayaklanmanın başına geçmesi için İstanbul'dan ayrılması gerekmektedir. Bunun için İngilizlerce bir motor sağlanması ve İngilizlerin koruması altında Suriye yoluyla Kürdistan'a gitmesi gerekir. Bunun için de en az bir aylık zaman gerekir. Çünkü Van'da Seyyid Abdülkadir'in oğlu var. Önceden, buradan haber göndererek oğlunun sınır dışına çıkmasından sonra Abdülkadir'in İstanbul'dan ayrılması gerekir. Yoksa oğlunu yakalarlar ve eziyet ederler.[69]

Görüşmeler İstanbul Polis Müdür Ekrem Bey tarafından İçişleri Bakanlığına rapor ediliyordu. Gelişmeleri takip eden bakanlık 15 Nisan 1925'te Seyyid Abdülkadir'in tutuklanmasını isteyen yazıyı Ekrem Bey'e gönderdi. Suadiye 338 numaradaki yalısı basılarak tutuklanan Seyyid Abdülkadir, yargılanmak üzere Diyarbakır'a gönderildi.

---

[69] Mumcu, *a.g.e.*, s. 82.

Seyyid Abdülkadir'in Mahkemesi

21 Nisan 1925 tarihinde İstanbul Valisi Süleyman Bey tarafından Şark İstiklâl Mahkemesi Savcılığına yazılan yazıda Kürdistan isyan hareketiyle ilişkili görülmelerinden dolayı İçişleri Bakanlığının emriyle yakalanan şahısların yargılanmak üzere evraklarıyla birlikte Polis Başmemuru Ziya Bey'in gözetiminde yola çıkarıldıkları bildiriliyordu. Bu şahıslar feshedilen Kürdistan Teali Cemiyeti Başkanı 75 yaşındaki Seyyid Abdülkadir, 46 yaşındaki Seyyid Mehmed, 36 yaşındaki Palulu Kör Sadi ve 30 yaşındaki Erbilli Nafiz adında bir aşiret reisiydi. Seyyid Abdülkadir yolda gelirken Ziya Bey'e *"Eğer beni idam ederlerse Hükûmet, milletin başına büyük gaileler açar. Kürtler hep ayaklanır."* diyecek kadar kendinden emin görünüyordu. Yolculuk yaklaşık bir hafta sürdü. 29 Nisan 1925 tarihinde Diyarbakır'a ulaşan Polis Başmemuru Celal Bey söz konusu dört sanıkla beraber büyük bir torba içinde getirdiği evrakları da Şark İstiklal Mahkemesi Savcılığına teslim etti.[70] Şeyh Said İsyanı'yla ilişkili görülerek mahkemeye verilen bu dört sanığın duruşmaları yapılırken Bitlisli Kemal Fevzi, Diyarbakırlı Hacı Ahti, Cemilpaşazade Ekrem, Hoca Askeri, Diyarbakırlı Ahmed, Divrikli İlyas ve Fado'nun da aralarında bulunduğu on bir kişinin aynı dava kapsamında yargılanmalarına karar verildi.

Diyarbakır'da İstiklal Mahkemesinin çalışmalarını yürütmesi için sinema salonu ayrılmıştı. Hâkimler için yeşil örtülü yarım daire şeklinde bir masa vardı. Masanın arkasındaki duvara büyük bir Türk bayrağı asılmıştı.

14 Mayıs 1925 tarihinde Seyyid Abdülkadir, Seyyid Mehmed, Erbilli Nafiz, Palulu Kör Abdullah Sadi ve Jin gazetesi yazarlarından Kemal Fevzi'nin yargılanmasına Savcı Süreyya Bey'in iddianameyi okumasıyla başlandı:

---

[70] Örgeevren, *a.g.e.*, s. 152-153.

"Mahkememizin huzurunda bulunan sanık Seyyid Abdülkadir, oğlu Mehmed, Hoşnev Aşireti Reisi Nafiz ve Abdullah Sadi ile yargılaması kısmen yapılmış olan Bitlisli Kemal Fevzi, Türk vatanının doğu bölgesinde meydana gelen ve memleketin ikiye bölünmesini amaçlayan bir hareketin hazırlayıcıları ve kışkırtıcılarıdırlar. Bu haince hareketlerin ana hatlarını şu basit sözlerle özetleyeceğim: Gizli amaçlarına ulaşmak için sanıklar dört devre geçirmişlerdir. Birinci devre hayal kurma, ikinci devre tertip, üçüncü devre karar ve dördüncü devre de uygulama! Esasen suç olan hareket dört devrelik bir sürecin sonucudur. Bu hazırlık aşamaları içinde Kemal Fevzi de olmak üzere başlayıp devam edegelen eylemlerle sabittir. Seyyid Abdülkadir, son zamanlarında İstanbul'da evinden çok az çıkmışsa da ayaklanmanın başarı ile sonuçlanmasını sağlamak için ve özellikle Abdullah Sadi aracılığı ile yabancı bir devletin korumasını sağlamaya çalışmıştı. Sadi, kendi ifadesinden de anlaşılacağı üzere en faal elamanlarından biriydi. Hoşnev Aşireti Reislerinden Erbilli Nafiz son ayaklanmadan bir ay önce İstanbul'a gelmiş, Seyyid Abdülkadir ve oğlu Mehmet ile çok candan ve etkili işbirliği yapmıştır. Seyyid Abdülkadir, geçimini sağlamak için evini ve eşyasını satmak zorunda kaldığını ısrarla itiraf ettiği halde Nafiz'i evinde günlerce misafir etmiştir. Seyyid Abdülkadir, Cumhuriyet Hükûmeti ordusu ayaklanmacılara şiddetli darbeler indirdiği sıralarda -hatta 11 Nisan gününe kadar bile- bu mel'un fikrinden vazgeçmemiştir. Hükûmet bütün hareketini bilir. Cumhuriyet Hükûmeti'nin dikkatinden hiçbir şey kaçmayacağı bilinir. Hükûmet, sırf bu adamları yakalamak için sabretmesini bilmiştir. Hükûmet Şeyh Said'in oğlu Ali Rıza İstanbul'a geldiği zaman Seyyid Abdülkadir'in evinden çıkmayan malum şahıslarca elim sonuçlar verecek müthiş ve hain kararları saptamıştır."[71]

---

[71] Mumcu, *a.g.e.*, s. 114.

Savcı Süreyya Bey iddianameyi okuduktan sonra sanıkların suçlu olduğunu gösteren belgelerin okunmasını istedi. Kör Sadi'nin kendisini Mr. Templen olarak tanıtan Nizamettin ile Seyyid Abdülkadir adına yaptığı ve Kürd isyanı başlatmak için İngiltere'den yardım istediği görüşmelere dair raporlar mahkemeye sunuldu. Raporların okunmasından sonra Seyyid Abdülkadir'in sorgusuna geçildi. İstanbul Suadiye'de oturduğundan, Ayan üyeliği ve Danıştay Başkanlığı yaptığından bahseden Abdülkadir, Damat Ferid Hükûmetinde neden yer aldığını anlattı. Doğu'da Ermenistan kurulmasını engellemek için Kürdistan Teali Cemiyetini kurduğunu söyleyen Abdülkadir, bu cemiyete zorla başkan yapıldığını iddia etti. Damat Ferid'in Ermenistan kurulmasına sıcak baktığını, bu sebeple onunla anlaşamadığını ancak arkadaşlarının ısrarı yüzünden kabinede kalmaya devam ettiğini söyledi. Mahkeme dosyasında bulunan ve özerk Kürdistan'ın kurulmasına yönelik imzaladığı bir sözleşmenin kendisine gösterilmesi üzerine, Osmanlı Hükûmetine bağlı özerk Kürdistan kurulması için çalıştığını belirten Seyyid Abdülkadir, Mahkeme Başkanı Mazhar Müfid Bey'in yüzüne karşı okuduğu "*Türkler, bütün Türkler utanmazlar. Aslanlar durmayınız, hücum ediniz! Müşrikler mebus olmuşlar.*" şiirinin kendisine ait olduğunu da kabul etti. Bedirhani Emin Ali, Mehmet Şükrü, Said-i Kürdiyle birlikte yabancı elçiliklere gittiklerini ve özerk Kürdistan için muhtıralar verdiklerini itiraf etti. Şeyh Said'i tanımadığını vurgulayan Seyyid Abdülkadir, oğlu Ali Rıza ile bir tüccarın yanına gidip çay içtiği sırada tanıştığını ve Şeyh Said'in oğlu olduğunu bu esnada öğrendiğini, daha sonra Ali Rıza'nın birkaç kez evine geldiğini, son gelişinden birkaç gün sonra isyanın başladığını ancak isyandan haberi olmadığını iddia etti. Mahkeme üyesi Ali Saib Bey'in seyitliğinin nereden geldiğini sorması üzerine Seyyid Abdülkadir aslen Kürt olmadığını ve Abdülkadir Geylani'nin torunlarından olduğu söyledi.

Duruşmaya 17 Mayıs ve 21 Mayıs 1925 tarihlerinde devam edildi. 21 Mayıs'ta yapılan mahkeme, Kör Sadi'nin Kürt devleti kurulması için yaptıkları her şeyi itiraf etmesi ve Seyyid Abdül-

kadir'in buna itiraz etmesi nedeniyle epey hararetli geçti. Savcılık sorgusunda hakkındaki suçlamaları reddettiği hâlde mahkemede kabul ederek herkesi şaşırtan Kör Sadi, bunun sebebini şöyle açıkladı:

"Uzun zamandan beri Seyyid Abdülkadir Efendi, beni iyi kötü besler, beni korurdu. Ben de kendilerine hizmetler ederdim. Tutuklanıp buraya geldikten sonra bana bir süre baktı. Fakat son günlerde beni tamamen terk etti. İnsanlar felaket günlerinde belli oluyor. Kendisine bu kadar hizmet ettim. Şu son günlerimde beni aç bıraktı. Ondan müteessir oldum. Ve zaten mahkemece anlaşılan durumu adalet huzurunda beyan ediyorum.

Hapishanede zorbalık yapmak istiyor. Bu gece beni az kalsın öldürtüyordu. Âlemi ateşle yakıp kendileri kurtulmak istiyorlar. Cumhuriyetin adaletinden, şefkatinden eminim.

İstanbul'da Mr. Templen ile konuşmalarım Seyyid Abdülkadir'in bilgisi ile yapılmıştır. Biz bu adamı hakiki İngiliz zannettik. Türk ve hatta emniyet memuru olduğunu katiyen anlamadık. Seyyid Abdülkadir konuşmalar hakkında talimat veriyordu. Hatta bir gün 'Aşiretler ücret almaz. Silah, erzak ve bazı subayları elde etmek için para gerekir. Bundan başka terk edeceğim köşküm için de para isterim' dedi. Ben de bunun üzerine Templen'den önce 250 bin, sonra da 500 bin lira istedim. Konuşmalar altı aydan fazla devam etti. Demin de arz ettiğim gibi esasları Seyyid Abdülkadir idare ediyordu. ***Şeyh Said'in oğlu Ali Rıza, iki gün Abdülkadir'in evinde oturdu. Ayaklanmayı o zaman düzenlediler.*** *Bu sebepten dolayıdır ki, Abdülkadir ayaklanmayı daha önceden biliyordu. Zaten Abdülkadir'in haberi olmadan Kürdistan'da yaprak kıpırdamaz.*

Ah beyler! Bu sır Bektaşi sırrı gibidir. Abdülkadir oğlu aracılığı ile komşusu İngilizlerle de bu konuyu görüştü. Bütün iskele hamallarını elde etmişti. Cephaneyi İstanbul'dan kendisi sağladı."[72]

---

[72] Mumcu, *a.g.e.*, s. 97-98.

Kör Sadi'nin itiraflarını dinleyen Seyyid Abdülkadir, hakkındaki isnatları reddedip Sadi'nin kesinlikle yalan söylediğini ve bütün bunları uydurduğunu iddia etti. Bunların hiçbirisinden haberinin olmadığını, belki oğlu Seyyid Mehmed'in haberi olabileceğini ifade etti.

Kör Sadi'nin ardından Jin dergisinin sahibi ve başyazarı Bitlisli Kemal Fevzi'nin sorgusuna geçildi. Kemal Fevzi önceleri bağımsız bir Kürt devleti kurulması için çok çalıştığını ve şu an Kürt Kulübüne kayıtlı olmasına rağmen bağımsızlık taraftarı olmadığını beyan etti. Mahkeme heyeti Kemal Fevzi'ye Zaho Belediye Reisi ile beraber Şırnak aşiret reislerine gönderdikleri mektupla onların İngilizler yardımıyla özerk Kürdistan kurulmasının sağlamalarını isteyip istemedikleri sordu ancak Kemal Fevzi'den sağlıklı bir cevap alamadı.[73]

23 Mayıs 1925 tarihli oturumda mahkeme kararı açıklandı. Sanıklardan Seyyid Abdülkadir, Seyyid Mehmed, Kör Sadi, Hoca Askeri, Bitlisli Kemal Fevzi ve Hacı Ahti'nin idamına; Cemil Paşazade Ahmet İlyas ve Nafiz'in beraatına, Bekir Sıdkı'nın da Şeyh Said davasında yargılanmasına karar verildi.[74]

Seyyid Abdülkadir ve Kör Sadi'nin İdamı

İdam cezaları 27 Mayıs 1925 Pazartesi günü sabaha karşı Diyarbakır Ulu Camii önünde infaz edildi. Seyyid Abdülkadir ve Kör Sadi'nin yanı sıra Seyyid Mehmed, Hacı Ahti, Kemal Fevzi ve Hoca Askeri de idam edildiler.

Kemal Fevzi idam edilmeden önce masum olduğundan bahsetti, son sözleri *"Hakkınızı helal ediniz."* oldu. Seyyid Abdülkadir vasiyetnamesini adli kâtipliğe tasdik ettirdi, Hükûmetin kendisini asarak Kürtlerle Arapların birleşmesine hizmet ettiği-

---

[73] *Hâkimiyet-i Milliye,* 22 Mayıs 1925.

[74] *Şark İstiklal Mahkemesi (Kararlar ve Mahkeme Zabıtları),* TBMM Basımevi, Ankara, 2016, C.1, s.47.

ni söyledi. Abdülkadir'in oğlu Seyyid Mehmed *"Peygambere mensup olan asılmaz ki."* diyerek Kerbela'ya atıfta bulundu. Hoca Askeri, İstanbul Müftülüğünden alacağı bir senelik maaşının ailesine verilmesini istedi. Hacı Ahti idam edilmeden hemen önce *"Yaşasın Kürtlük mefkûresi, yaşasın Kürdistan!"* diye bağırdı. Toplanan Diyarbakır halkından buna karşılık olarak *"Yaşasın Cumhuriyet!"* sesleri yükseldi.

Kör Sadi hepsinden metin görünmeye çalışarak şunları söyledi:

"Hepimiz idam cezasına müstahakız, çünkü vatana hıyanet ettik. Cenabı hak Türk millet ve memleketinin saadetini mümin ve payidar etsin. Başka sözüm yoktur."[75]

İdam cezalarının infaz edilmesi basında geniş yer bulurken Kör Sadi'nin bu sözleri 29 Mayıs 1925 tarihli Vakit gazetesine manşet oldu. Gazete, Seyyid Abdülkadir ve arkadaşlarının idamına ilişkin haberinde ***"Hepimiz idama müstahakız, çünkü vatana hıyanet ettik."*** alt başlığını kullandı. Falih Rıfkı da Hâkimiyet-i Milliye gazetesindeki yazısını Seyyid Abdülkadir'in idamına ayırdı ve şöyle bir değerlendirme yaptı:

"Seyyid Abdülkadir, Kürdistan tahtı yerine idam sehpasına çıktı; Şeyh Said'in de kendisi için aynı akıbet beklediğini zan ediyoruz. Muvaffak olmayan maceraperestler alelade faniler gibi, sonlarından şikâyet etmekte haklı değildirler: Büyük hırsların yaman tehlikeleri vardır."[76]

---

[75] *Vakit*, 29 Mayıs 1925.

[76] *Hâkimiyet-i Milliye*, 29 Mayıs 1925.

وقت

یومیه غزته

انقره یك حسن طاهی

«هیچ اعدامه مستحقر، چونکه وطنه خیانت ایتدك»

دون حیدریه قووادورنده پاپیلان تحریرلر

یونان مرخصی اتمه یه کیدیور

تورکیه جمهوریتنك دیشجی واجزاجیلری

یاریکی نسخه مرده: ناصل مکالمه مکتوبی

غیر منتشر قالمش بر وثیقهٔ تاریخیه

"Seyyid Abdülkadir ve Arkadaşları Hakkındaki İdam Hükmü İnfaz Edilirken" ***Vakit,*** **29 Mayıs 1925.**

Şeyh Said'in Varto'da Alınan İlk İfadesi

Şeyh Said 16 Nisan 1925'te Varto Sorgu Hâkimliğinde alınan ilk ifadesinde isyanın başladığı Piran köyündeyken Hükûmetin devrimlerini eleştirip *"Medreseler kapatıldı. Şeyhülislamlık ve Vakıflar dağıtıldı. Yani Vakıflar Millî Eğitime bağlandı. Gazetelerde bir takım dinsiz yazarlar dinimizin kutsallarıyla alay ediyor ve Hz. Peygamber'e dil uzatma suçuna cüret ediyorlar. Ben bugün elimden gelse kendi kendime çaba gösterip şeriatın yükseltilmesine hizmet ederim."* diyerek ahaliye vaaz verdiğini, isyan hakkında kendisine hiçbir taraftan yönlendirme olmadığını ve bunu sırf kendi düşünce ve kanaatiyle tasarladığını ve Piran köyündeki vaazının ardından artık tasarladığı düşüncesini uygulamaya karar verdiğini söylemişti.

Şeyh Said kendisine göre isyanın nasıl başladığını, nasıl geliştiğini, nasıl yakalandığını, isyana kimlerin katılıp katılmadığını tek tek anlattı. İsyan fikrinin nasıl oluştuğuyla ilgili, İstanbul'da yayımlanan Sebilürreşad gazetesinden okuduklarının etkili olduğunu vurgulayan Şeyh Said, Macar gençlerinin İstanbul'a gelip bir otelde Müslüman kadınlarla dans ettiklerini okuduğunu, tesettüre son verildiğini, Hükûmetin şeriatı uygulamadığını, benzer şeyleri İstanbul'a gidip gelen Erzurum ve Hınıs tüccarlarından da duyduğunu söyledi. Şeyh Said, medreselerin kapatılması sırasında kendisinde ihtilal fikrinin oluştuğunu, Piran'da olaylar patlayınca isyana pir olmak istediğini ve maksadının şeriat hükümlerinde yine bu vaziyette karışıklık devam eder ve Hükûmet de bunun önüne geçmek üzere tedbirler almazsa dinî hükümleri layık olduğu gibi uygulamak fikriyle **özerklik talep ve temin etmek** ve Hükûmetin buna da razı olmadığı takdirde **Diyarbakır'ı zapt eder etmez, gerekirse İngiliz Hükûmetine müracaat ederek Türk Hükûmetini maksatlarını temin etmek zorunda bırakmasını talep etmekten** ibaret olduğunu beyan etti.[77]

---

[77] Koçin – Ertüren, *a.g.e.*, s.50.

Şeyh Said Diyarbakır'a Getiriliyor

İlk sorgulamaların ardından Şeyh Said ve beraberindeki 39 isyancı Şark İstiklal Mahkemesinde yargılanmak üzere Diyarbakır'a sevk edildiler. 6 Mayıs 1925 günü saat 5'te Dicle'ye ulaşan kafiledeki askerlerimizin göğüslerine köylüler tarafından çiçekler takılmıştı. Şeyh Said ve diğer isyancıları getiren askerler "Ankara'nın taşına bak" türküsünü söyleyerek Dağ Kapı'dan Diyarbakır'a girdiler. Askerlerimizi alkışlarla karşılayan Diyarbakır halkından "*Yaşasın askerlerimiz. Kahrolsun hainler.*" sesleri yükseliyordu. Şeyh Said'i getiren kafilenin önünde bir askerî müfreze, piyade ve piyadelerin arkasında da süvariler, bunların ortasında Şeyh Said, damadı Şeyh Abdullah, Şeyh Şerif, Binbaşı Kasım Bey ve diğer isyancılar bulunuyordu. Üzerinde eski bir kürk bulunan Şeyh Said, beyaz sakalıyla dikkat çekiyordu. Damadı Şeyh Abdullah şişmancaydı, yağmadan aldığı bir kürk giymişti, asker elbisesi giymiş olan Şeyh Şerif'in başında kalpak vardı. Dört tarafı askerle çevrilmiş olan isyancılar at üzerinde, başları öne eğik vaziyette ilerliyorlardı.[78]

Şeyh Said Diyarbakır'a Getirilirken

[78] *Vakit*, 8 Mayıs 1925.

Şeyh Said Diyarbakır'da Askerî Birliğe Teslim Edilirken

Şeyh Said'i getiren kafileyi Hükûmet Konağı önünde resmî heyet bekliyordu. Askerler bu heyet önünde geçit töreni yaptıktan sonra iç kale kapısında atlardan indirilen isyancılar yaya olarak Hükûmet Konağı önüne getirildiler.[79] Şeyh Said'i Varto'dan alıp Diyarbakır'a teslim eden komutanlardan Süvari Yüzbaşı Mikail Bey'in aktardığına göre Şeyh Said'i görmeye koşan Diyarbakırlılar *"Hani bastonunla uçakları düşürecektin?"* diyerek onunla alay etmişlerdi.[80]

Şeyh Said İsyanı'nı Vahdettin mi Planladı?

Dönemin basınında yer alan bazı haberler yurt dışında bulunan eski padişah Vahdettin'in Şeyh Said İsyanı'yla ilişkili olduğunu işaret ediyordu. Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra "İla-yı Vatan Cemiyeti" (Vatanı Yüceltme Cemiyeti) adı altında teşkilatlanan hilafet yanlıları İstanbul'da Letafet Apartmanı'nda bir daire tutmuşlar ve burada toplanmaya başlamışlardı. Vahdettin kaçtıktan sonra cemiyet üyeleri de Romanya'ya

---

[79] *Vakit*, 8 Mayıs 1925

[80] Mikail Bey'in torunu Ümit Özdağ'dan naklen.

kaçmış ve buradaki bir otelde eski İçişleri Bakanı Mehmed Ali Bey başkanlığında hilafet kongresi düzenlemişlerdi. Mehmed Ali Bey, kongrede alınan kararları Vahdettin'e bildirmek üzere San Remo'ya gitmiş ve kararlar Vahdettin tarafından tasdik edilmişti. Cemiyet aynı zamanda suikastlar yapmak ve ihtilal çıkarmak için hazırlanıyordu. Gerekli talimatları almak üzere Romanya'ya gidip gelen Yeniköy Belediye Dairesi Müdürü Kemal Bey, yanındaki evrak ve belgelerle yakalanınca işin iç yüzü ortaya çıkmıştı.[81]

1920 yılında Tarikat-ı Salahiye adında padişah ve halife yanlısı, gizli ve ihtilalci bir örgüt kurulmuştu. Kiraz Ahmed Hamdi Paşa tarafından kurulan ve İla-yı Vatan Cemiyetinin yeraltı uzantısı diyebileceğimiz bu örgüt Vahdettin ve Şehzade Selim Efendi ile de ilişki içindeydi. Köstence, Atina, Selanik, İskeçe, İskenderiye, Halep ve Bağdat'ta merkezler kuran[82] örgütün İstanbul'daki kışkırtıcı eylemlerini Anadolu'da yaymak, Şeyh Said İsyanı'nın memleketin her tarafına yayılmasını sağlamak, Kürt şeyhleriyle bağlantı kurmak gibi faaliyetleri olmuştu. Vahdettin'i geri getirmeyi hedefleyen örgüt, yabancı kuruluşlarla iş birliği yaprak padişahın dönüşüne halkı alıştırmak için çalışmalar yapıyordu. Bu maksatla, yabancı kurumlara sunulmak üzere bir harekât planı ve haritası hazırlanmıştı.[83] Plana göre Halep karargâh, birinci sevk noktası Urfa, ikinci sevk noktası Diyarbakır olacaktı. Büyük kuvvet Siverek üzerinden Diyarbakır'a gönderilecekti. Birinci cephe Kemah-İzoli Siverek hattı ve Fırat Nehri'nin doğu tarafıydı. Bundan sonraki hedef Kayseri-

---

[81] *Cumhuriyet,* 23 Haziran 1925.

[82] *İkinci Dönem Ankara İstiklal Mahkemesi (1925-1927),* TBMM Basımevi, Ankara, 2020, s. 97.

[83] Tarık Zafer Tunaya, "Türk Devrimine Karşı İdeolojik Bir Muhalefet Girişimi: Tarikat-I Salâhiyye Cemiyeti ve Eylemleri", *Cavit Orhan Tütengile Armağan,* 17. Kitap, s. 259.

Yozgat hattı ve Kızılırmak'ın doğusundaki araziydi. En son hedef ise Ankara olmalıydı.[84]

Şeyh Said İsyanı'nın hazırlanmasına katılan örgüt Anadolu'da halkı kışkırtmak için tertipler hazırlamıştı. Örgüt mensupları Anadolu'yu köy köy dolaşarak koyunlardaki kelebek hastalıkları için kullanılan Macar patentli "Distol" adlı bir ilacı tanıtma bahanesiyle halkı padişahın dönüşüne alıştırmak için propaganda yapıyorlardı. Osman Daver isimli bir satıcı Konya çevresinde şüpheli görülerek yakalanmıştı ve Ankara İstiklal Mahkemesi duruma el koymuştu. Tutuklananların üzerinden çıkan mektuplardan bu kişilerin Tarikat-ı Salahiye adında gizli bir örgüt için çalıştıkları ve Şeyh Said İsyanı'yla bağlantılı oldukları anlaşılmıştı.[85]

Şark İstiklal Mahkemesinde Seyyid Abdülkadir ve arkadaşları yargılanırken Ankara İstiklal Mahkemesinde de "Distolcüler" yani Tarikat-ı Salahiye davası devam ediyordu. Şeyh Said İsyanı ile Vahdettin arasında olduğu iddia edilen bağlantıyı araştıran Ankara İstiklal Mahkemesi savcısı Necib Ali Bey, Şark İstiklal Mahkemesine yazdığı 5 Haziran 1925 tarihli yazıda Vahdeddin'in İngilizlerin oluruyla Tarikat-ı Salahiye adında ve şeriat hükümlerini uygulayan bir Hükûmetin iktidara gelmesini amaçlayan bir cemiyet kurduğunu ve Şark İstiklal Mahkemesinde yargılanan Kör Sadi'nin bu cemiyetin Beyazıd'da yaptığı toplantılara gittiğini belirtiyordu. Tarikat-ı Salahiye Cemiyeti ile Şeyh Said'in maksatları arasında çok büyük uyum olduğunu vurgulayan Necib Ali Bey, Şeyh Said'in Tarikat-ı Salahiye bağlantısı yönünden de sorgulanmasını istiyordu.[86]

---

[84] *İkinci Dönem Ankara İstiklal Mahkemesi (1925-1927)*, s. 99.

[85] Tunaya, *a.g.m.*, s. 263.

[86] Ertüren, *a.g.t.*, s. 298; İM/T12/84/805-2/44/7, İM/T12/84/805-2/43/1-2.

Yapılan yargılama sonucunda Distol Şirketi Müdürü eski Yüzbaşı Nihad, Distolcu Nuri, Yeniköy Belediye eski Müdürü Kemal, Arap Asım, eski yaver Darendeli İsmet, Distolcu Osman Daver, Zemba oğlu Hıristaki, Ertuğrul Şakir, Tevfik Hamdi, Romanyalı Halil ile Hacı Ali Namık adlı şahıslar Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun ilgili maddesi uyarınca idam cezasına çarptırıldılar.[87]

"Adalet İstemiyorum, Af İstiyorum!"

Şeyh Said'in ilk duruşması Diyarbakır'a getirildikten yaklaşık yirmi gün sonra yapılmıştı. Şark İstiklal Mahkemesi Savcısı Süreyya Bey bu süre zarfında Şeyh Said ile kayıtlara geçmeyen bazı görüşmeler yaparak buna dair anılarını otuz yıl sonra basınla paylaşmıştı.

Süreyya Bey'in aktardığına göre isyancılardan birisi köylü bir kadına tecavüz etmiş, zavallı kadın üstü başı perişan bir hâlde Şeyh Said'in yanına gelip kendisine tecavüz eden adamın ismini söyleyerek şikâyetçi olmuş, şeriata göre gereğinin yapılmasını istemişti. Şeyh Said kadına köyüne dönmesini, daha sonra gerekenin yapılacağını söylemişti. Süreyya Bey öncelikle bu meselenin doğruluğunu sordu. Şeyh Said böyle bir olayın yaşandığını söyledi. Süreyya Bey, şeriata göre bu fiilin cezasının ne olduğunu sorunca Şeyh Said "recm" cezasının gerektiğini belirtti. Recm'in ne olduğunu da zina edeni beline kadar gömüp taşa tutmak şeklinde ifade etti. Süreyya Bey neden şeriatın kuralını uygulamak yerine kadını geri gönderdiğini sorunca Şeyh Said, asker dağılmasın diye cezayı ertelemeyi uygun gördüğünü söyledi.

---

[87] *İkinci Dönem Ankara İstiklal Mahkemesi (1925-1927)*, s. 101.

Süreyya Bey aşiretler arasında yağmacılığın çok olduğunu ve şeriata göre yağma yapanın elinin kesilmesi gerektiğini, bunun yapıldığı takdirde elsiz insanların sayısının bölge halkının yüzde onunu veya on beşini bulacağını anlatınca Şeyh Said belki daha fazlasını bulacağını ancak ibret olacağını ve yanlıştan döndüreceğini belirtti. Süreyya Bey böyle ağır ceza ve sonuçların alışkanlık hâle gelmiş hareketleri men etmeye yeterli olmayacağını, geçmişte ağır cezalar olduğu hâlde yine de pek çok isyanın yaşandığını ifade etti. Şeyh Said bir an için mahkeme savcısının ağır cezalar vermekten yana olmayışına sevindi, hata yaptığını ve isyan etmek yerine Ankara'ya gidip büyüklerle görüşmesi gerektiğini anladığını vurguladı. Konuşma bittiğinde *"İnşallah. İnşallah hayrolur, ahsen olur. Ben, büyüklerden şefkat ve atıfet niyaz ederem."* diyerek koğuşuna dönmek üzere Süreyya Bey'in yanından ayrıldı.[88]

Süreyya Bey Şeyh Said'e sigara ve kahve ikram ediyor, resmî olmayan bu konuşmaların mahkemede aleyhinde delil olarak kullanılmayacağının altını çizerek onu konuşturmaya çalışıyor, Şeyh Said pek çok suçunu inkâr ediyordu. Süreyya Bey sözü bitirmek için şöyle konuştu:

"Şeyh hazretleri! Ben şahsen size cidden acıyorum. Size uyan, zavallı masum insanlara da çok acırım. Onlar, siz büyüklerine uymuşlar. Size gelince, siz de yaşlı başlı on evlat sahibi bir ihtiyarsınız. Ve şahsen öyle anlıyorum ki işlediğiniz fiil, ne şer'an ve ne de aklen caiz olan bir fiil değildir. Nasılsa tercih etmiş bulunduğunuz hareketin sonuçlarını görerek çok pişman olduğunuz kanaatindeyim. Benim elimde olsa sizi bir kaleye kapatır ve orada uzun ömürlü olarak yaşamanızı isterdim. Bu suretle gelecek günlerde, Cumhuriyet idaresinin bu vatan ve mil-

---

[88] Örgeevren, *a.g.e.*, s. 36.

lete sağlayacağı hayırlı hizmetleri ve büyük faydaları görmenizi çok arzu ederdim."

Süreyya Bey'in sözünü kesen Şeyh Said'in *"Sizin kâmil, iman sahibi bir Müslüman olduğunuza kanaatim var. Merhametinizden de eminim. Şu halde bizi affetmek olmaz mı?"* demesi üzerine Süreyya Bey kendisinin kanunun gereğini uygulamakla mükellef bir savcı olduğunu, bir zanlıyı veya suçluyu affetme yetkisinin olmadığını söyledi ve mahkemeden kanuna aykırı, adaletsiz bir kararın çıkmayacağına emin olmasını istedi. Bunları duyunca benzi atar gibi olan Şeyh Said hafifçe titreyerek şunları söyledi:

"Ben adalet istemiyorum. Merhamet, atıfet, af istiyorum. Adalet tatbik olunursa benim halim nice olur? Ben, sizin buyurduğunuz gibi uzak bir mahalde, bir şehirde ikamete memur kılsalardı. Onu isterdim."[89]

18 Nisan 1957

ŞEYH SAİT İSYANI

VE ŞARK İSTIKLAL MAHKEMESİ

Yazan: Ahmet Sureyya Örgeevren

VAKIALAR HÂTIRALAR

Şeyh, af istiyordu

Hafifçe titreyen dudaklarını biraz burktu ve şöyle dedi: «Ben adâlet istemiyorum. Merhamet, af istiyorum ! Adâlet tatbik olunursa halim nice olur ?

"Şeyh Af İstiyordu"

***Dünya*, 15 Nisan 1957**

[89] *Dünya*, 15 Nisan 1957.

Şeyh Said'in Mahkemesi Başlıyor

6 Mayıs 1925'te Diyarbakır'a getirilen Şeyh Said'in buradaki yani Şark İstiklal Mahkemesindeki ifadesi savcı Süreyya Bey tarafından 21 Mayıs 1925'te alındı. Şeyh Said ifadesinde isyanın nasıl geliştiğini anlatırken özetle isyanı kendisinin planlamadığını ifade ederek olayları Allah'ın kaderi olarak yorumladı. İsyanın başarılı olması durumunda bile bu halkla bir şey yapılamayacağını söyleyen Şeyh Said, halkın şeriata razı olmadığından yakındı. Süreyya Bey, Şeyh Said ve arkadaşları hakkında hazırladığı iddianameyi 23 Mayıs 1925'te Şark İstiklal Mahkemesine sundu. 25 Mayıs 1925'te zanlılar ilk kez hâkim karşısına çıkarıldı. Kimlik tespitleri yapıldı. Mahkeme esnasında kendilerine yardımcı olmak üzere avukat tutmaları söylendi.[90]

26 Mayıs'ta Şeyh Said ve arkadaşlarının mahkemesi başladı. Sorgulamalara geçilmeden önce Hüseyin oğlu Hacı Mehmed Sadık adlı şahsın da davaya eklenmesiyle toplam kırk kişinin mahkemesi başlamış oldu. Zabıt kâtibi tarafından iddianamenin özeti okundu:

"*Güya dini ve şeriatı (uygulamak) fakat herhalde bağımsız bir Kürdistan hükûmeti oluşturmak maksadıyla ayaklanan ve isyan eden Hınıslı Şeyh Said ve arkadaşları bulunan belirtilen sanıklardan her biri isyan ve ihtilal olayında yüksek derecede etkili olmakla sanık bulunduklarından haklarında tutuklu olarak yargılama yapılması ve yargılama anında sabit olacak suçlarının kanuni niteliklerine göre cezalarının sınırlanması talebinden ibarettir.*"

İddianame özetinin mahkeme başkanlığı tarafından sanıklara bildirilmesinin ardından savcı Süreyya Bey davanın içeriğini açıklamaya başladı:

---

[90] Koçin – Ertüren, *a.g.e.*, s. 21.

"Türk ülkesinin Doğu vilayetlerinin belirli sınırlarının bir kısmında bütün insanlık âleminin çeşitli sebeplerle haberdar olduğu bir isyan olayı vardır. İsyan, hiç şüphe yok ki senelerle içerde ve isyan sahası dışında yapılan telkinler, düşünceler ve düşünceler sonrasında meydana gelen fiiliyatın maddi neticelerini oluşturan isyan hareketinin fiilen tezahürüyle ortaya çıkmıştır. İsyan hadisesi, iddianamede tasvir edildiği üzere güya şeriatı siper ederek vatanı parçalamak maksadıyla irticâcı bir kötülüğe ve fesata alet olmuştur. Hareketin amaçladığı gaye Türk vatanının belirli bir kısmını kült olan Anadolu'dan ayırmak ve vatanın birliği ve dayanışmasını ihlal etmek ve parçalamaktı. ***Hazır yargılanan sanıklardan Şeyh Said Efendi, yüzlerce binlerce askerin, halkın, kulların malını, hayatını yok eden hareketi fiilen idare etmiş ve hepsine amir olmuş sapkın, inatçı bir vatan hainidir.*** *Diğer sanıklardan Şeyh Abdüllatif ve kardeşi Şeyh İsmail, bu iki şahıs isyancıların başı olan Şeyh Said'in isyan hareketine fiilen katılmış ve Diyarbakır'a yapılan saldırının olumlu sonuçlanması için telkinlerde bulunmuş ve (isyana) ortak olmuştur. Şeyh Mehmed Şerif, Elazığ cephe komutanı diye adlandırılmış ve orada hareketi idare etmiştir. Şeyh Abdullah, Genç ve Varto hareketinde bulunmuş ve kendisine Şeyh Mehmed Şerif gibi cephe komutanı unvanı verilmiş bir şeyh, Şeyh Said'in de damadıdır. Kasım Bey, Şeyh Abdullah'ın Varto'yu işgalinin ardından kendisine katılmış ve onunla uzun müddet birlikte çalışmıştır. Şeyh Ali ve Şeyh Musa, birçok isyancılara komutanlık etmiş olmakla sanıktır. Mehmed Mihri Efendi, hadisenin ilk günlerinde isyancıların hazırlık devrelerine ortak olduğuna dair iddia makamınca esaslı deliller olmamakla beraber Şeyh Said Efendi tarafından görevlendirilmiş ve görevini terk etmiştir. Baba Bey, Kamil Bey de isyancılar içinde birer elebaşıdırlar. Diğer sanıklar da fiilen eylemlere ortak olmuş, hep bir gaye için çalışmışlardır. Davanın doğruluğu, önceki inceleme evrakları, mektuplar ve toplanan genel yazışma-*

larla yargılama esnasındaki ifadelerden anlaşılacağından bu esas üzerinde yargılamanın gerçekleşmesini talep ve iddia ederim."[91]

Mahkemenin ilk günü yalnız Şeyh Said'in sorgusu yapıldı. Savcının davanın içeriği hakkındaki konuşmasından hemen sonra sorguya geçildi. Mahkeme başkanı Mazhar Müfid Bey ilk soruyu sordu:

Başkan: *Nerede tahsil ettiniz Şeyh Said Efendi?*

Cevap: *Muş'ta, Malazgirt'te, Palu'da tahsil ettim.*

Başkan: *Oralarda nerede tahsil ettiniz, medresede mi okudunuz, kimlerden ders aldınız?*

Cevap: *Evet, medreselerde okudum. Palu'da Amcam Şeyh Hasan'ın yanında okudum. Muş'ta Fakı Mehmed Emin Efendi, Malazgirt'te Abdülhâkim ve Hınıs'ta da Musa Efendi'nin yanında okudum.*

Başkan: *Ne okudunuz Şeyh Efendi?*

Cevap: *Envar, Muharrer, Nahiv, Sarf, Mantık, Meani, İstiare, Beyan, Bedii, Akâid gibi şeyler*[92] *okudum.*

Başkan: *İstiare dediniz, ne demektir?*

Cevap: *İstiare benzetileni terk etmek, istiare kaynaktır. Sarf sorusunu sorarsanız.*

Başkan: *Akâid de okudunuz, değil mi?*

Cevap: *Evet, Akâid de okudum.*

Başkan: *İsyan hareketini siz nasıl düşündünüz, nasıl buldunuz, sizi teşvik eden oldu mu ve yahut ilham mı geldi?*

Cevap: *Hâşâ, ilham gelmedi. Kitaplarda gördük ki hükümdar ne zaman şeriatın kararlarını uygulamazsa ayaklanma va-*

---

[91] Koçin – Ertüren, *a.g.e.*, s. 22-23.

[92] Arapça bazı ilimler.

ciptir (diyor). Hükûmete şeriat meselesini anlatmak istedik. Hiç olmazsa bir kısmının uygulanmasını talep edecektik. Allah Teâla'nın kaderi beni bu işe düşürdü. İçine bir düştüm, bir daha çıkamadım.

Başkan: *Buyurdunuz ki fıkıh kitapları hükümdar şeriattan saparsa ayaklanma vaciptir (diyor). Bunun hiçbir şartı yok mu, Şeyh Efendi?*

Cevap: *Bunun şartı nedir? Şartını bilmiyorum. Şeriata göre vaciptir (diye) biliyorum.*

Başkan: *Bu halin hükümdardan olduğunda bir Müslüman isyan mı eder?*

Cevap: *Benim de niyetim böyle değildi, mecburen oldu. Sapma yok; şeriatın kurallarını uygulamazsa dedim.*

Başkan: *Siz gayeniz demek ki (isyanın) şeriattan kaynaklandığına hükmettiniz. Ondan ayaklandınız öyle mi? Şeyh Efendi, ayaklanmanızın gerekçesi neydi?*

Cevap: *Kitap, ayaklanma vaciptir, diyor. Şeriatı uygulattıracaksın, diyor. Şer'i kurallar öldürme, zina, içki içilmesi gibi durumları yasaklıyor. Hepimiz hamdolsun Müslümanız. Kürt, Türk yoktur. Bütün hareket hattımızı bizim Kur'an-ı azimüşşandan çıkarım yapıyoruz. Şeriat meselesi, bir de Sebilürreşad'ın*[93] *yazdıkları hiddetimizi artırıyor, bizi teşvik ediyordu.*

Başkan: *Şeyh Efendi, onları bırakınız. Yalnız ayaklanma gerekçenizi kısaca söyleyiniz!*

Cevap: *Ayaklanmamızın sebebi, Piran'da bir olay oldu, çatışma oldu. İki tarafta yaralananlar oldu. Bu da bana atfolundu. Halbuki ben teğmene üç defa rica ettim. "Herifler talak-ı sela-*

---

[93] Mehmed Âkif'in başyazarlığında yayımlanan dergi.

se[94] *ile yemin etmişler, ısrar etmeyiniz." dedim. Sonra sekiz tanesini bırakmış, iki tanesini tutuklamış.*

Başkan: *Şeyh Efendi, Piran'a gelmezden önce din meselesinden dolayı ayaklanmayı düşünüyordunuz değil mi?*

Cevap: *Kalbimde düşünüyordum. Lakin çatışma suretiyle değil, kitapçık yazıp şeriat kurallarını belirterek. Kanunları da şeriata uygun bir şekilde talep etmek istedik. Mebuslar Meclis'e göndermek istedim.*

Başkan: *Niçin yapmadınız, böyle bir kitapçık yazmadınız?*

Cevap: *Evet, arz ettiğim gibi biz önce bu fikri kitabeten halletmek için gidip ilmi tartışma yapayım dedim ve bazı arkadaşlar bulmak istiyordum. Fakat Allah'ın kaderi beni Piran'a sürükledi. Piran vakası çıktı. Önünü alamadık.*

Başkan: *Şeriat kuralları uygulanmadığından dolayı bu isyanı vücuda getirdiniz öyle mi?*

Cevap: *Hükümdar eğer şeriat kurallarını uygulamazsa, dedim. Bu, şeriata göre isyanın cevazına delildir. Ne zaman ki vuku buldu, işte şeriat da vaciptir diyor. Hiç olmazsa günahkâr olmayız dedim.*

Başkan: *Şeyh Efendi, siz buyurdunuz ki Müslümanlar birbirinin kardeşidir. Müslümanı Müslüman üzerine savaşa sevk etmek caiz midir?*

Cevap: *Evet, birbirinin kardeşidir. Hükümdara ayaklanmak savaşı bitirmez mi? Kitap öyle diyor.*

Başkan: *İslamlar madem kardeştirler; nasıl olur da siz Müslümanları birbiri üzerine savaşa sevk ettiniz?*

---

[94] Kocanın ayrı ayrı üç kez ya da üst üste üç kez sözle karısını boşadığını bildirmesiyle gerçekleşen boşanma.

Cevap: *Ya Hazret-i Ali... Savaştıkları adamlar Müslüman değil mi idi? Yine kardeş kalır.*

Başkan: *Siz, icma-ı ümmetle (din âlimlerinin fikir birliğiyle) seçilmiş bir Cumhurbaşkanı, bir Mebuslar Meclisi, bir Bakanlar Kurulu vardır. Bunlara dinde gördüğünüz lakaytlığı bildirmeden Müslümanları niçin savaşa sevk ettiniz?*

Cevap: *Ee... Savaşa ben sevk etmek istemedim. Bu zatlara da yazamadım, niyette kaldı. Kader bırakmadı, kavgaya düştük, iş elimize geçti.*

Başkan: *Şeyh Efendi, buyurdunuz ki vaciptir?*

Cevap: *Evet, kitap vaciptir diyor.*

Başkan: *Evet, kitap söylüyor. Ama icma-ı ümmete müracaat etmek lazımdı.*

Cevap: *İcma-ı ümmet... İslam âlimlerinin ittifakı lazımdır.*

Başkan: *Vacipti bu isyan, buyurdunuz. Kâfirler İslam beldelerini, Kur'an-ı Azimüşşanı çiğnerken cihat nedir?*

Cevap: *O da cihattır, farzdır. Evet, beli.*

Başkan: *Yunan bütün memleketimizi çiğnerken bu topladığınız dört bin kişi ile Yunan üzerine (neden) yürümediniz?*

Cevap: *O zaman biz çok perişandık. Vaktimiz olsaydı durmazdık. Balkan Savaşı'nda hazır olduk, istemediler. Bu savaşta muhacir fakir idik. O zaman yine giderdik. Vaktimiz yoktu.*

Başkan: *Bu isyanı kimlerle ve nerede hazırladınız?*

Cevap: *Önceden hazırlığı yoktu. Piran vakasında alevlendi. Biz de düştük içine ve işe başladık. Ben Lice'ye geldim. Hiçbir suretle kimseye bir şey dememiştim. Bu olaydan oldu. Kimseye gizli ve açık bir şey söylememiştim.*

Başkan: *Oğlunuz Ali Rıza Efendi'nin İstanbul'dan geldikten sonra kaç gün geçti bu ayaklanma başladı?*

Cevap: *Ali Rıza İstanbul'dan geldikten yaklaşık bir ay sonra oldu.*

Başkan: *Oğlunuz İstanbul'da bu isyan meselesini kimlerle görüşmüş ve size ne haber getirdi?*

Cevap: *İsyan meselesinden İstanbul'da kesinlikle işitmemiş. Hatta Erzurum'a geldim, Halid Bey'i bekledim, gelmedi. Oğlu geldi ve babasının mahpus olduğunu söyledi. İşitmemiştim.*

Başkan: *Oğlunuz İstanbul'dan geldikten sonra, şeriat şöyle olmuş böyle olmuş diye herhalde bir şey söylemiştir zannederim?*

Cevap: *Hınıs Kürtlerinden birisine misafir olmuş ve Seyyid Abdülkadir Efendi'yi ziyaret etmiş.*

Başkan: *İstanbul'a ne maksatla gitmiştir?*

Cevap: *Koyun götürmüş idi. Halep tüccarlarına verdiler.*

Başkan: *Oğlunuz İstanbul'dan geldikten sonra nerede birleştiniz?*

Cevap: *İstanbul 'dan döndüğünde oğlumla Şuşar'da birleştim.*

Başkan: *"Jandarmalar geldi, adam vuruldu, bu isyan başlamış oldu." dediniz. Böyle midir, yoksa başka şekilde midir?*

Cevap: *Jandarmalar vurulmasaydı, o vacibi kitabeten halledecektim.*

Başkan: *Size neydi, jandarmalar memurluk görevsini ifa ediyor diye bütün halkı ayaklandırıyorsunuz.*

Cevap: *Hayır, bence bir şey yoktu. "Bir çekişme olur. Bunlar yemin etmiş, siz ısrar ediyorsunuz, yapmayınız." dedim.*

Başkan: *Sizin bu nasihatinizin üzerine oldu mu bir şey?*

Cevap: *Yaa... Vuruştular.*

Başkan: *Vurdular diye size ne oldu da halkı ayaklandırdınız?*

Cevap: *Ben köyden çıktım, ayaklanma koptu. Olunca ben de başına geçtim.*

Başkan: *O ayaklanma oldu da ondan sonra mı başına geçtiniz?*

Cevap: *Ben Darahini'ye girmeden önce onlar orayı kuşatıyorlardı.*

Başkan: *Şeyh Efendi, maksat isyan. Jandarma gelmiş gibi değildir. Propagandalar, irşatlar yapılıyormuş?*

Cevap: *Jandarma meselesi olmasaydı kitabeten, hitabeten belki bir sene sonra olurdu. Belki altı ay sonra olurdu yahut olmazdı. İstanbul'dan geldikten yaklaşık bir ay sonra oldu.*

Başkan: *Jandarma meselesi, düşünüp kararlaştırdığınız fiile bir vesile oldu. Olmasaydı altı ay sonra olacaktı, değil mi?*

Cevap: *Hayır, olmasaydı belki olmazdı. Allah Teâla kader etseydi olurdu.*

Başkan: *Her şeyi kaza ve kadere atfediyorsunuz. Kendi iradenizi inkâr mı ediyorsunuz?*

Cevap: *Hayır, tercih de vardır. Ben de boş değilim. Benim de dahlim var tabii. İnkar etmiyorum.*

Başkan: *İsyanı yalnız başınıza yaptığınızı ben zannetmiyorum. Herhalde sizi teşvik eden vardır?*

Cevap: *Ne dışardan ne içerden bizi teşvik eden yoktur. Dışardan maksadım ecnebilerdir. Ne dışarda ne de Türkiye'de teşvik eden yoktur.*

Başkan: *Demek bu ayaklanma ve isyanı özellikle zat-ı aliniz (mi) düşündünüz?*

Cevap: *Evet, benim fikrimde vardı. Din bilginlerini, faziletli kişileri, akil kişileri göreyim dedim. Din kuralları terk edildi, yasaklar unutulmuş, onları isteyelim dedim. Öyle ümit ediyorduk.*

Başkan: *Akiller ile din bilginlerine danıştınız mı?*

Cevap: *Danışmadım, danışamadım. Zaman kalmadı, bu iş zuhur etti.*

Başkan: *Israrla Diyarbakır'ı zapt etmek fikri size nereden geldi? Ne olacaktı Diyarbakır'ı zapt etseydiniz?*

Cevap: *Bizim rızkımız, nasibimiz bu tarafa düşmüştü. Lice tarafına geldik. Daha nereye gideydim.*

Başkan: *Mektubunuzda fetih tabiri kullanıyorsunuz, neden?*

Cevap: *Her neresi alınsa fetih deriz.*

Başkan: *Mektuplarınızda "mücahitlerin emiri" unvanını kullanıyorsunuz. Kendi kendine mücahitlerin emiri unvanını alır mı insan?*

Cevap: *Önce "mücahitlerin emiri" yazıyordum. Kibirli olmayı kendime layık görmedim. Sonra "mücahitlerin hizmetkârı" dedim, hizmetkâr oldum.*

Başkan: *Diyarbakır'ı zapt edeceğinize aklınız ererek mi saldırdınız?*

Cevap: *Diyarbakır'a saldırma taraftarı değildim. Fakat bazı ağalar taraftardı.*

Başkan: *Kimlerdi ağalar, isimlerini söyleyiniz?*

Cevap: *Hanili Salih Bey taraftardı.*

Başkan: *Başka kimler vardı efendim?*

Cevap: *Başka kim vardı bilmiyorum.*

Başkan: *Bu saldırıyla Diyarbakır'ı zapt edemeyeceğinizi anlamışsınız. Başarılı olmanızı kolaylaştıracak şey neydi ki taarruz ettiniz?*

Cevap: *Diyorduk; birkaç savaş vuku bulmuştu, başarı Kürtlerdeydi, yine öyle olur zannettik. Fakat olmadı.*

Başkan: *İç kesimle haberleşmeniz var mıydı?*

Cevap: *Diyarbakır içiyle haberleşmemiz yoktu. Yalnız, halkın çoğunun şeriata taraftar ve dine meyilli olduklarını biliyorduk.*

Başkan: *Diyarbakır içinden yardım alma ümidiniz var mıydı?*

Cevap: *Yardımdan ümitvardık efendim. ahâliden ümitvardık.*

Başkan: *Cemilpaşazadeler ve Nakib Bey meyillidir, diyorlar. Neye meyillidir?*

Cevap: *Ben kimseyi tanımam. Duyduğuma göre Nakib Bey ve Cemilpaşazadeler şeriata meyillidir, diyorlardı. Ben kendilerini hiç tanımam. Ancak, "Şeriatın yükselmesine meyillidir. Dolayısıyla seninle bir olurlar." diyorlardı. Doğru mu değil mi bilmem, ben hiç birisini tanımam.*

Başkan: *Meyillidir diye söyleyen kimlerdi zat-ı alinize?*

Cevap: *Yine Tirkan ağaları, muhtarlar söylüyorlardı ve Salih Bey'den de duyuyordum.*

Başkan: *Salih Bey'in bu kişilerle iletişimi var mıydı?*

Cevap: *Bilmem, zannederim yoktur.*

Başkan: *Size böyle bir önemli haber verilse incelemez miydiniz?*

Cevap: *Öyle yalandır söyleniyordu. Ne haddi var ne hesabı. Muş, Bitlis işgal olmuş diye haberler geliyordu. Sonra yalan olduğu çıkıyordu. Ne postamız ne irtibatımız vardı.*

Başkan: *Bir şey yok iken, bu kadar Ümmet-i Muhammed'in kanını döktürmek caiz miydi Şeyh Efendi?*

Cevap: *Zaten olmuştu. Darahini'ye saldırmışlardı. Hani'de olaylar oldu. Günahtır doğrusu. Fakat ben fetva almıştım, yoksa yapmazdım.*

Başkan: *Mücahitlerin emiri olan bir adam, Diyarbakır'a başarılı olamayacağını anladığı halde saldırır mı?*

Cevap: *Ben başarılı olamayacağımı ne bilirdim. Öncede Hani meselesinde halimiz yine böyleydi, başarılı olduk.*

Başkan: *Demek ki Diyarbakır için bir hazırlığınız vardı?*

Cevap: *Hayır, hazırlığımız yoktu. Yine eskisi gibiydi.*

Başkan: *Hazırlıksız böyle Müslüman kanı akıtmak caiz midir Şeyh Efendi?*

Cevap: *Şeriatı inşallah tamir ederiz. Bir miktar telefat olsa da yine şeriat içindir.*

Başkan: *Mektubunuzda Siverek'ten (size) katılmak üzere bir heyet geldiğini buyuruyorsunuz. Kimlerdi o heyet?*

Cevap: *O mektubu ben elimle yazmadım. Doğrusu imza benimdir. Fakat hangi heyettir bilmiyorum. Ben Şeyh Eyüb'ü görmedim. Eyüb Ağa adında bir adam vardı. Onu heyet sayarsanız bilmem.*

Başkan: *Komutanlarınızdan birini Siverek'e göndermediniz mi?*

Cevap: *Habeşli Hanı'na gönderdim.*

Başkan: *Kimdi o giden?*

Cevap: *Hamid Bey, Muhammed Bey idi.*

Başkan: *Onlara Siverek'ten bir heyet gelmiş katılacağız diye. Komutanları kimdi?*

Cevap: *Komutanları köylerin muhtarları.*

Başkan: *Elazığ'a taarruz eden kuvvetin komutanı kimdir?*

Cevap: *Elazığ komutanı Şeyh Şerif'i tayin etmiştim. Evet budur.*

Başkan: *Başka kimlerdi komutanların?*

Cevap: *Gazik cephesini de Şeyh Şerif'e verdim. Palu'ya kadar da gidebilirsin dedim. Melekanlı Şeyh Abdullah'ı Girvas ve Muş cephelerine memur tayin etmiştim ve Şeyh Hasan'ı da Kiğı cephesine vermiştim. Şeyh Hasan burada yoktur. Komutanlar*

ağalar, muhtarlar, aşiretlerdi. Benim görevli askerlerim yoktu. Kendilerine sipariş yazardım.

***Başkan:** Diyarbakır'a girdiniz farz edelim, girdikten sonra ne yapacaktınız, maksadınız neydi?*

***Cevap:** Maksadımız Diyarbakır'a girdikten sonra bir takım adamları toplayıp din bilginleri, faziletli kişiler ile toplanıp Hükûmetimizle savaşacaktık. İçki yasağını uygulattıracak, medreseleri açtıracaktık.*

***Başkan:** İsyan edip de Hükûmetin bir parçasını zapt ederek Hükûmete şöyle yapın böyle yapın diyeceğine isyandan önce müracaat etseydiniz?*

***Cevap:** Zaman kalmadı.*

***Başkan:** Talebinizi Hükûmet yapmasaydı ne olacaktı?*

***Cevap:** Hükûmet kabul etmeseydi günahtan kurtulurduk, evimizde otururduk. Önce Hükûmete yazsaydık, kabul etmeseydi göç isterdik ve göç izni de vermeseydi günah bizden giderdi, otururduk.*

***Başkan:** Diyarbakır'a girdikten sonra ne yapacaktınız, fikriniz neydi?*

***Cevap:** Fikrimiz buydu: Diyarbakır'da akilleri toplayıp Hükûmetle savaşacaktık ve uygun cevap alacağımızı ümit ediyorduk.*

***Başkan:** Fetihten sonra bağımsız bir Kürdistan Kraliyeti yapacaktınız, öyle mi?*

***Cevap:** Krallık filan bizim niyetimizde yoktu. Şeriat kurallarının uygulanmasıydı. Ben ne başkanlık kabul ederdim ne de elimden gelirdi.*

***Başkan:** Hükûmet teklifinizi kabul etmedi, ne yapacaktınız sonra?*

Cevap: *Hükûmetten ayrılmazdık. O zaman ne yapacaktık bilmem.*

Başkan: *Bu kadar kan döktün, sonra pişmanlık olur mu?*

Cevap: *Bilmem, o kadar düşünmedim.*

Başkan: *Burada bir beyannâme var, biliyor musunuz?*

Cevap: *O beyannâmeden benim haberim yok, kim yazmış bilmiyorum.*

Başkan: *Buyuruyorsunuz ki bazı dindar mebuslar var. Fakat dinsizler de var. Onlara dinsiz diyebilir misiniz?*

Cevap: *Beyannâme öyle demiş. Ben o fikirde değilim. Hepsi dindardır. Fakat bazısı çok dine hizmet eder. Bazısı da az eder. Açık açık küfrünü kulağımla duysam, dinden çıkmakla itham ederdim.*

Başkan: *Sizden ve benden daha fazla itikatlı olan Müslüman askerine kurşun atılır mı?*

Cevap: *Evet, o da İslam askeridir. Ayaklanma, fikrimizce cihattır. Hükûmeti şeriat kurallarını uygulamak zorunda bırakmak için ayaklanmak cihattır.*

Başkan: *Siz, yalnız tercihinizle ayaklanıyorsunuz. Lazım gelirdi ki din bilginleri ve faziletli kişilere danışmalıydınız.*

Cevap: *Hayır, ben müçtehid*[95] *değilim; fakat böyle anladım. Şeriat kurallarımızın hepsi değil, fakat çokları terk edilmiştir.*

Başkan: *Mademki müçtehid değilsiniz, şeriat yoktur diye fırlamamalıydınız.*

Cevap: *(Şeyh Said susar, cevap vermez.)*

Başkan: *Diyarbakır'a girdikten sonra tekliflerinizi Hükûmet kabul etmeseydi çekilip gidecektiniz, öyle mi?*

---

[95] Dinî konularda hüküm veren âlim.

Cevap: *Sonunun nasıl olacağını düşünmedim. Mebuslar Meclisi'nin de büyük kısmı dindardır. Taleplerimizi kabul ederler, medreseleri açarlar dedik. Tabii, Peygamber dönemi kadar olmazsa bile bir derece iyileşir dedik.*

Başkan: *Düşünmediniz mi, bu ayaklanmayı, Türkiye Cumhuriyeti, Türk askerleriyle Müslüman askerleriyle bizi imha eder diye? Bu gücü size veren neydi?*

Cevap: *Delilimiz yoktu. Bu kadar askeri bu süratle sevk edeceklerini zannetmiyorduk.*

Başkan: *Bu kadar asker sevk edileceğini ümit etmiyor muydunuz? Sonra anladınız öyle mi?*

Cevap: *Şimdi anladım, evet.*

Başkan: *Siz bunu tarihte görmüşsünüz ama. Siz bugünle o günü birbirine kıyas etmişsiniz ve sonra öyle olmadığını anladınız, değil mi?*

Cevap: *Bize sorsaydılar: "Niçin isyan ediyorsunuz?" derlerdi, biz de söylerdik. Onlar da kısmen kabul ederlerdi. Biz de teşekkür ederdik. Önce düşünseydik daha iyi olurdu.*

Ali Saib Bey: *Şeyh Said Efendi, bu isyan önceden karar verilerek mi, yoksa düşünmeden mi oldu? Bunun esası nedir?*

Cevap: *Esasını kime atfedeyim.*

Soru: *Lice'ye yazdığın mektuba nazaran bunu önceden düşündüğün anlaşılıyor?*

Cevap: *O yazı benim değildir. İmza da benim değildir. O ifade de zaten benim değildir. Bedenden çıkmak ne demektir.*

Soru: *Bu mektubu imza ederken okumadın mı? "Ah Türkler kaleden dışarı çıksalar." diyorsun.*

Cevap: *Okuryazarım. Aklıma gelmiyor.*

Soru: *Bir intikam hissi, muhakkak ki beş altı günde meydana gelmez.*

Cevap: *Vallahi o intikam meselesini bilmem. Yalnız diyorlardı, Diyarbakır'da kale olmasaydı şöyle alır böyle keserdik, diyorlardı. Onu demek istedim. Fikrimde isyan yoktu.*

Soru: *Piran'a gelinceye kadar fikrimde isyan yoktu, Hani'ye geldiğim zaman da böyle diyorsun. Peki, Mustafa Bey'le Hamdi Bey'i niçin barıştırmaya çalıştın?*

Cevap: *Mustafa Bey'le Hamdi Bey'i din için barıştırdım. Birbirleri aleyhinde sürekli uğraşıp duruyorlardı. Müslümanlık adına barıştırdım.*

Soru: *Bunların arasında senelerden beri düşmanlık vardır. Eskiden gelmeyip de olaydan birkaç gün önce gelmeniz düşündüğünüzü ispat ediyor.*

Cevap: *Öyle tesadüfi oldu. Lice'de de birisini barıştırdım. Bunlar hep tesadüftür.*

Soru: *Öğretmen Fahri'yi katlettirdim, diyorsun. Öyle mi?*

Cevap: *Hayır, ben öyle bir şey demedim. Öğretmen Fahri Efendi Piranlıdır. Asker tarafından vuruldu.*

Soru: *İsyana ben karar verdim, dedin. Vaktiyle konuşulmuş bir şey olmasa nasıl olur da seni bu bölgede kimse tanımaz? Nasıl Diyarbakır'a saldırdın? Herhalde vaktiyle düşünülmüş karar verilmiş şeyler.*

Cevap: *O olay oldu, ben de ileri vardım. Allah Teâla'nın kaderi oldu. Ben de içindeydim. Eğer düşünülmüş tertip edilmiş ise tespit ediniz. Eğer öyle bir şey varsa zaten malum.*

Soru: *Şeriat kurallarından ne gibi şeyler istiyordun Şeyh Efendi?*

Cevap: *İçkinin yasaklanması.*

Soru: *İçki yasak değil mi? Alkollü İçkilerin Yasaklanması Kanunu var.*

Cevap: *Sonra kaldırılmış zannettik, böyle duyduk. Tekfir yok. Öldürme için sınır vardır, recm için ve diğerleri için de.*

Soru: *Pekala, bunu on beş sene yirmi sene önce niye düşünmedin, niye müracaat etmedin?*

Cevap: *Önce de düşündük. Fakat Allah Teâla kader etmemiş. Vakti saati tamamlanmamıştı.*

Soru: *Kabahati bir taraftan jandarma subayına yüklüyor, bir taraftan da Allah emretti diyorsun. Allah sana isyan et mi dedi?*

Cevap: *Ben içindeyim, işin başına geçtim. Kendi aklımca vaaz ve nasihat ederdim. Esirleri incitmeyiniz (diye) sonuna kadar derdim.*

Soru: *Senin medresen var mıydı, medresede sen mi hocalık ediyordun, medresen kapandı mı?*

Cevap: *Medresem vardı. Medresede ders verenlerim de vardı, kapandı. Resmen kapattılar.*

Soru: *İsyan ettiğin zaman, askeri, Müslüman askeri olarak mı görüyordun, yoksa Kâfir askeri mi?*

Cevap: *Hayır, Müslüman askeri olarak gördüm.*

Soru: *Bir hadis var "Men selle aleyna's-seyfe feleyse minna" (Bize silah doğrultan bizden değildir.) böyle midir?*

Cevap: *Orada diyor.*

Soru: *Dava ettin mi? Bunun manasını söyle?*

Cevap: *Evet, bu hadis-i şerif vardır. Fakat din için olursa diyor. Kılıç çekerek bir hukuk savunmuyordum, din savunuyordum. "Bize kim kılıç çekerse bizden değildir." diyor.*

Soru: *Şeriatı terk etmiş, onu öldürmek caizdir diye bir hadis var mı?*

Cevap: *Hükümdar şeriatın kararlarını yerine getirmez, Kâfir olursa ona ayaklanma caizdir.*

Soru: *Kararlar nedir? Ne gibi kararlardır terk edilen?*

Cevap: *İçki içenin cezalandırılması terk edilmiştir. Biz Muhammed ümmetinden değil miyiz? İster babamızdan terk olunmuş olsun, yine biz mesul değil miyiz?*

Soru: *Bu hadis-i şerifi tefsir et. İslam'a kılıç çeken Müslüman değildir. Öyle değil mi?*

Cevap: *Ben, Peygambere mi kılıç çekiyorum? Muhammed ümmetinin bir kısmını şeriata davet için yaptım.*

Soru: *İslam şeriatını hamdolsun tamamen bütünlüyoruz. Yapılmayan ne var?*

Cevap: *Kur'an şartlarından neyi icra ediyoruz? Riddet haddi bir, katlin haddi iki, diyet üç, kısas dört, darb haddi beş, bunların hangisini gördük?*

Soru: *Bunların hepsi Ceza Kanunu'nda var. İslamlar içerisinde sizden alim ve dindar kimseler yok mu? Varsa neden yalnız siz düşünüyorsunuz?*

Cevap: *Çoktur. Benim aklımın hafifliğinden mi bilmem. Benden alim muhakkak çoktur.*

Soru: *Bunlar hakikaten yapılmıyorsa onlar niçin talep etmiyorlar?*

Cevap: *Ne kadar şeriat ehli varsa hep talep ediyorlar. Fakat canından malından korkuyorlar.*

Soru: *Bütün âlimler içerisinde en atim ve en cesuru sensin öyle mi?*

Cevap: *En alimi ben değil, fakat en tehlikeye atılan benim.*

Soru: *Teğmen Mihri Efendi'ye görev vereceğini vaat etmişsin. Ne görev verecektin bunlara?*

Cevap: *Ben onların şartlarından haberdar değilim. Asılları Kürt olduğunu biliyorum.*

Soru: *Bunların Kürt olduğunu nereden biliyorsun? O halde tanıyorsun?*

Cevap: *Çünkü ikisi de Çapakçurludur. Hizmet etmeyeceklerini duymuştum.*

Soru: *Şeriat şartlarınca, şahsi menfaatler toplumun genelinin menfaatlerine tercih edilir mi?*

Cevap: *Şahsi menfaatler genel menfaatlere tercih edilmez.*

Soru: *Tercih eden bir adam şeriatın şartlarını yapmamış olur değil mi?*

Cevap: *Şahsi menfaatleri tercih etmemelidir. Şeriata muhaliftir.*

Soru: *Sen, Şeyh Şerif'e yazdığın mektubunda nefsin her şeyden mukaddes olduğunu yazıyorsun?*

Cevap: *Ben onu yazdım. Benim cepheme gelmesini isterdim.*

Soru: *Sen mücahitlerin emirisin, başkomutansın, emreder getirirsin, öyle değil mi?*

Cevap: *Hayır, öyle değildi. Herkes keyfine...*

Soru: *Şeriat şartlarına muhalif olarak emir vermek doğru mudur, Şeyh Efendi?*

Cevap: *Dersimlilerle çatışmaya gittiğini duymuştum. Bir de zarurette kalmıştım. Buraya gelmesi için yazdım. O zaman Dersim'deydi.*

Soru: *Siz, şeriatın korunması için ayaklandığınızı söylüyorsunuz. Nasıl olup da nefsin her şeyden üstün olduğunu yazıyorsunuz?*

Cevap: *Nefisten murad orayı terk edip buraya gel demek istedim. Halkın menfaati buradaydı. Ya savunalım veya kaçalım dedim.*

Soru: *Şeyh Efendi, elinizle top tutuyorsunuz, üfleyince tayyare indiriyorsunuz?*

Cevap: *Ne o doğrudur ne de o. Bunu kim söylemişse yalandır.*

Soru: *Kum falı ve müneccimlikten bir şey bilir misiniz?*

Cevap: *Hayır, anlamam.*

Soru: *O halde mektuplarınıza nazaran, başarılı olunacağını nereden anlıyordunuz?*

Cevap: *Başarılı olmak için inşallah derdim.*

Soru: *Şahsi menfaatler genel menfaatlere tercih edilirse şeriat şartlarına muhalif olur diye bir şey sormuştum. Bak sana mektubunu okuyorum.*

"Selam ve dualar ederim. Fişeklerin yokluğundan cepheyi Belkini Dağına aldım. Bu tarafta Asker-i Rum fazladır. Eğer helak olmamızı gerektirecek bir engel yoksa Karaçol'dan geri çekilesiniz ve bir miktar yeterli kuvvet bize gönderesiniz. Şeyh Hüseyin ile beraber ve durumuzunu güzelce uzun uzadıya yazasınız. Dersim ne haldedir? Lehimize veyahut aleyhimizedir? Bugün bizim hayatımızı düşün. Kimsenin hayat ve malını düşünme. Biz mahvolduktan sonra başkalarının hayat ve malı bize ne fayda verir? Nefis, başkalarından önce gelir. Cümle savaş arkadaşlarımıza selamlar ve dualar ederim.

Soru: *Asker-i Rum nedir?*

Cevap: *Kürtler biz, Türk askerine asker-i Rum deriz. Tabirdir, öyle deriz.*

Soru: *Onun tecrihine bırakıyorsun. Kesin emir vermiyorsun.*

Cevap: *Orada Dersimlilerle savaşıyordu. Kesin emir vermedim. Kendi fikrine terk ettim.*

Soru: *Bak, yazdığınız bu mektubun içeriği şeriat şartlarına uygun mudur Şeyh Efendi?*

Cevap: *Biz telef olduktan sonra sizin orada lüzumunuz yoktur demek istedim. Biz reisdik. Başkanın yokluğu, ölümü genelin menfaatine aykırı değil miydi?*

Soru: *Başkanlığı kabul etmiyorsun ve kararlaştırılmış değildir diyorsun. Seni kim başkan yaptı?*

Cevap: *Kendim başkan oldum.*

Soru: *Senin şahsının zararından, başkasına zarar gelir mi?*

Cevap: *Şeyh Şerif'e zarar gelirdi.*

Soru: *Şeyh Şerif Efendi, buna bir şey olsaydı sana bir zarar gelir miydi?*

Şeyh Şerif: *Mektubu aldım. Dersimlilere karşı durmuştuk. Kimin kime zararı olur?*

Soru: *Şeyh Said Efendi, dini ilimlerin hepsi Darülfünun İlahiyat Fakültesinde okunuyor. Bunları bilmiyor musun?*

Cevap: *Hayır, bilmiyorum.*

Soru: *Nefsin her şeyden mukaddes olduğunu söylüyorsun ve hem de o işi bırak buraya gel demek istedim, diyorsun. Mantık bu mudur?*

Cevap: *Maksadım, ben burada mağlup olunca kendisinin faydasız olacağını söylemekti. Nitekim asker gönderseydi kaçardım. Yahut direnirdim.*

Müfid Bey: *Tesadüfün, olayların getirdiği bir noktada isyan meydana geldi, ben de karıştım diyorsunuz. Fakat dediniz ki isyandan üç ay önce çıktım. Niçin çıktınız?*

Cevap: *Biz çıktık, lakin Harp Divanı (Mahkemesine), Bitlis'e şahitlik için istediler. Şeyh Abdülbaki'ye yazdım. Benim ifademi burada alsınlar, müsaade al, dedim. Müsaade edildiğine dair haber geldi. Hınıs Mahkemesi'nde ifademi aldılar. Memleketin kışı uzundur. Palu'ya gelip kalmak istedim.*

Soru: *Hangi ayda çıktınız, yani kışın en şiddetli zamanında?*

Cevap: *Aralık'ta çıktım.*

Soru: *Sizin gibi ihtiyar olan bir kimse, kışın en şiddetli mevsiminde çıkar mı?*

Cevap: *Günde üç saatten fazla gitmiyorduk. Yerler müsaidti. Odun, ateş yoktu.*

Soru: *İlkbaharda yahut sonbaharda yahut yazın çıksaydınız sizin için daha iyi değil miydi?*

Cevap: *Yazın ticaret ve çiftçilikle meşgulüz. Aralık boş zamandır. İş yoktur.*

Soru: *İsyan olayına kadar ne miktar zaman geçti?*

Cevap: *İki aydan fazla geçti.*

Soru: *İsyan başlamadan iki ay önce çıkıyorsunuz. Palu'ya gidiyor bir seyahat yapıyorsunuz. Aradan çok geçmeden isyan patlıyor. Dediniz ki Sebilürreşad'ı okuyoruz. Demek ondan ilham aldınız, düşündünüz ve sonra isyan ettiniz, değil mi?*

Cevap: *Evet, o fikrimde vardı. Patlatmak niyetimizde yoktu, fakat patladı.*

Soru: *Sizin oğlunuz (neden) Halep'ten geçiyor?*

Cevap: *Halep'e ticaret için gitmişti. Parasını İstanbul'a poliçe vermişlerdi. İstanbul'a gitti, parasını aldı, geldi.*

Soru: *İstanbul'a ticaret için Halep'ten geçti ve oralarda bazı kimselerle görüştü. Size söyledi. Siz de ayaklandınız öyle mi?*

Cevap: *O geldiğinde ben çıkmıştım. Dışarıdaydım. Şuşar'da birleştik. İsyandan yaklaşık kırk gün önceydi.*

Soru: *İsyan patladı. Diyarbakır'a niye saldırıldı diye soruldu. Siz de Diyarbakır yolumuzun üzerine düştü, dediniz. Böyle midir?*

Cevap: *Diyarbakır yakın ve vilayet olduğundan, cephane çok olduğundan, bilhassa cephane almak için buraya girmek istedik.*

Soru: *Ama Diyarbakır'da Kolordu var. Sur var. Bunları düşünmediniz mi? Ve halkı Kürt olan Dersim'e niçin gitmediniz de Diyarbakır'a geldiniz?*

Cevap: *Dersim'e niye gidelim.*

Soru: *Diyarbakır'a saldırdınız, başarılı olamadınız, döndünüz. Ondan sonra ne gibi eylemlerde bulundunuz?*

Cevap: *Çapakçur'a, Darahini'ye geldik. Licelilerin karşılamaya geldiklerini gördüm. Lice'ye gitmeye niyetim yoktu. Ondan sonra Kürtlere izin verdim. Evlerine gönderdim. Eğil'e gittim. Maden ve Ergani'nin işgalini orada duydum.*

Soru: *Karabağçe'de ne işiniz vardı?*

Cevap: *Oradan asker geliyordu, Karabağçe yolundan. Onların eylemlerini bir müddet ertelemek için adam gönderdim. Arkamızı tutmasınlar diyeydi.*

Soru: *Kim düşündü bunu, yanınızda kimse var mıydı? Sakın bir kurmay subay olmasın?*

Cevap: *Bu fikri veren ağalardı. Aşiret reisleriydi. Nasıl denk gelirse yapardık, danışırdık. Siverek'ten asker gelmiş, kimi Türk kimi Kürt'tür diyorlardı. Yezidi Haco (Hado) da vardır, diyorlardı. Onlara taraf birkaç adam gönderdik.*

Soru: *Haco Kürt müdür, şahsen tanır mısın? Bu sizinle beraber değil miydi?*

Cevap: *Hado bizim aleyhimizdeydi.*

Soru: *Siz o zaman neredeydiniz?*

Cevap: *O zaman ben batı cephesinde Dengecük köyündeydim.*

Soru: *Hani'yi işgal ettiğiniz zaman; Mustafa Bey, Salih Bey, bana katıldı, dediniz. Salih Bey size Diyarbakır'da katılacak kimseler olduğunu söylemiş; bunlara Salih Bey bir haber göndermiş?*

Cevap: *Hani'yi ben işgal etmedim, etmişler. Salih Bey'in bunlara haber gönderdiğini bilmiyorum. Yalnız bunların hapsedildiklerini haber almıştım. Ondan belki zannetmişler.*

Soru: *Salih Bey, Molla Yusuf'u göndermiş. Haberiniz yok mu?*

Cevap: *Benim Molla Yusuf'tan filan haberim yok.*

Soru: *Salih Bey'e sormadınız mı bu adamların size yardım edeceğini nereden bildiğini?*

Cevap: *Dediği şu idi ki "Bunlar hapsedilmişler, çünkü şeriat taraftarıdır." dedi. Bundan mı çıkarım yaptılar, bilmem. Ben Diyarbakır'a gelmedim ve halkını da tanımam.*

Soru: *Siz yalnız Kürtlerle haberleşiyorsunuz. Eğil taraflarında filan Türklerden büyük adamlar var. Onlarla niçin haberleşmiyordun?*

Cevap: *Eğil tarafına, Ergani'ye gittim. Türkleri de davet ettim. Dinimize çalışalım, gelin Allah'ın kanunlarını tatbik ettirelim, diyordum.*

Soru: *Onlar sizinle beraber isyan ettiler mi?*

Cevap: *Tutan tutuyordu. Tutmayan tutmuyordu.*

Soru: *Ergani'den kimler vardı?*

Cevap: *Ergani'den Şevki Efendi vardı. Hamid Ağa vardı. Hacı Hüsnü Efendi vardı.*

Soru: *Bunlar Türk müdür, Kürt müdür?*

Cevap: *Türk'türler. Mesela onlar (isyana) katıldılar.*

Soru: *Acaba bir cemiyet olduğunu duyuyor muydun?*

Cevap: *Hayır, böyle cemiyetlerden haberim yok.*

Soru: *Kürt Teali Cemiyetini bilmez misin?*

Cevap: *Kürt Teali Cemiyeti nerededir, iletişimini temin eden kimlerdir, hiç haberim yok.*

Soru: *Şeriatı kimden isteyecektin?*

Cevap: *Şeriat şartlarımız bugün terk edilmiştir. Cumhuriyetten önce de sultanlar zamanından beri terk edilmiştir. Yalnız bunlar kaldırmış değildirler. Allah emretmiş, onu feshetmek nasıl... Allah'ın emrini yerine getirmek lazım değil mi? Bunları yerine getirecek İslam bilginleridir. İkinci söyleme göre de hulefadır.*

Soru: *Hulefadan maksadınız ne?*

Cevap: *Hulefadan maksat halifelerdir. Onlar şeriatın şartlarını yerine getirmekle görevlidirler.*

Soru: *Bir halife mi olsun istiyordun?*

Cevap: *Olsa dinimize uygundur. O da şeriat şartlarındandır.*

Soru: *Dünyada üç yüz elli milyon Müslüman var. Bunların içerisinde Müslümanlık için kavga eden yegâne Türklerdir. Bunu bilmez misiniz?*

Cevap: *Vaciptir. Benim de üzerime vaciptir. Senin de üzerine vaciptir.*

Soru: *On asırdan beri Hristiyan âlemine karşı İslamiyet'i korumuşlar. Şimdi de Anayasa'da "Devletin dini İslam dinidir." diyor. Peki, bu Cumhuriyet neyi bırakmış?*

Cevap: *Evet, Türklerdir. Mademki onların elinden geliyor, yine yapsınlar. Biz Kürtler sizinle beraber yok muyduk? Hangi savaşta sizden ayrıldık? Mademki Müslüman'dır, şeriatın şartlarını uygulamak borcu mudur borcu değil midir?*

Soru: *Her Müslüman kendi eylemlerinden mesuldür. Öyle değil mi?*

Cevap: *Evet, şahıslar kendi eylemlerinin mesulüdür. Fakat cemiyetin, Hükûmetin hatasından her İslam mesul değil midir?*

Soru: *Elli milyonluk bir Müslüman'ın başına geçen bir Hükûmet, eline kırbaç alıp köy köy gezecek mi? Şeyh Said namaz kıldı mı diye?*

Cevap: *Evet, her köyden soracak. Ben bilmem, kitap öyle söylüyor. Efendimize göstereyim. Filan köyden ezan okunuyor mu, cemaat var mı diye sormak lazımdır.*

Soru: *Bu Türklere karşı, şeriatın korunması için, kararlaştırılmış bir fikri meydana getirmek kastıyla isyan ettiniz öyle mi? Doğrusunu söyle?*

Cevap: *Neyin doğrusunu söyleyeyim. Şeriatın şartları ne ise uygulasın. Bunda ne zarar vardı. Dünyamızda, ahiretimizde bahtiyar olurduk.*

Başkan Bey: *Diyarbakır'a geldiğiniz zaman, onlar içeride hapis diye işitmişsiniz. Kimlerdir o hapsolanlar?*

Cevap: *Dediler, altmış kişi hapistir. Ben hiç birini tanımıyorum. Cemilpaşalardan beş kişi, bir de Nakib mahpustur, dediler.*

Soru: *Zat-ı alilerine böyle haber mi geldi içeriden?*

Cevap: *Haber değil. Öyle dedikodu, herkes söylüyordu.*

Soru: *Buraya geldiğinizde içeriden haberleşme araçlarınız yok muydu?*

Cevap: *Diyarbakır'dan gelen giden yoktu. Kimden haber aldılar bilmem. İçeriyle haberleşme aracımız yoktu.*

Soru: *Ergani'de yalnız Şevki Efendi'yle mi görüştünüz?*

Cevap: *Ergani'ye gittim. Evet, işgalden iki gün sonra. Bütün ahâliyle görüştüm. O da müttefik idi, bizimle beraberdi.*

Başkan: *Daha böyle müttefikleriniz kimler vardı?*

Cevap: *Harbe katılanlar hep müttefikimizdir.*

Başkan: *Bunların bir beyleri, ağaları, başkanları vardır?*

Cevap: *Her aşiretin ağası vardır.*

Başkan: *Memurlardan kimse yok muydu?*

Cevap: *Memur yoktu, hiç yoktu.*

Başkan: *Kürt Teali Cemiyetinden bilginiz olmadığını söylediniz. Bitlisli Yusuf Ziya geldiğinde ne görüştünüz?*

Cevap: *Yusuf Ziya'yı tanırım. Bana gelmişti.*

Başkan: *Yusuf Ziya Bey size Kürt meselelerinden bir şey söylemedi mi?*

Cevap: *Ramazandaydı. Bitlisli Haydar Efendi, Yusuf Ziya Bey'in Muşlu Reşid Bey'le ziyarete geldiğini söyledi. Kendisinden ders okumuştum, tanıdım. Yusuf Ziya'nın Bitlis Mebusu olduğunu orada öğrendim. Bir saat kaldılar, çay içtiler, kalktılar gittiler.*

Başkan: *Tabii bunu söylediği zaman arkadaşlarından ve teşkilatından bahsetmiştir.*

Cevap: *Bir müddet sonra bahar bayramıydı. Hınıs'a gelmişti. Benim köyüme misafir geldi. Orada açtı. Dedi ki "Biz Kürdistan Hükûmetini oluşturmak üzereyiz." dedi. "Bu imkansızdır." dedim. Fikrim bunu kabul edemiyordu.*

Başkan: *Erzurum'a kime gidiyordu efendim?*

Cevap: *Benden para istedi. Dört yüz not istedi. Paramı Ali Rıza'ya vermiştim, veremedim. Eşya almıştı. Borcunu vermek üzere Erzurum'a gidiyorum, dedi.*

Başkan: *O, size bir Kürdistan Hükûmeti oluşturacağını söyledi. Böyle önemli bir söz üzerine kabul etmediğinizi söylediniz. Bu adam kimlerle iş yapıyormuş?*

Cevap: *Hayır, onun da ümidini kestim. Kendi de kanaat etti. Erzurum'dan döndüğünde bir daha görmedim.*

Başkan: *Cibranlı Halid Bey'le bunun ilgisi var mı? Halid Bey'in tavsiyesiyle gezmedi mi?*

Cevap: Bilmiyorum. Mebuslar Meclisi için gezdiği zaman Halid Bey'in tavsiyesi vardır, dediler.

***Başkan:** Bir Kürdistan Hükûmeti yapacağız dedi, bu kadar mıdır? Başka bir şey söylemedi mi?*

Cevap: İzahatım yoktur. Bildiğim bir şey yok. İmkansızdır, olmaz dedim. Ne tedbiriniz var ne tertibiniz var, dedim.[96]

Sorgunun ardından savcı Süreyya Bey'in Şeyh Said, Kasım Bey, Şeyh Abdullah, Şeyh İsmail ve Şeyh Şerif hakkında hazırladığı 21 Mayıs 1925 tarihli yüzleşme tutanağı okundu. Daha sonra savcı Süreyya Bey "Şeyh Said'in sorgusu esnasında sanık tarafından savunma aleti gibi kullanılan bazı cümleler vardır." diyerek söze girdi ve şöyle devam etti:

"Milletin hâkimiyeti esasına kanıt olan Türkiye Cumhuriyeti'ne bağlı sınırlar içinde yaşayan insanların güvenliğiyle ilgili uygulamaları bütün dünyanın hürmetle kabul etmesi gerektiği muhakkaktır. Herhangi bir şahsın, devletin herhangi bir bölümünde isyan çıkartarak Hükûmete ayaklandıktan sonra işlediği bu cinayeti doğru göstermek için kesinlikle makul bir sebep gösterilemez. O şey, herhangi bir şahsın veya herhangi bir yazarın gözünde meşru olsa bile Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşayanlarca işaret ettiğim bu gibi hareketler daima ihanet olacaktır. Sanıklar bu noktalardan bakarak savunma yapmalı ve gerçeklerin açıklanmasına hizmet etmelidir. Şeyh Said'in ifadeleri arasında çeşitli zıtlıklar vardır. Yazılı ifadesinin okunmasını talep ederim.

Bunun üzerine Şeyh Said'in 16 Nisan 1925'te Varto Sorgu Hâkimliğince alınan ilk ifadesi ve 21 Mayıs 1925 tarihinde İstiklal Mahkemesi Savcılığı tarafından alınan ifadesi peş peşe

---

[96] Koçin - Ertüren, *a.g.e.*, s. 24-41.

okundu ve Süreyya Bey bazı sorular sordu. Duruşmanın sonunda on dört kişinin daha davaya dâhil edilmesi kararlaştırıldı.

Bir sonraki celse 30 Mayıs 1925 Cumartesi günü yapıldı. Davaya sonradan eklenen kişilerin kimlik tespiti ve gerekli yasal uyarıların yapılmasından sonra iddianamenin okunması ve davanın içeriğinin açıklanmasından sonra Şeyh Said'in sorgusu kaldığı yerden devam etti. Daha sonra Şeyh Abdullah, Binbaşı Kasım Bey, Şeyh İsmail, Şeyh Abdüllatif, Hacı Halid Bey, Abdülhamit Bey, Kamil Bey, Karagapazarlı Reşid'in sorguları yapıldı.

Şeyh Said'in damadı Şeyh Abdullah sorgu esnasında Şeyh Said'in mektuplar yazıp talimatlar vermek suretiyle isyanı idare ettiğini itiraf etti. *"Said Efendi'nin kuvveti olsaydı Diyarbakır'ı da vururdu, Siverek'i de vururdu."* diyerek kayınpederinin isyanın başarısı için elinden gelen her şeyi yapmak niyetinde olduğunu söyledi. İstanbul'dan döndüğünde görüştüğü Şeyh Said'in oğlu Ali Rıza'nın kendisine *"Varto'ya gidelim, Muş'a gidelim. Vuralım kıralım. Kendi başımıza yaparız. Hükûmetle uğraşırız. Şeriat kurallarını uygulasınlar."* dediğini söyleyen Şeyh Abdullah isyana zorla dâhil edildiğini vurguladı.

Şeyh Abdüllatif, sorgusunda Şeyh Said'in Diyarbakır'ı aldıktan sonra İngilizlerle görüşerek Hükûmet kuracağının isyancılar arasında konuşulduğunu ve bunu ayrıca Şeyh Said'in hizmetçisi Nebi'den öğrendiklerini söyledi. Nebi, *"Diyarbakır alınırsa bir müddet müdafaa ederiz. Sonra İngilizlere haber göndeririz. Bize yardım eder."* demişti. Şeyh Abdüllatif'e göre Şeyh Said'in maksadı, din perdesi altında İngilizlerle birleşip bir Kürdistan beyliği teşkil etmekti. Şeyh İsmail de Nebi'den benzer sözler duyduğunu mahkemede açıklamıştı. Şeyh Said'in bacanağı olan ve yakalanmasını sağlayan Binbaşı Kasım Bey, Şeyh Abdullah'ın kendisini esir alarak zorla isyana dâhil ettiğini söyledi. Şeyh Said ile başarısız olan Diyarbakır saldırısından

sonra görüştüğünü ve Said'in kendisine *"Buradan aileleri göndeririz, biz de doğru Murad Köprüsü'nü geçeriz, İran'a Simiko'nun yanından İngilizlere katılırız."* dediğini belirtti. Mazhar Müfid Bey, Kasım Bey'e Şeyh Said'in oğlu Ali Rıza'nın İstanbul'dan döndükten sonra Seyyid Abdülkadir'den bahsederken İngiliz etkisiyle Kürdistan kurulacağını söyleyip söylemediğini sordu. Kasım Bey *"Esasen Ali Rıza söylesin söylemesin, bu meselenin İngiliz parmağı ve parasıyla olduğunu biliyorum."* diye cevap verdi. İsyanın hazırlığında din meselesinin ortaya atıldığını, güya şeriatı uygulamak istediklerini ama asıl amacın bağımsızlık elde etmek olduğunu belirtti. Ali Saib Bey'in Şeyh Said'in yollardan geçerken neler söylediğini sorması üzerine Kasım Bey *"Duyduğumuz oydu ki Şeyh Said, din için isyan farz oldu demişti. Bir Türk öldürmek yetmiş gâvur öldürmekten daha üstündür demiş."* diyerek cevap verdi. Ali Saib Bey bir anda Şeyh Said'e döndü ve sordu: *"Şeyh Said Efendi, sana din bunu mu emir ediyor?"* Şeyh Said suskun kalmayı tercih etti.[97]

1 Haziran 1925 Salı günkü celsede Şeyh Şerif'in sorgusu yapıldı. Çok değil, bir kaç ay önce Diyarbakır'ı alıp özerklik ilan etmenin hayalini kuran Şeyh Said ve arkadaşları mahkemede böyle birbirlerine düşmüşlerdi:

Ali Saib Bey: *Şeyh Said Efendi, bu sana mektup yazıyor muydu? Kim idi oranın cephe kumandanı?*

Şeyh Said: *Vallahi yazıyordu. O evrakın içinde mektupları yok mu? Gösterin görsün. Kendinin mektupları yok mu? Okuyun hele.*

Ali Saib Bey: *Şeyh Şerif, senin ne işin vardı? Gezmeğe mi gittin?*

---

[97] Koçin - Ertüren, *a.g.e.*, s. 139 vd.

Şeyh Şerif: *Millet hep gitti. Ben de gittim. Şeyh Said'in emrini kırmadım gittim.*

Ali Saib Bey: *Bak, Hasan Fakih filan senin cephe kumandanı olduğunu söylüyor.*

Şeyh Şerif: *Hasan Fakih cephe kumandanlığı ettiğimi ne biliyor?*

Ali Saib Bey: *Hasan Fakih, bu sana mektubu yazarken imzasını ne suretle atıyordu?*

Hasan Fakih: *"Elazığ Cephe Kumandanı Mehmed Şerif' yazıyordu. Şeyh talimat veriyordu. Ben de yazıyordum. İzahat zamanı gelince anlatacağım."*[98]

Aynı celsenin sonunda Malazgird Mal Müdürü Şükrü ve Yüzbaşı Ali Avni'nin de davaya dâhil edilmelerine karar verildi. 7 Haziran'daki oturumda isyana sebebiyet verdikleri gerekçesiyle beş gazetecinin daha davaya eklenmesine karar verildi. 19 Haziran 1925'te Savcı Süreyya Bey şu ana kadar toplam 74 kişinin mahkemesinin yapıldığını, sonradan davaya eklenmesine rağmen mahkemesi yapılmamış kişilerin davalarının tekrar ayrılmasını istedi. Bunun üzerine Mal Müdürü Şükrü ve beş gazetecinin davaları ayrıldı.

27 Haziran 1925'te söz alan Süreyya Bey isyanın niteliği hakkında konuştu ve isyancıların tek tek isimlerini sayarak şunları söyledi:

"Bunlardan Şeyh Said Efendi kendi itiraflarıyla da kanıtlandığı üzere bu isyan hareketinin başına geçmiş ve bir sürü insanı manen zor kullanarak istekleri dışında sevk ve idare etmiştir. Şeyh Abdullah Efendi, Kamil Bey, kardeşi Baba Bey, Şeyh Şerif, Fakih Hasan, Çanlı Şeyh İbrahim, Şeyh Ali, Şeyh Celal, Hanili Salih Bey, Mustafa Bey, Şeyh Ömer, Şeyh Hasan, Şeyh Adem,

---

[98] Koçin - Ertüren, *a.g.e.*, s. 187.

Madenli Kadri, Şeyh Şemseddin sonrasında sayıları elli üçe erişen bu şahıslar, isyan ve ihtilal hadisesinin asıl failleri ve hemfiilleridir. Şeyh Abdullah, Varto kasabasının işgaline memur edilmiş, bir kıtanın komutanlığını üstlenmiş, Varto'da bir müddet hükümdarlık etmiştir. Gerçekleştirdiği eylemler haftalarla, aylarla süren yargılama esnasında kendi açıkladığı ifadeleriyle ve şahitlerin ifadeleriyle sabittir. Halid Kamil Bey ve Halid Baba Bey şahsen değil, emirleri altına topladıkları yüzlerce aşiretlerin başında görevli ve fail olmuşlardır. Bu fiilleri mektupların içerikleri ve kendilerinin ifadeleriyle sabittir. Şeyh Şerif ise Elazığ cephesi komutanlığı ve önceden Milis Kaymakamlığı yapmış bir şahıstır. Her ne kadar Elazığ cephesine gittiğini ve komutan olduğunu inkâr etmişse de kendisine hitaben bu unvanla yazılan ve kendisinin yazdığı birçok mektuplar inkârının aksini ispat etmiştir. Yazılmış, halkı tehdit ve baskıya bile cüret eden mektuplarından birinde, kendisine itaatsizliğin, zulmü kendisine serbest kılacağını söylemiştir. Fakih Hasan, Darahini İnzibat Komutanlığını yürüttüğü sürede isyancıların geri hizmetinin genel merkezliği yürütmek için mesai harcamış ve cidden bu hususta başarılı olmuş bir adamdır. Kendisi Darahini İnzibat Komutanlığını bazı memurlara iyilik için yaptığını söylemekteyse de bu yönü affını gerektirmeyen bir hususdur. Hacı Sadık Bey, geçmiş yaşına ve uzun sakalına rağmen Şeyh Said Efendi kadar namı da etkili olmuş ve fiilen çalışmıştır. Adil Hükûmetin öncelikle kendisine en yüksek adaletle uzattığı soruşturma eline kendini tabi tutmayarak kendisini yakalayan müfrezenin öldüreceğini zannederek her şeyi itiraf etmişken mahkemede inkar yoluna sapmış bir şahıstır. Çanlı Şeyh İbrahim, Çapakçur'da genel idareyi üstlenmiştir. Genel evraktan anlaşılacağı gibi isyancıların elebaşları en fazla Çan mıntıkasına önem vermişlerdir. Bu husus Şeyh Ali, Şeyh Celal ve Şeyh Hasan'ın da aynı suretle müşterek olduklarını ispat etmeye yeterlidir. Şeyh Ali Kiği, Şeyh Hasan Harput cephesinde çalışmışlardır. Hınıslı İzzet Bey oğlu Mehmed Bey isyancıların Diyarbakır üzerine gerçekleştir-

diği taarruzda komutan olarak çalışan, Diyarbakır'dan bir otomatik tüfekle dönen ve Diyarbakır'a komutanın hayvanını almak üzere geldiğini övünerek söyleyen bir isyancıdır. Hanili Salih ve Mustafa Beyler, inatla çalışmış ve birçok çatışmalarda bulunmuşlardır. Bilhassa Hanili Salih Bey, bilinçli şekilde isyana katılmış ve Şeyh Said'in büyük itimadını kazanmış bir şahıstır. Hanili Salih Bey, hayvandan düşme sonucu kırılan bacağının iyileşmemesine rağmen teslim olmayarak yakalanmış bir asidir. Bu şahıs isyan hareketini silahlı bir miting diye tanımlamaya ve sıkılmadan isyanın önemini hafife almaya çalışmıştır. Hanili Mustafa Bey, öteden beri Kürtlük gayesini meslek sayan ve Şeyh Said'i Hani'ye gelişinden önce davet ettiği için halkı başına toplayarak mitingler tertip eden bir şahıstır. Mektupların delaleti Salih Bey'in itirafına eklenmiş bir ipucudur ki Mustafa Bey amcası Salih Bey'le birlikte tertip etmişlerdir. Şeyh Abdullah, bütün reisler gibi hareketi sevk ve idareyle (isyana) fiilen ve silahlı olarak katılmıştır. Şeyh Adem, Hani toplantısında tekkesini bir siyasi merkez olarak kullanılmasına müsaade etmiştir. Madenli Kadri, isyancıların Maden inzibat komutanlığını yaptığını itiraf etmekle beraber bunu Fakih Hasan gibi hizmet için yaptığını söylemiştir. Piranlı Molla Mahmud, Maden'e Abdurrahim'den sonra temsilci olarak gelmiş ve Madenli Kadri Efendi'nin evinde misafir kaldığı halde bunun hareketin içinde olduğunu anlayamadığını söylemiştir. Şeyh Şemseddin, yırtıcı hayvanlar niteliğinde gördüğü insanlara kendini Tanrı gibi göstermek isteyen ve isyan hareketine katıldıktan sonra devlete teslim olacağına dair beyanatına rağmen en umulmadık bir zamanda en can alıcı noktadan vurmak cüretinde bulunan en sefil bir haindir. Şeyh Şemseddin'in mevcut haberleşme evrakından başka önceden ifade edilen Silvanlı Hüseyin Bey'e yazdığı mektup bugün gelmiştir. (Diyerek okudu ve devamla) Bunlardan sonra Diyarbakırlı Şeyh İsmail ve kardeşi Şeyh Abdullah Abdüllatif'tir. Her iki şahıs Diyarbakır üzerine kararlı ve düzensiz bir kuvvetle hareket yapmış ve isyancı reis-

lerinin Diyarbakır'a vardıkları esnasında oturdukları Çermik'ten Şeyh Said'e giderek masum şahısları kandırma ve Diyarbakır'a daha büyük kuvvetle taarruz için halkı kandırmak hususunda şahsen ve fiilen çalışmışlardır. Hatta sebep ve isyanın amacını o derecede anlamak ihtiyacını göstermiştir ki mahkeme huzurundaki sanık şahıslar içerisinde herkesten önce isyan maksadını anlamak teşebbüsünde bulunmuş ve Diyarbakır işgal edilirse başka devletle de temas etmenin gerektiğini anlamışlardır. Molla Emin, Şeyh Abdullah'ın müritlerindendir. Kendi tabirince Şeyh Abdullah ne yapmışsa ne düşünmüşse o da aynını yapmış, boyun eğmiştir. Kargapazarlı Mehmed Ağa Baba Bey'le birlikte Varto saldırısına katılmış, orayı işgal etmiş ve bunu önceki ifadelerinde itiraf etmiş suçlu bir şahıs olup kendisiyle birlikte çalışan şahısların da bunu kuvvetlendiren ifadeleriyle (suçluluğu) kesinlik kazanmıştır. Hasan oğlu Süleyman, aslında jandarma iken Elazığ Cephesi Komutanı Şeyh Şerif'in emrinde silahlı olarak çalışmış ve yazıcılık görevini yapmış çok gönüllü bir asidir. Demirci Ömer oğlu Süleyman, Az aşiretinden olup aşiretiyle isyancılara katılmış, sevkiyat, teşvikat yapmış ileri gitmiş bir asidir. Üzüntü vericidir ki bahsedilen Ömer oğlu Süleyman'ın memleketinde Hükûmet temsilcisi olan Kaymakam Hilmi Bey, bu hareketini inceleyememiş ve hâkimliğiniz huzurunda söylemeyi bilmem neden gereksiz görmüştür. Çapakçur'da cani isyancılar yenildikleri zaman bile Arab Abdi Çapakçur Boğazı'nda çalışmış ve Değirmenci Yusuf'u bile harbe katmak için telkinlerde bulunmak suretiyle büyük taraftarlık göstermiş bir asidir. Kâtip Tahir Efendi, isyanın hazırlık devresinde en çok çalışmıştır ve bütün isyancılar tarafından bilindiği üzere isyanın tertipçisi olan bu adam, nihayet kaçmak istemiş ve isyancılarla irtibatı kesmeyerek durumu korumaya çalışmıştır. Son gelen mektubu da isyan hareketi esnasında "Planına sadık kalınmadığından başarılı olunamayacağı" gibi kayıtları içermektedir. Salih Beyoğlu Hasan, babasıyla beraber eylemlerde silahlı olarak bulunmuş, çalışmış bir şahıstır. Ancak hü-

küm verilirken (ilerlemiş) yaşının dikkate alınması kanuni bir vecibedir. Hanili Mustafa Bey oğlu Mahmud Bey, isyan esnasında Diyarbakır cezaevinde tutuklu kaldığından şahsen ve maddeten isyancılar içerisinde çalışmaya fırsat bulamamış ve fakat dava evraklarının içeriğiyle sabit olduğu üzere isyanın hazırlık devresinde önemli rol oynamış suçlu bir şahıstır. Şeyh Musa oğlu Şeyh Ali Varto'da Şeyh Abdullah'tan aldığı mektup üzerine Varto'ya gitmiş ve orada isyancılara fiilen katılmıştır. Halid oğlu Molla Abdülhamid, Melekan'da ikamet etmektedir. Şeyh Abdullah'la birlikte isyancılar arasında çalışmış olduğunu kendisi de itiraf etmiştir. Hacı Halid Bey, Şeyh Abdullah'la beraber Varto isyancılarındandır. Beylik bir katırla kaçarken yakalanmış bir asidir. Ahmed oğlu Reşid, Şeyh Abdullah'ın emrinde, Kasım Bey'in tavrına rağmen Varto'ya gelmiş, çalışmış asıl fail suçlulardandır. Demir Ağa, Varto işgaline Ahmed oğlu Reşid'le katılmıştır. Kamil Bey oğlu Abdüllatif, suçluluk alametleri ve zulüm nişanesi omuzunda olarak yakalanan, çeşitli cephelerde fiilen çalışmış bir asidir. Bırnekli Mehmed oğlu Ahmed elinde bulundurduğu bomba fitili ve silahıyla dağda yakalanmış, harbi, darbı anlamış bir asidir. Bağlıisa köyünden İbrahim oğlu Mehmed, İbrahim oğlu Süleyman ve Bahri, Hormek aşiretleri içerisinde Türk ordusunun hareketi ilerlediği anda (orduya) sığınmış ve fakat önceden fiilen isyancılarla çalışmış şahıslardır. Şeyh Mustafa oğlu Şeyh Cemil, diğer şeyhler niteliğinde etkili olmuş bir asidir. Çapakçurlu Selim oğlu Yusuf, Abdi Arab ve Yado ile çeşitli mahallerde çalışmış bir asidir. Ali Badan, isyancıların reislerinden Şeyh Şerif'le Elazığ'a gitmiş ve iki silah bir at getirmiştir. Mehmed oğlu Halid, güya diğerleri gibi o da şeriat talep edenlerdendir ve şeyhlerin davetine memnun olarak katıldığını itiraf etmiştir. Şeyh Said'in hizmetkârı Çerkes Yusuf, sürekli olarak efendisiyle birlikte bulunmuş ve vatanı bölmek için yapılan hareketi amaçlayan fiilleri bizzat tercih etmiştir. Şeyh Said'in çobanı Maksud, Erzurum'a götürdüğü hayvanları satan, parasını geri getiren ve o derecede kendisine sadâkat

gösteren ve daima isyancılar arasında silahlı olarak bulunan bir asidir. Şerif oğlu Hamid gerçekten Şeyh Şerif'in yakalanması esnasında bölük kılavuzluğunu yapmış olsa bile jandarma olarak isyancılara karşı hareket göreviyle mükellefken isyancılarla birlikte çalışmış bir asidir. Bunu kendisi de ifade etmiştir. Nadir oğlu Halid, Şeyh Ali ile birlikte fiilen çalışan ve keza Mehmed oğlu Tahir bilfiil çalışan ve yaralanan birer asidirler ve halen isyan nişanesi üzerlerindedir. İsimleri ve özetle isyanla ilgili olduklarının İddia Makamınca belirgin noktaları tespit ve arz edilen bu elli üç suçlu şahıs, ihtilal hadisesinin asıl failleridir.

İsyan, öncede arz edildiği üzere, Türk vatanını parçalamak ve ayrılan bir parça üzerinde güya dini bağımsız bir Hükûmet kurmak maksadını amaçlayan bir harekettir. Kastın çürük fikirler olmasına ve açık delillerle hareket, hukuken ve fıkhen uygun bulunmasına nazaran ve ayrılan dava evrakı ve haberleşmeden bir yana, birçok mektuplarda Türk ve Kürt kelimesinin geçmesinin şiddetli, feci vasıflar ve düşmanca tabirlerle birbirinden ayrılmış olması yeterlidir. Bütün hareketi idare eden Şeyh Said Licelilere yazdığı bir mektupta "Türkler'e karşı intikam hissiyle çıldıran Liceliler nerededirler?" diye yazmıştır. Bu, Şeyh Said'in kendi hissi olmasa bile, necip Türk milletine karşı gösterilen düşmanlığın ve hareketin aslında Türklük ve Kürtlük gayesinin en büyük örneğidir. Karşı harekete geçen orduya, düşman tabiri tekrar tekrar kullanılmıştır. Düşman kelimesinin ancak dışarıdan husumet halindeki bir yabancı Hükûmet askerine karşı kullanılabilecek olmasına rağmen Türk Hükûmetinin silahlı kuvvetlerine mensup olan orduya da düşman tabiri kullanmak, isyancıların gerçek niyetine en bariz bir delil teşkil eder. Bu nitelikte delillerle sabit olan isyanın asıl failleri ve hemfiilleri olan isimleri sayılan şahısların eylemlerin yayılmasına gayret etmeleri, birbirini sağlamlaştıran ifadeler, itiraflar, iddialar ve dava evrakı arasında bulunan çeşitli şahıslara ait evraklar, ifadeler ve kavramlarıyla teyit edilmiş bulunan mek-

tuplar ve diğer dava evrakının genel yapısından gelen deliller ve emarelerle sabittir."[99]

Konuşmasının devamında Süreyya Bey 6 kişinin isyanla ikinci dereceden ilişkili olduğunu, Vali İsmail Hakkı Bey'in görevinde gevşeklik ve tembellik suçundan ceza almasını ve diğer sanıkların beraatini istedi. Ardından sanıkların son savunmalarına geçildi.

28 Haziran 1925 tarihli oturumda mahkeme heyeti sanıklar hakkındaki kararını açıkladı. Şeyh Said ile beraber toplam 47 kişinin idamına, 30 kişinin beraatine, 3 kişinin hapsine, 1 kişinin sınır dışı edilmesine, 5 kişinin de kürek cezasıyla cezalandırılmasına, 5 kişinin dosyasının ayrıca yargılanmak üzere ayrılmasına karar verildi. Mahkemeden ayrıca, mahkemenin yetki alanı dâhilindeki tekke ve zaviyelerin kapatılması kararı çıktı.

Kararın okunmasının ardından beraatine karar verilenler dışarı çıkartıldı, mahkeme salonunda yalnız ceza alan asiler kaldı. Mahkeme başkanı Mazhar Müfid Bey, mahkûmlara gür bir sesle hitap ederek yaptığı son konuşmasında şunları söyledi:

"Bağımsız Kürdistan amacına yürüdünüz. Senelerden beri düşündüğünüz geneli isyan ve ayaklanmayı yaparak bu yöreyi ateş içinde bıraktınız. Cumhuriyet Hükûmetinin azimli ve kararlı harekâtı, cumhuriyet idaresinin öldürücü darbeleriyle isyan, irticâ ve ayaklanmanız derhal perişan edilerek cümleniz yakalanarak adalet huzurunda hesap vermek üzere getirildiniz.

Herkes bilmelidir ki genç Cumhuriyet Hükûmeti fesat ve irticâya göz yummayacağı gibi alacağı tedbirler sayesinde bu gibi hareketlere zemin bırakmayacaktır. Senelerden beri ağaların, şeyhlerin, beylerin baskısı altında feryat eden bu zavallı halk, sizin şer ve fesadınızdan kurtularak Cumhuriyetimizin feyizli ve saadet bahşeden yollarında ilerleyerek mesut yaşaya-

---

[99] Koçin - Ertüren, *a.g.e.*, s. 415-421.

caktır. Siz de döktüğünüz kanların, yaptığınız hainliklerin cezasını hayatınızla ödeyecek, hesabını vereceksiniz.

İşte Cumhuriyet'in kahredici fakat adil kanunlarının hükmü budur! Mahkûmları götürünüz."[100]

Şeyh Said Davasında Yargılananların Aldıkları Cezalar

Şeyh Said davasında yargılanan toplam 92 kişi şu cezaları almışlardı:

İdam Cezasına Çarptırılanlar: Şeyh Mahmud oğlu Şeyh Mehmed Said, Şeyh Mahmud oğlu Şeyh Abdullah, Şeyh Hasan oğlu Şeyh İsmail, Şeyh Hasan oğlu Şeyh Abdüllatif, Hacı Yusuf oğlu Hacı Halid, Halid oğlu Kamil Bey, Hacı Halid oğlu Molla Emin, Şeyh Musa oğlu Şeyh Ali, Halil oğlu Mehmed Ağa, Halid oğlu Baba, Esat oğlu Timur Ağa, Kamil oğlu Abdüllatif Bey, İbrahim oğlu Mehmed, İbrahim oğlu Süleyman, Selim oğlu Bahri, Şeyh Mustafa oğlu Şeyh Cemil, Yusuf oğlu Çerkes, Mehmed oğlu Halid, Şeyh Mustafa oğlu Şeyh Şerif, Hasan oğlu Süleyman, Hüseyin oğlu Ali Badan, Selim oğlu Yusuf, Halil oğlu Molla Cemil, Hacı Süleyman oğlu Fakih Hasan Fehmi Efendi, Hüseyin oğlu Hacı Sadık Bey, Şeyh Halid Efendi oğlu Şeyh İbrahim Efendi, Şeyh Halid Efendi oğlu Şeyh Ali Efendi, Şeyh Halid Efendi oğlu Şeyh Celal Efendi, Ahmed Efendi oğlu Şeyh Hasan Efendi, Demirci Ömer oğlu Süleyman, Rüstem oğlu Ali (Arap Abdi), Şerif oğlu Süleyman, Şerfi oğlu Hamid, Nadir oğlu Halid Nadir, Mehmed oğlu Tahir, Mehmed oğlu Tahir Efendi, İzzet oğlu Mehmed Bey, Hacı Ali oğlu Mustafa, Şeyh Ali oğlu Şeyh Abdullah, Şeyh Bekir oğlu Şeyh Ömer, Şeyh Mehmed oğlu Şeyh Adem, Said oğlu Salih Bey, Hasan Fahri oğlu Kadri Efendi, Reşid oğlu Molla Mahmud, Şeyh Yu-

---

[100] *Cumhuriyet*, 29 Haziran 1925; *Hâkimiyet-i Milliye*, 30 Haziran 1925. .

suf oğlu Şeyh Şemseddin, İsmail oğlu Tayyib Ali, Mustafa Bey oğlu Mahmud.

Kürek Cezası Alanlar: Sultan oğlu Hüseyin Hilmi Efendi (15 sene), Süleyman oğlu Abdülmecid Efendi (10 sene), Maksud oğlu Mehmed Mihri Efendi (10 sene), Kasım oğlu Ekrem Bey (10 sene), Yahya Efendi oğlu Ali Avni Efendi (10 sene).

Hapis Cezası Alanlar: Salih Bey oğlu Hasan (10 sene), Mahmud Bey oğlu Örfi (3 sene), İlyas Fevzi oğlu İsmail Hakkı Bey (1 sene).

Beraat Edenler:

Ahmed oğlu Kasım Bey, Nadir oğlu Molla Abdülhamid, Bazikanlı Ahmed oğlu Reşid, Ali oğlu İsmail, Kargapazarlı Ahmed oğlu Reşid, Mehmed oğlu Maksud, Mahmud oğlu Hüseyin, Haydar oğlu Nimet, Mehmed oğlu Ahmed, İsmail oğlu Niyazi Efendi, Hasan oğlu Ali, Faris oğlu Mehmed Salih Efendi, Cemilpaşazade Ömer, Cemilpaşazade Cevdet, Cemilpaşazade Kadri, Cemilpaşazade Memduh, Cemilpaşazade Muhittin, Hacı Mesud Efendi oğlu Bekir Sıdkı, Ahmed oğlu Süleyman, İsmail oğlu Ahmed, Süleyman oğlu Rüştü Efendi, Şeyh Yunus kızı Kadriye, Mustafa kızı Hamide, Şeyh Ali kızı Hatice, Yusuf oğlu Hasan, Süleyman oğlu Ahmed Ağa, Ahmed Ağa oğlu Ali, Ahmed Ağa oğlu Cündi, Molla Fethullah oğlu Molla İlyas Efendi, Hacı Sadullah oğlu İbrahim.

Davası Ayrılanlar:

Şükrü Efendi, Eşref Edib, Velid Ebuzziya, Sadri Edhem, Fevzi Lütfi, Abdülkadir Kemali

Sınır Dışına Çıkarılma Cezası Alanlar: Ali Rıza Efendi.[101]

---

[101] Ertüren, *a.g.t.*, s. 146-148.

Şeyh Said ve Arkadaşlarının İdamı

Mazhar Müfid Bey'in konuşmasının ardından koğuşlarına götürülen mahkûmlar ertesi gün idam edildiler. 29 Mayıs 1925'te gerçekleşen infazdan önce merkez hastanesi nöbetçi doktoru Yüzbaşı Cemil Bey mahkûmları muayeneden geçirdi. Şeyh Said koğuşunda Hapishane Müdürü Osman Bey ile görüşerek bırakacağı altınların evlatları arasında bölüştürülmesini vasiyet etti. Saat 12'de muhafız bölüğü komutanı Nafiz Bey'in "*Haydi bakalım, birer birer çıkınız*!" demesi üzerine mahkûmlar toplanmaya başladılar. En önde Fakih Hasan vardı, Şeyh Said orta sıralarda duruyordu. Bu sırada Ali Saib Bey ile Şeyh Said arasında küçük bir diyalog yaşandı. Şeyh Said *"Saib Bey, hani ya doğruyu söylersem kurtaracaktın?"* diye sordu. Saib Bey, daha önceden kurtulursa herkese kuzu ziyafeti vereceğini söyleyen Şeyh Said'e, "*Ne yapalım, seninle celsede kuzu yiyemedik.*" şeklinde cevap verdi. Şeyh Said'in "*Artık kuzu falan kalmadı, ne olurdu Edirne'de yüz bir sene verseydin*?" demesi üzerine Saib Bey sesini gürleştirerek "*Bu kadar Türk'ün kanının dökülmesine, ocaklarının sönmesine sebep oldun. Cezanı çekeceksin!*" diyerek konuşmayı sonlandırdı.

İdam sehpaları Siverek kapısı dışında, bir ay önce asilerin Diyarbakır'a saldırdığı yerde kuruldu. Mürsel Paşa, mahkeme başkanı Mazhar Müfid Bey, Diyarbakır Mebusları Cavid Bey ve Şeref Bey mahkûmların getirilmelerini bekliyorlardı. Şeyh Said alana getirildiğinde Ali Saib Bey'e dönerek "*Mahşer günü seninle mahkeme olacağız."* diye seslendi. Bunun üzerine Vali Mithat Bey "*Mahşer günü adil hâkimlerimizle değil, öldürdüğün masum çocuklar, ocaklarını söndürdüğün ailelerle mahkeme edileceksin!"* dedi. Şeyh Said *"Boynuzsuz keçinin ahını boynuzludan alıyorlar:"* diye mırıldandı.

General Mürsel Paşa Şeyh Said'e "*Türklerin en büyük düşmanı, Türkiye'yi ezmek isteyen kimdir*?" diye sordu. Şeyh Said

tereddütsüz "*İngilizlerdir.*" diye yanıt verdi. Mürsel Paşa tekrar ***"O halde neden bu işi yaptın, din kalktı diyorsun, namazını kılmıyor musun, camide ezan okunmuyor muydu?"*** diye sorunca Şeyh Said, ibadetine kimsenin karışmadığını ve ezanın da okunduğunu söyedikten sonra bir müddet düşünerek başını eğip "*Fenalık yaptık, bundan sonra iyi olur inşallah.*" dedi.[102] Gömleği giydirildi, sessizce yürüyüp sehpaya çıktı, infazı görmeye gelenlerin alkışları eşliğinde can verdi. Diğer mahkûmlar da sırayla idam edildiler.

Zabıt tutanaklarına yansıdığı kadarıyla bazı mahkûmların son sözleri şöyleydi:

Şeyh Ömer, cesedinin Beyaztürbe Mahallesi'nde Şeyh Cafer'in ailesine teslim edilmesini istemişti. İsa oğlu Halid bir diyeceği olmadığını, Muhammed ümmetine hakkını helal ettiğini bildirmiş; Ömer oğlu Sadık Cenab-ı Hak'tan af dilemekten başka bir diyeceği olmadığını söylemişti. Biçar Aşireti Reisi Cemil Çeto Hükûmete elden geldiği kadar yardım ettiğini ve vatan haini olmadığını belirtmiş, Şeyh Emir oğlu Bero 1 lira ve 18 mecidiyesinin babasına verilmesini istemiş, Esat oğlu Timur Ağa beraat eden Binbaşı Kasım Bey'e cesedinin teslim edilmesini ve Salih Bey'in ailesine bakmasını vasiyet etmişti.[103]

Şeyh Said, İsyanın Neresinde?

Şeyh Said mahkemede *"Ben, bu hareketin ne önünde, ne de ardındayım. Herkes gibi içindeyim."*[104] diyerek isyanı yönetmediğini, hazırlık ve başlangıç evrelerinden haberi olmadığını, herhangi bir asi gibi hâlihazırda başlamış olan isyana dâhil olduğunu iddia etmişti. İsyanın özellikle din konusunda yaşanan

---

[102] Behçet Cemal, *Şeyh Said İsyanı*, Sel Yayınları, İstanbul, 1955, s.116-117.
[103] Ertüren, *a.g.t.*, s. 136.
[104] Örgeevren, *a.g.e.*, s. 11.

bazı siyasi gelişmeler sonucunda oluşan toplumsal bir birikimin neticesinde kendiliğinden geliştiğini, kendisinin isyanda hiçbir askerî komuta görevini üstlenmediğini ve çatışmaya girmediğini söyleyen Şeyh Said, aşiretlerin isyan sırasında kimseyi dinlemeden kendi başlarına hareket ettiğini belirtmişti. Kendi ifadesine göre Şeyh Said'in isyandaki tek görevi halka ve esirlere kötü muamele edilmemesi için asilere nasihat etmekti.[105] Diğer sanıklar ise mahkemede Şeyh Said'i suçlamışlar ve onun korkusu ve talimatıyla isyana katıldıklarını söylemişlerdi. Şeyh Abdullah sorgusunda sonra Şeyh Said'den aldığı yazılı emir üzerine isyana katıldığını söylemişti. Şeyh Said Bingöl'ün düşmesinden sonra Şeyh Abdullah'a gönderdiği mektupta "*Bu şehirleri alalım. Şeriat isteyelim. Bize katılınız.*" demişti. Şeyh İsmail'in ifadesine göre Molla Resul adlı birisi adamlarıyla gelip *"Gel, Şeyh Said istiyor."* diyerek kendisini isyana davet etmiş, ret cevabı verince kendisine saldırmış, ahali elinden zor almıştı. Şeyh Abdüllatif mahkemede isyana katılışıyla ilgili *"Biraderimi götürdüler. Ben evden çıkmadım. 'Mücahitlerin Emiri' imzasıyla bana bir mektup da getirdiler. 'Şeriata Türklerin itaati yok. Bunlara isyan etmeyenlerin şeriata göre katledilmeleri lazımdır.' dedi. Beni katledeceklerdi."* diyordu.[106] Hasan oğlu Şeyh İsmail mahkemede isyana nasıl dâhil olduğunu şöyle anlatmıştı:

"Yalnız isyan zamanında yirmi atlı ile bir hoca bizim köye gelerek 'Hükûmetimizin bazı işleri bizim şeriatın aksindedir. Bunun için Şeyh Said Hükûmet aleyhine isyan edeceğinden sen de bu hususa bağlı kalacaksın.' diye söylenilmesinden dolayı, bu tekliflerini asla kabul etmeyip reddettiğimde Şeyh'in emrine itaatsizliğimden dolayı dinden çıktığımı addererek derhal kat-

---

[105] Koçin-Ertüren, *a.g.e.*, s. 425.

[106] Koçin-Ertüren, *a.g.e.*, s. 123 vd.

lime kalktığında, ahâli tarafından kurtarılmam üzerine adı geçenlerin dönüşte durumu olduğu gibi Şeyh Said'e anlatmalarıyla öteden beri katil ve eşkıya olan Şeyh'in hizmetkârı Nebi adlı şahıs otuz atlıyla beraber köyümüze gelip beni darp edip bağlayarak doğru Şeyh'in yanına götürdüler. Şeyh Said bendenize bir takım nasihatlarda bulunarak 'Bana bağlanmayı kabul etmediğiniz takdirde katlinize hüküm veririm.' diye söyledi."[107]

Bütün bunların yanında Şeyh Said'in komutan tayin ettiği kişilere yazdığı mektuplardan isyanı sevk ve idare ettiği rahatlıkla anlaşılıyordu. Mesela 1 Nisan 1925 tarihinde yazdığı şu mektupta Şeyh Şerif'e talimatlar veriyordu:

"Selam ve dualar ederim. Fişeklerin yokluğundan cepheyi Belkini Dağına aldım. Bu tarafta Asker-i Rum (Türk askeri) fazladır. Eğer helak olmamızı gerektirecek bir engel yoksa Karaçol'dan geri çekilesiniz ve bir miktar yeterli kuvvet bize göndereresiniz. Şeyh Hüseyin ile beraber ve durumunuzu güzelce uzun uzadıya yazasınız. Dersim ne haldedir? Lehimize veyahut aleyhimizedir? Bugün bizim hayatımızı düşün. Kimsenin hayat ve malını düşünme. Biz mahvolduktan sonra başkalarının hayat ve malı bize ne fayda verir? Nefis, başkalarından önce gelir. Cümle savaş arkadaşlarımıza selamlar ve dualar ederim."[108]

İstiklal Mahkemesi Heyeti Şeyh Said'in herhangi bir asi gibi isyana dâhil olduğuna elbette inanmıyordu. Savcı Süreyya Bey, Şeyh Said'in suçunu ispat edecek delillerin pek fazla olduğunu düşünüyordu:

"Sanık şeyhin suçunu mahkeme huzurunda iddia ve ispat için eldeki dosyada bulunan ilk soruşturma evrakının içeriği, sanığın el yazısını ve imzasını hususi birçok emirler, nasihatler ve tedbirler alınmasını emreden evraklar, bunların başka daha

---

[107] Koçin-Ertüren, *a.g.e.*, s. 433.
[108] Koçin-Ertüren, *a.g.e.*, s. 36.

birçok şahısların ve tali kumandanların Şeyh Said'e yazmış oldukları harb raporları mahiyetindeki mektuplar, çeşitli mahallerdeki durumlara dair haberler veren ve bazı talepler ihtiva eden diğer yazılı belgeler, şahitler lüzumundan fazlaydı."[109]

Süreyya Bey, Şeyh Said'in isyanı önceden planladığını, sevk ve idare ettiğini inkâr etmesinin sebebini cezasını hafifletmek olarak yorumlamış ve şöyle demişti:

"Şeyh Said, tercih ettiği cinayetin ihanet ve alçaklığını takdir ettiğinden ziyâde, adalet huzurunda tecelli edecek akıbetini tamamen idrak etmiş görünüyordu. Onun pek az ve pek zayıf gördüğü bir tek ümidi vardı; isyanın daha önceden planlanmış olmadığını herkese inandırmak. Şayet bunu başarırsa kendisinin de takdir ettiği kanunen belirlenmiş olan akıbetten kurtulabileceğini sanıyordu."[110]

İngiliz Parmağı Var mı?

Şeyh Said isyanında İngilizlerin kışkırtması ve desteğinin olup olmadığı konusunda araştırmacılar tarafından kabul edilen temel görüş, İngilizlerin Musul meselesi müzakerelerinin devam ettiği sırada Türkiye'nin elini zayıflatmak için böyle bir isyanı kışkırtmış olduğu yönündedir.

Behçet Cemal, isyanın propaganda malzemelerinden olan, hilafetten bahseden ve halka dağıtılan beyannamelerin Şeyh Said'in elinde olmayacak bir teknikle basılıp dağıtıldığını, isyancıların üzerinde yabancı asker üniformaları olduğunu, ceplerinden yabancı paralar çıktığını ve kullandıkları silahların yine yabancı kaynaklı silahlar olduğunu delil sayarak isyancıların

---

[109] Örgeevren, *a.g.e.*, s. 36.

[110] Örgeevren, *a.g.e.*, s. 17.

yabancı bir devletten yardım aldıklarını belirtmiştir.[111] Mim Kemal Öke'ye göre, İngilizler ya isyana müdahalenin dozunu çok iyi ayarlayıp asilerin kesin bir zafere ulaşmasını sağlayacak kadar destek vermemişler ya da isyana hiç müdahale etmeyip hem Ankara hem asiler üzerinde isyana destek verecekleri yönünde bir izlenim bırakıp bekle gör siyaseti uygulamışlardır. Bilindiği üzere Musul'da önemli bir Kürt nüfus yaşıyordu. Öke'ye göre Şeyh Said İsyanı Musul'u isteyen Türkiye'nin, henüz kendi sınırları içindeki Kürtlerle bile barış içinde yaşayamadıkları görüntüsünü vermesine sebep olduğundan uluslararası arenada Türkiye'nin elini zayıflatıyordu. Bunun yanı sıra ayaklanmayı bastırmak için uğraşan Türkiye'nin Irak'a askerî bir harekât düzenleme ihtimali de ortadan kalkmıştı.[112] İngilizlerin Musul konusunda Milletler Cemiyetine başvurmasından bir gün sonra Nasturi isyanının çıkmasını ve Milletler Cemiyetinin bölgede inceleme yapmak üzere Musul'a gönderdiği komisyonun 11 Şubat'taki incelemelerinden iki gün sonra Şeyh Said'in ayaklanmış olmasının talihsiz rastlantılarla açıklanamayacağını söyleyen İhsan Şerif Kaymaz da İngilizlerin müdahalesine işaret etmektedir.[113]

İstiklal Mahkemesi Heyetinin titizlikle araştırdığı konulardan birisi de isyanda İngiliz yardımı meselesi olmuştu. Şeyh Said Varto Sorgu Hâkimliğinde, 16 Nisan 1925 tarihinde alınan ilk ifadesinde isyanın amacının **özerklik talep ve temin etmek** ve Hükûmetin buna da razı olmadığı takdirde **Diyarbakır'ı zapt eder etmez, gerekirse İngiliz Hükûmetine müracaat ederek Türk Hükûmetini maksatlarını temin etmek zorunda bı-**

---

[111] Cemal, *a.g.e.*, s.48-49.

[112] Mim Kemal Öke, *Belgelerle Türk-İngiliz İlişkilerinde Musul ve Kürdistan Sorunu 1918-1926*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1992, s. 158-160.

[113] İhsan Şerif Kaymaz, *Şeyh Said Ayaklanmasında İngiliz Parmağı*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2014, s. 133-134.

rakmasını **talep etmekten** ibaret olduğunu söylemişti. İlk ifadesinden sonra Şeyh Said ne özerklikten ne de İngiliz yardımından bir daha bahsetmiş, bu konudaki iddiaları kesin bir dille reddetmişti. Şeyh Said inkâr ediyordu ancak ilk ifadesinde söylediği gibi Diyarbakır'ın zapt edilmesinden sonra İngilizlerden yardım isteneceği, asiler arasında konuşuluyordu. Özellikle Şeyh Said'in hizmetkârı Nebi etrafındakilere İngiliz yardımından bahsetmişti.

Şeyh Said 30 Mayıs 1925 Cumartesi günkü sorgusunda Ali Saib Bey'in *"Halbuki arkadaşlarınızdan bazıları bu isyanın tertip edilmiş olduğunu ve Diyarbakır'ı aldığınızda İngiliz himayesi talep edeceğinizi ifade ediyorlar. Ne diyeceksin?"* sorusuna *"Hayır, hâşâ öyle bir şey yok"* diyerek cevap vermişti. Bunun üzerine Ali Saib Bey, Şeyh İsmail'e sordu: *"Şeyh İsmail Efendi, sen Diyarbakır'ın zapt edilmesinden sonra İngilizlerle birleşeceğini söylemişsin, doğru mudur?"* Şeyh İsmail, *"Evet, öyle duydum ve dedim. Bütün durumunu bilmem. Piran'da kendini görmedim. Fakat duydum. Kendisinin de ifadesi vardır efendim."* diyerek Şeyh Said'in kendisinin de Varto'da alınan ilk ifadesinde İngiliz yardımından bahsettiğine işaret etmişti.[114] Mahkeme Başkanı Mazhar Müfid Bey, Şeyh İsmail'i sorgularken İngiliz yardımı meselesini irdelemiş ve şu konuşma yaşanmıştır:

Mazhar Müfid Bey: *Diyarbakır'ı almaktaki maksadı nedir?*

Şeyh İsmail: *Diyarbakır'ı almak istedi. Maksadı buraya gelip Diyarbakır'ı alıp bir ecnebi devletine katmak istedi.*

Mazhar Müfid Bey: *Şeyh Said Efendi hangi ecnebiye katılacaktı?*

Şeyh İsmail: *Ya Fransız veya İngiliz'e.*

---

[114] Koçin - Ertüren, *a.g.e.*, s. 64.

Mazhar Müfid Bey: *İngilizlerin yardımıyla Hükûmet kuracak, böyle miydi fikri?*

Şeyh İsmail: *Zannederim İngilizlere katılacaktı. Hizmetçisi Nebi vardı. O söyledi. "Diyarbakır'ı alıp İngilizlerle irtibat kuracak." diyordu.*

Mazhar Müfid Bey: *Diyarbakır'da bu maksatla çalışan var mıydı?*

Şeyh İsmail: *Nebi'nin dilinden işittim ki "Cemilpaşazadeler, Nakib Bekir Bey de Şeyh Said'in fikrindedir." diyordu. Kendisinin hizmetçisidir efendim.*

İngiliz yardımından bahseden bir başka zanlı da Şeyh Abdüllatif olmuştu. Şeyh İsmail'in söylediklerini doğrular nitelikte konuşan Şeyh Abdüllatif şunları söylemişti:

Mazhar Müfid Bey: *Şeyh Said Efendi isyandan önce aşiretler arasında propaganda yapıyor muydu?*

Şeyh Abdüllatif: *Biz kendini tanımazdık. Fakat meşhurdu. İsmini duymuştuk.*

Mazhar Müfid Bey: *Maksadı neydi?*

Şeyh Abdüllatif: *Maksadı, din perdesi altında İngilizlerle birleşip bir Kürdistan Beyliği teşkil etmekti. Maksadının bu olduğunu işitiyorduk.*

Mazhar Müfid Bey: *Bu söylediğiniz fikri kendisinden işittiniz mi? Ne zaman gitmek istiyordu?*

Şeyh Abdüllatif: *Kendisi İngiliz içine gitmek istedi. Diyarbakır alınırsa İngiliz'in yardımıyla Hükûmet kuracak deniliyordu. Sonraları daha da ortaya çıktı. Hizmetçisi diyordu. İran'dan İngiliz içine kaçar deniliyordu.*

Mazhar Müfid Bey: *Nasıl ortaya çıktı? İsyan zamanı ve isyandan önce İngilizlerle haberleştiği kendisi veya yakınları tarafından söylendi mi?*

Şeyh Abdüllatif: *İsyandan önce duymadık. Diyarbakır'a hareket ettiğinde akrabasından, Nebi'den duydum. "Diyarbakır alınırsa bir müddet müdafaa ederiz. Sonra İngilizlere haber göndeririz. Bize yardım eder." dedi.*

Kamil oğlu Abdüllatif Bey sorgusunda *"İşittiğime nazaran Şeyh Said Diyarbakır'ı alacak ve dört kişiyi İngilizlere gönderecek ve anlaşacakmış. Bunları da Zazalardan işittim. Öyle anlaşılıyor. Böyle işittim efendim. Hükûmet mi teşkil edeceklermiş ne yapacaklarmış bilmiyorum. Muharebe edecekler, İngilizlerin yardımıyla hükümet teşkil edeceklermiş."* diyerek İngiliz yardımından bahsetmişti.[115] Fakih Hasan'ın kâtipliğini yapan Liceli Tahir, ifadesinde İngiliz yardımından bahsetmesine rağmen, mahkemede Şeyh Said'in yabancı Hükûmetlerle veya eski padişahlarla bağlantılı olduğunu Hasan Fakih'ten duymasının sorulmasını üzerine *"Katiyen malumatım yok. Böyle bir şey bilmiyorum."* diye cevap vermişti. Bunun üzerine ifadesi tekrar okundu ve Mazhar Müfid Bey *"İfadende bunu söylemişsin, ne işittin doğru söyle!"* dedi. İfadesinde söylediklerini kabul eden Tahir, Hasan Fakih'in kendisine Şeyh Said'in İngiltere ile ittifakı ve iletişimi olduğunu, İngiltere'nin gerektiğinde yardım edeceğini söylediğini itiraf etti.[116] Yargılamanın itirafçısı konumundaki Binbaşı Kasım Bey isyanın İngiliz desteği ve parasıyla meydana geldiğini ve Şeyh Said'in de üyesi olduğu gizli Kürt cemiyetinin (Azadi) Bağdat'taki komitesinin İngilizlerle görüştüğünü söylemişti. Kasım Bey'e göre isyanın başarılı olamayacağını anlayan Şeyh Said, kendisine aileleri gönderip ikisi birlikte Murat Köprüsü'nü geçerek İran'a Simiko'nun yanına kaçmayı, buradan İngilizlere sığınmayı teklif etmişti.

---

[115] Koçin - Ertüren, *a.g.e.*, s. 170.

[116] Koçin - Ertüren, *a.g.e.*, s. 285.

Kasım Bey'in isyanın İngiliz bağlantılı olduğuna dair mahkemede verdiği önemli bilgilerin bir kısmı şu şekildedir:

Kasım Bey: *(Malatya eski mutasarrıfı Müftüzade Reşid) Ertesi gün beni çağırdı. "Yemin et, sana bir şey söyleyeceğim." dedi. "Ben subay olduğum zaman bir yemin ettim, bir daha etmem." dedim. "Bir sırdır." dedi. "Ben söz veririm." dedim. "Kürdistan Kurtarma ve Bağımsızlık Cemiyeti kurulmuş, siz bu işi üstleneceksiniz ve yemin edeceksiniz." dedi. "Ben bu cemiyeti aşağı, hor görüyorum." dedim. Yalvardı. Hatta arada ısrar etmeye başladı. "Çık dışarı." dedim Yalvardı. Gezinmeye çıktık. "Neden kabul etmiyorsun?" dedi. "Kürtlerde bağımsızlığa yetenek yok." dedim. "Yardım edenler çoktur." dedi. Kim diye sordum. "Bize para, silah ve cephaneyi hep bir devlet verecek. Hangi devlet olduğunu söylemem." dedi. Nabız yokladım. "Farz edelim İngiliz versin." dedim. "İngiliz parasıyla Müslümanlar öldürülür mü?" dedim. Agid ve Kerem'in cemiyette olduklarını söyledi. Bazı reislere uğrayacağını söyledi. Ben kendisini kandırdım. "Hayatın tehlikededir yapma." dedim. On dört saatlik mesafeyi bir günde gitti. Bitlis'e girdi. Yusuf Ziya'nın hikayesi budur. (...) Hatta biz, Yusuf Ziya hakkında zabıt varakası da tuttuk. Tutukladılar. Sonra propaganda mahiyetinde yorumladılar ve beraat ettirdiler. Tekrar tutukladılar. Erzurum'da Halet Bey'in 1922'de Erzurum'a gittiği sırada Midhat Bey, Hoca Raif Efendi'yle bir muhalefet grubu vardı. Halet Bey her tarafın Kürtleriyle temas ettiği için halkın görüşünü yüzde seksen nisbetinde Kürtlüğe çevirdiler. Mustafa Kemal Paşa'ya da arz etmiştim ve tedbir alınması gerektiğini bildirmiştim. Tedbirler gecikti ve Şeyh Said Efendi de Perşembeyi Çarşambadan önce getirdi. İşte bu.*

Mazhar Müfid Bey: *Şeyh Said'in oğlu Ali Rıza'nın İstanbul'a gidişi bu isyanla ilgili midir?*

Kasım Bey: *Ali Rıza esasen Halep'e, oradan İstanbul'a geçti. Sonra döndü. Seyyid Abdülkadir Efendi'yi gördüğünü söyledi. "Bu düdük ötmez. Ömrümüz on beş gündür." dedim. "Merak etme, olacak." dedi.*

Mazhar Müfid Bey: *Ali Rıza İstanbul'dan döndükten sonra Seyyid Abdülkadir'den bahsederken size İngiliz etkisiyle Kürdistan kurulacağını söyledi mi?*

Kasım Bey: *Esasen Ali Rıza söylesin söylemesin, bu meselenin İngiliz parmağı ve parasıyla olduğunu biliyorum.*[117]

Şeriat mı? Kürtçülük mü?

Şeyh Said **16 Nisan 1925 tarihinde** Varto Sorgu Hâkimliğinde verdiği ilk ifadesinde isyanın maksadını açıklarken özerklik temin etmekten bahsetmiş ve söyledikleri şu şekilde zapta geçirilmişti:

"Kendi fikrince bu işe pir olmak istediğini ve maksatlarının şeriat hükümlerinde yine bu vaziyette karışıklık devam eder ve Hükûmet de bunun önüne geçmek üzere tedbirler almazsa kendi aralarında dini hükümleri layık olduğu gibi uygulamak fikriyle ***özerklik talep ve temin etmek*** *ve Hükûmetin buna da razı olmadığı takdirde* ***Diyarbakır'ı zapt eder etmez, gerekirse İngiliz Hükûmetine müracaat ederek Türk Hükûmetini maksatlarını temin etmek zorunda bırakmasını talep etmekten*** *ibaret olduğunu (...)"* [118]

Vakit gazetesinin *"Şeyh Said'in İfadatı"* başlıklı haberinde Şeyh Said'in Varto'da alınan ifadesinde, *"Kürdistan Krallığını teşkil için fırsatın zuhur ettiğini zannederek harekete geçtik."* dediği yazıyordu.[119]

---

[117] Koçin - Ertüren, *a.g.e.*, s. 136-137.
[118] Koçin - Ertüren, *a.g.e.*, s. 50.
[119] Ertüren, *a.g.t.*, s. 284.

Diyarbakır'a geldikten sonra özerklik talebinden bahsetmeyen ve bu konudaki iddiaları reddeden Şeyh Said gerek savcılık sorgusunda gerekse mahkeme esnasında isyanın din maksatlı çıktığını ve amacının Hükûmetten şeriat konusunda düzenlemeler yapmasını istemek olduğunu sık sık tekrarlamıştı. Mazhar Müfid Bey'in Diyarbakır'ı kastederek *"Fetihten sonra bağımsız bir Kürdistan Kraliyeti yapacaktınız, öyle mi?"* sorusuna *"Krallık filan bizim niyetimizde yoktu. Şeriat kurallarının uygulanmasıydı. Ben ne başkanlık kabul ederdim ne de elimden gelirdi."* diye cevap veren Şeyh Said, Diyarbakır'ı ele geçirdikten sonra Hükûmetin taleplerini kabul etmemesi hâlinde bile *"Hükûmetten ayrılmazdık. O vakit ne yapacaktık bilmem."* demişti.[120]

Şeyh Said'le birlikte yargılanan zanlılara gerek mahkeme esnasında gerekse savcılık sorgularında isyanın maksadı ve nasıl başladığı sorulmuştu. Bazı sanıklar isyanın yalnız din sebepli çıktığını söylerken bazı sanıklar isyanın amacının Kürt Hükûmeti kurmak olduğunu söylemişlerdi.

İsyanın şeriat kaynaklı çıktığını ifade edenlerden Şeyh Abdullah, Varto'yu işgal ettiğinde maksatlarının beylik değil, ihtilal çıkarmak veya Cumhuriyet Hükûmetine karşı gelmek değil, yalnız dinî bir meseleyi Hükûmetten istirham etmek olduğunu söylemişti. Şeyh Şerif de sorgusunda "*Kaymakam Bey'e demedim mi ki 'İngilizlerin dahli varsa ben kendim asilere vururum' dedim. Sorunuz. 'Özerklik isteseler de vururum' dedim.*"[121] diyerek özerklik iddialarını reddetmişti. Sanıklardan Mardinli Mehmet oğlu Arif'in hizmetçisi Maho oğlu Gülün Şeyh Abdurrahim'in köylerine gelerek köy ahalisine hitaben *"Haydi ne duruyorsunuz. Şeriat kayboldu. Silahlanınız. Mustafa Kemal Paşa'dan şeriat isteyeceğiz."* dediğini söylemişti. Halid oğlu Bahri

---

[120] Koçin - Ertüren, *a.g.e.*, s. 31.

[121] Koçin - Ertüren, *a.g.e.*, s. 239.

de Şeyh Said'in *"Şeriat istiyoruz"* şeklinde propaganda yaptığını söylemişti.[122]

Hanili Salih de isyanın sebebini dinden ibaret görüyor ve bunu şu cümlelerle anlatıyordu:

"Dini teessür bir geçici cinnet halini almıştı. Ahâlinin çoğu intihar eder derecesine ileri atılıyordu. Dinimiz uğruna bir kaçımız ölelim, Diyarbakır'ı işgal edelim, diyorduk." [123]

Şeyh Said'in şeriat isteyerek ayaklandığını söyleyen Fakih Hasan'ın ifadesinde verdiği bir detaydan Şeyh Said'in Kürdistan kurma amacını da taşıdığı anlaşılıyordu. Fakih Hasan, Savcı Süreyya Bey'e verdiği 18 Mart 1925 tarihli ifadede şunları söylüyordu:

Süreyya Bey: *Şeyh Said'in bu kıyamdaki maksadı ne idi?*

Fakih Hasan: *Şeriat istemekti.*

Süreyya Bey: *Şeriat ortadan kalkmış mıydı ki şeriat isteniliyordu?*

Fakih Hasan: *Hayır kalkmamıştı. Yalnız Şeyh Said'in ifadesine göre bazı mebuslar şeriatı kaldırmak istiyorlarmış, şeriatı korumak için ayaklanmış ve hatta Hükûmet de bu fikirde imiş ve programında bile varmış, ahâlinin daha ziyâde isyana katılması da bu yüzdendir.*[124]

İsyanın şeriat kaynaklı çıktığını düşünen Fakih Hasan Şeyh Said'e bir mektup yazarak *"Şeriat böyle Müslüman'ı Müslüman'a vurdurmak değildir."* demişti. Şeyh Said Fakih Hasan'a şu cevabı göndermişti:

"Şaşarım aklına! Biz Kürtlüğü muhafaza edeceğiz!"[125]

---

[122] Ertüren, *a.g.t.*, s. 295.
[123] Koçin - Ertüren, *a.g.e.*, s. 321.
[124] Ertüren, *a.g.t.*, s. 287.
[125] Koçin - Ertüren, *a.g.e.*, s. 204.

Fakih Hasan, Şeyh Said'e yazdığı mektubu ve gelen cevap üzerine ne yaptığını şöyle anlatmıştı:

Süreyya Bey: *Şeyh'in bu işteki maksadı hakkında ne anladınız?*

Fakih Hasan: *Kendi aralarında ne vardı bilmem. Bana şeriat istediklerini söylüyorlardı. Genç'in işgalinden sonra Karaz'da iken ben kendisine mektup yazdım. Maksadının şeriat olduğunu ve silah kullanmayacağını hatırlattım. Hâlbuki öyle hareket etmediğini ve silah kullandığını ve bunun şeriata aykırı olduğunu yazdım. Bana cevaben Fehmi'nin yazısıyla bir mektup gönderdi. Bu mektupta* ***"Ben Kürtlerin hukukunu muhafaza için yapıyorum"*** *diyordu. Şeyh'in bu mektubunu dairede ceza reisinin, savcının, banka memurunun ve isimlerini hatırlayamadığım diğer memurların huzurunda okudum ve bunun maksadı fenadır dedim. Onlar da biz zaten eskiden bu işin fena olduğunu biliyoruz dediler.*

Süreyya Bey: *Şeyh Said maksadına varmak için nereleri işgal etmek istiyordu?*

Fakih Hasan: *Diyarbakır'ı, Malatya'yı, Harput'u, Maraş'ı, Urfa'yı, Siverek'i, Antep'i, Muş'u, Bitlis'i, hatta Sivas'ı, Trabzon'u Erzurum'u ve birçok yerleri işgal etmek istiyordu ve bunun için de mebusların birçoğu ve paşaların büyük kısmının kendi fikrinde olduğunu söylüyordu. Fakat ben bunları bizzat Şeyh'in ağzından değil, onun erkânından olan ağalardan ve beylerden işitiyordum. Hatta bu Şeyh'in adamları bu yöreye asker gelirken, gelen askerlerin Abdülhamid'in oğluyla beraber geldiğini ve kendilerine yardım için geldiğini söylüyorlardı. Fakat gelen asker çatışmaya başlayınca artık kimse inanmaz olmuştu."*[126]

Bunların dışında, isyanın Kürtçülük amacı taşıdığına dair ifade veren sanıklar da vardı. Şeyh Abdüllatif isyanın maksadı-

---

[126] Ertüren, *a.g.t.*, s. 287.

nın din perdesi altında İngilizlerle birleşip bir Kürdistan Beyliği kurmak olduğunu söylemişti. Bingöl Halk Partisi Reisi Süleyman oğlu Rüştü Bey "*Onların gayesi her halde şeriat gayesi olduğunu bilmiyorum. Fakat başka ne maksatları vardı bilemiyorum, zannederim Kürd Hükûmeti teşkil etmek maksatları vardı.*" demişti. Liceli Tahir de Diyarbakır alındıktan sonra taleplerine Ankara'dan karşılık gelmemesi hâlinde bağımsız Hükûmet kurulacağını rivayeten söylediklerini ifade etmişti.[127]

İsyanın Kürtçülük kaynaklı olduğuna yönelik en kapsamlı bilgileri 30 Mayıs 1925 tarihli celsede Binbaşı Kasım Bey vermişti:

Mazhar Müfid Bey: *Şeyh Said'in bu isyanının sebeplerini ve kimlerle irtibatta bulunduğunu lütfen söyler misiniz?*

Kasım Bey: *Esasen Seyyid Abdülkadir'le Bedirhaniler paylaşamayan iki kardeş gibi Kürdistan başkanlığını bölüşemiyorlardı. Abdurrezzak Bedirhani Kürtlüğü telkin için Rusya'ya geçti. Bu düşünce ilerledi. İstanbul'da Kürt Teali Cemiyeti açıldı. Muş'ta da zannederim. Burada da açıldı. Seyyid Abdülkadir başkanlık ediyormuş. Savaş seneleri bir durgunluk oldu. Mondros Antlaşması'nın ilk senelerinde artık fetret devri başlayınca fırsat buldular, cemiyeti yine güçlendirdiler. Her tarafta şubeler için yazılmıştı. Bazı yerlerde açıldı. Ve 1919'da Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Erzurum Kongresine teşriflerinde bendeniz oradaydım. Herkeste, halkın çoğunda Kürdistan kurulacağı yönünde bir düşünce vardı. Şerif Paşa adında bir mösyö, Paris'te temsilci olarak Kürtlük için çalışıyordu. Biz yazdık. Bu hiç kimsenin delegesi veya vekili değildir, dedik. İngiliz temsilcisine, Vilson'a müracaat ettik. 1920 senesinde Millî Meclis açılınca tebrik ettik. Ümitlenen insanlar benimle alay ettiler. "Sen Kürt iken bu adamlara neden meylediyorsun?" dediler. Bendeniz düşüncemi onlara söylemezdim. Bir kere Kürtlerde*

---

[127] Ertüren, *a.g.t.*, s. 293.

ezelden ebede kadar birlik olmayacaktır. Kelime-i şahadette ancak ittifak ederler. Sonra dilleri yoktu. Bağımsız olsalar bile ya İngilizce ya Fars veya Arapça konuşacaklardı. Dolayısıyla Kürt hükûmeti değil, Arap veya İran hükûmeti olacaktı. Ben de altı yüz senedir beraber yaşadığımız bir milletten ayrılmak istemedim.

Mazhar Müfid Bey: *Şeyh Said'in oğlu Ali Rıza'nın İstanbul'a gidişi bu isyanla ilgili midir?*

Kasım Bey: *Ali Rıza esasen Halep'e, oradan İstanbul'a geçti. Sonra döndü. Seyyid Abdülkadir Efendi'yi gördüğünü söyledi. "Bu düdük ötmez. Ömrümüz on beş gündür." dedim. "Merak etme, olacak." dedi.*

Mazhar Müfid Bey: *Ali Rıza İstanbul'dan döndükten sonra Seyyid Abdülkadir'den bahsederken size İngiliz etkisiyle Kürdistan kurulacağını söyledi mi?*

Kasım Bey: *Esasen Ali Rıza söylesin söylemesin, bu meselenin İngiliz parmağı ve parasıyla olduğunu biliyorum.*

Mazhar Müfid Bey: *Seyyid Abdülkadir, Ali Rıza'ya bir şey söylememiş mi?*

Kasım Bey: *Onu, Ali Rıza bana söylemedi.*

Mazhar Müfid Bey: *Ali Rıza babasına neler söylemiş, ondan bilgin var mı?*

Kasım Bey: *Duyduğuma göre Ali Rıza geldi. Şuşar'da Şeyh Said'e katıldı. Fazla bilmiyorum.*

Mazhar Müfid Bey: *Şeyh Said Efendi isyandan önce herhalde bir hazırlık yaptı. Bu hazırlıkta kimler vardı ve sebebi neydi?*

Kasım Bey: *Hazırlık, din meselesini ortaya attılar. İşi çevirmek için dini alet ettiler. Güya (şeriatı) uygulamak istiyorlardı.*

Mazhar Müfid Bey: *Dini alet ettiklerini düşünüyorsunuz. O halde esas maksatları neydi?*

Kasım Bey: *Esas maksatları bağımsızlık elde etmekti.*[128]

Seyyid Abdülkadir başkanlığında bir Kürt devleti kurmak için yaptığı çalışmaları mahkemede itiraf eden Kör Sadi, Şeyh Said İsyanı'nın Seyyid Abdülkadir tarafından tertiplendiğini, Şeyh Said'in oğlu Ali Rıza'nın İstanbul'da Seyyid Abdülkadir'in evinde kaldığını ve bu sırada isyanın planlandığını söylemişti. Şeyh Said İsyanı'yla bağlantılı olduğu gerekçesiyle Kör Said ile birlikte idam edilenlerden Hacı Ahti'nin idamdan önceki son sözleri *"Yaşasın Kürtlük mefkûresi, yaşasın Kürdistan!"* olmuştu.[129]

İsyan sahasındaki devlet görevlileri hazırladıkları raporlarda isyanın amacının şeriat perdesi altında Kürt hükûmeti kurmak olduğunu bildirmişlerdi. Hani Nahiye Müdürü Hüsnü Bey savcı Süreyya Bey'e verdiği ifadesinde şunları söylemişti:

"Öncelikle bu Hükûmet şeriatı, medreseleri, mektepleri, Kur'an'ı kaldırdı. Güya buna Şeyh Said Allah tarafından memur imiş, bunun için isyan etmişler. Bilahare asilerin birkaç binlere erişerek Diyarbakır'a hücumları esnasında 'Kürdistan hükûmeti olacak, Türk memurları kovulacak' dedikodusu çıktı."

"İsyandan gaye ve maksatları şeriat perdesi altında Kürdistan bağımsızlığı ve Türklüğün yok edilmesi gayesi takip ediliyordu. 15 Şubat 1925'de Şeyh Mehdi tarafından Serdi'ye götürüldüğümüzde Şeyh Tahir aynen şöyle diyordu: 'Türk Hükûmeti... Türk Hükûmeti... Ne için Kürt Hükûmeti olmasın? Bak benim hırkamın kolundaki yamalara, hain Türkler siz görürsünüz. Bundan sonra biz sizi istemiyoruz. Emellerimize muvaffak olursak ne âlâ, olamaz isek Halep'e gideriz. Oradaki pek âlâ, pek iyi yaşıyor ve İngilizlerin idaresi sizden iyidir. Siz Türklerden ne iyilik gördük?"

---

[128] Ertüren, *a.g.t.*, s. 292.

[129] *Vakit*, 28 Mayıs 1925.

Lice Kaymakamı Asım Bey'in raporunda şu ifadeler yer alıyordu:

"Kimi şeriat istiyordu, kimi padişahlık, halifeden bahsediyordu; en sonra Kürtlük meselesi cereyanı almış yürümüştü."

Lice Jandarma Komutanı Ziya Bey'in raporuna göre isyanın iki temel amacı vardı: Birisi Kürdistan Hükûmeti kurmak, diğeri de mahkûm olan Şeyh Said'in affedilmesini sağlamaktı. Şeyh'in kardeşi, oğlu, Lice Müftüsü ve oğlu Hoca Said ve İhtiyat Subayı Fehmi'nin düşüncesi Kürdistan'ın bağımsızlığı merkezindeydi. Müftünün oğlu Hoca Said medrese odasında sürekli Kürdistan bağımsızlığından bahsetmiş ve isyan başarılı olmazsa Allah göstermesin o rezil, dinsiz Türk Hükûmeti tekrar tesis edilirse kendilerinin hayat hakkı olamayacağını söylemiştir. Lice İlk Erkek Mektebi Başöğretmeni Ali Fehmi Bey'e göre isyanın sebebi ilk olarak irtica, ikinci olarak Kürt bağımsızlığı ve üçüncü olarak da ecnebi tahrik ve teşvikiyle Türkiye'nin sarsılmasından ibaretti.

Lice Asker Alma Şube Reisi'nin raporuna göre Şeyh Said, Lice'de Kazım Bey'in konağında halka ve memurlara şöyle hitap etmişti:

"Ey Efendiler! Kürdistan'ın bir Erzurum vilayeti kadar olan Belçika Hükûmeti bağımsızlık ilan ettiği halde biz hala bir rehbere ihtiyaç duyuyoruz. Dağlarımız madenle dolu, ovalarımız altınla ekilidir. Milliyetimizi, diyanetimizi, şeriatımızı unutmuş; dans salonlarına Avrupai birtakım adet ve kanunlara şeriata aykırı bazı hallere tapmışız. İlim ve irfan ışığı olan medreseleri kapatmış, farmason yetiştiren mektepler açmışız. Ben Kürt menfaatlerine (uygun) olarak isyan bayrağını çektim ve perdeyi yırttım, artık siz de dikmek çaresine bakınız."[130]

Bütün bu hususlar değerlendirildiğinde isyanın Kürt Hükûmeti kurmaktan bağımsız olduğunu söylemek mümkün değildir. İsya-

[130] Ertüren, *a.g.t.*, s. 304 vd.

nın önde gelen isimleri Kürt Hükûmeti kurmayı amaçlamışlardır. Bununla beraber halkı isyana davet ederken Kürtçülükten ziyade şeriat motifinin kullandığı ve daha çok din üzerinden propaganda yapıldığı görülmektedir.

Şeyh Said Kürtçülük İddialarını Neden Reddetti?

Savcı Süreyya Bey, anılarında Şeyh Said'in mahkemede isyanın Piran'da gerçekleşen Jandarma olayından önce tertiplenmiş olduğunu ve Kürtçülük zemiminde meydana geldiğini ısrarla reddettiğini söylüyor, bunun sebebini şöyle açıklıyordu:

"Gerçi asi Şeyhten önce idam edilen Seyyid Abdülkadir'le birlikte muhakeme edilmiş ve onunla beraber asılmış olanlardan Kör Sadi ve Kemal Fevzi ile idam sehpası altında 'Yaşasın Kürtlük mefkûresi, yaşasın Kürt hükumeti' diye bağıran, Diyarbakırlı Hacı Ahti namı diğeri Mehmet Tevfik de isyanın Kürtlük ve Kürt Hükûmeti davası olduğunu açıkça söylemişlerdi. Fakat Şeyh Said, isyan harekâtına dair hemen her şeyi bilindiği gibi söylemekten hiç çekinmediği halde, biraz evvel bahsi geçen iki nokta hakkında gayet ketum olmayı bir an terk etmiyordu.

Bunun sebebi ne idi? Kanlı, müthiş, geniş bir sahaya şamil, aylarca, inatla sürmüş bir isyan olmuştu. Şeyh Efendi onun başında ve diğer reisler onun emrinde harp ediyordu, şehirler, kasabalar zapt ve işgal olunuyor, devlet askerine 'düşman askeri' deniliyor, işgal edilen şehir ve kasabalara; memurlar, kumandanlar, müftüler nasb ve tayin ediliyor, esirler alınıyor, hapisler ve tevkifler yapılıyor ve bunların hepsi de Şeyh Said'in emir ve tasvibiyle oluyordu.

Fakat; bütün bunları ifade ve itiraftan çekinmeyen Şeyh Said, o iki hakikati ne için açıklamamakta idi? Benim, kat'i kanaatime göre bunun sebebi şundan ibaretti:

Şeyh Said nasıl olsa mahkûm olacaktı. Kanunun çarpacağı ceza da idamdan başka olmazdı. Ancak, o iki nokta, iki hakikat mahkemece kat'i olarak tespit edilemezse belki zayıf bir ihtimal

de olsa idam cezasından kurtulurdu ve belki de idama mahkûm edildikten sonra bir merhamete ve atıfete mazhar olarak cezası değiştirilir ve hafifletilirdi. Nitekim bu yoldaki arzusunu şahsen bana ve mahkeme azasından Ali Saib Ursavaş'a söyleyip durmuştu.

Bundan başka, bir ihtimal, bir düşünce daha hatıra getiriyordu; o da, Şeyhin büyük bir komitacı ve ihtilalci, idealine sadık bir adam olması durumu idi."[131]

[131] Örgeevren, *a.g.e.*, s. 20-21.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ŞEYH SAİD'İN MAHKEME TUTANAKLARININ GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİNE ÇEVRİLMİŞ METNİ

Şark İstiklal Mahkemesine Özel Yargılama Tutanağıdır

25 Mayıs 1925 Pazartesi

Karar Numarası: 69
Evrak Numarası:71
Savcılık Numarası: 70/70 Sene:1925
Başkan: Mazhar Müfid Beyefendi
Üye: Ali Saib Beyefendi
Üye: Lütfi Müfid Beyefendi

Güya dini ve şeriatı (uygulamak) fakat herhalde bağımsız bir Kürdistan hükûmeti oluşturmak maksadıyla Cumhuriyet hükûmeti aleyhine fiilen ve silahlı olarak ayaklandıkları iddiasıyla sanıklardan olup tutuklu bulunan Hınıs kasabasında oturan ve dolaylı olarak ticaretle meşgul olan Palulu altmış bir yaşında Nakşibendi Şeyhi Şeyh Mahmud oğlu Şeyh Said ve Genç vilayetine bağlı Melekan köyünde oturan medrese ve postnişin[132] otuz sekiz yaşında Şeyh Mahmud oğlu Şeyh Abdullah ve Var-

[132] Bir tekkede posta oturan, yani tekkenin şeyhliğini yapan kimse.

to'nun Varto köyünde oturan emekli Cibranlı aşiretinden Kolan köylü kırk bir yaşında Ahmed oğlu Binbaşı Kasım Bey ve Diyarbakır'ın Hocahasan Mahallesi'nde doğan ve oturan çiftçi Diyarbakırlı otuz altı yaşında Şeyh Hasan oğlu Şeyh İsmail ve aynı mahallede doğan ve oturan Diyarbakırlı otuz yaşında Hasan oğlu Şeyh Abdüllatif ve Boğlan köyünde oturan çiftçi bahsedilen köylü elli yaşında Hacı Yusuf oğlu Hacı Halid ve Genç'in Melekan köyünde oturan çiftçi Şuşar'ın Kırıkan köyünden elli beş yaşında Nadir oğlu Molla Abdülhamid ve Genç'e bağlı Oğnut kasabasının Kanireş köyünde doğan ve oturan çiftçi Cibranlı aşiretinden elli sekiz yaşında Halid oğlu Kamil Bey ve Genç'in Kargapazar köyünde doğan ve oturan çiftçi otuz dokuz yaşında Kargapazarlı Ahmed oğlu Reşid ve Varto'nun Karkarut köyünde doğan ve oturan Cibranlı aşiret süvari binbaşılığından ihraç edilmiş çiftçi elli beş yaşında Ali oğlu İsmail ve Muş'un Girvas köyünde doğan ve oturan ilim tahsiliyle meşgul otuz yaşında Hacı Halid oğlu Molla Emin ve Varto'nun Hacıbey köyünde doğan ve oturan postnişin yetmiş yaşında Şeyh Musa oğlu Şeyh Ali ve Oğnut kasabasının Kargapazar köyünde doğan ve oturan ağalardan, sabıkalı yirmi sekiz yaşında Halil oğlu Mehmed Ağa ve bahsedilen kasabanın Tokliyan köyünden ve Cibranlı aşiretinden eski Aşiret Alayı Komutan vekili otuz yaşında Halid oğlu Baba Bey ve Bazikan köyünde doğan ve oturan çiftçi Cibranlı aşiretinden otuz altı yaşında Bazikanlı Ahmed oğlu Reşid ve Varto'nun Diyadin köyünde doğan ve oturan Cibranlı aşiretinden otuz üç yaşında Esad oğlu Timur Ağa ve Varto kasabasında oturan çiftçi ve eski Varto Gelir Kâtibi Hınıslı otuz üç yaşında Kamil oğlu Abdüllatif Bey ve Muş'un bağlı İsa köyünde oturan çiftçi Cibranlı aşiretinden elli beş yaşında İbrahim oğlu Mehmed Bey ve aynı köy ve aşiretten kırk yedi yaşında İbrahim oğlu Süleyman Bey ve Muş'un Sultan köyünde oturan kıdemli yüzbaşılıktan emekli ve Aşiret Mektebinden mezun kırk yaşında Selim oğlu Bahri Bey ve Var-

to'nun Tepe köyünde oturan Zorabad köylü otuz üç yaşında Şeyh Mustafa oğlu Şeyh Cemil ve Hınıs'ın Kolhisar köyünde oturan Şeyh Said'in hizmetçilerinden yirmi yaşında Yusuf oğlu Çerkes ve Hınıs'ın Tekman kasabasının Cedük mezraasında yaşayan çiftçi yirmi yaşında Mehmed oğlu Maksud ve Genç'in Oğnut kasabasının Kargapazar köyünde doğan ve oturan çiftçi kırk yaşında Mehmed oğlu Halid ve Malazgirt kasabasında oturan Malazgirt Savcısı Muşlu kırk altı yaşında Süleyman oğlu Abdülmecid Efendi ve Palu'da oturan okumak ve savaşmakla meşgul olduğunu ifade eden Diyarbakır'ın Tilalo köyünden kırk dört yaşında Şeyh Mustafa oğlu Şeyh Şerif ve Şinik köyünde doğan ve oturan eski jandarmalardan otuz dokuz yaşında Hasan oğlu Süleyman ve adı geçen köyden çiftçi kırk yaşında Hüseyin oğlu Ali Badan ve Bingöl'de doğan ve oturan değirmenci elli yaşında Selim oğlu Yusuf ve yine Bingöllü çiftçi otuz yedi yaşında Mahmud oğlu Hüseyin ve Musyan köyünde doğan ve oturan Yamaç aşireti reislerinden imam ve öğretmen kırk dokuz yaşında Halil oğlu Molla Cemil ve Genç'in Rotcan kasabasının Hacan köyünde doğan ve yaşayan çiftçi yirmi yaşında Haydar oğlu Nimet ve adı geçen köyde oturan çiftçi Bırnekli elli beş yaşında Mehmed oğlu Ahmed ve Genç vilayetinin Modan köyünde doğan ve oturan Şeyh Said'in Genç İnzibat Memuru otuz beş yaşında Hacı Süleyman oğlu Fakih Hasan Fehmi Efendi ve Genç'te oturan Genç Jandarmasına bağlı Üsteğmen Diyarbakırlı otuz bir yaşında Maksud oğlu Mehmed Mihri Efendi ve Bitlis'in Taş Mahallesi'nde doğan ve oturan Sıhhiye Kâtibi yirmi sekiz yaşında İsmail oğlu Niyazi Efendi ve Lice'de doğan ve oturan Silvan Jandarma efradından on dokuz yaşında Jandarma Hasan oğlu Ali ve Bitlis'in Kızılmescid Mahallesi'nde doğan ve oturan otuz beş yaşında tüccar Faris oğlu Mehmed Salih Efendi'nin tutuklu olarak yargılanmaları talebiyle Savcılık yüce makamınca düzenlenen 23 Mayıs 1925 tarih ve 70 numaralı iddianame detaylarıyla adı geçen tarihte Şark İstiklal Mahkemesine

verilmekle okunarak Ceza Muhakemeleri Kanunu'nun 248. ve 249. maddeleri gereğince sanıkların adı geçen tarihte kanuna uygun olarak cezaevinden mahkeme huzuruna çağrılarak dinlenmeleri ve kimlikleri incelenerek yargılama esnasında savunmalarına yardım etmek üzere vekil seçip seçmedikleri sorulduktan sonra seçilen vekil bulunmadığını söylemeleriyle vekil tayin etmeleri başkanlık tarafından anlatıldığına emin olunarak ayrıca düzenlenen tutanaklar imzaya aldırılmıştı.

25/05/1925

Başkan

Denizli Mebusu

Mazhar Müfid Bey

26 Mayıs 1925 Salı

Bu bağlamda yargılama için tayin kılınan Mayıs ayının 26. Salı günü yukarıda adı yazılan sanıklardan Şeyh Said ve arkadaşları ve yine ayrıca "Kürt ihtilalinin etken ve komutanlarından olduğu" iddiasıyla sanıklardan ve tutuklu olup yakalanarak yargılaması yapılırken bağlantılı suçları olması nedeniyle işbu evrakla tek elden yargılaması kabul edilen mahkeme kararı gereğinden olan Genç vilayetine bağlı Valir kasabasında doğan ve ikamet eden, altmış yaşında, çiftçi Hüseyin oğlu Hacı Mehmed Sadık Bey usulen cezaevinden getirilerek Savcı Ahmed Süreyya Beyefendi hazır olduğu halde mahkeme salonuna çıkarılarak açıkça ve tek (olarak) mahkemesine başlanması ve sanıklardan Şeyh Said ve arkadaşlarının kimlikleri incelenerek yukarıda yazıldığı üzere belirtildikten ve kendilerine kanuni uyarılar yapıldıktan sonra ol bağlamdaki iddianame zabıt kâtibi tarafından okundu.

İddianame

Adı geçen iddianamede: Güya dini ve şeriatı (uygulamak) fakat herhalde bağımsız bir Kürdistan hükûmeti oluşturmak maksadıyla ayaklanan ve isyan eden Hınıslı Şeyh Said ve arkadaşları bulunan belirtilen sanıklardan her biri isyan ve ihtilal olayında yüksek derecede etkili olmakla sanık bulunduklarından haklarında tutuklu olarak yargılama yapılması ve yargılama anında sabit olacak suçlarının kanuni niteliklerine göre cezalarının sınırlanması talebinden ibarettir.

Davanın Açıklaması

İddianamenin ifade edilen özeti başkanlık tarafından adı geçen sanıklara bildirildikten sonra Savcı Efendi davanın açıklamasına başlamakla: Türk ülkesinin Doğu vilayetlerinin belirli sınırlarının bir kısmında bütün insanlık âleminin çeşitli sebeplerle haberdar olduğu bir isyan olayı vardır. İsyan, hiç şüphe yok ki senelerle içeride ve isyan sahası dışında yapılan telkinler, düşünceler ve düşünceler sonrasında meydana gelen fiiliyatın maddi neticelerini oluşturan isyan hareketinin fiilen tezahürüyle ortaya çıkmıştır. İsyan hadisesi, iddianamede tasvir edildiği üzere güya şeriatı siper ederek vatanı parçalamak maksadıyla irticacı bir kötülüğe ve fesata alet olmuştur. Hareketin amaçladığı gaye Türk vatanının belirli bir kısmını kült olan Anadolu'dan ayırmak ve vatanın birliği ve dayanışmasını ihlal etmek ve parçalamaktı. **Hazır yargılanan sanıklardan Şeyh Said Efendi, yüzlerce binlerce askerin, halkın, kulların malını, hayatını yok eden hareketi fiilen idare etmiş ve hepsine amir olmuş sapkın, inatçı bir vatan hainidir**. Diğer sanıklardan Şeyh Abdüllatif ve kardeşi Şeyh İsmail, bu iki şahıs isyancıların başı olan Şeyh Said'in isyan hareketine fiilen katılmış ve Diyarba-

kır'a yapılan saldırının olumlu sonuçlanması için telkinlerde bulunmuş ve (isyana) ortak olmuştur. Şeyh Mehmed Şerif, Elazığ cephe komutanı diye adlandırılmış ve orada hareketi idare etmiştir. **Şeyh Abdullah, Genç ve Varto hareketinde bulunmuş ve kendisine Şeyh Mehmed Şerif gibi cephe komutanı unvanı verilmiş bir şeyh, Şeyh Said'in de damadıdır.** Kasım Bey, Şeyh Abdullah'ın Varto'yu işgalinin ardından kendisine katılmış ve onunla uzun müddet birlikte çalışmıştır. Şeyh Ali ve Şeyh Musa, birçok isyancılara komutanlık etmiş olmakla sanıktır. Mehmed Mihri Efendi, hadisenin ilk günlerinde isyancıların hazırlık devrelerine ortak olduğuna dair iddia makamınca esaslı deliller olmamakla beraber Şeyh Said Efendi tarafından görevlendirilmiş ve görevini terk etmiştir. Baba Bey, Kamil Bey de isyancılar içinde birer elebaşıdırlar. Diğer sanıklar da fiilen eylemlere ortak olmuş, hep bir gaye için çalışmışlardır. Davanın doğruluğu, önceki inceleme evrakları, mektuplar ve toplanan genel yazışmalarla yargılama esnasındaki ifadelerden anlaşılacağından bu esas üzerinde yargılamanın gerçekleşmesini talep ve iddia ederim, buyurdular.

Şeyh Said'in Sorgusu

Mahkeme Başkanı: Nerede tahsil ettiniz Şeyh Said Efendi?

Cevap: Muş'ta, Malazgirt'te, Palu'da tahsil ettim.

Başkan: Oralarda nerede tahsil ettiniz, medresede mi okudunuz, kimlerden ders aldınız?

Cevap: Evet, medreselerde okudum. Palu'da Amcam Şeyh Hasan'ın yanında okudum. Muş'ta Fakı Mehmed Emin Efendi, Malazgirt'te Abdülhâkim ve Hınıs'ta da Musa Efendi'nin yanında okudum.

Başkan: Ne okudunuz Şeyh Efendi?

Cevap: Envar, Muharrer, Nahiv, Sarf, Mantık, Meani, İstiare, Beyan, Bedii, Akâid gibi şeyler[133] okudum.

Başkan: İstiare dediniz, ne demektir?

Cevap: İstiare benzetileni terk etmek, istiare kaynaktır. Sarf sorusunu sorarsanız.

Başkan: Akâid de okudunuz, değil mi?

Cevap: Evet, Akâid de okudum.

Başkan: İsyan hareketlerini siz nasıl düşündünüz, nasıl buldunuz, sizi teşvik eden oldu mu veyahut ilham mı geldi?

Cevap: Hâşâ, ilham gelmedi. Kitaplarda gördük ki "Hükümdar ne zaman şeriatın kararlarını uygulamazsa ayaklanma vaciptir." (diyor). Hükûmete şeriat meselesini anlatmak istedik. Hiç olmazsa bir kısmının uygulanmasını talep edecektik. Allah Teâla'nın kaderi beni bu işe düşürdü. İçine bir düştüm, bir daha çıkamadım.

Başkan: Buyurdunuz ki fıkıh kitapları Hükümdar şeriattan saparsa ayaklanma vaciptir (diyor). Bunun hiçbir şartı yok mu, Şeyh Efendi?

Cevap: Bunun şartı nedir? Şartını bilmiyorum. Şeriata göre vaciptir (diye) biliyorum.

Başkan: Bu hâlin Hükümdardan olduğunda bir Müslüman isyan mı eder?

Cevap: Benim de niyetim böyle değildi, mecburen oldu. Sapma yok; şeriatın kurallarını uygulamazsa dedim.

Başkan: Siz gayeniz demek ki (isyanın) şeriattan kaynaklandığına hükmettiniz. Ondan ayaklandınız öyle mi? Şeyh Efendi, ayaklanmanızın gerekçesi neydi?

---

[133] Arapça bazı ilimler.

Cevap: Kitap, ayaklanma vaciptir, diyor. Şeriatı uygulattıracaksın, diyor. Şer'i kurallar öldürme, zina, içki içilmesi gibi durumları yasaklıyor. Hepimiz hamdolsun Müslüman'ız. Kürt, Türk yoktur. Bütün hareket hattımızı bizim Kur'an-ı azimüşşandan çıkarım yapıyoruz. Şeriat meselesi, bir de Sebilürreşad'ın[134] yazdıkları hiddetimizi artırıyor, bizi teşvik ediyordu.

Başkan: Şeyh Efendi, onları bırakınız. Yalnız ayaklanma gerekçenizi kısaca söyleyiniz!

Cevap: Ayaklanmamızın sebebi, Piran'da bir olay oldu, çatışma oldu. İki tarafta yaralananlar oldu. Bu da bana atfolundu. Halbuki ben teğmene üç defa rica ettim. "Herifler talak-ı selase[135] ile yemin etmişler, ısrar etmeyiniz." dedim. Sonra sekiz tanesini bırakmış, iki tanesini tutuklamış.

Başkan: Şeyh Efendi, Piran'a gelmezden önce din meselesinden dolayı ayaklanmayı düşünüyordunuz değil mi?

Cevap: Kalbimde düşünüyordum. Lakin çatışma suretiyle değil, kitapçık yazıp şeriat kurallarını belirterek. Kanunları da şeriata uygun bir şekilde talep etmek istedik. Mebuslar Meclis'e göndermek istedim.

Başkan: Niçin yapmadınız, böyle bir kitapçık yazmadınız?

Cevap: Evet, arz ettiğim gibi biz önce bu fikri kitabeten halletmek için gidip ilmi tartışma yapayım dedim ve bazı arkadaşlar bulmak istiyordum. Fakat Allah'ın kaderi beni Piran'a sürükledi. Piran vakası çıktı. Önünü alamadık.

Başkan: Şeriat kuralları uygulanmadığından dolayı bu isyanı vücuda getirdiniz öyle mi?

---

[134] Mehmed Akif'in başyazarlığında yayımlanan dergi.

[135] Kocanın ayrı ayrı üç kez ya da üst üste üç kez sözle karısını boşadığını bildirmesiyle gerçekleşen boşanma.

Cevap: Hükümdar eğer şeriat kurallarını uygulamazsa, dedim. Bu, şeriata göre isyanın cevazına delildir. Ne zaman ki vuku buldu, işte şeriat da vaciptir diyor. Hiç olmazsa günahkâr olmayız dedim.

Başkan: Şeyh Efendi, siz buyurdunuz ki Müslümanlar birbirinin kardeşidir. Müslümanı Müslüman üzerine savaşa sevk etmek caiz midir?

Cevap: Evet, birbirinin kardeşidir. Hükümdara ayaklanmak savaşı bitirmez mi? Kitap öyle diyor.

Başkan: İslamlar madem kardeştirler; nasıl olur da siz Müslümanları birbiri üzerine savaşa sevk ettiniz?

Cevap: Ya Hazret-i Ali... Savaştıkları adamlar Müslüman değil mi idi? Yine kardeş kalır.

Başkan: Siz, icma-ı ümmetle (din âlimlerinin fikir birliğiyle) seçilmiş bir Cumhurbaşkanı, bir Mebuslar Meclisi, bir Bakanlar Kurulu vardır. Bunlara dinde gördüğünüz lakaytlığı bildirmeden Müslümanları niçin savaşa sevk ettiniz?

Cevap: Ee... Savaşa ben sevk etmek istemedim. Bu zatlara da yazamadım, niyette kaldı. Kader bırakmadı, kavgaya düştük, iş elimize geçti.

Başkan: Şeyh Efendi, buyurdunuz ki vaciptir?

Cevap: Evet, kitap vaciptir diyor.

Başkan: Evet, kitap söylüyor. Ama icma-ı ümmete müracaat etmek lazımdı.

Cevap: İcma-ı ümmet... İslam âlimlerinin ittifakı lazımdır.

Başkan: Vacipti bu isyan, buyurdunuz. Kâfirler İslam beldelerini, Kur'an-ı Azimüşşanı çiğnerken cihat nedir?

Cevap: O da cihattır, farzdır. Evet, beli.

Başkan: Yunan bütün memleketimizi çiğnerken bu topladığınız dört bin kişi ile Yunan üzerine (neden) yürümediniz?

Cevap: O zaman biz çok perişandık. Vaktimiz olsaydı durmazdık. Balkan Savaşı'nda hazır olduk, istemediler. Bu savaşta muhacir fakir idik. O zaman yine giderdik. Vaktimiz yoktu.

Başkan: Bu isyanı kimlerle ve nerede hazırladınız?

Cevap: Önceden hazırlığı yoktu. Piran vakasında alevlendi. Biz de düştük içine ve işe başladık. Ben Lice'ye geldim. Hiçbir suretle kimseye bir şey dememiştim. Bu olaydan oldu. Kimseye gizli ve açık bir şey söylememiştim.

Başkan: Oğlunuz Ali Rıza Efendi'nin İstanbul'dan geldikten sonra kaç gün geçti bu ayaklanma başladı?

Cevap: Ali Rıza İstanbul'dan geldikten yaklaşık bir ay sonra oldu.

Başkan: Oğlunuz İstanbul'da bu isyan meselesini kimlerle görüşmüş ve size ne haber getirdi?

Cevap: İsyan meselesinden İstanbul'da kesinlikle işitmemiş. Hatta Erzurum'a geldim, Halid Bey'i bekledim, gelmedi. Oğlu geldi ve babasının mahpus olduğunu söyledi. İşitmemiştim.

Başkan: Oğlunuz İstanbul'dan geldikten sonra, şeriat şöyle olmuş böyle olmuş diye herhalde bir şey söylemiştir zannederim?

Cevap: Hınıs Kürtlerinden birisine misafir olmuş ve Seyyid Abdülkadir Efendi'yi ziyaret etmiş.

Başkan: İstanbul'a ne maksatla gitmiştir?

Cevap: Koyun götürmüş idi. Halep tüccarlarına verdiler.

Başkan: Oğlunuz İstanbul'dan geldikten sonra nerede birleştiniz?

Cevap: İstanbul'dan döndüğünde oğlumla Şuşar'da birleştim.

Başkan: "Jandarmalar geldi, adam vuruldu, bu isyan başlamış oldu." dediniz. Böyle midir, yoksa başka şekilde midir?

Cevap: Jandarmalar vurulmasaydı, o vacibi kitabeten halledecektim.

Başkan: Size neydi, jandarmalar memurluk görevini ifa ediyor diye bütün halkı ayaklandırıyorsunuz.

Cevap: Hayır, bence bir şey yoktu. "Bir çekişme olur. Bunlar yemin etmiş, siz ısrar ediyorsunuz, yapmayınız." dedim.

Başkan: Sizin bu nasihatinizin üzerine oldu mu bir şey?

Cevap: Yaa... Vuruştular.

Başkan: Vurdular diye size ne oldu da halkı ayaklandırdınız?

Cevap: Ben köyden çıktım, ayaklanma koptu. Olunca ben de başına geçtim.

Başkan: O ayaklanma oldu da ondan sonra mı başına geçtiniz?

Cevap: Ben Genç'e girmeden önce onlar orayı kuşatıyorlardı.

Başkan: Şeyh Efendi, maksat isyan. Jandarma gelmiş gibi değildir. Propagandalar, irşatlar yapılıyormuş?

Cevap: Jandarma meselesi olmasaydı kitabeten, hitabeten belki bir sene sonra olurdu. Belki altı ay sonra olurdu yahut olmazdı. İstanbul'dan geldikten yaklaşık bir ay sonra oldu.

Başkan: Jandarma meselesi, düşünüp kararlaştırdığınız fiile bir vesile oldu. Olmasaydı altı ay sonra olacaktı, değil mi?

Cevap: Hayır, olmasaydı belki olmazdı. Allah Teâla kader etseydi olurdu.

Başkan: Her şeyi kaza ve kadere atfediyorsunuz. Kendi iradenizi inkâr mı ediyorsunuz?

Cevap: Hayır, tercih de vardır. Ben de boş değilim. Benim de dahlim var tabii. İnkar etmiyorum.

Başkan: İsyanı yalnız başınıza yaptığınızı ben zannetmiyorum. Herhalde sizi teşvik eden vardır?

Cevap: Ne dışarıdan ne içeriden bizi teşvik eden yoktur. Dışarıdan maksadım ecnebilerdir. Ne dışarıda ne de Türkiye'de teşvik eden yoktur.

Başkan: Demek bu ayaklanma ve isyanı özellikle zat-ı aliniz (mi) düşündünüz?

Cevap: Evet, benim fikrimde vardı. Din bilginlerini, faziletli kişileri, akil kişileri göreyim dedim. Din kuralları terk edildi, yasaklar unutulmuş, onları isteyelim dedim. Öyle ümit ediyorduk.

Başkan: Akiller ile din bilginlerine danıştınız mı?

Cevap: Danışmadım, danışamadım. Zaman kalmadı, bu iş zuhur etti.

Başkan: Israrla Diyarbakır'ı zapt etmek fikri size nereden geldi? Ne olacaktı Diyarbakır'ı zapt etseydiniz?

Cevap: Bizim rızkımız, nasibimiz bu tarafa düşmüştü. Lice tarafına geldik. Daha nereye gideydim.

Başkan: Mektubunuzda fetih tabiri kullanıyorsunuz, neden?

Cevap: Her neresi alınsa fetih deriz.

Başkan: Mektuplarınızda "mücahitlerin emiri"[136] ünvanını kullanıyorsunuz. Kendi kendine mücahitlerin emiri ünvanını alır mı insan?

Cevap: Önce "mücahitlerin emiri" yazıyordum. Kibirli olmayı kendime layık görmedim. Sonra "mücahitlerin hizmetkârı" dedim, hizmetkâr oldum.

Başkan: Diyarbakır'ı zapt edeceğinize aklınız ererek mi saldırdınız?

---

[136] Bu unvanı İslam halifeleri kullanırdı.

Cevap: Diyarbakır'a saldırma taraftarı değildim. Fakat bazı ağalar taraftardı.

Başkan: Kimlerdi ağalar, isimlerini söyleyiniz?

Cevap: Hanili Salih Bey taraftardı.

Başkan: Başka kimler vardı efendim?

Cevap: Başka kim vardı bilmiyorum.

Başkan: Bu saldırıyla Diyarbakır'ı zapt edemeyeceğinizi anlamışsınız. Başarılı olmanızı kolaylaştıracak şey neydi ki taarruz ettiniz?

Cevap: Diyorduk; birkaç savaş vuku bulmuştu, başarı Kürtlerdeydi, yine öyle olur zannettik. Fakat olmadı.

Başkan: İç kesimle haberleşmeniz var mıydı?

Cevap: Diyarbakır içiyle haberleşmemiz yoktu. Yalnız, halkın çoğunun şeriata taraftar ve dine meyilli olduklarını biliyorduk.

Başkan: Diyarbakır içinden yardım alma ümidiniz var mıydı?

Cevap: Yardımdan ümitvardık efendim. ahâliden ümitvardık.

Başkan: Cemilpaşazadeler ve Nakib Bey meyillidir, diyorlar. Neye meyillidir?

Cevap: Ben kimseyi tanımam. Duyduğuma göre Nakib Bey ve Cemilpaşazadeler şeriata meyillidir, diyorlardı. Ben kendilerini hiç tanımam. Ancak, "Şeriatın yükselmesine meyillidir. Dolayısıyla seninle bir olurlar." diyorlardı. Doğru mu değil mi bilmem, ben hiçbirisini tanımam.

Başkan: Meyillidir diye söyleyen kimlerdi zat-ı alinize?

Cevap: Yine Tirkan ağaları, muhtarlar söylüyorlardı ve Salih Bey'den de duyuyordum.

Başkan: Salih Bey'in bu kişilerle iletişimi var mıydı?

Cevap: Bilmem, zannederim yoktur.

Başkan: Size böyle bir önemli haber verilse incelemez miydiniz?

Cevap: Öyle yalandır söyleniyordu. Ne haddi var ne hesabı. Muş, Bitlis işgal olmuş diye haberler geliyordu. Sonra yalan olduğu çıkıyordu. Ne postamız ne irtibatımız vardı.

Başkan: Bir şey yok iken, bu kadar Ümmet-i Muhammed'in kanını döktürmek caiz miydi Şeyh Efendi?

Cevap: Zaten olmuştu. Genç'e saldırmışlardı. Hani'de olaylar oldu. Günahtır doğrusu. Fakat ben fetva almıştım, yoksa yapmazdım.

Başkan: Mücahitlerin emiri olan bir adam, Diyarbakır'a başarılı olamayacağını anladığı halde saldırır mı?

Cevap: Ben başarılı olamayacağımı ne bilirdim. Önce de Hani meselesinde halimiz yine böyleydi, başarılı olduk.

Başkan: Demek ki Diyarbakır için bir hazırlığınız vardı?

Cevap: Hayır, hazırlığımız yoktu. Yine eskisi gibiydi.

Başkan: Hazırlıksız böyle Müslüman kanı akıtmak caiz midir, Şeyh Efendi?

Cevap: Şeriatı inşallah tamir ederiz. Bir miktar telefat olsa da yine şeriat içindir.

Başkan: Mektubunuzda Siverek'ten (size) katılmak üzere bir heyet geldiğini buyuruyorsunuz. Kimlerdi o heyet?

Cevap: O mektubu ben elimle yazmadım. Doğrusu imza benimdir. Fakat hangi heyettir bilmiyorum. Ben Şeyh Eyüb'ü görmedim. Eyüb Ağa adında bir adam vardı. Onu heyet sayarsanız bilmem.

Başkan: Komutanlarınızdan birini Siverek'e göndermediniz mi?

Cevap: Habeşli Hanı'na gönderdim.

Başkan: Kimdi o giden?

Cevap: Hamid Bey, Muhammed Bey idi.

Başkan: Onlara Siverek'ten bir heyet gelmiş katılacağız diye. Komutanları kimdi?

Cevap: Komutanları köylerin muhtarları.

Başkan: Elazığ'a taarruz eden kuvvetin komutanı kimdir?

Cevap: Elazığ komutanı Şeyh Şerif'i tayin etmiştim. Evet budur.

Başkan: Başka kimlerdi komutanların?

Cevap: Gazik cephesini de Şeyh Şerif'e verdim. Palu'ya kadar da gidebilirsin dedim. Melekanlı Şeyh Abdullah'ı Girvas ve Muş cephelerine memur tayin etmiştim ve Şeyh Hasan'ı da Kiğı cephesine vermiştim. Şeyh Hasan burada yoktur. Komutanlar ağalar, muhtarlar, aşiretlerdi. Benim görevli askerlerim yoktu. Kendilerine sipariş yazardım.

Başkan: Diyarbakır'a girdiniz farz edelim, girdikten sonra ne yapacaktınız, maksadınız neydi?

Cevap: Maksadımız Diyarbakır'a girdikten sonra bir takım adamları toplayıp din bilginleri, faziletli kişiler ile toplanıp Hükûmetimizle savaşacaktık. İçki yasağını uygulattıracak, medreseleri açtıracaktık.

Başkan: İsyan edip de Hükûmetin bir parçasını zapt ederek Hükûmete şöyle yapın böyle yapın diyeceğine isyandan önce müracaat etseydiniz?

Cevap: Zaman kalmadı.

Başkan: Talebinizi Hükûmet yapmasaydı ne olacaktı?

Cevap: Hükûmet kabul etmeseydi günahtan kurtulurduk, evimizde otururduk. Önce Hükûmete yazsaydık, kabul etmeseydi göç isterdik ve göç izni de vermeseydi günah bizden giderdi, otururduk.

Başkan: Diyarbakır'a girdikten sonra ne yapacaktınız, fikriniz neydi?

Cevap: Fikrimiz buydu: Diyarbakır'da akilleri toplayıp Hükûmetle savaşacaktık ve uygun cevap alacağımızı ümit ediyorduk.

Başkan: Fetihten sonra bağımsız bir Kürdistan Kraliyeti yapacaktınız, öyle mi?

Cevap: Krallık filan bizim niyetimizde yoktu. Şeriat kurallarının uygulanmasıydı. Ben ne başkanlık kabul ederdim ne de elimden gelirdi.

Başkan: Hükûmet teklifinizi kabul etmedi, ne yapacaktınız sonra?

Cevap: Hükûmetten ayrılmazdık. O zaman ne yapacaktık bilmem.

Başkan: Bu kadar kan döktün, sonra pişmanlık olur mu?

Cevap: Bilmem, o kadar düşünmedim.

Başkan: Burada bir beyannâme var, biliyor musunuz?

Cevap: O beyannâmeden benim haberim yok, kim yazmış bilmiyorum.

Başkan: Buyuruyorsunuz ki bazı dindar mebuslar var. Fakat dinsizler de var. Onlara dinsiz diyebilir misiniz?

Cevap: Beyannâme öyle demiş. Ben o fikirde değilim. Hepsi dindardır. Fakat bazısı çok dine hizmet eder. Bazısı da az eder. Açık açık küfrünü kulağımla duysam, dinden çıkmakla itham ederdim.

Başkan: Sizden ve benden daha fazla itikatlı olan Müslüman askerine kurşun atılır mı?

Cevap: Evet, o da İslam askeridir. Ayaklanma, fikrimizce cihattır. Hükûmeti şeriat kurallarını uygulamak zorunda bırakmak için ayaklanmak cihattır.

Başkan: Siz, yalnız tercihinizle ayaklanıyorsunuz. Lazım gelirdi ki din bilginleri ve faziletli kişilere danışmalıydınız.

Cevap: Hayır, ben müçtehid[137] değilim; fakat böyle anladım. Şeriat kurallarımızın hepsi değil, fakat çokları terk edilmiştir.

Başkan: Mademki müçtehid değilsiniz, şeriat yoktur diye fırlamamalıydınız.

Cevap: (Şeyh Said susar, cevap vermez.)

Başkan: Diyarbakır'a girdikten sonra tekliflerinizi Hükûmet kabul etmeseydi çekilip gidecektiniz, öyle mi?

Cevap: Sonunun nasıl olacağını düşünmedim. Mebuslar Meclisi'nin de büyük kısmı dindardır. Taleplerimizi kabul ederler, medreseleri açarlar dedik. Tabii, Peygamber dönemi kadar olmazsa bile bir derece iyileşir dedik.

Başkan: Düşünmediniz mi, bu ayaklanmayı, Türkiye Cumhuriyeti, Türk askerleriyle Müslüman askerleriyle bizi imha eder diye? Bu gücü size veren neydi?

Cevap: Delilimiz yoktu. Bu kadar askeri bu süratle sevk edeceklerini zannetmiyorduk.

Başkan: Bu kadar asker sevk edileceğini ümit etmiyor muydunuz? Sonra anladınız öyle mi?

Cevap: Şimdi anladım, evet.

Başkan: Siz bunu tarihte görmüşsünüz ama. Siz bugünle o günü birbirine kıyas etmişsiniz ve sonra öyle olmadığını anladınız, değil mi?

Cevap: Bize sorsaydılar: "Niçin isyan ediyorsunuz?" derlerdi, biz de söylerdik. Onlar da kısmen kabul ederlerdi. Biz de teşekkür ederdik. Önce düşünseydik daha iyi olurdu.

---

[137] Dini konularda hüküm veren âlim.

Ali Saib Bey: Şeyh Said Efendi, bu isyan önceden karar verilerek mi, yoksa düşünmeden mi oldu? Bunun esası nedir?

Cevap: Esasını kime atfedeyim?

Soru: Lice'ye yazdığın mektuba nazaran bunu önceden düşündüğün anlaşılıyor?

Cevap: O yazı benim değildir. İmza da benim değildir. O ifade de zaten benim değildir. Bedenden çıkmak ne demektir.

Soru: Bu mektubu imza ederken okumadın mı? "Ah Türkler kaleden dışarı çıksalar." diyorsun.

Cevap: Okuryazarım. Aklıma gelmiyor.

Soru: Bir intikam hissi, muhakkak ki beş altı günde meydana gelmez.

Cevap: Vallahi o intikam meselesini bilmem. Yalnız diyorlardı, Diyarbakır'da kale olmasaydı şöyle alır böyle keserdik, diyorlardı. Onu demek istedim. Fikrimde isyan yoktu.

Soru: Piran'a gelinceye kadar fikrimde isyan yoktu, Hani'ye geldiğim zaman da böyle diyorsun. Peki, Mustafa Bey'le Hamdi Bey'i niçin barıştırmaya çalıştın?

Cevap: Mustafa Bey'le Hamdi Bey'i din için barıştırdım. Birbirleri aleyhinde sürekli uğraşıp duruyorlardı. Müslümanlık adına barıştırdım.

Soru: Bunların arasında senelerden beri düşmanlık vardır. Eskiden gelmeyip de olaydan birkaç gün önce gelmeniz düşündüğünüzü ispat ediyor.

Cevap: Öyle tesadüfi oldu. Lice'de de birisini barıştırdım. Bunlar hep tesadüftür.

Soru: Öğretmen Fahri'yi katlettirdim, diyorsun. Öyle mi?

Cevap: Hayır, ben öyle bir şey demedim. Öğretmen Fahri Efendi Piranlıdır. Asker tarafından vuruldu.

Soru: İsyana ben karar verdim, dedin. Vaktiyle konuşulmuş bir şey olmasa nasıl olur da seni bu bölgede kimse tanımaz? Nasıl Diyarbakır'a saldırdın? Herhalde vaktiyle düşünülmüş karar verilmiş şeyler.

Cevap: O olay oldu, ben de ileri vardım. Allah Teâla'nın kaderi oldu. Ben de içindeydim. Eğer düşünülmüş tertip edilmiş ise tespit ediniz. Eğer öyle bir şey varsa zaten malum.

Soru: Şeriat kurallarından ne gibi şeyler istiyordun Şeyh Efendi?

Cevap: İçkinin yasaklanması.

Soru: İçki yasak değil mi? Alkollü İçkilerin Yasaklanması Kanunu var.

Cevap: Sonra kaldırılmış zannettik, böyle duyduk. Tekfir yok. Öldürme için sınır vardır, recm için ve diğerleri için de.

Soru: Pekala, bunu on beş sene yirmi sene önce niye düşünmedin, niye müracaat etmedin?

Cevap: Önce de düşündük. Fakat Allah Teâla kader etmemiş. Vakti saati tamamlanmamıştı.

Soru: Kabahati bir taraftan jandarma subayına yüklüyor, bir taraftan da Allah emretti diyorsun. Allah sana isyan et mi dedi?

Cevap: Ben içindeyim, işin başına geçtim. Kendi aklımca vaaz ve nasihat ederdim. Esirleri incitmeyiniz (diye) sonuna kadar derdim.

Soru: Senin medresen var mıydı, medresede sen mi hocalık ediyordun, medresen kapandı mı?

Cevap: Medresem vardı. Medresede ders verenlerim de vardı, kapandı. Resmen kapattılar.

Soru: İsyan ettiğin zaman, askeri, Müslüman askeri olarak mı görüyordun, yoksa Kâfir askeri mi?

Cevap: Hayır, Müslüman askeri olarak gördüm.

Soru: Bir hadis var "Men selle aleyna's-seyfe feleyse minna" (Bize silah doğrultan bizden değildir.) böyle midir?

Cevap: Orada diyor.

Soru: Dava ettin mi? Bunun manasını söyle?

Cevap: Evet, bu hadis-i şerif vardır. Fakat din için olursa diyor. Kılıç çekerek bir hukuk savunmuyordum, din savunuyordum. "Bize kim kılıç çekerse bizden değildir." diyor.

Soru: Şeriatı terk etmiş, onu öldürmek caizdir diye bir hadis var mı?

Cevap: Hükümdar şeriatın kararlarını yerine getirmez, Kâfir olursa ona ayaklanma caizdir.

Soru: Kararlar nedir? Ne gibi kararlardır terk edilen?

Cevap: İçki içenin cezalandırılması terk edilmiştir. Biz Ümmet-i Muhammediye'den değil miyiz? İster babamızdan terk olunmuş olsun, yine biz mesul değil miyiz?

Soru: Bu hadis-i şerifi tefsir et. İslam'a kılıç çeken Müslüman değildir. Öyle değil mi?

Cevap: Ben, Peygambere mi kılıç çekiyorum? Ümmet-i Muhammed'in bir kısmını şeriata davet için yaptım.

Soru: İslam şeriatını hamdolsun tamamen bütünlüyoruz. Yapılmayan ne var?

Cevap: Kur'an şartlarından neyi icra ediyoruz? Riddet haddi bir, katlin haddi iki, diyet üç, kısas dört, darb haddi beş, bunların hangisini gördük?

Soru: Bunların hepsi Ceza Kanunu'nda var. İslamlar içerisinde sizden alim ve dindar kimseler yok mu? Varsa neden yalnız siz düşünüyorsunuz?

Cevap: Çoktur. Benim aklımın hafifliğinden mi bilmem. Benden alim muhakkak çoktur.

Soru: Bunlar hakikaten yapılmıyorsa onlar niçin talep etmiyorlar?

Cevap: Ne kadar şeriat ehli varsa hep talep ediyorlar. Fakat canından malından korkuyorlar.

Soru: Bütün âlimler içerisinde en atim ve en cesuru sensin öyle mi?

Cevap: En alimi ben değil, fakat en tehlikeye atılan benim.

Soru: Teğmen Mihri Efendi'ye görev vereceğini vaat etmişsin. Ne görev verecektin bunlara?

Cevap: Ben onların şartlarından haberdar değilim. Asılları Kürt olduğunu biliyorum.

Soru: Bunların Kürt olduğunu nereden biliyorsun? O halde tanıyorsun?

Cevap: Çünkü ikisi de Bingöllüdür. Hizmet etmeyeceklerini duymuştum.

Soru: Şeriat şartlarınca, şahsi menfaatler toplumun genelinin menfaatlerine tercih edilir mi?

Cevap: Şahsi menfaatler genel menfaatlere tercih edilmez.

Soru: Tercih eden bir adam şeriatın şartlarını yapmamış olur değil mi?

Cevap: Şahsi menfaatleri tercih etmemelidir. Şeriata muhaliftir.

Soru: Sen, Şeyh Şerif'e yazdığın mektubunda nefsin her şeyden mukaddes olduğunu yazıyorsun?

Cevap: Ben onu yazdım. Benim cepheme gelmesini isterdim.

Soru: Sen mücahitlerin emirisin, başkomutansın, emreder getirirsin, öyle değil mi?

Cevap: Hayır, öyle değildi. Herkes keyfine...

Soru: Şeriat şartlarına muhalif olarak emir vermek doğru mudur, Şeyh Efendi?

Cevap: Dersimlilerle çatışmaya gittiğini duymuştum. Bir de zarurette kalmıştım. Buraya gelmesi için yazdım. O zaman Dersim'deydi.

Soru: Siz, şeriatın korunması için ayaklandığınızı söylüyorsunuz. Nasıl olup da nefsin her şeyden üstün olduğunu yazıyorsunuz?

Cevap: Nefisten murad orayı terk edip buraya gel demek istedim. Halkın menfaati buradaydı. Ya savunalım veya kaçalım dedim.

Soru: Şeyh Efendi, elinizle top tutuyorsunuz, üfleyince tayyare indiriyorsunuz?

Cevap: Ne o doğrudur ne de o. Bunu kim söylemişse yalandır.

Soru: Kum falı ve müneccimlikten bir şey bilir misiniz?

Cevap: Hayır, anlamam.

Soru: O halde mektuplarınıza nazaran, başarılı olunacağını nereden anlıyordunuz?

Cevap: Başarılı olmak için inşallah derdim.

Soru: Şahsi menfaatler genel menfaatlere tercih edilirse şeriat şartlarına muhalif olur diye bir şey sormuştum. Bak sana mektubunu okuyorum.

"Selam ve dualar ederim. Fişeklerin yokluğundan cepheyi Belkini Dağına aldım. Bu tarafta Asker-i Rum fazladır. Eğer helak olmamızı gerektirecek bir engel yoksa Karaçol'dan geri çekilesiniz ve bir miktar yeterli kuvvet bize gönderesiniz. Şeyh Hüseyin ile beraber ve durumuzunu güzelce uzun uzadıya yazasınız. Dersim ne haldedir? Lehimize veyahut aleyhimizedir? Bugün bizim hayatımızı düşün. Kimsenin hayat ve malını düşünme. Biz mahvolduktan sonra başkalarının hayat ve malı bize

ne fayda verir? Nefis, başkalarından önce gelir. Cümle savaş arkadaşlarımıza selamlar ve dualar ederim.

Soru: Asker-i Rum nedir?

Cevap: Kürtler biz, Türk askerine Asker-i Rum deriz. Tabirdir, öyle deriz.

Soru: Onun tecrihine bırakıyorsun. Kesin emir vermiyorsun.

Cevap: Orada Dersimlilerle savaşıyordu. Kesin emir vermedim. Kendi fikrine terk ettim.

Soru: Bak, yazdığınız bu mektubun içeriği şeriat şartlarına uygun mudur Şeyh Efendi?

Cevap: Biz telef olduktan sonra sizin orada lüzumunuz yoktur demek istedim. Biz reisdik. Başkanın yokluğu, ölümü genelin menfaatine aykırı değil miydi?

Soru: Başkanlığı kabul etmiyorsun ve kararlaştırılmış değildir diyorsun. Seni kim başkan yaptı?

Cevap: Kendim başkan oldum.

Soru: Senin şahsının zararından, başkasına zarar gelir mi?

Cevap: Şeyh Şerif'e zarar gelirdi.

Soru: Şeyh Şerif Efendi, buna bir şey olsaydı sana bir zarar gelir miydi?

Şeyh Şerif: Mektubu aldım. Dersimlilere karşı durmuştuk. Kimin kime zararı olur?

Soru: Şeyh Said Efendi, dinî ilimlerin hepsi Darülfünun İlahiyat Fakültesinde okunuyor. Bunları bilmiyor musun?

Cevap: Hayır, bilmiyorum.

Soru: Nefsin her şeyden mukaddes olduğunu söylüyorsun ve hem de o işi bırak buraya gel demek istedim, diyorsun. Mantık bu mudur?

Cevap: Maksadım, ben burada mağlup olunca kendisinin faydasız olacağını söylemekti. Nitekim asker gönderseydi kaçardım. Yahut direnirdim.

Müfid Bey: Tesadüfün, olayların getirdiği bir noktada isyan meydana geldi, ben de karıştım diyorsunuz. Fakat dediniz ki isyandan üç ay önce çıktım. Niçin çıktınız?

Cevap: Biz çıktık, lakin Harp Divanı (Mahkemesine), Bitlis'e şahitlik için istediler. Şeyh Abdülbaki'ye yazdım. Benim ifademi burada alsınlar, müsaade al, dedim. Müsaade edildiğine dair haber geldi. Hınıs Mahkemesi'nde ifademi aldılar. Memleketin kışı uzundur. Palu'ya gelip kalmak istedim.

Soru: Hangi ayda çıktınız, yani kışın en şiddetli zamanında?

Cevap: Aralık'ta çıktım.

Soru: Sizin gibi ihtiyar olan bir kimse, kışın en şiddetli mevsiminde çıkar mı?

Cevap: Günde üç saatten fazla gitmiyorduk. Yerler müsaidti. Odun, ateş yoktu.

Soru: İlkbaharda yahut sonbaharda yahut yazın çıksaydınız sizin için daha iyi değil miydi?

Cevap: Yazın ticaret ve çiftçilikle meşgulüz Aralık boş zamandır. İş yoktur.

Soru: İsyan olayına kadar ne miktar zaman geçti?

Cevap: İki aydan fazla geçti.

Soru: İsyan başlamadan iki ay önce çıkıyorsunuz. Palu'ya gidiyor bir seyahat yapıyorsunuz. Aradan çok geçmeden isyan patlıyor. Dediniz ki Sebilürreşad'ı okuyoruz. Demek ondan ilham aldınız, düşündünüz ve sonra isyan ettiniz, değil mi?

Cevap: Evet, o fikrimde vardı. Patlatmak niyetimizde yoktu, fakat patladı.

Soru: Sizin oğlunuz (neden) Halep'ten geçiyor?

Cevap: Halep'e ticaret için gitmişti. Parasını İstanbul'a poliçe vermişlerdi. İstanbul'a gitti, parasını aldı, geldi.

Soru: İstanbul'a ticaret için Halep'ten geçti ve oralarda bazı kimselerle görüştü. Size söyledi. Siz de ayaklandınız öyle mi?

Cevap: O geldiğinde ben çıkmıştım. Dışarıdaydım. Şuşar'da birleştik. İsyandan yaklaşık kırk gün önceydi.

Soru: İsyan patladı. Diyarbakır'a niye saldırıldı diye soruldu. Siz de Diyarbakır yolumuzun üzerine düştü, dediniz. Böyle midir?

Cevap: Diyarbakır yakın ve vilayet olduğundan, cephane çok olduğundan, bilhassa cephane almak için buraya girmek istedik.

Soru: Ama Diyarbakır'da Kolordu var. Sur var. Bunları düşünmediniz mi? Ve halkı Kürt olan Dersim'e niçin gitmediniz de Diyarbakır'a geldiniz?

Cevap: Dersim'e niye gidelim.

Soru: Diyarbakır'a saldırdınız, başarılı olamadınız, döndünüz. Ondan sonra ne gibi eylemlerde bulundunuz?

Cevap: Bingöl'e, Genç'e geldik. Licelilerin karşılamaya geldiklerini gördüm. Lice'ye gitmeye niyetim yoktu. Ondan sonra Kürtlere izin verdim. Evlerine gönderdim. Eğil'e gittim. Maden ve Ergani'nin işgalini orada duydum.

Soru: Karabağçe'de ne işiniz vardı?

Cevap: Oradan asker geliyordu, Karabağçe yolundan. Onların eylemlerini bir müddet ertelemek için adam gönderdim. Arkamızı tutmasınlar diyeydi.

Soru: Kim düşündü bunu, yanınızda kimse var mıydı? Sakın bir kurmay subay olmasın?

Cevap: Bu fikri veren ağalardı. Aşiret reisleriydi. Nasıl denk gelirse yapardık, danışırdık. Siverek'ten asker gelmiş, kimi

Türk kimi Kürt'tür diyorlardı. Yezidi Haco (Hado) da vardır, diyorlardı. Onlara taraf birkaç adam gönderdik.

Soru: Haco Kürt müdür, şahsen tanır mısın? Bu sizinle beraber değil miydi?

Cevap: Hado bizim aleyhimizdeydi.

Soru: Siz o zaman neredeydiniz?

Cevap: O zaman ben batı cephesinde Dengecük köyündeydim.

Soru: Hani'yi işgal ettiğiniz zaman; Mustafa Bey, Salih Bey, bana katıldı, dediniz. Salih Bey size Diyarbakır'da katılacak kimseler olduğunu söylemiş; bunlara Salih Bey bir haber göndermiş?

Cevap: Hani'yi ben işgal etmedim, etmişler. Salih Bey'in bunlara haber gönderdiğini bilmiyorum. Yalnız bunların hapsedildiklerini haber almıştım. Ondan belki zannetmişler.

Soru: Salih Bey, Molla Yusuf'u göndermiş. Haberiniz yok mu?

Cevap: Benim Molla Yusuf'tan filan haberim yok.

Soru: Salih Bey'e sormadınız mı bu adamların size yardım edeceğini nereden bildiğini?

Cevap: Dediği şu idi ki "Bunlar hapsedilmişler, çünkü şeriat taraftarıdır." dedi. Bundan mı çıkarım yaptılar, bilmem. Ben Diyarbakır'a gelmedim ve halkını da tanımam.

Soru: Siz yalnız Kürtlerle haberleşiyorsunuz. Eğil taraflarında filan Türklerden büyük adamlar var. Onlarla niçin haberleşmiyordun?

Cevap: Eğil tarafına, Ergani'ye gittim. Türkleri de davet ettim. Dinimize çalışalım, gelin Allah'ın kanunlarını tatbik ettirelim, diyordum.

Soru: Onlar sizinle beraber isyan ettiler mi?

Cevap: Tutan tutuyordu. Tutmayan tutmuyordu.

Soru: Ergani'den kimler vardı?

Cevap: Ergani'den Şevki Efendi vardı. Hamid Ağa vardı. Hacı Hüsnü Efendi vardı.

Soru: Bunlar Türk müdür, Kürt müdür?

Cevap: Türk'türler. Mesela onlar (isyana) katıldılar.

Soru: Acaba bir cemiyet olduğunu duyuyor muydun?

Cevap: Hayır, böyle cemiyetlerden haberim yok.

Soru: Kürt Teali Cemiyetini bilmez misin?

Cevap: Kürt Teali Cemiyeti nerededir, iletişimini temin eden kimlerdir, hiç haberim yok.

Soru: Şeriatı kimden isteyecektin?

Cevap: Şeriat şartlarımız bugün terk edilmiştir. Cumhuriyetten önce de sultanlar zamanından beri terk edilmiştir. Yalnız bunlar kaldırmış değildirler. Allah emretmiş, onu feshetmek nasıl... Allah'ın emrini yerine getirmek lazım değil mi? Bunları yerine getirecek islam bilginleridir. İkinci söyleme göre de hulefadır.

Soru: Hulefadan maksadınız ne?

Cevap: Hulefadan maksat halifelerdir. Onlar şeriatın şartlarını yerine getirmekle görevlidirler.

Soru: Bir halife mi olsun istiyordun?

Cevap: Olsa dinimize uygundur. O da şeriat şartlarındandır.

Soru: Dünyada üç yüz elli milyon Müslüman var. Bunların içerisinde Müslümanlık için kavga eden yegâne Türklerdir. Bunu bilmez misiniz?

Cevap: Vaciptir. Benim de üzerime vaciptir. Senin de üzerine vaciptir.

Soru: On asırdan beri Hristiyan âlemine karşı İslamiyet'i korumuşlar. Şimdi de Anayasa'da "Devletin dini İslam dinidir." diyor. Peki, bu Cumhuriyet neyi bırakmış?

Cevap: Evet, Türklerdir. Mademki onların elinden geliyor, yine yapsınlar. Biz Kürtler sizinle beraber yok muyduk? Hangi savaşta sizden ayrıldık? Mademki Müslümandır, şeriatın şartlarını uygulamak borcu mudur borcu değil midir?

Soru: Her Müslüman kendi eylemlerinden mesuldür. Öyle değil mi?

Cevap: Evet, şahıslar kendi eylemlerinin mesulüdür. Fakat cemiyetin, Hükûmetin hatasından her İslam mesul değil midir?

Soru: Elli milyonluk bir Müslüman'ın başına geçen bir Hükûmet, eline kırbaç alıp köy köy gezecek mi? Şeyh Said namaz kıldı mı diye?

Cevap: Evet, her köyden soracak. Ben bilmem, kitap öyle söylüyor. Efendimize göstereyim. Filan köyden ezan okunuyor mu, cemaat var mı diye sormak lazımdır.

Soru: Bu Türklere karşı, şeriatın korunması için, kararlaştırılmış bir fikri meydana getirmek kastıyla isyan ettiniz öyle mi? Doğrusunu söyle?

Cevap: Neyin doğrusunu söyleyeyim. Şeriatın şartları ne ise uygulasın. Bunda ne zarar vardı. Dünyamızda, ahiretimizde bahtiyar olurduk.

Başkan Bey: Diyarbakır'a geldiğiniz zaman, onlar içeride hapis diye işitmişsiniz. Kimlerdir o hapsolanlar?

Cevap: Dediler, altmış kişi hapistir. Ben hiç birini tanımıyorum. Cemilpaşalardan beş kişi, bir de Nakib mahpustur, dediler.

Soru: Zat-ı alilerine böyle haber mi geldi içeriden?

Cevap: Haber değil. Öyle dedikodu, herkes söylüyordu.

Soru: Buraya geldiğinizde içeriden haberleşme araçlarınız yok muydu?

Cevap: Diyarbakır'dan gelen giden yoktu. Kimden haber aldılar bilmem. İçeriyle haberleşme aracımız yoktu.

Soru: Ergani'de yalnız Şevki Efendi'yle mi görüştünüz?

Cevap: Ergani'ye gittim. Evet, işgalden iki gün sonra. Bütün ahâliyle görüştüm. O da müttefik idi, bizimle beraberdi.

Başkan: Daha böyle müttefikleriniz kimler vardı?

Cevap: Harbe katılanlar hep müttefikimizdir.

Başkan: Bunların bir beyleri, ağaları, başkanları vardır?

Cevap: Her aşiretin ağası vardır.

Başkan: Memurlardan kimse yok muydu?

Cevap: Memur yoktu, hiç yoktu.

Başkan: Kürt Teali Cemiyetinden bilginiz olmadığını söylediniz. Bitlisli Yusuf Ziya geldiğinde ne görüştünüz?

Cevap: Yusuf Ziya'yı tanırım. Bana gelmişti.

Başkan: Yusuf Ziya Bey size Kürt meselelerinden bir şey söylemedi mi?

Cevap: Ramazandaydı. Bitlisli Haydar Efendi, Yusuf Ziya Bey'in Muşlu Reşid Bey'le ziyarete geldiğini söyledi. Kendisinden ders okumuştum, tanıdım. Yusuf Ziya'nın Bitlis Mebusu olduğunu orada öğrendim. Bir saat kaldılar, çay içtiler, kalktılar gittiler.

Başkan: Tabii bunu söylediği zaman arkadaşlarından ve teşkilatından bahsetmiştir.

Cevap: Bir müddet sonra bahar bayramıydı. Hınıs'a gelmişti. Benim köyüme misafir geldi. Orada açtı. Dedi ki "Biz Kürdistan Hükûmetini oluşturmak üzereyiz." dedi. "Bu imkansızdır." dedim. Fikrim bunu kabul edemiyordu.

Başkan: Erzurum'a kime gidiyordu efendim?

Cevap: Benden para istedi. Dört yüz not istedi. Paramı Ali Rıza'ya vermiştim, veremedim. Eşya almıştı. Borcunu vermek üzere Erzurum'a gidiyorum, dedi.

Başkan: O, size bir Kürdistan Hükûmeti oluşturacağını söyledi. Böyle önemli bir söz üzerine kabul etmediğinizi söylediniz. Bu adam kimlerle iş yapıyormuş?

Cevap: Hayır, onun da ümidini kestim. Kendi de kanaat etti. Erzurum'dan döndüğünde bir daha görmedim.

Başkan: Cibranlı Halid Bey'le bunun ilgisi var mı? Halid Bey'in tavsiyesiyle gezmedi mi?

Cevap: Bilmiyorum. Mebuslar Meclisi için gezdiği zaman Halid Bey'in tavsiyesi vardır, dediler.

Başkan: Bir Kürdistan Hükûmeti yapacağız dedi, bu kadar mıdır? Başka bir şey söylemedi mi?

Cevap: İzahatım yoktur. Bildiğim bir şey yok. İmkansızdır, olmaz dedim. Ne tedbiriniz var ne tertibiniz var, dedim.[138]

Yüzleşme Tutanağı

Bunun üzerine sanıklarından Şeyh Said, Kasım Bey, Şeyh Abdullah ve Şeyh İsmail ile Şeyh Şerif haklarında iddia makamında düzenlenmiş olan 21 Mayıs 1925 tarihli yüzleştirme tutanağının okunan aynen meali:

Şeyh Said, Kasım Bey hakkında daha önce söylediği şekilde esasen emin olmadığını ve fakat geri çekilirken Menaşkût'te Şeyh Abdullah'ın yanında gördüğünü ve teslim meselesinde de önceden Kasım Bey'in bunu teklif ettiğini ve Şeyh Abdullah'ın da Kasım Bey'in fikrinde olduğunu ve Şeyh Abdullah'ı Varto

[138] Koçin - Ertüren, *a.g.e.*, s. 24-41 vd.

ve Muş üzerine gitmeye memur ettiğini; Şeyh Said'in beyanına karşı Şeyh Abdullah bu hususta kendisi birçok kağıtlar[139] almış ise de gitmediğini ve sonunda mecburen gittiğini ve fırsat bulunca teslim olduğunu; Şeyh Mehmed Şerif de kendisinin Elazığ cephesi komutanı olmadığını ve Şeyh Said'in zoruyla Şeyh Celal ve Ali'nin yanlarında gitmiş olduğunu ve Şeyh Said ise doğrudan doğruya kendisine önce Gazik'in ve sonradan hareketin yayılması gerektiğine binaen Palu ve Elazığ cephelerinin komutanlığı emrini vermiş olduğunu ve Şeyh Celal ve Ali'ye böyle bir emir vermediğini ve Şeyh Şerif'i komutan tayin ettiğini; Şeyh Şerif'e önceden Rus Savaşı'nda alay komutanlığı yaptığı ve buna karşı ne diyeceği sorulduğunda ve mektuplar okunduğunda; keza komutan olmadığından ve zor kullanılması neticesinde korkusundan Şeyh Celal'in emri altında gittiğini Şeyh Şerif'in ifade ettiğini; Şeyh İsmail de kendisinin Şeyh Said'e katılmadığını ve koyunları gasp olununca onlar için gittiğini ve kardeşi Abdüllatif için Şeyh'in dört adam gönderdiğini ve zorla götürttüğünü ve sorulduğunda, Şeyh Said Efendi; gerek İsmail ve gerek kardeşi Abdüllatif'i zorla istemediğini ve kendileri geldiklerinde ve Şeyh İsmail'in Piraliyan'da kendilerine katıldığını ve emirleri altında görevlendirildiğini ve Diyarbakır çarpışmasında beraber olduğunu söylemiş ve Şeyh İsmail cevaben Piraliyan'da değil İbikan'da buluştuğunu ve çarpışmaya katılmadığını cevaben bildirmiş olduğunu ve Kasım Bey tarafından Şeyh Şerif'e *"Niçin gerçeği gizliyorsun? Şeyh Said Efendi size emir vermeseydi bile siz bu ihtilale kendi başınıza ve kendi kuvvetinizle katılırdınız zannederim. Gerçi sizi birinci görüşümdür. Fakat bu fikir etrafında yedi sene önce birisine yazdığınız mektubu gözümle gördüm ve okudum."* diye söyleyince Şeyh Şerif cevaben *"Ben size mi yazdım?"* demiş. Kasım Bey

[139] Mektuplar.

de "*Hayır, bana değil başkasına yazmıştın ve hatta altında Birinci Alay Komutanı Kaymakam Mehmet Şerif imzasını atmıştın ki alan adam bana gösterince, ben kimdir diye sormuş ve o da cevaben Şeyh Şerif'tir cevabını vermiş idi.*" diye söylemiş, buna mukabil Şeyh Şerif, "*Hayır göndermedim.*" demiş olduğunun yazılı bulunduğu görüldü.

İddia Makamı: Şeyh Said'in sorgusu esnasında sanık tarafından savunma aleti gibi kullanılan bazı cümleler vardır. Bu ifade suretine binaen iddia makamı; meşru, saygın Türk Cumhuriyeti kanunları adına aşağıdaki sözleri işaret etmeye mecbur olmuştur.

Milletin hâkimiyeti esasına kanıt olan Türkiye Cumhuriyetine bağlı sınırlar içinde yaşayan insanların güvenliğiyle ilgili uygulamaları bütün dünyanın hürmetle kabul etmesi gerektiği muhakkaktır. Herhangi bir şahsın, devletin herhangi bir bölümünde isyan çıkartarak Hükûmete ayaklandıktan sonra işlediği bu cinayeti doğru göstermek için kesinlikle makul bir sebep gösterilemez. O şey, herhangi bir şahsın veya herhangi bir yazarın gözünde meşru olsa bile Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşayanlarca işaret ettiğim bu gibi hareketler daima ihanet olacaktır. Sanıklar bu noktalardan bakarak savunma yapmalı ve gerçeklerin açıklanmasına hizmet etmelidir. Şeyh Said'in ifadeleri arasında çeşitli zıtlıklar vardır. Yazılı ifadesinin okunmasını talep ederim, buyurdular. İddia makamının talebi gereğince Şeyh Said'in gerek iddia makamınca alınan ve gerek 16 Nisan 1925 tarihinde Varto Sorgu Hâkimliğince zabtedilmiş olan ifadesi okundu. Bunlardan Şeyh Said'in Varto İlçesi Sorgu Hâkimliğince alınmış ifadesinde aynen:

16 Nisan 1925 Tarihinde Varto Sorgu Hâkimliği Tarafından Tutulmuş Olan İfade

Doğum yeri Palu kasabası olup sonradan Hınıs'ta yerleştiğini ve Nakşibendi tarikatına mensup olup birçok mahallerde müritleri bulunduğunu ve ayaklanmanın sebebine gelince; isyan olayı 15 Şubat 1925 tarihinde başlamış olup adı geçen tarihte kendisi Ergani diğer adıyla Osmaniye kazasının Eğil kasabasına bağlı Piran köyüne gitmekteyken adı geçen köyün dışında kendilerini karşılamaya gelenlerle birlikte köy içine giderek orada yerleşmiş bulunan kardeşi Abdurrahim'in evine gidip misafir kaldıklarını ve öğle vakti adı geçen evde oturdukları bir sırada isim (ve) rütbesini bilmediği bir subay, yanlarına gelerek Mehmed Ağa oğlu Bahri adında bir mahkûmun evinde, mahkûmlardan daha dokuz kişinin saklandığını beyan ederek, bunların teslim olmaları için aracı olmasını kendisinden rica etmesi üzerine, kendisi de teslim olmaları için haber saldığını fakat adı geçen mahkûmların teslim olmayacaklarına dair talak-ı selase üzerine yemin ettiklerinden aracılığının kâr etmediğini, daha sonra duyduğuna göre behsedilenlerden sekizinin serbest bırakılarak diğer iki mahkûm yakalanmak istenmiş fakat serbest bırakılan sekiz mahkûm önceden kafalarında kararlaştırdıkları üzere dışarıdan ve diğer iki mahkûm da hapishane içinden iki taraflı ateş açarak bu suretle jandarmaların dağılmasından istifade ederek tamamı firar etmiş olduğunu, bahsedilen köydeyken Hükûmetin şeriata aykırı bazı icraatını eleştirip *"Medreseler kapatıldı. Şeyhülislamlık ve Vakıflar dağıtıldı. Yani Vakıflar Millî Eğitime bağlandı. Gazetelerde bir takım dinsiz yazarlar dinimizin kutsallarıyla alay ediyor ve Hz. Peygamber'e dil uzatma suçuna cüret ediyorlar. Ben bugün elimden gelse kendi kendime çaba gösterip şeriatın yükseltilmesine hizmet ederim."* demek sure-

tiyle ahâliye vaazda bulunduğunu, isyan hakkında kendisine hiçbir taraftan yönlendirme olmadığı ve bunu sırf kendi düşünce ve kanaatiyle tasarladığını, mutlak surette hayır meydana getirmek için çalışarak Piran köyündeki vaazının ardından artık tasarladığı düşüncesini uygulamaya karar vermiş olduğunu, bunun üzerine Piran köyünden ikindi vakti hareketle sabaha karşı Hani kasabasının Cemavik köyüne ulaşıp orada bir şey söylemediğini, Piran'dan hareketinde beraberinde silahlı yedi sekiz kişi bulunup bunlardan birisinin ismi Piçar'ın Botyan aşiretinden Fakih Ahmed ve diğeri Mahli Haley ve diğeri Ahmet Salo ve Faro oğlu Sabri adında şahıslar olup kalanların adını hatırlayamadığını, Cemavik köyünden sabahleyin kalkarak Körha köyüne varıp bir gece kalarak burada da önceden söylediği gibi ahâliye vaaz ve nasihatte bulunduğunu ve adı geçen köy halkından beraberinde gelen olmadığını, ertesi günü Genç'in Piçar kasabasının Kahkik köyüne hareketinde sağdan ve soldan Kürtler gelerek kendisine hitaben *"Mademki sen din ve şeriat için çalışıyorsun, biz de canımızla malımızla çalışacağız."* dediklerini; bunların Botyanlılar, Mıstanlılar, Tavslılar ve Palu'ya bağlı Silvan halkından olduğunu ve Botyanlıların başında Faro oğlu Ömer Ağa, Mıstanlıların başında Fakih Hasan oğlu Abdülhamid, Tavslıların başında Ömer Ağa oğlu Haydar Ağa, Silvanlıların başında da Tavber köylü Molla Ahmed bulunduğunu ve bunlarla beraber Kahkik köyüne varıp ertesi günü Genç üzerine hareket ettiklerini, Kahkik'de iken kararlaştırdıkları hususların; zina ve hırsızlık ve alkollü içki kullanma, öldürme vesaire cezalarını tertipten ibaret olup önceden vaazında söylediği hususları uygulamak (olduğunu), Genç'e vardıklarında esasen kırk kadar ve çoğu Kürt olduğunu bildikleri jandarmalar, şayet silah kullanırlarsa karşılık vereceklerini ve kendi taraflarından ölenlerin şehit sayılacağını, şayet esir alınırsa uygun telkinlerle şeriat yoluna döndürülmeleri hususunun tespit edildiğini ve bu suretle yüz elliye varan mevcuduyla Genç'e yürüdüklerini, ilaveten

emrindekilere hitaben; bize silah atanlardan ölenlerin mühder[140] sayılıp şeriata göre kısas ve diyet gerekmediğini söylediğini, yolculuk esnasında Genç'in Yahkik aşiretiyle önceden beyan ettiği aşiretin geri kalanlarının parça parça katıldıklarını ve o gün ikindi vakti Çemahini'ye ulaşıp orada iken Yahkiklerden kırk elli adamın Genç'e bir baskın yaparak jandarmalarla çatışmışlarsa da kasabayı işgal edemediklerini haber aldığını ve ikindi vakti adı geçen köyden hareketle Genç'e yarım saat mesafede bulunan Kupar köyüne vardıklarında, gerek Çemahini'den hareketten önce kendi yanında bulunan Kürtler ve gerekse başka taraflardan kendi başlarına giden şahıslar tarafından Genç'in işgal edildiğini duyduğunu, Kupar'da Palu'nun Kelhaslı Şeyh Mustafazade Şeyh Şerif'e, emrinde Bingöllü Yamaç ve Az aşiretleri olduğu halde kavuşarak o gece köyde kalıp ertesi gün Genç'e girmeyi ve Hükûmet idaresini ele alıp bir Kadı, bir Müftü, bir İnzibat Memuru ve yirmi kadar Jandarma tayinini kararlaştırdıklarını, geceleyin Genç'ten gelen Valir köylü Hüseyin Beyzade Hacı Sadık Bey, Modan köylü Molla Hasan ve Hacı İsmail Ağazade Yusuf Ağa adlı şahıslar, Genç'i işgal eden aşiretlerin mal sandığını vesaireyi talan ettiklerini ve kendisi hareket etmediği takdirde vaziyetin daha ziyâde fenalaşacağını haber vermeleri üzerine hemen yüz kadar maiyetiyle birlikte hareketle Genç'e vardığında Ziraat Bankası'na girerek banka sandığını kaldırıp Yusuf Ağa'nın evine naklettirerek talan etmemeleri için nasihat edip yattığını ve sabahleyin halkı toplayarak tekrar vaaz ve nasihatte bulunduğunu, Genç'e eski Müftü Valir köylü Hacı İlyas Efendi'yi Müftü, Molla Hasan'ı İnzibat Memuru tayin ettiğini ve Genç'e ulaştığında Müftü Hacı İlyas Efendi'nin yanına gelerek tuttukları yolun doğru ve hak olduğunu temin etmesinin bahsedilen kişiyi Müftü atamasına sebep

---

[140] Heder edilen.

teşkil ettiğini, yirmi kadar da Jandarma tayinini İnzibat Memuru Molla Hasan'a havale ettiğini ve orada Teğmen rütbesinde iki Jandarma Subayı mevcut olup bunlardan birisinin isminin Mihri olduğunu, diğerinin ismini hatırlamadığını ve bunları serbest bırakıp yalnız Şube Başkanı, ismini bilmediği bir Binbaşı ile Vali'yi Vali'nin odasında nezarete alıp diğer memurları serbest bıraktıklarını ve esasen kendisinin yanına iki Jandarma Subayıyla bazı memurların gelmiş olduklarından harekâtta başarılı olmak kaydıyla bunlara memuriyet vaat ettiklerini; Genç'te iki gece kalarak Zekti aşireti başında Hacı Sadık Bey, Girnos aşireti başında Şerif Ağa oğlu Hacı Selim Ağa bulunduğu, Kupar'daki Şeyh Şerif'in de emrindekilerle birlikte geldiği ve Genç'te bulundukları sırada Bingöllü Çan şeyhlerinden Şeyh İbrahim ve Şeyh Hasan'a ve Bingöl beylerine, Bingöllü işgalini ve kasaba halkına da direnmemelerini yazmış olduğundan, sonrasında Bingöllü işgalini duyduğunu ve üçüncü günü Şeyh Şerif'e Bingöllü Gazik cephesini, gelecek askere karşı savunması ve Melekanlı Şeyh Abdullah'a da Girvas ve Muş cephelerinin korunması, Göynük ağalarına da Bingöl Boğazı'nın üst taraflarının idaresi ve Çan şeyhlerine de Kiğı Boğazı'nı korumaları hakkında gerekli emirleri verdiğini, kendisinin de kalanlarla Lice kasabasına girmek üzere hareket (ettiğini) ve eski karar üzerine vaziyeti tespit ettiklerini ve yolculuk esnasında Hani'nin işgalini haber aldığını; esasen kendisinin de malumu olduğu üzere Hanili Mustafa Bey ve eski Müftü Salih Efendiler içeriden ve Serdi köyü halkıyla civar köylerin halkı hep birlikte Hani'yi işgal etmiş ve yolda Kasaba Müdürüyle Telgraf Müdürü ve Jandarma Komutanını yanında götürmüş olduklarını ve bunun üzerine Genç İnzibat Memuruna bir kağıt yazarak bunları orada iaşe ettirdiğini ve Lice'ye bir buçuk saat mesafede Tilek köyüne geldiğinde yanına Lice halkından Şeyh Mehmed Şerif adında bir hoca gelerek kendisine hitaben *"Bu gece Lice'ye girmeniz gasp, yağma ve çatışmaya sebep verecektir, girmeyiniz."* dediğinden;

kendisi de geri göndererek amacını itham ile bu fikre uyarlarsa ağa ve beylerinin gelip yanında görüşmelerini ihtar ettiğini ve bunun üzerine eski Müftü Abdülhamid Efendi, Sadullah Beyzade Hacı İbrahim Bey, Hüseyin Bey, Hacı Saidzade Rüşdü Efendi, Mehmed Bey oğlu Kazım Bey ve daha ismini hatırlayamadığı Lice eşrafından otuz kadar şahsın yanına gelerek görüştüklerini ve konuşma sonucunda Lice'ye girmemeye karar verdiklerini; kendisinin icraat ve teşebbüslerini haber alan kardeşi Lice'nin Serdi köyünde oturan Şeyh Mehmed Mehdi'nin Fis Ovası'na Hükûmet tarafından sevk edilen Süvari Alayına taarruz ederek alayı geri çekilmeye mecbur edip Diyarbakır Ovası'na geri attığını işittiğini ve civar köylerden katılan efradı yanına alarak buradan Karas, Mehmedyan, Tepecik, Havril, Şaklat cephelerini tutmak ve geri çekilen alayı karşılayıp esir etmek maksadıyla hareket ettiklerini ve hareketlerinin birinci günü ikindi zamanı Hizan köyüne gelip orada Lice'ye süvari, piyade ve topçudan oluşan askerin geldiğini ve bunların henüz Lice'ye ulaşmadıklarını haber alır almaz kendileri beyan etmiş olduğu cepheleri tuttuklarını, seher vakti ateş ve çatışma başlayarak öğleye kadar devam eden çatışmadan sonra alayı Mehmedyan'dan aşağı olan ovaya doğru çekilmeye mecbur edip elli asker esir ve bir miktar cephane, bomba ve tüfek yağma ettiklerini ve yarım saat kadar takip ve geri dönüşten sonra yağma edilen maddeleri taşıyıp Huri köyüne gelerek o gece orada kaldıklarını ve bu sırada gelen bir haberde, Piran tarafına Hacı Akif Bey komutasında bir alay geldiği işitilerek durum sabahleyin kendisine ve Hanili Mustafa Bey'e yazıyla bildirilmiş olduğunu ve sonrasında Hacı Akif Bey imzasıyla bir beyannâme aldıklarını ve Piran'ı tahrip ederek içine girmesiyle orada önceden kendisine hitaben *"Siz de gelip teslim olsanız hakkınızda hayırlıdır."* diye yazmış olan Öğretmen Fahri Efendi'yi katlettiklerini ve o gece Hani üzerine askerlerini sevk ederek sabahleyin kalkıp Pendar köyüne giderek emrindeki isyancıların askerlerle yaptığı çatış-

mayı idare ederek o gün çatışmanın akşama kadar devam ettiğini ve gecenin alaturka saat birinde bahsedilen alayın mermileriyle beraber dört top bırakarak Diyarbakır'a doğru geri çekilmiş ve bu çatışmada kendilerinden dört beş şahsın ölerek emrindeki isyancıların Hani'ye girmiş olduğunu ve sabahleyin kendisi de Hani'ye giderek Hani'nin geri alındığı sabahı Hani'ye bir saat mesafede Kaban mıntıkasına ulaşan Cemil Bey Alayı'nın üzerine askerini sevk ettiğini ve çatışma öğleden gecenin saat ikisine kadar devam edip neticede Cemil Bey'le beraber üç yüz - dört yüz kadar efrad ve on - on beş kadar da subay esir alınarak bunları tamamen Genç'e sevk ettiğini ve bunlar hakkında beslediği fikir; mağlup olursa zaten kendi hallerinde kalacakları muhakkak ve galip geldiği takdirde de hepsini serbest bırakmak olduğunu ve sonradan oradan Lice'ye gittiğini ve çünkü Siird'den asker geldiğini duyduğundan ona karşı hazırlık yapmak üzere gündüzleyin askersiz olarak Lice kasabasına gidip orada Mehmed Beyzade Kazım Bey'e misafir olarak orada Lice halkı Siird'den gelecek askeri Hazro Köprüsü Boğazı'nda tutuklamayı taahhüt edip kendisini bu hususta temin ettiklerini ve orada da bir gece kaldığını, Lice Jandarma Komutanıyla Kaymakamının Genç'e gönderilmelerini emretmiş ise de adı geçenlerin rica ettiklerinden vazgeçtiğini ve oradan da Karaz, Huri ve Pirhasan Boğazı'na gelip iki gece Karaz'da kaldıklarını ve sonradan önceden çatışarak Mehmedliyan istikametinde Diyarbakır'ın Şark ovasına geri çekilen alayın tekrar Alibardak köyünde mevkilendiğini haber alarak o gün havanın muhalefeti harekete engel olduğundan ikinci günü Alibardak üzerine yürüdüklerini ve emrindeki askerler ve reislerin kendisinin harbe gelmeyerek Piraliyan'da oturmasını uygun gördüklerinden bu sebeple kendisi Piraliyan'a ve askerin de Alibardak üzerine hareket ettiklerini ve o gece bir köyde yatarak sabahleyin Alibardak'a taarruz (ederek) ve esasen seksen atlıdan başka mevcudu kalmamış olan müfreze ile çatışarak çekilmeye mecbur bı-

rakıp biraz takipten sonra Alibardak'a döndüklerini ve Alibardak'a getirilen kuvvetlerin tamamı kendi başlarına Diyarbakır istikametine gitmiş olduklarından bu kuvvet şu suretle ayrıldıktan sonra kendisi de on beş kadar maiyetiyle Piraliyan'dan Tirikan aşiretini ittifaka dâhil etmek için hareketle Hacıdel köyüne geldiğini ve o gece orada kalıp ertesi günü Malanlı Şeyh Mehmed Siraç ile birlikte Reşid Ağa'nın köyüne vararak o gece de orada kalıp ertesi gün Reşid Ağa ile beraber Eğil taraflarına gitmek ve o bölgedeki beyleri de ittifak dairesine almak amacıyla hareket ederek Eğil köyüne vardıklarını, Eğil beyleri ihtiyar olduğundan ve savaş görmediklerinden bilfiil kendilerine katılmayacaklarını beyan (ettiklerini) ve yalnız kendilerinin düşünce ve maksatlarının doğruluğunu tasdik etmekle yetindiklerini ve ancak Eğil beylerinden Sadık Beyzade Mire Bey, Hamid Beyzade diğer Mire Bey ve Faik Beyzade Mehmed Bey ittifaklarını kabul ederek seksen - doksan arkadaşlarıyla kendisine katıldığını ve beraberce Osmaniye istikametine geldiklerini ve bu dediği Osmaniye kazasının Piran ağaları ve kendisiyle ittifak edip, kendisinden önce hareket eden Sadık Beyzade Mire Bey ve Kaçarzade Berniş Ağası Tevfik Ağa tarafından işgal edildiğini ve kendisi Osmaniye'de iki gece kalarak sonradan Piraliyan'a hareketinde kendisinden ayrılıp Diyarbakır'ın doğusuna giden kuvvetinin batısındaki Eğil, Piran ve Deştgevran halkından oluşan kuvvetin yanına yetişmek üzere ve batıdan yapılacak hareketi temin ve idare için Şerbeti köyüne geldiğini ve oradan Tepe, Sımaki yoluyla doğu mıntıkasındaki kuvvetlerinin yanına gittiğini ve doğu, batı kuvvetleri toplamı üç bin kadar olduğunu ve o gece Sımaki'de Diyarbakır'ın dört kapıdan saldırmak suretiyle işgal olunması ve hareketin gece alaturka saat sekizde başlaması kararlaştırılmasına rağmen bu hususta acele edilerek çatışmanın saat ikide başlayıp çeşitli silahların ateşi sabaha karşı direnişlerini parçalayınca geri çekilmeye mecbur olduklarını ve olay esnasında şehre girmeyi başaran yüz yirmi kadar arkadaş-

larının akıbetleri meçhul kaldığını ve kendisi de askerine altı gün evlerinde kalmak üzere izin vererek Karaz mıntıkasına gelip orada beş altı gün kaldığını ve izin verdiği askerler sekiz gün sonra, kendisi batı tarafındaki Tilham köyünde bulunduğu sırada tekrar yanına geldiklerini ve o sırada Lice ve Siverek yollarını tutmuşlarsa da Mardin yolu açık olduğundan oradan Hükûmet askerinin Diyarbakır'a gelmekte olduğunu ve kendileri de bu yolu tutmak üzere Dengecük, Cepar, Tolrik, Sakıri, Hacıleylek, Gözalan ve Karakilise köylerine gidip burada Siverek'ten milis askerleri ve yüz atlı nizamiye askeri geldiğini haber alarak bu cepheye üç yüz kadar mevcutlu bir kuvvet ayırıp gönderdiğini ve bunlar Hükûmet askerini mağlup edip milis Zazalardan seksen esir alarak döndüklerini ve kendisi de o sırada Çaksor köyünde bulunup esirlere vaaz ederek terhis ettiğini ve Diyarbakır'dan dışarı çıkan asker taarruza başlamış ve Aşağıtil Dağı'nı tutmuş olduklarından kendisinin askerlerinin Yukarıtil'de dayanamayıp geri çekildiklerini ve o gece taarruz için yaptıkları stoklamanın, hava muhalefeti dolayısıyla sonuçsuz kaldığını ve kuvvetlerin köylere dağılması sebebiyle kendisi de oradan çekilerek Karakilise'ye geldiğini ve o sırada emrinde üç yüz kadar askeri de vardıysa da bu mıntıkayı tanımadıklarından ve hava muhalefeti hüküm sürdüğünden ve Hükûmet askerleri tarafından şiddetli baskı görüldüğünden bu mıntıkadan direniş imkanı görülmeyerek doğuya dönmeye karar verdiklerini ve emrindeki kuvvetleri Hükûmet askerine karşı dağı tutmak maksadıyla Tilham ve Şehaban köylerine ve oradan da Deveboyun Gediği'ne göndermiş ise de Hükûmet askerlerinin silahlı muhalefeti ile ateş ve taarruzu, kendilerini hezimete uğrattığını ve sonrasında Karaz mıntıkasına çekilmiş ise de Hükûmet askeri baskıya devam ederek bu mıntıkada Tilkan aşiretiyle çatışıp ertesi günü Hükûmet askeri Tilkan köylerini ateşe verip Karaz ve Ağviran mıntıkasına geldiklerini ve kendileri de Ağviran mıntıkasından asker göndermişlerse de yine taarruza direnemeyip ge-

ri çekildiklerini ve Hükûmet askerlerini Hani'ye yaklaştığı sırada kendileri de Hani'ye yakın Kaban köyünde bulunup askere karşı cephe tutmak istemişseler de askerinin manevi kuvveti bozuk olduğundan başarılı olamayarak Hançok Dağları'na kaçmaya karar verdiklerini ve Hükûmet askerlerinin baskıya devam ederek Lice'yi işgal ettikten sonra kendilerinin bulunduğu dağa yöneldiklerini ve kendilerinin bazı cepheleri tutmuşlarsa da bir sonuç alamadıklarını, Hükûmet askerlerinin Gözil Dağı'na geldiğini ve kendilerinin bu sırada tekrar yine cephe tutmak üzere uyguladıkları bütün teşebbüslerin manevi kuvvetin bozukluğu nedeniyle verimsiz kaldığını ve artık direniş ve harekete imkan kalmadığını görerek askerinin de dağıldığından kendisinin birkaç hizmetçisiyle beraber Solahan içinden Menaşküt'e gidip orada Şeyh Abdullah, Kasım Bey, İsmail, Reşid Efendi, Kargapazarlı Mehmed Ağa, Girnosi Hacı Halid ve oğlu Molla Emin ile Kasım Bey'in biraderleri Ali, Selim ve daha isimlerini hatırlayamadığı bazıları ve hizmetçileriyle beraber bulundukları halde orada fikir alışverişi yaparak artık her taraftan asker sarmış olması suretiyle bu muhitte barınamayacaklarını anlayarak bunun için Varto istikametinden çekilip Şahpiran'dan ve Fırat'ı sonunda Muşlu Nuh Bey'in yanına sığınıp orada vaziyet ve durumu anladıktan sonra icabına göre hareket etmek üzere hareket hattını bu böylece tespit ettiklerini ve bir gece Girvas'ta ikinci gece Ceban köyünde ve oradan da Melhemlü ve Mahmahik köylerinde kalıp ertesi sabahı Melhemlü'nün ilerisindeki tepede birleşerek tekrar durumu değerlendirip Nuh Bey'in yanına gitmekten vazgeçip Varto'da Osman Nuri Paşa'ya teslim olmaya karar verdiklerini ve Abdurrahmanpaşa Köprüsü'nün önüne vardıklarında yalnız kendisinin kalbinde "Kendi kendime firar edeyim teslim olmayayım." diye bir fikir uyanmış ise de daha sonra Kasım Bey'le kardeşi Reşid razı olmayarak köprü başından Osman Paşa'ya hitaben bir mektup yazıp kendisine teslim edileceğini bildirmeleri üzerine, as-

kerlerle Çarbuhurlu milisler gelip kendilerini ve ellerinde bulundukları tüfekleri teslim alarak eşya ve hayvanlarla birlikte Çarbuhur'a sevk ettiklerini ve eşyasıyla kemer ve hurcunda mevcut ve miktarı madeni olarak dört bin beş yüz liradan ibaret olan nakidi de orada askerlerin yanında kaldığını ve oradan da Varto merkezine gelip Paşa Hazretlerinin yanına giderek teslim olduklarını ve genel harekât hakkında yalnız Melekanlı Şeyh Abdullah, Palulu Şeyh Şerif, Bingöllü Çan köylü Şeyh İbrahim, Şeyh Hasan ve emrindekilere kendisi emirler verse de diğerleri Silvanlı Şeyh Şemseddin, Siverekli Şeyh Eyüb el-Halidi, Şeyh Mehmed Reşid, Şeyh İbrahim Hazin adlı şahısların Karacadağ ve sair mıntıkada kendiliğinden hareket etmiş olduklarını ve Palulu Şeyh Şerif'in, Palu'yu işgal (edip) oradan da Harput'a giderek sonradan Dersimlilerle çatışmaya girip dönmüş olduğunu ve kendilerinin posta teşkilatı bulunmayıp haberleşmeyi gidip gelenlerle mektup göndermek suretiyle temin ettiklerini ve Hasenanlı Halid, Nuh Bey, Hasenanlı Kerem ve emrindekilerin kendisinden önce harekete başlamış olup bu sırada kendisinin hiç bir şekilde alakasının olmadığını ve oğullarından malum harekete ortak olanlar Ali Rıza, Selahaddin, Gıyaseddin olup diğerleri henüz sabi bulunduklarını ve Gıyaseddin'in teslim olmasından on beş gün önce yanına gelerek Melhemlü'deki görüşmeden sonra gelmekteler iken yolda kaybolduğunu bir daha durum ve akıbetinden haberdar olamadığını ve diğer oğulları Ali Rıza ve Selahaddin'in de Hasenanlı Halid ve Nuh Beylerin mıntıkasında bulunduklarını duyduğunu ve Ali Rıza'dan Varto'dan bir mektup almışsa da bunlar hakkında başkaca bilgisi bulunmadığını ve aldığı mektubun içeriğinde de "Şeyh Abdullah'la beraber Varto'yu işgal ettiklerinden ve Menaşkütlü Molla Mahmud'un şehit düştüğünden ve yetmiş kadar katıra binmiş efradını esir aldıklarından" bahsedildiğini ve Hınıs'a karşı gerçekleşen taarruza duyduğuna göre Hasenanlı Halid Bey'in aşireti ile Hasenanlı Kerem, Arbo, Belikan aşiretlerinden oluşan

dört yüz atlının katılarak neticede otuz kadar ölü bırakıp hezimete uğradıklarını duyduğunu ve maksatları şeriat şartlarını uygulamak ve dini yüceltmek ise de bunu herkes gibi basın aracılığıyla temin etmenin abes ve sonuçsuz kalacağını zannederek basına müracaata ilgi göstermediklerini çünkü gerek mebusların ve gerekse basının kendileriyle eğlenecek olduklarını ve gerek mebuslar, gerek Hükûmet ve basın erkanı akıllı ve büyük kısmı dindar kişiler olup bir kısmı da dinsiz olduğunu ve müracaat etmemesinin sebebinin kendisini eski kafalı ve itikatta olduğu için reddederek gerici addedecekleri düşüncesine yönelmesi (olduğunu) ve hilafetin şimdiye kadar bu memlekete faydalarını görmemiş ise de kendisinin bu bağlamdaki fikir ve maksadı yine eski hanedandan mutlak halife o değil herhangi ırk ve millete mensup olursa olsun en salih, doğru yola yakın ve en alim olan bir sülalenin şeriat hükümleri gereğince halife olmasını şeriata göre vacip gördüğünü ve halifeliğe kimin münasip olduğu hakkında hiçbir düşüncesi bulunmadığını ve kendisine yabancı Hükûmetler tarafından da bu hususa dair hiç bir şekilde telkin yapılmadığını ve şeriat hükümlerini kendilerinden daha fazla bilenler varsa da kendi fikrince bu işe pir olmak istediğini ve maksatlarının şeriat hükümlerinde yine bu vaziyette karışıklık devam eder ve Hükûmet de bunun önüne geçmek üzere tedbirler almazsa kendi aralarında dini hükümleri layık olduğu gibi uygulamak fikriyle **özerklik talep ve temin etmek** ve Hükûmetin buna da razı olmadığı takdirde **Diyarbakır'ı zapt eder etmez, gerekirse İngiliz Hükûmetine müracaat ederek Türk Hükûmetini maksatlarını temin etmek zorunda bırakmasını talep etmekten** ibaret olduğunu ve Hükûmetin şeriatı uygulamak hususunda gösterdiği ihmali yani tesettüre son verilmesi vesaire gibi durumları kısmen İstanbul'da yayımlanan Sebilürreşad gazetesinden ve bazılarını da İstanbul'a gidip gelen Erzurum ve Hınıs tüccarlarından işittiğini ve **ihtilal fikri ise medreselerin vesairenin kapatılması esnasında niyetinden bazı de-**

fa geçtiğini ve Cibranlı albaylıktan emekli Halid Bey'in kayın-biraderi ve teyze çocuğu olup Şeyh Abdullah Efendi'nin de hem dayısı hem de hemşiresinin oğlu ve aynı zamanda kendisinin damadı olduğunu ve kendisi Girvas cephesinin alınması için emir verdikten sonra Varto işgal edilerek bir takım esirler getirildiğini, getirildiklerini Lice'de gördüğü bahsedilen esirlerin Lice ve civarı halkından olduklarından durumu bunlardan haber aldığını ve sandığına göre bunlar (kendisine) bağlı olmasalardı Varto'dan Şeyh Abdullah'la beraber çıkmamaları gerekeceğini ve kendisi malum gazetelerden hiç birisine abone olmayıp yalnız kardeşi Hınıs Müftüsü Bahaeddin Efendi, Sebilürreşad gazetesine abone olduğundan adı geçen gazeteyi bazen biraderinden ve bazı kere de memurlardan alıp okuduğunu ve bazı mebuslar halifeliğin yerinde bırakılması hakkında makaleler yazmış olduklarından bunları okuduğunu ve Erzurum'dan tüccar Ali Muruni ve oğlu Süleyman Efendi ve Şuşarlı Mehmed Nuri ve Erzurum'da oturan Bitlisli tüccar Seyfeddin adındaki şahısları İstanbul'a gidip geldiklerinden tesettür vesairenin kaldırılmasına ait haberleri de bunlardan işittiğini fakat bunu bahsettiği şahıslardan hangisinin söylediğini anımsamadığını ve Genç Savcısı Mehmed Hamdi Bey'in fikirlerine muhalif ve fakat güzel bir adam olduğunu ve buna para vermediklerini ve Hasan Fahri Ağazade Kadri, Mahmud Kahyazade Yusuf Avni imzalı ve Yunan'ın savaş ilanından, Meclis'teki farklı düşüncelerden ve Mehmed Baba'ya silah vermesi hakkındaki emirden bahseden 20 Mart 1925 tarihli mektuptaki imza sahiplerinden Kadri ve Yusuf Efendiler'in Bakırmadenli ve fikirlerine bağlı ve (kendisiyle) uzlaşan şahıslar olduğunu ve Mehmed Baba'nın da Maden'in Barmaz kasabasının Tepecik köyünden olup bunun da kendileriyle hemfikir olduğunu ve bu şahısların önce haber talep ettiklerinden adı geçen mektubu cevabî olarak göndermiş olduğunu ve Meclis'teki anlaşmazlığı kendisi esasen işitmiş olduğundan; böyle bir isyanla Hükûmete başka bir taraftan savaş

ilan edilerek meşgul edilmesini ve Meclis'te farklı görüşlerin çoğalarak tam icraat yapamamasını elbette başarılı olmaları adına fırsat sayarak istediklerini ve yine evrakları arasındaki 7 Mart 1925 tarih ve Şeyh Ahmedzade Hasan, Valirli Mehmed Sadık, Gençli Yusuf Hasan imzalı mektupta ismi geçen Göynüklü Halid Beyzade Kamil Bey, kendisinin yanında yer almadığını fakat Sağnis ve Karabaş cephelerinde silahlı olarak çalıştığını, yine 20 Mart 1925 tarihli Şeyh Ali'ye hitaben yazdığı Şeyh Abdullah imzalı mektubun da kendisine ait olmadığından içeriği hakkında bilgisi bulunmadığını ve yine 16 Mart 1925 Genç İnzibat Memuru Hasan Fehmi imzalı mektupta isimleri söz konusu olan şahıslardan Hasan Efendi'nin Genç'in Modan köyünden; Tahir Efendi'nin ise Valinin kâtibi olup Lice halkından olduğunu ve Şeyh İbrahim Efendi'nin de Bingöllü Çan köyünden Şeyh Ahmed Efendi'nin torunu ve Bingöl Müftüsü olduğunu ve her iki müftünün kendileriyle hemfikir oldukları sanılıyorsa da Kâtip Tahir Efendi'nin fikrini kesin olarak bilemeyeceğini; yine müsvedde halinde Arapça yazdığı mektupta bahsettiği "Tesettür ve kadınların yabancılarla dans etmesi" hususunu Sebilürreşad'da okuduğunu ve hatta şöyle bir sütun gördüğünü bunda "Macar gençleri İstanbul'a gelmişler, bir otelde İslam kadınlarıyla dans etmişler, bu sırada kavga da meydana gelmiş" olduğunu yazmış ve yine Sebilürreşad'da İzmid Yazarı Kılıçzade Ali tarafından yazılan bir makalede, yazarın Peygamber'e dil uzattığını ve Hasan Fehmi Efendi adında bir müftü tarafından da kafalarında bu hususta dolayı bir dava oluştuğunu okuduğunu ve yine 9 Şubat 1925 tarih ve Salih imzalı mektuptaki şahıslardan Salih'in Hani kasabası beylerinden ve Reşid'in ise Tirikan aşireti ağalarından olduğunu ve yine imzasız ve tarihsiz diğer mektupta, top işleteceğinden bahsolunan Nezir Çavuş adlı şahsın da Bingöllü Kürik köyünden olup 3 Mart 1925 tarihli mektubun altında imzası bulunan Lice'nin Müminağa Mahallesi'nden Hacı Bayram adlı şahsı tanımazsa da bunun sö-

zünün çok güçlü olmadığını duyduğunu ve 17 Mart 1925 tarihli diğer mektubun altında "mücahitlerin hizmetkârı biraderiniz Abdurrahim" imzasının sahibi kendisinin kardeşi olup Piran'da yaşadığını ve söz konusu mektupta isimleri geçen aşiretler vesaire kişilerin de Hükûmet taraftarı olduğunu beyanla çeşitli noktalara dair adları söylenen kişileri aşağıdaki gibi müdafaa ettiği 13 Mart 1925 tarihli mektubun altında imzası bulunan Kelhaslı Şeyh Mustafa Efendizade Hüseyin, Şeyh Şerif'in kardeşinin çocuğudur. Kendilerini ve keza isimleri geçen Birecikli Mehmed ile Zeman köylü Molla Hüsnü'yü tanımıyorum. 7 Mart 1925 tarihli mektubun altında imzaları bulunanlardan Mehmed Mehdi benim kardeşimdir. Lice'nin Serdi köyünde oturur. Faris Ağazade Sabir de Genç'in Botyan köyündendir. Ve Ömer Ağa torunu Hatib de Genç'in Tavsala aşiretindendir. Hafızzade Salim'i tanımıyorum. Bu adamlar benim müttefiklerimdir. Ve beraberce çalışmışız. İzol'un Rumiyan köyünden Tilhumlu Şerif Ağazade Zülfikar tarafından kendisine mektup yazılan Şeyh Abdurrahim benim kardeşimdir. Önceden de söylediğim üzere Piran'da oturur. Mektubun nereden elime geçtiğini anımsamıyorum. İmza sahibi Ergani yani Osmaniye kazasının Tilhumlu köyünden Şerif Ağazade Zülfikar olup bu adı geçen de müttefikimizdir. Şeyh Eyüb kendisi Siverek'te oturmakta ve Bozan Bey de Siverek köylerindense de halen Urfa'nın Siverek'e yakın olan bir mahalinden aldığı köyde ikamet etmektedir. Ve Timur Ağa, İzol Ağasıdır. Bunlar bizimle hemfikirdirler. 28 Şubat 1925 tarihli Şeyh İbrahim'den gelen telgraflarda isimleri geçenlerden Şeyh Abdullah, Çan köyünden ve ismini önceden söylediğim Şeyh İbrahim'in biraderidir. Yaşadığı yer de Kiğı'nın Dimlek köyüdür. Bizimle hemfikirdir. Tayyib Efendi de Bingöllü Çevlik kasabasından İsmail Efendi'nin oğludur. Önceden bizimle hemfikirdi. Sonradan fikir değiştirdi bu adam Bingöllü Fahran kasabasının müdürüdür. 9 Mart 1925 tarihli ve Genç İnzibat Memuru Hasan Efendi imzalı mektupta isimleri

geçen şahıslardan doktorun ismini bilmiyorum. Fakat Genç Hükûmet tabibidir ve kendisi de Diyarbakırlıdır. Bizimle uzlaştığını bilmiyorum. Fakat görevine bakıyordu, yarı maaş alıyordu. Ve Kâtip Tahir, Vilayet Yazıcısıdır. İnzibat Memurumuza kâtiplik ediyor ve yarı maaş alıyordu. Yalnız bu ikisine maaş veriliyordu. Fikrini iyice bilemem. Ali Avni ve Mihri de Kürt'tür. Jandarma subayıdırlar ve bize muhaliftirler. Kâtip Fehmi Efendi de benim kâtibimdi. Liceli Bilal Efendi'nin oğludur. Bu Fehmi Efendi de bizim müttefikimizdir. Fakih Hasan oğlu Abdülmecid'i bilmiyorum. Liceli, pederinin ismini bilemediğim Molla Mustafa da bizimle ittifak yapmıştır. Ve Palu'nun Ohi ağalarından Necip Ağa bizim muhalifimizdir. Ve Karaşeyh köyünden Genç imamlığında bulunan Molla Hasan hiçbir akide sahibi değildi. Hacı Ahmed oğlu Tahir Ağa ve Fettah oğlu Galib Ağa her ikisi de Licelidirler. Tahir Ağa müttefikimizdir. Galip Ağa biraz şüpheli olmak üzere bizimle beraber savaşa katılıyordu. Muş Vilayetine hitap eden beyannâme hakkında bilgi sahibi değilim. Yalnız altı madde hakkında önceden söylediğim üzere Hükûmetten şeriata uygun hareket etmesini istiyorduk. Fakat bu kağıt nereden geldi ve kimin yazısıdır anımsamıyorum. 21 Mart 1925 tarihli mektubun altında imzası bulunan Maden'de oturan Piranlı Reşidzade Mahmud Hamdi bizim müttefikimizdir. Bakırmaden'e mensup Berniş ağalarından Kaçar oğlu Tevfik'tir. Yine 15 Mart 1925 tarihli iki mektupla 12 Mart 1925 tarihli ve Şeyh İbrahim ile Ali Rıza imzalı mektuplarda adı geçen kişilerden Karkarutlu Bahri ile kardeşi Kamil Varto kazasının Karkarut köyündendirler. Elazığ'ın istilasında bunlar daha önce oradaydılar. Bingöllü Sığı köyüne gelmişlerdir. Bir at ile tüfeklerini bizim müttefikler almışlar, durumu bana yazdılar ve sonra vesika ile bırakılmalarını cevaben yazdım. Varto o sırada işgal olmadığı için mahallerine bırakmıyorlardı. Bunların durumlarına vakıf değilim. Şubat 1925 tarihli ve oğlum Ali Rıza'nın imzasını taşıyan mektupta bahsedilen Kodi

oğlu Ahmed, Cibranlı albaylıktan emekli Halid Bey'in biraderidir. Halid Bey oğlu Kamil Bey de Oğnut'un Tokliyan ve Kanireş köyündendir. Sofi Mehmed Sersani de Hınıs'ın Yeniköy'ündendir. Ahmed Ağa'yı bilmiyorum. Seyda Molla Ali'nin torunu ikidir. Hangisi olduğunu bilmiyorum. Birisi Kasım diğeri Abdullah adlarındadır. Bulanık'ın Evriz ve Belikan köyündendir. Hepsi de bizim fikrimizdedirler. 3 Mart 1925 tarihli ve Şeyh Kasımzade Mehmed Eyüb el-Halidi Nakşibendi imzalı mektup sahibi de Siverek'te oturan ve bizim müttefikimizdir. Arduşinli Mahmud Bey, Arduşin müdürüdür ve Genç beylerindendir ve bize muhaliftir. Ve tarihsiz Şeyh İbrahim imzalı mektupta söz konusu Saruhanlı Hacı Hüseyin oğlu Resul ve Hor köylü Şerif de Palulu olup bizim müttefikimizdirler. Ve 5 Mart 1925 tarihli mektuptaki Şeyhzade Abdullah ve Palulu Ali Rıza imzalarının sahiplerinden Abdullah, Çanlı Şeyh İbrahim'in kardeşi olduğunu zannediyorum. Diğeri Ali Rıza da kendisi Palu kasabasında yaşayan bir sofi ve müttefiklerimizdir. 27 Şubat 1925 tarihli mektupta adları yazan şahıslardan Şeyh Mehmed Baba, Maden'in Barmaz kasabasının Tepecik köyünde yaşayan Kadirî şeyhlerindendir. Harput ilçesine bağlı Vartinik köyünden Babazade Bahaeddin Bey'dir. Palu kazasının Tolu köyünden Ali Ağazade Hasan Ağadır. Diğeri Tolu köyünden Mehmed Ağazade Hasan Ağa olup hepsinin müttefikimiz olduğunu zannediyorum. Yine imzasız ve tarihsiz Melekan'da İsmail Bey'e hitaben yazılmış mektubun içeriğinde adı geçen İsmail Bey Karkarutludur. Halid Bey, Cibranlı albaylıktan emekli İsmail Bey'in kardeşinin oğludur. Hacı Musa Bey de Muş'un Huyut kasabasından Mirza Beyoğlu Hacı Musa Bey'dir. Yusuf Ziya Efendi de Bitlis eski mebusudur. Arçuvanklı Mustafa'yı tanımam. Selim Bey, Cibranlı Halid Bey'in biraderidir. Ahmed Bey de Halid Bey'in kardeşidir. Ve Kulabi oğlu Gülabi de Kalecik köylüdür. Sadi de Oğnut'un Azizan köyünden Talha'nın oğludur. Tamamı bizim müttefikimizdirler. Ve keza ismi geçen

Kaymakam Osman ve Yazışma Kâtibi Hamdi, Zabıta Memuru Ali, Takım Komutanı Harun, hepsi Osmaniye'nin yerlisidirler ve bunlar müttefikimiz olup tarafımızdan tayin edilmişlerdir. Biraderlerimden Şeyh Bahaeddin, Hınıs kazası müftüsüdür ve muhaliftir. Ziyaeddin yine Hınıs'tadır. Fikrini bilmiyorum. Abdurrahim, Piran'da ikamet eder ve müttefikimdir. Mehmed Mehdi, Serdi köyündedir. O da benim fikrimdedir. Şeyh Tahir de Serdi köyündedir. Fikrinde tereddütlüdür. Bu şeyhler Diyarbakır'ın Tirikan aşiretine mensup Tirmil köylü şeyh Hasan oğulları İsmail ve Abdüllatif'tirler. Onlar da benim fikrimdedirler. Yusuf Ziya Bey'le ihtilal fikrime dair konuşmamışım. Fakat Halid Bey'le hilafet ve şeriat meselesini konuşur ve müzakere ederdik, dediği yazılı.

Şeyh Said'in İddia Makamınca yazıya geçirilen ifadesi

(21 Mayıs 1925 tarihinde İstiklal Mahkemesi Savcılığı tarafından alınan ifade)

Ve İddia Makamınca 21 Mayıs 1925 tarihinde düzenlenen ifadesinde aynen:

Şeyh Abdullah Efendi, Muş'la Menaşkût'ün arasında Girvas Gediği vardır, oradaydı. O cephenin komutanıydı. Emrinde zannederim iki yüz iki yüz elli askeri vardı. Bu askeri kendisi tek başına toplamıştı. Ben buradaydım. Onların durumundan çok haberdar değildim. Çünkü ben Diyarbakır civarındaydım. Bize, çeşitli reislerin büyük kısmı mektup vesairelerle haber verirlerdi. Ancak Şeyh Abdullah'ın bulunduğu mahal uzaktı. Hareketin genel idaresi rastgele, nasıl denk gelirse öyle yapılırdı. Kasım Bey'in bize ne zaman katıldığını ben bilmem. Onu Şeyh Abdullah bilir. Ben Genç'ten Menaşkût'e gittim. Kasım Bey orada Şeyh Abdullah'ın yanındaydı. Beş gece bir arada kaldık. Menaşkût'e gittiğimde Şeyh Abdullah, Kasım Bey, İsmail Ağa

(Bey), Hatozade Reşid ve Mehmed vardı. Diyarbakırlı Şeyh İsmail ile kardeşi Abdüllatif, bize dönüşte Kahkik köyünde gelip katıldılar. Geri dönüşten önce Diyarbakır civarı sınırına geldiğimde kendileri de bize katıldılar. Yalnızdılar. Bazı yerlere kışkırtmaya ve fikir aşılamaya giderlerdi. Bazı kereler de emrindekilerle iş görürlerdi. Hani'nin ilk defa işgal zamanına gelince; Hınıs'tan Bingöl'e geldim. Oradan Genç'e uğradım. Vali ile görüştüm. Lice'ye uğradım. Lice'ye uğramaya niyetim yoktu. Kader oraya da götürdü. Serdi'ye geldim. Serdi'den Palu'ya geçmek niyetindeydim. Hanili Salih Bey'in yirmi beş atlıyla beni ziyarete geldiğini haber verdiler. Bekledim, görüştüm. Daveti üzerine Hani'ye gittik. O gece orada kaldım. Sabahısı Şeyh Fettah'ın tekkesinde Salih Bey'le amcazadesi Hamdi Bey'i barıştırdım. O sırada Piran'dan on atlı geldi. Piyadeleri de yolda yorulmuş kalmışlar. Bunlar beni Piran'a davet ediyorlardı. Piran'da Rus göçünde üç sene durduğum için oralılar beni tanıyorlar. Onun için Piran'a gittim ve olay da orada oldu. Hani'de Hamdi ve Salih Beyleri barıştırdığım sırada dinî hareket vesaire gibi hiçbir şey konuşulmadı. Varto'ya ben gitmedim. Orayı Şeyh Abdullah işgal etmiştir. Genç'in işgal biçimine gelince; Piran'dan ben Genç civarına gittiğimde o civarda fitne çıkmıştı. Ben giderken Kahkik'te bir gece kalmıştım. Ertesi gece duydum ki ahali Genç'e baskın vermiş. Bu ahalinin başında Aliyanlı Mustafa ve Derviş Ağa'nın oğlu varmış. Fakat köyün içine girmemişler. Ertesi günü baktım ki her taraftan Genç'e gidiyorlar. Sordum. Genç'e gittiklerini öğrendim. Dönünüz dedim, dinlemediler. Biz de Kupar'a kadar gittik. Orada iken Valirli Hacı Sadık ve Modanlı Molla Hasan geldiler ve bana *"Sen gel, yoksa Kürtler ve aşiretler yağma ediyor. Yalnız banka sandığı kalmış, sen de gelmezsen onu da talan ederler."* (dediler). Gece yarısı kalkıp gittik ve memuru bulduk. Beraberce Yusuf Ağa'nın odasına götürdük ve Molla Hasan güvenilir bir adam olduğu için ona mühürlettim ve teslim ettim. Sabahısı saydılar. Zannımca

dört bin lira kadar vardı. Hatta banka memuru kefalet akçesini kasaya koyduğunu iddia etti. Müftüye şeriat ettirdim. Şahitler dinlenildi. Onu çıkartıp verdik. Yine mühürletip Molla Hasan'a teslim ettik. Molla Hasan'a, sen dindar bir adamsın buradaki memurlara ve işlere bakasın diye tembih de ettim. Fakih Hasan'ın yanında kâtip olarak valinin kâtibi Liceli Tahir Efendi vardı. Fakih Hasan'ı geri çekildiğimiz zaman çağırmıştım. O da geldi. Fakat bizimle iki gece kaldı. Biz de geri çekiliyorduk. Genç'i terk ettik. Biz ayrıdık. Ona, "*Sen ne yapacaksın, ben Menaşkiit'e doğru gideceğim.*" dedim. O da bana *"Ben teslim olacağım."* dedi. Ben de *"En uygun odur."* dedimdi. Menaşkût'e gittiğimde fikrimiz Suluk (Muş) Köprüsü'nden geçip Nuh Bey'in yanına gitmekti. Yahut Varto'dan Murad'ı geçip Hasenanlı Halid Bey'in yanına gitmeyi düşünüyorduk. Kasım Bey de görünürde öyle söylüyordu. Fakat aslında Osman Nuri Paşa'ya mektup yazdığını ve ailesini gönderdiğini sonra kendisinden duymuştum. Bir defa da Muş tarafına gitmeye teşebbüs etmiştik. Karabegan köyüne kadar gittik. Bize kılavuz bulacak olan Mehmed Bey gelmedi. Yağmur vardı. Zaman geçti. Gündüz de oldu. Girvas'a döndük. Yağmur çok yağdı. Çamur pek çoktu. O gece Girvas'ta kaldık. Sabahısı Ceban'a gittik. Ancak ertesi sabah Ceban'a ulaştık. Oradan da gece yürüdük. Çarburuh tarafına vardık. Asker vardı. Lolan tarafından da görüldük. Onlar ki Kızılbaş'tır. Hükûmete çete yazılmışlardı. Bize arkadan silah sıktılar. Biz ilerledik. Onlar da çok takip etmediler. O gece İspahiyan köyünde kaldık. Halkı kaçmıştı. O gece tekrar kalktık, Melhemlü'ye gittik. Melhemlü, Şeyh Ahmed Asmahi'nin köyüdür. O köyün karşısındaki tepede gündüzü geçirdik. O tepede teslim olma durumu ortaya çıktı. Şeyh Abdullah, *"Ben teslim olurum, ben yapamam."* dedi. Kasım Bey de teslim olmak fikrindeydi. Ben önce *"Teslim olmam."* dedim ve sonrasında ben de *"Teslim olurum."* dedim. Bu niyet üzerine kalktık. Akşam namazını kılıp Varto üzerine yürüdük ki oradan altı saat

uzaktır. Yolda karanlıkta birbirimizi kaybettik. Ben Abdurrahmanpaşa Köprüsü'ne geldim ki henüz şafak ağarmamıştı. Orada kalbime bir şey doğdu ki gidip teslim olmayayım. Gerçi her taraf da askerle tutulmuştu. Orada Kasım Bey bana ulaştı. Bu fikrimi anlayınca bana, *"Efendi olmaz, ben Osman Paşa'ya mektup yazdım ki müfreze göndersin, gelip bizi teslim alsın."* Ben ona *"Askerler beni öldürsün."* diyordum. O bana *"Olmaz."* diyordu ve beni teslime ikna ediyordu ve bana, *"Olur ki affederler. Ya sürgün ederler. Belki kurtuluş yolu bulunur. Bu yolda ise beş dakika geçmeden telef olursun. Nerede ise telef olursun. Müfreze gelir ateş eder."* diyordu. Beni kandırdı. Döndük müfrezeler geldi. Bizi ilk bulanlar Çarburuh askerleriydi. Çarburuh'a döndürdüler. Bizi orada bir odaya indirdiler. O sırada bizi Paşa telefona istedi, görüşüldü. Piran'daki Bahri'nin ne olduğunu bilmiyorum. Nebi, Melhemlü Dağı'na varmadan kaçtı gitti. Kendisi Hınıslıdır. Üç dört sene önce Erzurum'da görmüştüm. Bir defa da Madrak'ta Selim Bey'de görmüştüm. Ne iş yapar bilmem. Ben gelirken Menaşküt'te bana katıldı. Esası çiftçiyse de hırsızlık ve eşkıyalık da yapar. Diyarbakır'a saldırırken emrinde kaç bin kişi vardı bilemem, Allah bilir. Benim haberim yok. Ben o gece Samahi'deydim. Dört bin, dört bin beş yüz belki beş bin asker olur. Allah bilir. Bu askerleri, ben Samahi'de iken burada idare için Hanili Salih Bey vardı. Mustafa Bey, Şeyh İsmail, Abdüllatif, Gimoslu Hacı Selim de varsa da kesin bilmiyorum. Çünkü Mehmedyan çatışmasında bulunduysa da sonra buraya gelip gelmediğini bilemem. Bizim askerlerden o gece Diyarbakır'a girenlerin seksen ila yüz kırk arasında (olduğu) söyleniyor. Elimizde top varsa da kullanan yoktu. Yoksa esasen tüfeğimiz de cephanemiz de eksikti. Fakat içeriden de bize taraftar çıkar ümidiyle bu saldırı fikri ileri sürüldü ve yüründü. Yoksa bence de imkânsız görünüyordu. İçeriden taraftar çıkacağını Salih Bey söylemişti. Daha kim söyledi bilmiyorum. Ben Diyarbakır halkını tanımıyorum. Ancak aklıma

geldiğine göre Salih Bey *"Cemilpaşazadeler, Doktor Fuad şeriata taraftardırlar."* demişti. Bir de Nakib Bekir Bey'in de şeriata meyilli olduğunu söylemişti. Diyarbakır'ı aldıktan sonra Hükûmetle haberleşecek ve şeriatı isteyecek ve kabulü hâlinde (Hükûmete) bağlı kalacaktık. Allah'ın kaderi bu tarafa düşürdü. Oğlum Ali Rıza İstanbul'da Kürtlere misafir olmuş. Reşid adında bir amelebaşının yanında kalmış, otele gitmemiş. Başka kimselere misafir olduğunu duymamışım. Yalnız Seyyid Abdülkadir'in ziyaretine giderek görüştüğünü söyledi. Diyarbakır'ı aldıktan sonra Cizre üzerinden İngilizlerle temas edeceğime ve yardım sağlayacağıma dair emrim altındakiler arasında geçmiş bir sözden ve böyle bir şeyden haberim yoktur. Bilsem söylerim. Fakat kimseye iftira etmem ve yalan söylemem. Şeyh Şerif'i önce Gazik cephesi komutanı yapmıştım. Sonra bazıları söylediler ki *"Gazik'le iş bitmez, bu işi yaymak lazımdır."* Biz de emir verdik. Palu'ya ve Allah yardım ederse Harput'a doğru gitmesini yazdık. Bana bu teklifi Genç'te söylediler. Kimin ağzından çıktı bilmiyorum. O zaman Salih Bey içimizde değildi. Lakin Genç'te olanlar emrimdeydi. Lakin kimin ağzından çıktığını bilemem. Tepe'de iken teslim (olmamız) fikrini bize söyleyenler Kasım Bey'le Şeyh Abdullah'tır. Ben, Lice'de esir bulunan Süvari Kaymakamı Cemil Bey'e, Mürsel Paşa'ya hitaben bir mektup yazdırdım ve bunda maksadımın şeriat olduğunu, el birliğiyle bu dinin yükselmesi için çalışmak gerektiğini yazdım. Fakat vardı varmadı bilmiyorum. Şeyh Şemseddin'i tanımam. Fakat bu mesele çıkınca ona da bir mektup yazdım. Ve onun da ayaklanmasını istedim. Ondan da olumlu cevap geldi. Diyarbakır'ı alıp Hükûmetle haberleşecektik. Ankara'nın taleplerimizden bazılarını kabul edeceklerini ümit (ediyordum) ve bazılarını da bahanelerle kabul etmeyeceklerini tahmin ediyordum. Mesela medreseleri açmalarını ümit ediyordum. Mutlak surette reddettikleri hâlde ya bağımsızlığımızı sağlardık veyahut göç eder Şam'a, Halep'e bir yere çekilir giderdik. Hınıs'taydım. Bir gün

duydum ki Halid Bey'i darağacına çekmişler. Bir gün de Hacı Musa Bey'in hapsedildiğini duydum. Ondan önce de Yusuf Ziya Bey'i hapsetmişlerdi. Hasenanlı Halid Bey'i de tutmaya gelmişlerdi. Başka bir şey bilmiyorum. Başka bir diyeceğim yoktur. Benim maksadım bu dine hizmet etmekti. Bu çeşit niyetimde yoktu. Allah Teâlanın kaderi beni bu duruma düşürdü. **Başarılı da olamadık ve şimdi anladığıma göre başarılı da olsaydık bu ahali ile bir şey olamazdı. Bu bir cinnetti. Çünkü bu halktan sıdkım sıyrıldı.** Şeriata razı olan ahali kalmamıştır, dediğinden ibaret ve yine İddia Makamınca görülen lüzum üzerine kendisine okunan 25/26 Mart 1925 tarihli ve Liceli Müftüzade Said Efendi ve Hakkı Bey'e hitaben yazılan mektupta **"Türkler ve düşmanlar"** tabirleri hakkında yapılan açıklamaya ve kendisi, din ve şeriat adı altında ayaklandığı hâlde "Kürt ve Türk" diye ayrım yapması ve Türkleri düşman diye vasfetmesinin bu işin din meselesi olmadığını ve buna ne diyeceğine dair sorulan sorulara karşı *"Bu mektubun altındaki imza benim, fakat yazısı kâtibim Liceli Bilal Efendi oğlu Fehmi Efendi'ye aittir."* cevabını verdiğini ve önceden geçen ifadesinde, herkesin rastgele emir verdiğini bildirmesine rağmen bu mektuptaki ifadeler ve askerî terimlerle emirler vermesi arasındaki tutarsızlığın açıklanmasına karşı da *"Bunda da kâtip Fehmi Efendi'nin yazısıdır."* dediğini anlattığı görüldü.

Başkan Bey (Şeyh Said'e)**:** İddia makamı size bazı seyler soracak, dikkat ediniz.

Savcı Süreyya Beyefendi: Varto'dan Piran'a mı gittiniz?

Cevap: Varto'dan Piran'a gitmedim. Piran'a gittikten sonra Varto'ya gittim.

Süreyya Bey: İsyan etmeden önce?

Cevap: İsyan etmeden önce Bingöl'den Piran'a geldik.

Süreyya Bey: Lice'ye ne zaman gittin, Hani'ye ne zaman gittin?

Cevap: Lice'ye Bingöl'den geldim. Lice'de iki gece kaldım. Hani'ye, sonra da Piran'a gittim.

Süreyya Bey: Salih Bey seni yirmi beş atlı ile karşılamaya geldiği zaman neredeydin?

Cevap: Serdi'deydim. Hani'ye gitmeye niyetim yoktu.

Süreyya Bey: O bölgeden de on atlı ve silahlı kimseler sizi davete geliyorlardı, değil mi?

Cevap: Silahlarını görmedim. Lakin benimle de on silahlı adam vardı.

Süreyya Bey: Seni karşılamaya gelenlerin silahları yok muydu?

Cevap: Bazılarında vardı. Çoğunda yoktu.

Süreyya Bey: Piran'a, Varto'ya ziyaret maksadıyla gidiyorsun. Sen uğramadan seni duyanlar yollarda karşılamaya çıkıyorlar, seni köylerine davet ediyorlar. Bunun sebebi nedir?

Cevap: Bilmem, bazen sebep var. Bazıları dedelerime bağlı müritlerdi. Bazıları da misafirperverlik için yaptılar belki.

Süreyya Bey: Nereye gideceği belli olmayan bir kimseye karşı bu atlarla, silahlarla karşılamaya gelinir mi? Buradan her-

hangi bir şeyh çıksa onun da müritleri böyle karşılamaya gelir mi?

Cevap: Bu memlekette gelirler. Piran'a ben her gittiğimde iki üç yüz kişi karşılamaya gelir.

Süreyya Bey: Salih Bey'le eskiden muhabbetiniz var mıydı? Onun için mi geldi?

Cevap: Salih Bey'le eskiden tanışırım. Zannederim onun için karşılamaya geldi.

Süreyya Bey: Hani'ye adam göndermeden Mustafa Bey, Salih Bey içeriden Hani'yi işgal etti, dediniz. Böyle midir?

Cevap: Kim işgal etti bilmem. Ben orada değildim.

Süreyya Bey: Hani'yi işgal için dışarıdan gelmiş bir kuvvet var mıdır?

Cevap: Dışarıdan köylüler gelmiş, işgal etmiş diye duydum.

Süreyya Bey: Genç ne zaman işgal edildi? Siz asker mi sevk ettiniz? Siz neredeydiniz ve Genç'in işgali için emir verdiniz mi?

Cevap: Genç işgalinde Çömeeni'deydim. Fakat işgal emri vermemiştim.

Süreyya Bey: Genç'in işgaline siz emir vermediğiniz hâlde bir kuvvet çıkıp işgal ediyor. Şeyh Efendi'nin Piran'da bir olayı oluyor değil mi? Peki, siz Diyarbakır'ın, Hani'nin işgali için emir verdiniz mi?

Cevap: Verdim. Kahkik'ten mesela Şeyh Abdullah'a, Şeyh Şerif'e, Şeyh Hasan'a emirler verdim. Genç'i ahali işgal etti.

Süreyya Bey: Hani'yi kim işgal etti?

Cevap: Hani'yi de ahali işgal etti.

Süreyya Bey: Ya ahali bunu düşünmüş, size haber vermişler veyahut sizden emir almadan işgal ettiler. Bundan anlaşılır ki olay (önceden) kararlaştırılmıştır.

Cevap: Bilmiyorum. Yalnız Piran olayıyla bu patladı. Ben de içindeydim. Sonra başına geçtim.

Süreyya Bey: Niçin bu olay Hani'nin, Diyarbakır'ın işgaline sebep oluyor da Sivas'ta bir kasabanın işgaline sebep olmuyor?

Cevap: Hani için ne emir verdim ne mektup yazdım. Hiçbir şey.

Süreyya Bey: Demek ki önceden tasarlanmış bir şeydir?

Cevap: Allah Teâla'nın emriyle her yerde birden patladı. Biz de kaçmadık, inkâr etmiyorum. Patladıktan sonra elimden geldiği kadar çalıştım.

Süreyya Bey: Sizin emriniz olmadan Hani işgal edilirse siz ne zannedersiniz?

Cevap: Ben yazmadım. Adam göndermedim ve bilmiyorum.

Süreyya Bey: Bu bir tertip sonucu değil midir? Size yakın ihtimal gelmez mi?

Cevap: Hayır, tertip sonucu olamaz.

Süreyya Bey: Diyarbakır'a taarruzu kararlaştırdıktan sonra birinci taarruzu yaptınız, başarılı olamadınız, çekildiniz. Kaç kişi surun içine girdi sizden?

Cevap: Bizden, duyduğumuza nazaran seksen ila yüz kişi girmiş içeri.

Süreyya Bey: Ne kadar öldü sizden? Kurtulanlar ne oldu?

Cevap: Altmış iki kişi ölmüş. Kurtulanlar geldiler. Aşiretlerine katılmışlar.

Süreyya Bey: Girenler ne oldu?

Cevap: Yaralı mı, ölü mü, esir mi bilmiyorum.

Süreyya Bey: Bu haberleri nereden anladınız?

Cevap: Bu haberleri kurtulanlardan anladık.

Süreyya Bey: Başka ne haber getirdi size bunlar?

Cevap: Başka haber getirmediler. Yalnız *"Ateş yağdırdılar biz de kaçtık."* dediler.

Süreyya Bey: İkinci defa Diyarbakır'a taarruza hazırlandınız. Kaç gün sonraydı bu hazırlık?

Cevap: İkinci bir taarruz için on beş gün sonra bir hazırlık yapmıştık.

Süreyya Bey: Diyarbakır sur olduğundan ve içerisinde top tüfek bulunduğundan ben bu işe taraftar değildim. Israr üzerine taarruz ettim, dediniz. Birinci defa taarruz ettiniz, başınızı vurdunuz. İkinci defa taarruza hazırlanmanızdaki ve Mardin tarafına gitmekteki maksadınız neydi?

Cevap: Asıl maksadım ikinci kez taarruz etmek değildi. Mardin yolunu tutmaktı. Kuşatmaktı.

Süreyya Bey: Bu kararı kimlerle beraber verdiniz?

Cevap: Bu kararı verirken ben vardım ve tanımadığım birçok adamlar vardı.

Süreyya Bey: Kimdi? İsimlerini söyleyiniz?

Cevap: Diyarbakır ağalarını tanımam. Salih Bey, Mustafa Bey, Tilalo vardı. Mağlup olunca bu tarafa geçtik. Son defada batı tarafındaydık.

Süreyya Bey: Türkan, Lice, Hani ağalarıyla görüşüp fikir danıştığınızı söylediniz. Bunları görmeden mi danıştınız? Kimdi, isimlerini söyleyiniz?

Cevap: Benimle beraber olanlardı. Biz, iki Eğin beyleri, Türkanlılardan Reşid Ağa, Fettah Kahya, Mehmed Ağa vardı. Hani'den Salih ve Mustafa Beyler de bu tarafı güçlendiriyorlardı.

Süreyya Bey: Salih ve Mustafa Beyler bu konudaki düşünce ve tedbirlerini söylemediler mi?

Cevap: Zannederim onların haberi var. Fakat aklıma gelmiyor.

Süreyya Bey: Molla Yusuf'un ismi nereden hatırında kalıyor? Bu tanınmış bir adam değildir.

Cevap: Bizim defter, kitap yok ki kaydedelim. Molla Yusuf'un şahsını da tanımıyorum. Sen dedin. Senin ağzından söyledim.

Süreyya Bey: Hacı Musa Bey'i tanır mısın?

Cevap: Hacı Musa Bey'i Medine-i Münevvere'de gördüm. Yirmi iki sene önceydi.

Süreyya Bey: Haberleşmeniz, konuşmanız filan yok muydu?

Cevap: Ne yazışma ne haberleşme, hiçbir şey görüşmedim.

Süreyya Bey: Hasenanlı Halid Bey?

Cevap: Halid Bey'le de haberleşmem yoktur. Yakındır.

Süreyya Bey: Cibranlı Halid Bey. Bununla tanışır mısın?

Cevap: Cibranlı Halid Bey'le tanışırım.

Süreyya Bey: Hasenanlı Halid Bey'le de tanışır mısın? Ondan sonra görüşmedin mi?

Cevap: Hasenanlı Halid Bey'i de gördüm. Ondan sonra hiç görüşmedim. Bir kere kısa bir müddet gördüm. Elimi öptü gitti. Ben, harem tarafındaydım.

Süreyya Bey: Göbey kimdir? Niçin gelmişti?

Cevap: Göbey, Bulanık'tan Hınıs'a gelmişti. Mahsül getirmişti.

Süreyya Bey: Kaç gün kaldı Hınıs'ta?

Cevap: Bir iki gece zannederim Hınıs'ta kaldı.

Süreyya Bey: Hasenanlı Halid Bey Hınıs'a gelsin, iki gün kalsın da yalnız senin evine gelip elini öpüp dönsün. Bu mümkün müdür?

Cevap: O kadar dostluğumuz da yoktur. Kasaba zaten küçüktür. Ufak bir kasabadır. Ondan sonra daha görüşmedim.

Süreyya Bey: Cibranlı Halid Bey'le nerede görüştün?

Cevap: Cibranlı Halid Bey'le bu bahar Erzurum'da görüştüm. Para almak üzere Erzurum'a gitmiştim. Orada kendi divanında görüştüm.

Süreyya Bey: Şeriattan, devlet idaresinden bahsetmedi mi Halid Bey?

Cevap: Bir şey konuşmadık. Şeriattan bahsettik. Akâidden toplama Kürtçe bir tercüme yapmıştı. Bana gösterdi. Okudum, o kadar.

Süreyya Bey: Propaganda için Varto'ya isyandan iki ay önce filan gelmedin mi?

Cevap: Ayaklanmadan önce hiç Varto'ya gelmedim.

Süreyya Bey: Bu fikir benim içimde vardı, etkileniyordum dediniz. Cibranlı Halid Bey gibi bir adamı görünce insan bu fikrini nasihat için olsun açmaz mıydı?

Cevap: Nasihat için, gazetelerde her hangi birisi şeriata muhalif bir şey bulursa bana gösterirdi.

Süreyya Bey: İsyandan önce Genç'e gitmedin mi?

Cevap: Genç'e bu sefer geldim. Beraberimde beş on kişi vardı. Piran'a gelirken de silahlı adamlarım vardı.

Süreyya Bey: Genç'te kimle görüştünüz?

Cevap: Genç'te Yusuf Ağa'ya misafir oldum. Ertesi gün Mehmed Ağa'ya gittik. Vali Bey'i de ziyaret ettim. Sonra geldim.

Süreyya Bey: Vali ile ne görüştünüz?

Cevap: Vali, havaların fenalığından ve rahatsızlığından bahsetti. Sıtmadan bahsetti.

Süreyya Bey: Cibranlı Halid Bey, Hasenanlı Halid Bey bir Kürdistan hükûmeti kurmak istiyorlarmış ve her tarafa bu suretle haberler gönderiyorlarmış. Size bu hususta bir haber göndermediler mi?

Cevap: Hayır, haber göndermediler. Yalnız, Yusuf Ziya bu şeylerden bir nebze açtı. Ben kapattım.

Süreyya Bey: Ne zamandı bu, Şeyh Efendi?

Cevap: İki sene önce ilkbahardaydı. İsyandan bahsetti. *"İttifak edelim."* dedi. *"Ayrı bir hükûmet kuralım."* dedi. *"İttifak edersen bir şey yaparız."* diyordu.

Süreyya Bey: Bunu duyduğunuz bu nasıl olur diye sormadınız mı?

Cevap: Ben dedim. *"Kürdistan'da bütün ahali ittifak edemez."* dedim. O da *"Bitlis'te cephane çoktur. Asker de yoktur."* dedi. Ben de onun imkânsızlığından bahsettim.

Süreyya Bey: Parayı nereden bulacaklarını sormadınız mı?

Cevap: Para meselesini sormadım.

İddia Makamı: Önceden Seyyid Abdülkadir ve arkadaşlarıyla birleştirilerek yargılanmalarına karar verilen isyanla ilgisi bulunmaktan sanık Nakib Bekir Sıdkı Bey hakkında dava ayrılmış olduğundan adı geçen hakkında da (yargılamanın) Şeyh Said Efendi ve arkadaşlarının mahkemesiyle birleştirilerek yapılmasına ve yine bahsedilen sorumluyla birlikte yargılanmalarına karar verilmiş olup ayırt edilen Cemilpaşazade Ekrem Bey'in de işbu yargılama evrakının içeriğine ve sanıklardan Şeyh Said'in ifadelerine nazaran tutuklu (bulunan) Kadri, Memduh ve Cevdet Beylerle birlikte işbu dava yargılamasına alınmalarına ve Elazığ Harp Divanı Mahkemesinde sorgulama ve yargılama evrakıyla İddia Makamına gönderilip mahkemeye

sevk edilmiş olan sanık Şeyh Said Efendi'nin sorgulaması esnasında bahsi geçen ve isyan hadisesi üzerine komuta için emir kabul eden Çan şeyhlerinden Şeyh Hasan ve arkadaşlarının da birleştirilerek yargılanmasına ve Silvan havzasında isyanı meydana getiren Şeyh Said ile haberleştiği ve aynı gaye, kanaat ve hareketle çalıştığı Said Efendi tarafından ifade edilen Şeyh Şemseddin'in yakalandığı İddia Makamınca haber alınmasına rağmen hakkındaki evrak henüz verilmediğinden Örfi İdare Amirliğinden evrakın istenmesine karar verilmesini talep ettiler.

Görüşülerek: İddia makamının gerçeğe uygun görülen talepleri uyarınca isyanla ilgisi bulunmaktan sanık olup işbu davayla ilgisi ve irtibatları bulunan Nakib Bekir Sıdkı, Cemilpaşazade Ekrem, Cevdet, Kadri, Memduh ve Muhiddin Beylerle isyancıların elebaşlarından Şeyh Hasan ve arkadaşlarına ait evrakın hazır dava evrakıyla birleştirilerek mahkeme edilmesine ve Şeyh Şemseddin hakkındaki evrakın Harp Divanı Mahkemesi Amirliğinden yazıyla istenmesine ortak karar verilerek mahkemenin 30 Mayıs 1925 tarihine denk gelen Cumartesi gününe ertelendiği bildirildi.

26 Mayıs 1925

Üye	Üye	Başkan
Kırşehir Mebusu	**Kozan Mebusu**	**Denizli Mebusu**
Lütfi Müfid	**Ali Saib**	(Mazhar Müfid)

30 Mayıs 1925 Cumartesi

Ali Saib Bey: Şeyh Said Efendi, bu isyanın tertip edilmiş olmadığını, tesadüfen olduğunu söylediniz, böyle midir?

Şeyh Said: Maksatta değildi.

Soru: Hâlbuki arkadaşlarınızdan bazıları bu isyanın tertip edilmiş olduğunu ve Diyarbakır'ı aldığınızda İngiliz himayesi talep edeceğinizi ifade ediyorlar. Ne diyeceksin?

Cevap: Hayır, haşa öyle bir şey yok.

Soru: Şeyh İsmail Efendi Diyarbakır'da bir gizli Kürt cemiyeti bulunduğunu ve bu cemiyette Ekrem Bey'in başkan olduğunu ve Nakib Bekir Sıdkı, Refik ve Tevfik Efendilerin de üye olduğunu söylüyorlar?

Cevap: Olsa da ben söylemedim, duymadım, bilmiyorum. Allah biliyor, ne bileyim.

Soru: Bak, sen Piran'da söylemişsin? Şeyh İsmail Efendi öyle diyor.

Cevap: Ben öyle bilmiyorum. Bu yöreye geldiğimizde Tirkan Kürtleri diyorlardı ki Doktor Fuad, Nakib ve Cemilpaşalardan beş kişinin mahpus olduklarını ve şeriat taraftarı bulunduklarını duymuştum.

Saib Bey: Şeyh İsmail Efendi, sen Diyarbakır'ın zapt edilmesinden sonra İngilizlerle birleşeceğini söylemişsin, doğru mudur?

Şeyh İsmail: Evet, öyle duydum ve dedim. Bütün durumunu bilmem. Piran'da kendini görmedim. Fakat duydum. Kendisinin de ifadesi vardır efendim.

Soru: Bu işin başında bir gizli Kürt cemiyeti olduğunu söyledin? Nakib Bey de bunda üyeymiş.

Cevap: O Kürt cemiyeti meselesi beş altı sene öncedir. Şimdi değil.

Soru: Senin okuyup yazman yok mu? Bak, senin ifadeni Varto'da almışlar?

Cevap: İfadem olsa da söylemedim, bilmiyorum. Okuryazar değilim. Varto'da bir kâtip var. Bitlislidir. İfademde onların ismini yazdı. Burada memuriyet yapmış.

Soru: Sen şeyh misin? Müritlerin var mı?

Cevap: Ben ne şeyhim ne de müritlerim vardır.

Saib Bey: Şeyh Said Efendi, sana Ekrem bir mektup yazmış. Şeyh Abdüllatif Efendi öyle söylemiştir.

Şeyh Said: Hayır, Ekrem Bey bana mektup yazmadı.

Saib Bey: Şeyh Abdüllatif Efendi, sen iftira mı ediyorsun?

Şeyh Abdüllatif: Bir kere yolda kendisinden duydum. Arkadaşı Nebi Ağa'ya Ekrem Bey'in bir mektubunu aldığını söylüyordu.

Saib Bey: Ne diyorsun Şeyh Said Efendi? İşte, Abdüllatif Efendi söylüyor?

Cevap: İftiradır, haşa iftiradır.

Soru: Sen diyorsun ki Hükûmetin idaresini beğenmedik. İyi bir idare kuracağım. Bak siz üç günde birbirinize girdiniz. Böyle mi idare kuracaktınız?

Cevap: Evet, Hükûmet şeriatı uygulasın diyorduk. Kürtler bazı köylerden mal getirdiler ve reddettim, gönderdim.

Soru: Niye ellerini kesmedin? Kaç kişinin elini kestin?

Cevap: Henüz şeriatımız uygulanmıyordu.

Soru: Bak, sana "Müminlerin Emiri" diye bir mektup var. Hacı Hüsnü imzalıdır. Bu mektubu almadın mı? Okumadın mı? Okuyunca bu mektubun seni ilgilendirdiğini anlamadın mı?

Cevap: "Müminlerin Emiri" nasıl olurum (gülerek)? O mektubu aldım, evet. O yazıyor "Müminlerin Emiri" diye, ben söylememişim. Bana iftira etmiş, söylemiş. Ben "Mücahitlerin Emiri" ünvanını bile kendime ağır buldum ve "Mücahitlerin Hizmetçisi" dedim. O küstahlık etmiş.

Saib Bey: Kaymakam tayin ettiğin adamın "fasıkların en büyüğü" olduğunu bildiriyor. (Diyerek adı geçen mektubun sonunu okudu.)

Şeyh Abdullah'ın Sorgusu

Başkan Bey: Şeyh Abdullah Efendi, bu isyan nerede tertip edildi?

Cevap: Ben önce duymadım. Yalnız Piran'da meydana geldiğini duydum.

Başkan Bey: Pekala, bu isyan kendi kendine meydana gelmedi ya?

Cevap: Ondan önce bir şey duymadım.

Başkan Bey: İsyandan önce size bilgi verilmedi mi?

Cevap: Hayır, önceleri isyandan haberim yoktu.

Başkan Bey: İfadenizde *"Şeyh Said Efendi'den aldığım emir üzerine"* diyorsunuz?

Cevap: Evet, Bingöl'ün düşmesinden sonra Şeyh Said Efendi'den bir mektup aldım.

Başkan Bey: Kim yazmış, mektupta ne deniliyor?

Cevap: *"Bu şehirleri alalım. Şeriat isteyelim. Bize katılınız."* gibi şeyler. Muş'a defalarca taarruz ettiler, geri döndürdüm. İki müdür tutmuşlardı. Onları da geri aldım.

Başkan Bey: Şeyh Said Efendi nereleri işgal etmek üzere sizi komutan tayin ediyordu?

Cevap: Ben hiçbir taarruzu komuta etmedim. Hatta önünü almak istedim.

Başkan Bey: Bu isyanda hiçbir yerde komutanlık etmediniz mi ve hiçbir yerde çatışmadınız mı? Ve yanınızda kaç kişi vardı ve kimlerdi?

Cevap: Yanımda yüz elli kişi vardı. Zazalardı.

Başkan Bey: Bu yüz elli kişi ile nerelere uğradınız, ne yaptınız?

Cevap: Muş'a, köprüye kadar gittiler. Ben döndürdüm. Şeyh Ali Rıza onları aldı götürdü. Hatta Varto'ya gittiğim zaman da işgal olmuştu. Silah sesi bile kulağıma gelmiyordu.

Başkan Bey: Size, Şeyh Said Efendi *"Muş, Varto gibi birtakım memleketlere gidiniz, fesatçıları temizleyiniz."* diye bir mektup yazmış?

Cevap: Ben de diyorum, yazıyordu.

Başkan Bey: Bu mektup üzerine Şeyh Said Efendi'nin emrini yerine getirdiniz mi?

Cevap: Yerine getirmedim. Zaten ben istemezdim. Ben halkı iki kere köylerine soktum. Sonra oğlu aldı, gitti. Kasaba müdürleri de şahittir.

Başkan Bey: Şeyh Said Efendi'nin oğlu İstanbul'dan geldikten sonra pederiyle görüştüğünde siz bulunmadınız mı?

Cevap: İstanbul'dan dönüşünde ben görmedim. Yalnız, asker almaya geldiğinde gördüm.

Başkan Bey: Asker aldığı zaman gördüğünüzde nereye gittiğini sormadınız mı?

Cevap: Maksat *"Hükûmeti vuralım. Şeriatı düzeltecek kararlar alalım."* diyordu.

Başkan Bey: Size de doğal olarak teklifte bulundu.

Cevap: Teklif etti, gitmedim. Benim Hükûmete itirazlarım vardı. Fakat isyan taraftarı değildim.

Başkan Bey: Kayınbiraderinizle isyandan önce isyan hakkında fikir alışverişinde bulunmadınız mı?

Cevap: Piran'a kadar kendinden bir şey duymadım.

Başkan Bey: Şeyh Said Efendi'yle hiçbir yerde görüşmediniz mi, isyan zamanında?

Cevap: İsyan zamanında hiçbir yerde Şeyh Said ile görüşmedim. Herkese mektupla emir verirdi. Kendi de itiraf ediyor. Artık bunda gizlenecek bir şey yok ki.

Başkan Bey: Siz Varto'ya gittiniz, ne yaptınız? Aşiret reisleriyle, kimlerle görüştünüz?

Cevap: Varto'ya gittim. Birkaç kol vardı. Hüseyin vardı. Ali Rıza vardı. Daha da vardı.

Başkan Bey: Siz Varto'ya girdiğiniz zaman ahaliye bir şey söylediniz mi?

Cevap: Varto'ya vardığımızda ahaliye dedim ki *"Vurmayın, kırmayın Hükûmetle başaramazsınız."* dedim.

Başkan Bey: Ahlatlı Halil'in evinde hiç kaldınız mı?

Cevap: Hayır, kalmadım. Yalnız bir gece Molla Ahmed'in evinde yattım.

Başkan Bey: İfadenizde Ahlatlı Halil'in evinde kaldığınızı söylüyorsunuz.

Cevap: Evet, evet. Halil'de de bir gece kaldım.

Başkan: Sizi Halil davet mi etti, kendi kendinize mi gittiniz?

Cevap: Ben kendim gittim.

Başkan: Varto'da kaç gün kaldınız?

Cevap: Varto'da on bir gün, on iki gün kaldım.

. **Başkan:** Bu müddet zarfında Halid Bey'le Selim Bey'le tabii görüştünüz.

Cevap: Görüştük ya.

Başkan: Neye dair görüştünüz?

Cevap: Onlar o zaman isyana katılmamışlardı. Onlar da Zazalardan korkuyorlardı.

Başkan: Şeyh Said Efendi bunlara da mektup yazmış mı?

Cevap: Ondan bilgim yoktur. Onların da haberdar olup olmadıklarını bilmiyorum.

Başkan: Bu saydığım beyler bu isyandan haberdar olmasın, buna imkân var mı? Siz oraya gittiğiniz zaman, nedir bu hareketiniz, nedir diye sormadılar mı?

Cevap: Beyim, onlar gece girdiler. Benim askerim diyorlardı. Fakat onların üzerinde değildim. Olsaydım bırakmazdım.

Başkan: Siz Varto'da bulunduğunuz zaman Kalçık köylü İsmail Ağa ile Sandık Emini Mehmed Efendi'ye bir mektup yazmışlar mı?

Cevap: Hayır, ben yazmadım. O zaman Şeyh Ali Rıza sandık eminini getirdi.

Başkan: Varto'dan çıktıktan sonra nereye gittiniz?

Cevap: Varto'dan kaçtık. Yine köyümüze geldik.

Başkan: Bu isyan hareketinin ne suretle tertip edildiğinden muhakkak bilginiz vardır. Bizi bu konuda aydınlatınız.

Cevap: Önceden hiçbir şeyden haberim yoktu. Sonra Piran'da ortaya çıktı ve her tarafa bulaştı. Ben hatta sarığımı ayaklarına attım. Gitmeyiniz, dedim. Fakat dinlemediler, gittiler.

Başkan: Demek siz isyanın çıkış sebebini bilmiyorsunuz? Bilmediğiniz hâlde böyle yüz elli kişi toplayıp da nereye gidiyordun?

Cevap: Ben gitmezdim beyim. Gitseydim neden müdürleri bıraktırdım? Tüfeklerini, atlarını iade ettirdim. Bir fişek bile, bir kamçı bile ziyan olmadı.

Başkan: Varto'yu işgal eden siz değil misiniz?

Cevap: Vallahi ben Varto'nun işgalinden sekiz saat sonra girdim.

Başkan: Pekâlâ, Hükûmet Konağı'yla Selim Bey'in evine bayrağı çeken siz değil misiniz?

Cevap: Bayrağı da ben çekmedim. Bayrağı yine Kürtler götürmüş.

Başkan: O kuvvetin komutanı siz değil misiniz?

Cevap: O kolun komutanı Şeyh Ali Rızaydı. Muş'ta yaptığım gibi orada da onları döndürmek istedim.

Başkan: Şeyh Ali Efendi'ye yazılmış bir mektup var, sizin değil midir?

Cevap: Benim bilgim yok. Ben okuryazar değilim. Arapça okurum. Fakat yazamam.

Başkan: Siz yazı yazmayı bilmiyorsanız bu kocaman sarığı ne taşıyorsunuz?

Cevap: Vallahi yazım yok. Sarık öyle âdettir.

Başkan: Ne yazılı bu mektupta, imza senin değil mi?

Cevap: İmzayı da ben atmadım. Mektubu da ben yazmadım.

Başkan: Sizde bir memuriyet daha var. "Dinî Tezahürat Başkanı" ne demek? Sizin böyle bir mektubunuz var mıydı?

Cevap: Vallahi bilmiyorum.

Başkan: Molla Emin ve Said isimleri de var. Bak, bir taraftan da asker topluyorsunuz!

7 Mart 1925 Tarihli Şeyh Hasan İmzalı Mektup ve İlişikli 4 Nisan 1925 Tarihli Melekanlı Şeyhzade Abdullah İmzalı Pusula

"Muş cephesinde Şeyh Abdullah ve Şeyh Ali Efendilere mahsus. 7 Mart 1925 tarihli alınan postadan Şeyh Said Efendi'yle Malanlı İbrahim Paşa'nın oğlunun haberleşmesi birleşerek ve İbrahim Paşa oğlu tarafından Siverek ve Çermük işgal edilmiştir. Ve Diyarbakır'a doğru hareket edileceği Şeyh Efendi'yle yapılan haberleşmeden anlaşılmıştır. Dolayısıyla İbrahim Paşa'nın oğlu Arab ile İngilizlerle çoktan beri bu fikirde bulunduklarını ve Şeyh Efendi kendisi ortaya çıkarmış olduğunuzu olağanüstü memnun olduğu bu ise size müjdeliyorum. Ve sizin de Muş'a hareket edeceği bildiriniz ve diğer aşiretlerin hal ve hareketi ne gibi yolda yazınız ve haberleşmeyi kesmeyiniz efendim." cümlelerini taşıyan ve aşağıda, Çan şeyhlerinden Şeyh Hasan imzasıyla imzalı ve 7 Mart 1925 tarihli ve ilişikli pusulada da *"Molla Emin, Hacı Mehmed oğlu Said ve Halil oğlu Said ve Mahmud oğlu Ahmo ve Yusuf oğlu Haso"* isimlerini ve aşağısında *"Yukarıdaki* şahısların *gerçekleşmiş vakit geçirmeden Gaziyan'da mücahitlere katılmaları istenmiştir.* " ibarelerini ve 4 Nisan 1925 tarihli Melekanlı Şeyhzade Abdullah imzasını içerdiği görüldü.

Başkan: Bu imzalar aynı imzalardır. Sizin tarafınızdan yazılmıştır.

Cevap: Herkes bir memur, bir komutan olmuştu. Ben bu mektuplardan haberdar değilim.

Başkan: Demek siz Varto'nun işgalinden sekiz saat sonra girdiniz?

Cevap: Evet, sekiz saat sonra girdim.

Başkan: Varto'nun işgali Şeyh Said Efendi'nin emriyle mi olmuştur?

Cevap: Bilmiyorum. Herkes tüfeklerini alır giderdi.

Başkan: Kasım Bey Varto'da mıydı? O da (isyana) katıldı mı?

Cevap: Ben gittiğimde Kasım Bey Varto'daydı. Katıldığını görmedim.

Başkan: On bir gün zarfında gerçekleşen sohbetlerinize Kasım Bey gelir miydi?

Cevap: Hayır, toplanma olmazdı. Görüşme olmazdı. Kasım Bey de söylerdi: *"Bu olmasaydı."*

Başkan: Hem olmasaydı diyorsunuz ve hem de Hükûmeti işgal ediyorsunuz.

Cevap: İstemezdim böyle olsun. Onlar yaptı, benim boynuma taktılar. Yapanların da nereli olduğunu bilmem.

Ali Saib Bey: Bu isyanla ilginin olmadığını söylüyorsun. Hâlbuki sen bu isyanda Şeyh Said Efendi kadar etkili olmuşsun.

Cevap: Bunlar iki kere Muş'a gittiler. Ben çevirdim beyim.

Soru: Girvas'taki kuvvetin başında komutan kimdi? Kasım Bey'e mektup yazıyorsun...

Cevap: Herkes kendi başına iş yapıyordu.

Soru: Kasım Bey, kimdi komutan? Görüştüğünüzde sana söylemedi mi?

Kasım Bey: Evet, onun imzasıyla üç dört defa haber geldi. Görüştüğümüzde *"Haber gönderdim."* dedi. Ben de *"Felaket yaptın."* dedim. *"Sen gelseydin bu felaket olmazdı."* dedi.

Soru (Şeyh Abdullah'a)**:** Demek sen, Kasım Bey katılmadığı için köylerini yaktın, işgal ettin. O da geleceğini daha önce haber alıyor. Kendilerine *"Şeyh Abdullah'ı sokmayınız."* diye haber gönderiyor.

Cevap: Benim kuvvetim yetmezdi. Kasım Bey'e haber gönderdim. Gel bu askeri geri çevirelim dedim. Orada bizzat sen olsaydın sen de başka türlü yapamazdın, dedim.

Soru: Muş'tan geri gönderdim, diyorsun. Şeyh Ali Rıza ufak bir çocuktur. Sen onun eniştesisin, nasıl olur da sana hükmeder?

Cevap: Ali Rıza götürdü. Ben bu işten kaçardım, istemezdim.

Soru: Girvas'tan Kasım Bey'e mektup yazıyorsun. Niçin inkâr ediyorsun?

Cevap: Eğer yazılmışsa bu mektubu Kürtler benim adıma yazmışlardır. Gelseydin bu felaketler çıkmazdı, dedim. "Komutan" diye öyle mektup yazmadım. Kürtler yazmıştır.

Soru: Senden yaşlısı, senden sözü geçeni var mıdır?

Cevap: Benden (daha fazla) sözü geçen çok adam vardı.

Soru: Kasım Bey, bu adam başlarında mıydı, yoksa değil miydi?

Kasım Bey: Bu adam bunların başındaydı. Fakat onlar da çok alevlenmişlerdi. Kendisi Varto'ya girerken sekiz saat sonra girdi.

Soru: Sana yazdığı mektupta itaat etmeni teklif etmiyor muydu?

Cevap: Evet, teklif ediyordu.

Soru (Şeyh Abdullah'a)**:** İtaat, yalnız isyana katıl demek değildir, şeyh efendi?

Şeyh Abdullah: Ben bunları Muş'tan çevirdiğimde Zazalar kızdılar ve beni de içlerine almak için belki böyle bir mektup düzenlediler.

Soru: Şeyh Ali Rıza Efendi beraberinde olduğu hâlde, Kasım Bey'in kapısını zorla açtırmadın mı?

Cevap: Hayır, Şeyh Ali Rıza benimle beraber değildi.

Soru: Kasım Bey, sen söyle! Şeyh Ali Rıza kendisiyle beraber değil miydi?

Kasım Bey: Beraberdi. İçeriye geldiklerinde beraberdi. Ben bizzat geldim, kapıyı açtım.

Şeyh Abdullah: Evet, gördüm. Kapının önüne taş yığmıştı. İçeri bırakmak istemedi, korktu. Fakat güya bize güvendi. Biz gelince açtı. *"Bir saat, bir hafta önce gelseydin böyle şeyler olmazdı."* dedi.

Soru: Şeyh Abdullah Efendi, iki şey vardır. Birisi tatlılıkla olur, diğeri de size itaat etmezler yağmacılık olur. Sen bu yağmacılığa mani oldun mu?

Cevap: Hayır, Kasım Bey'in namusuna havale ediyorum. Kendine sorunuz. Bu bir emrivaki oldu. Ben gitmeseydim Varto'da çok yağmacılık olurdu. Memurları da bırakmazlardı. Kuvvetimden çıkmıştı. Onlar Muş'tan dönünce iş işten geçmişti.

Soru: Elman aşireti reisi Bedirhan Ağa'yı bilir misin?

Cevap: Hayır, tanımam. Ömrümde görmedim ve duymadım.

Soru: Mektubun var bu Bedirhan Ağa'ya?

Cevap: Ben kendisine bir şey yazmadım.

Soru: Bu mektubu cinnîler mi yazdı?

Cevap: Kime emrettik?

Soru: Senin bilgin olmadan Kürtler mektup yazabilir mi?

Cevap: Yemin etme, dedin. Şimdi ne diyeyim. Kendini rüyada bile görmedim.

Soru: Demek kuvvetin var ki müdürleri kurtarıyorsun?

Cevap: Beyim, öyle yazmasaydım ona, Zazaları neden çevirdim. Müdürleri tahliye ettirdim. Defalarca sarığımı attım, yapmadılar. Onlar diyorlardı ki *"Hükûmetçe zaten lekelendik, artık dönemeyiz."* diyorlar, beni tehdit ediyorlardı.

Soru: 4 Nisan 1925 tarihli belgen var. Cepheye adam gönderiyorsun.

Cevap: Hayır, haberim yoktur. Herkes benim ağzımdan yazıyorlardı ki beni de bu işe soksunlar.

Soru: Bak, altındaki şu imza senin değil midir?

Cevap: Bu imza benimdir. Evet, bu benimdir. Bu mektubu inkâr etmiyorum. Ne yapayım beni de soktular içine.

Soru: Ben, senden bunu anlamak istiyorum. Bu işe istemeyerek mi girdin?

Cevap: İstemeyerek oldu. Mecburen artık bir kere oldu. Fakat istemezdim.

Soru: Dinî Tezahüratlar Başkanlığını sizden sormuşlardı. Bu imza da aynı imzadır? (diyerek mektup okundu ve kendisine söylendi.)

19 Mart 1925 Tarihli Şeyh Abdullah İmzalı Mektup

Ve diğer 19 Mart 1925 tarihli ve altında Melekanlı Şeyh Abdullah imzalı ve Elman aşiretleri Bedirhan Ağa'ya hitabeden mektupta da aynen: *"Bilhassa selam ederim. Aşiretlerinizin cümlesine selam ederim. Dinimiz birdir. Gerek davamız bir ola. Bizim istediğimiz şeriat davasıdır. Siz onlar değilsiniz ki müttefik olmayasınız. Önce ve sonra din davası kol ve tüfek kuvvetiyle ileri gelmiştir. Bunun için bize katılınız. Ve etrafınızda bulunan aşiretlerle haberleşiniz. Sözünüzü bir ediniz ki inşallah Muş'u işgal edelim. Zaten Allah Teâla kolaylaştırır. Burada bulunan aşiret reislerinin cümlesi size selam ederler. El-baki dua."* ibarelerini içerdiği görüldü.

Soru: Bu imza senin değil mi?

Cevap: Göreyim imzamı. Evet, benim imzamdır.

Soru: Beyannamede halkı isyana teşvik ediyorsun.

Cevap: Beyannameden haberim yok. Ben okumak bilmiyorum ki.

Soru: Ne dersin, yaptın mı?

Cevap: Ne diyeyim, öyle ya da böyle oldu. İstemezdim, korkudan oldu.

Soru: Kim korkutuyordu seni? Bak, Şeyh Said kalkıyor, bütün aşiretleri arkasından kaldırıyor.

Cevap: Aşiretler, Kürtler, Zazalar beni korkutuyordu.

Soru: O hâlde bu imzaları kabul ediyorsun.

Cevap: O ikisini gördüm. O imzalar benimdir.

Soru: Arapça okumak bilir misin? Oku bakalım.

Cevap: Evet, Arapça okurum. Bakayım. Bu da benimdir. (Diyerek okudu.)

20 Mart 1925 Tarihli Duacınız Melekanlı Abdullah İmzalı Mektup

20 Mart 1925 tarihli ve Duacınız Melekani Abdullah imzasıyla imzalanmış ve Arapça yazılmış bahsi geçen mektubun aynen içeriği: *"Şeyh Ali Efendi Hazretlerine. Selam ve duadan sonra duanızı taleb ederim. Tarafınızdan ricamız Muş Ovası'na doğru hareket etmenizdir. Aşiret reisleri ve efradınızla Murad Köprüsü etrafında toplanarak orayı muhafaza ediniz. Muş bölgesinde büyük bir güç oluşturunuz. İmkân dâhilinde bölgedeki ileri gelenlerle ve askerlerle de haberleşiniz. Şeyh Kasım'ı size destek vermek için gönderdim. Allah'ın selameti üzerinize olsun."* ibarelerinden oluştuğu görüldü.

Saib Bey: Mektubu tercüme ediyorum. Bak, ne diyor. Şeyh Ali'ye yazıyorsun. Diyorsun ki *"Duanızı isteriz. Rica ederim. Muş ovasına gidesiniz. Murad Köprüsü'nde Aşiret reislerini ve efradı toplayınız. Orada karar verelim. Bütün ileri gelenlerle ve*

askerle haberleşme ediniz. Şeyh Kasım'ı gönderdim, seninle beraber olsun."

Soru: Nasıl, bu tercüme doğru mudur?

Cevap: Evet, doğrudur. Fakat zorla oldu.

Soru: Bu imzayla mektup elbette senindir. Niçin oldu?

Cevap: Zorla, istemeden oldu.

Soru: Kim zorladı. Dövdüler mi seni?

Cevap: Dövmediler ve dövmezdiler. Fakat başka suretle zorladılar. Başlarına getirdiler ve bana bu işi yaptırdılar.

Müfid Bey: Şeyh Abdullah Efendi, sen Şeyh Said'in damadı mısın?

Cevap: Şeyh Said'in damadıyım, evet.

Soru: İsyandan önce Şeyh Said Efendi'yle görüşmedin mi?

Cevap: Hayır, görüşmedim.

Soru: Bunun hakkında hiçbir şey görüşmedin mi?

Cevap: Önceden görüştük, fakat isyan hakkında değil. Piran meselesi çıkınca duydum.

Soru: Asılan Yusuf Ziya Bey var. O, Varto'ya uğramadı mı?

Cevap: Ben Yusuf Ziya'nın ismini duydum, kendini tanımam.

Soru: Şeyh Said Efendi'yle görüştüğünden bilginiz yok mu?

Cevap: Hayır, bilgim yok.

Soru: Şeyh Ali Rıza ile İstanbul'dan geldiğinde görüştünüz. Ne haber verdi?

Cevap: Evet, görüştük. Ticaretle ilgili konuştuk.

Soru: Sen, o zaman sormadın mı? Ali Rıza Efendi nasıl oldu, nereden çıktı bu (isyan fikri) diye?

Cevap: *"Varto'ya gidelim, Muş'a gidelim. Vuralım kıralım. Kendi başımıza yaparız. Hükûmetle uğraşırız. Şeriat kurallarını*

uygulasınlar." derdi. Fakat Kürt hükûmeti meselesini duymadım, iftira edemem.

Soru: Siz bu isyana istemeden katıldığınızı söylüyorsunuz. Demek senin epeyce kuvvetin varmış?

Cevap: Kuvvet değil, hatır koyardım. Rica ederdim. Ben ne kuvvetle gideydim ve gitmek ister miydim?

Soru: Şeyh Ali Rıza ve Şeyh Said Efendi tabii sana mektup yazdı. Mademki Hükûmete sadıktın, niçin Erzurum'a kaçmadın?

Cevap: Bir kere Varto'da atımı getirdim, kaçmak istedim. Kasım Bey de bilir.

Soru: İnsan gece kaçabilirdi.

Cevap: Nereye gideydim? Kızılbaşlar vururlardı.

Soru: Diyarbakır'a taarruz edildiği zaman sen neredeydin?

Cevap: O zaman Girvas'taydım.

Soru: Diyarbakır'ı nasıl vuracağını sormadın mı? Topu, tüfeği yok. Acaba nasıl vuracak diye?

Cevap: Ben ne bileyim. Yalnız, Said Efendi'nin kuvveti olsaydı Diyarbakır'ı da vururdu, Siverek'i de vururdu.

Soru: Demek niçin taarruz ettiğinden bilgin yok?

Cevap: Ben ne bileyim. Onu kendi düşünsün. Bir çocuk da hayret eder, ihtimal vermezdi. Kimse de ihtimal vermiyordu... (Demesinden sonra Kasım Bey'in sorgusuna başlandı.)

Binbaşı Kasım Bey'in Sorgusu

Başkan: Kasım Bey, Şeyh Said'i ne zamandan beri tanırsın?

Cevap: Şeyh Said'i çocukluğumdan beri tanırım.

Başkan: En son görüşmeniz ne zaman oldu? İsyandan önce kendisiyle görüşmeniz olmuş mudur?

Cevap: İsyandan önce Şeyh Said'le görüşme olmadı.

Başkan: İsyandan önce neredeydin?

Cevap: Evimde, Varto'daydım.

Başkan: Varto'ya isyancı kuvvetler geldiler mi?

Cevap: Varto'ya geldiler. Ve savunduk, döndüler. Sonra ikinci gelişlerinde işgal ettiler.

Başkan: Birinci defa gelen isyancıların başında kim vardı?

Cevap: Birinci defada aşiret reisleriyle Şeyh Abdullah vardı.

Başkan: İkinci defa gelen kuvvetin başında kim vardı ve bu kuvvetin miktarı hakkında bilgi verir misin?

Cevap: İkinci defa gelenler yedi yüze yakındı.

Başkan: Abdullah Efendi bu kuvvetlerin komutanı mıydı?

Cevap: Abdullah Efendi beraberdi. Yedi sekiz saat sonra geldi. Bunlar Şeyh Abdullah'tan emir alıyorlardı. Bunlarda askerlik filan yoktu.

Başkan: Siz, Şeyh Abdullah Efendi'nin sizi esir ettiğini söylüyorsunuz. Siz esir miydiniz?

Cevap: Elbette rızamla değildi. Esir oldum. Çünkü on günlük çatışma neticesinde isyana katılmaktan kaçınmıştık. Zorla geldiler ve bizi esir hâlinde aldılar.

Başkan: Varto taarruzundan önce size hiçbir taraftan mektup geldi mi? Kimlerden geldi?

Cevap: Şeyh Abdullah'tan, Göynük'ten Şeyh Kasım gönderiyordu.

Başkan: Bu mektupların mealleri hatırınızda mıdır?

Cevap: Kısmen. *"Şeriat için ayaklandık, bu dinî bir emirdir."* diyordu. Son gelen mektuplarında zorla uygulayacaklarını söyleyerek tehdit ediyorlardı.

Soru: Varto'ya Şeyh Abdullah'la gelen reisler kimlerdi? İsimlerini lütfen söyleyiniz. Ali Rıza da beraber miydi?

Cevap: Çoklarını tanımam. Göynük reisleri vardı. Ali Rıza ve Şeyh Abdullah vardı. Amca çocukları vardı. Kardeşleri vardı. Hacı Selim, Halid, Mustafa, Solahanlı Mehmed Ağa vardı. Onlar hatırımda kaldı.

Soru: Varto'da kaç gün kaldınız?

Cevap: 11 Mart'ta işgal etti. 25 Mart'ta tümen geri çekildi. Hep beraber çekildik.

Soru: Tümen geldikten sonra siz niçin çekildiniz?

Cevap: Çekilmemenin imkânı yoktu. Ben hiçbir yere çıkamıyordum. Tümenin gelişini anladım. Sabahleyin çatışma başlayınca top ve makineli tüfek sesi duydum. Etrafı Kızılbaşlar sarmıştı. Bana bir at getirtti ve beni götürdü.

Soru: Şeyh Said Efendi'yle nerede birleştiniz? Siz oradayken mi geldi?

Cevap: Şeyh Said Efendi'yi Arik köyünde gördüm. Gece geldi. Ben uykudaydım.

Soru: Şeyh Said Efendi size ne söyledi?

Cevap: Dedi ki *"İki bin kadar Türk askeri geldi. Direniş imkânı kalmadı." dedi*. Burada tutunamayacağını anladı. Bizim karşımızda iki bin; Abdurrahman'da sekiz yüz, Şeyh Abdullah'ta bin iki yüz (Türk askeri) var, diyordu.

Soru: Şey Said Efendi demek sizin fikrinizi anlamak için geldi?

Cevap: Müsaade buyurursanız önceki vaziyetten bahsedeyim.

Soru: Şeyh Said'in bu isyanının sebeplerini ve kimlerle irtibatta bulunduğunu lütfen söyler misiniz?

Cevap: Esasen Seyyid Abdülkadir'le Bedirhaniler paylaşamayan iki kardeş gibi Kürdistan başkanlığını bölüşemiyorlardı. Abdurrezzak Bedirhani Kürtlüğü telkin için Rusya'ya geçti. Bu düşünce ilerledi. İstanbul'da Kürt Teali Cemiyeti açıldı. Muş'ta da zannederim. Burada da açıldı. Seyyid Abdülkadir başkanlık ediyormuş. Savaş seneleri bir durgunluk oldu. Mondros Antlaşması'nın ilk senelerinde artık fetret devri başlayınca fırsat buldular, cemiyeti yine güçlendirdiler. Her tarafta şubeler için yazılmıştı. Bazı yerlerde açıldı. Ve 1919'da Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Erzurum Kongresi'ne teşriflerinde bendeniz oradaydım. Herkeste, halkın çoğunda Kürdistan kurulacağı yönünde bir düşünce vardı. Şerif Paşa adında bir mösyö, Paris'te temsilci olarak Kürtlük için çalışıyordu. Biz yazdık. Bu hiç kimsenin delegesi veya vekili değildir, dedik. İngiliz temsilcisine, Wilson'a müracaat ettik. 1920 senesinde Millî Meclis açılınca tebrik ettik. Ümitlenen insanlar benimle alay ettiler. *"Sen Kürt iken bu adamlara neden meylediyorsun?"* dediler. Bendeniz düşüncemi onlara söylemezdim. Bir kere Kürtlerde ezelden ebede kadar birlik olmayacaktır. Kelime-i şahadette ancak ittifak ederler. Sonra dilleri yoktu. Bağımsız olsalar bile ya İngilizce ya Fars veya Arapça konuşacaklardı. Dolayısıyla Kürt hükûmeti değil, Arap veya İran hükûmeti olacaktı. Ben de altı yüz senedir beraber yaşadığımız bir milletten ayrılmak istemedim.

Başkan: Müftüzade Reşid Bey nerededir efendim?

Cevap: Müftüzade Reşid Bey önceden Malatya Mutasarrıfıydı.[141] Birçok mutasarrıflıklarda bulunmuştur. Şimdi nerededir, bilmiyorum. 1923'te idam edilen eski mebus Yusuf Ziya, adı geçen Reşid Bey'le birlikte Millet Meclisinin feshedilmesinden sonra, seçim propagandası için Varto'ya gelmişlerdi. Gittim, görüştüm. Merhabadan sonra Yusuf Ziya, *"Hacı İlyas Sami gâvur oldu."* dedi. Sustum. Yine tekrar etti. *"Bir kitapçık yayınladı. Gâvur oldu. Artık ona oy vermeyin. Bize verin."* dedi. *"Kime verelim?"* dedim. Reşid Bey'i gösterdi. Güldüm. *"Reşid Bey'in kırk senedir gâvur olduğunu bilmiyorum. İlyas Sami Bey'i yeni duydum."* dedim. Belki rekabettir dedim geçti. Kemal Paşa Hazretleri'ne kötü sözler söyledi. Susmaya davet ettim. Devam etti. *"Hükûmetin istediği adamları istemeyiniz."* dedim. Kendi evimde olduğundan pek menedemiyordum. *"Ahali sizin lokmanız değildir."* dedim. *"Halka böyle şeyler söylemeyiniz."* dedim. Ertesi gün beni çağırdı. *"Yemin et, sana bir şey söyleyeceğim."* dedi. *"Ben subay olduğum zaman bir yemin ettim, bir daha etmem."* dedim. *"Bir sırdır."* dedi. *"Ben söz veririm."* dedim. *"Kürdistan Kurtarma ve Bağımsızlık Cemiyeti kurulmuş, siz bu işi üstleneceksiniz ve yemin edeceksiniz."* dedi. *"Ben bu cemiyeti aşağı, hor görüyorum."* dedim. Yalvardı. Hatta arada ısrar etmeye başladı. *"Çık dışarı dedim."* Yalvardı. Gezinmeye çıktık. *"Neden kabul etmiyorsun?"* dedi. *"Kürtler de bağımsızlığa yetenek yok."* dedim. *"Yardım edenler çoktur."* dedi. Kim diye sordum. *"Bize para, silah ve cephaneyi hep bir devlet verecek. Hangi devlet olduğunu söylemem."* dedi. Nabız yokladım. *"Farz edelim İngiliz versin."* dedim. *"İngiliz parasıyla Müslümanlar öldürülür mü?"* dedim. Agid ve Kerem'in cemiyette olduklarını söyledi. Bazı reislere uğrayacağını söyledi. Ben kendisini kandırdım. *"Hayatın tehlikededir yap-*

---

[141] Sancak yöneticisi.

ma." dedim. On dört saatlik mesafeyi bir günde gitti. Bitlis'e girdi. Yusuf Ziya'nın hikâyesi budur.

1921 senesinde Hacı Musa Bey birtakım mikroplarla birleşmişler. Mutasarrıf, Şube Başkanı, Jandarma Komutanı'na bir ültimatom veriyor. "Aşiretler vekili" diye imza ediyor. *"Çıkın, memleketi terk ediniz."* diyor. Bunlar da Erzurum yoluna çıkıyorlar. Şube Başkanı ile Mutasarrıf bana geldiler. Hacı Musa Bey'in kendilerini uzaklaştırdıklarını söylediler. Buralar onun sözünün geçtiği mıntıkalardır, dediler. Biz de Erzurum'a gidiyoruz, dediler. Ben sözünün geçtiği mıntıka tabirini reddettim. Onları evime götürdüm. Şifre yazdılar. Şifreler okunmuyor diye iade ediliyordu. Daima Hükûmet aleyhinde bulunan Hacı Musa ile birkaç menfaati bozulmuş olan şahısların memurları uzaklaştırdıklarını orduya bildirdim, cevap aldım. Ordu, Kazım Karabekir Paşa yazıyor, dönünüz diyor. Korktular, on bir jandarma, bir subay geldi. Mahallerine götürdüler. Bunun isyan hareketine tesirine gelince; bazı Kürtler İstanbul'la -Yusuf Ziya da gitmişti- ilgili oluyorlardı. Şeyh Said Efendi'yle de görüşüyorlardı. Bilmem düşüncesini açtı mı açmadı mı? Hatta biz, Yusuf Ziya hakkında zabıt varakası da tuttuk. Tutukladılar. Sonra propaganda mahiyetinde yorumladılar ve beraat ettirdiler. Tekrar tutukladılar. Erzurum'da Halet Bey'in 1922'de Erzurum'a gittiği sırada Midhat Bey, Hoca Raif Efendi'yle bir muhalefet grubu vardı. Halet Bey her tarafın Kürtleriyle temas ettiği için halkın görüşünü yüzde seksen nisbetinde Kürtlüğe çevirdiler. Mustafa Kemal Paşa'ya da arz etmiştim ve tedbir alınması gerektiğini bildirmiştim. Tebdirler gecikti ve Şeyh Said Efendi de perşembeyi çarşambadan önce getirdi. İşte bu.

Başkan: Şeyh Said'in oğlu Ali Rıza'nın İstanbul'a gidişi bu isyanla ilgili midir?

Cevap: Ali Rıza esasen Halep'e, oradan İstanbul'a geçti. Sonra döndü. Seyyid Abdülkadir Efendi'yi gördüğünü söyledi.

"Bu düdük ötmez. Ömrümüz on beş gündür." dedim. *"Merak etme, olacak."* dedi.

Başkan: Ali Rıza İstanbul'dan döndükten sonra Seyyid Abdülkadir'den bahsederken size İngiliz etkisiyle Kürdistan kurulacağını söyledi mi?

Cevap: Esasen Ali Rıza söylesin söylemesin, bu meselenin İngiliz parmağı ve parasıyla olduğunu biliyorum.

Başkan: Seyyid Abdülkadir, Ali Rıza'ya bir şey söylememiş mi?

Cevap: Onu, Ali Rıza bana söylemedi.

Başkan: Ali Rıza babasına neler söylemiş, ondan bilgin var mı?

Cevap: Duyduğuma göre Ali Rıza geldi. Şuşar'da Şeyh Said'e katıldı. Fazla bilmiyorum.

Başkan: Şeyh Said Efendi isyandan önce herhâlde bir hazırlık yaptı. Bu hazırlıkta kimler vardı ve sebebi neydi?

Cevap: Hazırlık, din meselesini ortaya attılar. İşi çevirmek için dini alet ettiler. Güya (şeriatı) uygulamak istiyorlardı.

Başkan: Dini alet ettiklerini düşünüyorsunuz. O hâlde esas maksatları neydi?

Cevap: Esas maksatları bağımsızlık elde etmekti.

Başkan: İsyandan önce Şeyh Said kimlerle görüştü?

Cevap: Hınıs'tan çıktı. Şuşar kasabasından Göynük'e geçti. Melekan'a gitti. Çan şeyhleriyle görüştü. Piran'da (isyan) patladı. Yolda propaganda yaptığını duydum.

Başkan: Bu isyanı Şeyh Said kendi kendine mi yapmıştır?

Cevap: Zaten herkesin silahı vardı. Halkın görüşü de bozuktu.

Soru: Şeyh Said neye güveniyordu?

Cevap: Maddi olarak meydanda hiçbir şey yoktu. Belki maneviyata güveniyordu.

Soru: Yalnız maneviyat üzerine midir? Yoksa dışarıdan bir tesir var mıydı?

Cevap: Maddi hareketin manevi kuvvete dayanması Peygamber zamanından sonra artık olmamıştır ve olamaz. Fakat esasını bilmiyorum.

Soru: Bu isyanda dışarıdan bir tesir olduğunu düşünüyor musunuz Şeyh Said yüzde sekseni yüzde yüze mi çıkarmıştır ve bu isyanı Şeyh Said başlı başına mı yaptı diyorsunuz?

Cevap: Halkın düşüncesini tamamen kazanmak için bekliyorlardı. Fakat Şeyh Said hızlandırdı. Kendisini Harp Divanı Mahkemesine istediler. Kuşkulandı, gitmedi. Sonra (isyan) patlak verdi. Birçok yerler de (isyana) katılmadı.

Soru: Şeyh Said'in demin bahsettiğiniz Reşid ve Yusuf Ziya ile bir ilgisi var mıydı?

Cevap: Önceki günkü ifadesinde haberim yoktur, diyor. Bendenizinki duyumdur. Yusuf Ziya, Reşid ve Seyyid Abdülkadir'le ilgisi olduğunu bilmiyorum.

Soru: Sizi zorla çıkardılar öyle mi? Beraber çıktınız nerelere gittiniz?

Cevap: Beni beraber aldılar, Meneşküt'e gittik.

Soru: Hangi çatışmaya girdiniz?

Cevap: Hiçbir çatışmaya girmedik. Bunlar gelir gelmez emrivaki karşısında kaldım. Ne yaptıksa başarılı olamadık. Bunları durduramadık . Aşiretimi de kandırdılar.

Soru: Aşiretinizi isyana teşvik eden ve sizin elinizden çıkaran kimdir?

Cevap: Şeyh Abdullah'ın haberleriyle aşiretimde birkaç fesatçı çıktı. Yüz kadar fesatçı ve şeyhler vardı. Fikirleri de birdi. Bunlar birleştiler.

Ali Saib Bey: Şeyh Said Efendi'yle nerede görüştünüz? Teslim oluncaya kadar kaç gün geçti aradan?

Cevap: Taarruzdan döndüğünde Şeyh Said'le Meneşküt'te görüştüm. Bir hafta beraber kaldık.

Soru: Bir hafta zarfında bununla gerçekleşen konuşmalarınızda sormadınız mı *"Diyarbakır'a ne akılla gittin, içeriden sana kimler yardım edecekti?"* diye?

Cevap: Ne bendeniz sordum ne de kendisi öyle bir şey söyledi. O başının çaresini düşünüyordu. *"Tedbir düşünelim."* dedi. *"Buradan aileleri göndeririz, biz de doğru Murad Köprüsü'mü geçeriz, İran'a Simiko'nun yanından İngilizlere katılırız."* dedi.

Soru: Sekiz gün zarfında yalnız kaçacağınız yolu mu konuştunuz?

Cevap: Diyarbakır hakkında ne o bir şey söyledi ne de ben sordum.

Soru: Bu isyana ne suretle başladığını sormadın mı? Dedin mi *"Bizi mahvettin, başımıza bu belayı niye getirdin?"* diye?

Cevap: Onu o kadar açıkça söyleyemezdim. Büsbütün kendimi ortaya çıkaramazdım.

Soru: Şeyh Abdullah da sormadı mı? O, onun damadıdır?

Cevap: Önceden Şeyh Abdullah rıza göstermemişti. Kendi duyumumdur. *"Bu Hükûmet bizi halimize bırakırsa malımızın yarısını vergi olarak istese vermek vaciptir."* diyormuş. Bunu duydum.

Soru: Şeyh Abdullah görüşmediğini söylemişti?

Şeyh Abdullah: Önceden Piran'a geçerken bana ve herkese teklif etti. *"Hükûmet bana vurmadıkça vurmuyorum. Bana vursun, ben de vururum. Siz de vurunuz."* dedi. Kendine taraftar arıyordu. Hatta ben reddettim, kabul etmedim. Bitlis Harp Divanı Mahkemesinin bunu (şahitlik yapmasını) istemesinden korkmuştu.

Soru: Şeyh Said Efendi! Sen bunun (isyanın) hazırlıklı olmadığını söyledin. Bak, damadın ne diyor?

Şeyh Said: Benim de Hükûmete karşı isyanım önceden kararlaştırılmış değildi.

Soru: Demek mesele Bitlis Harp Divanı Mahkemesinin seni (şahitlik yapmanı) istemesinden çıkıyor. Gördün mü Şeyh Said Efendi, damadın ne söylüyor? Yalan mı söylüyor damadın? Sen bir şey mi yapmıştın ki kaçacaktın?

Cevap: Beni tutarlarsa kaçarım diyordum. Yusuf Ziya bir kere bizim eve gelmişti. Olmaz bu fikri terk ediniz, dedim.

Soru: Şeyh Efendi, sen daha önce karar veriyorsun. Damadına da bilgi veriyorsun. Hâlâ da dinden, şeriattan bahsediyorsun?

Cevap: Bizim dinden başka bir fikrimiz yoktu. Din içindi. Başka bir fikir yoktu.

Soru: Kasım Efendi, sen anlat. Yollardan geçerken ne söyledi, neler yaptı?

Kasım Bey: Duyduğumuz oydu ki Şeyh Said, *"Din için isyan farz oldu."* demişti. *"Bir Türk öldürmek yetmiş gâvur öldürmekten daha üstündür."* demiş. Tedbirler için de görüştük. Onlar hakkında bilgi arz ettim efendim.

Soru: Şeyh Said Efendi, sana din bunu mu emrediyor?

Şeyh Said: (Cevap vermez)

Müfid Bey: Kasım Bey, sen 1923 senesinde Ziya Bey'in geldiğini ve görüştüğünüzü söyledin. Sana teklifte bulunmuşlar.

Bir Kürt cemiyeti var yemin edersen sana söyleyeceğiz, diye. Kürdistan Bağımsızlık ve Kurtarma Cemiyeti kurulmuş. Bütün reisler buna yemin ederek dâhil olmuşlar. Demek ki Kör Sadi'nin buradaki itirafları hiç imiş. Size soruyorum. Böyle bir cemiyetten bahsedilince bu cemiyetin nerede olduğunu ve kimlerden oluştuğunu ve ne zaman kurulduğunu sormadın mı? Bu iki tanesini olsun anlayamadın mı?

Kasım Bey: Sordum kendisine. Yemin etmedikçe söylemem, dedi. Fakat muhterem saygın kişiler vardır dedi. Seyyid Abdülkadir ve oğlu olduğunu duymuştum. Düşündüm fakat cevap alamadım.

Soru: Kürdistan Kurtarma Cemiyeti deyince Halep'te ve İstanbul'da kurulan cemiyetler buna etki etmiş olmaz. Kürdistan'da olmalı ki etkili olabilsin. Dolayısıyla bu cemiyetin nerelerde şubeleri vardı?

Cevap: Parası da çoktur. Bir devlet kırk bin tüfek verecek. İki milyon lirası vardır dedi. Cemiyetin şubeleri hakkında bir şey sormadım. Cemiyette saygın kişiler vardır, dedi.

Fakat isimlerini saymadı. Reşid Bey misafirim oldu, kaldı. Ziya gitmişti. Bu nedir Allah'ını seversen, dedim. Yalan canım bir talimat yoktur, dedi. Cebinden beş altı kart çıkardı. Birisinde (Abdullah Tevfikzade Bekir Sıdkı) ve bir kısmında Bekir Sıdkı'nın (adının) önünde bir kef harfi vardı. Kefsizler rütbesizlere ve kef olanlar da reislere aittir, dedi. Ve talimat bundan ibarettir, dedi. Teşkilat beşer kişilik gruplardan oluşuyormuş ve her beş kişinin de diğer beş kişinin kim olduğundan haberi yokmuş. Osman Kadri Bey'e, Halet Bey'e (konuyu) açtım. Halet Bey bir belgeleri varsa İçişleri Bakanlığına gönderelim, dedi. Reşid Bey'den istedim, vermedi. Ben de çalamadım.

Soru: Bekir Sıdkı'nın kim olduğunu öğrendin mi?

Cevap: Kendisine sormadım. Önceden gelen haberlere nazaran Zazaların şehirden kendilerine bağlı olacağını zannediyorlardı. Öyle bir ümit ile geliyorlarmış.

Soru: Hiç anlamadınız mı, şu memleket dâhilinde nerede şubeleri olduğunu ve Diyarbakır'a niçin taarruz ettiklerini? Etrafındakilere olsun sormadın mı? Zazaların kendileriyle beraber olduğunu nereden biliyorlarmış ve Zazalarla bunların arasındaki ilişkiyi temin eden kimlermiş?

Cevap: Aralarındaki vasıta önceden temin edilmiştir. Fakat nasıl bilmem. Gelen haberlerde Zazaların beraber olduğu söyleniyordu. Kürtlerde bu ahmaklık olduktan sonra sormaya lüzum var mı?

Saib Bey: Şeyh Abdullah Efendi, Şeyh Said Piran'a geçerken sana uğramış ve demiş ki *"Yusuf Ziya takip ediliyor. Beni de ararlarsa bana yardım edin."* Böyle deyince sen ona ne dedin?

Şeyh Abdullah: Yusuf Ziya'nın bahsi olmadı. Harp Divanı Mahkemesi'nden korktu. *"Hükûmet beni vurursa siz de hepiniz müdahale edin."* dedi.

Soru: Şeyh Said Efendi, sen niye tutulmaktan endişe ediyordun?

Şeyh Said: Tutulmaktan korkmadım. Naiplik geldi.[142] Şahitliği yaptım.

Soru: Melekan'dan Şeyh Abdullah Efendi'ye ne dedin? Nereden biliyordun böyle bir ayaklanmanın olacağını? Sen, Şeyh Abdullah'a demişsin ki *"Hükûmet beni vurursa siz de benimle beraber olun."* Niçin dini alet ediyorsun, sen kendini korumak için?

---

[142] Mahkemenin, yargı çevçevesinde ve fakat mahkeme binası dışında, tanık dinlemek, keşif vb. işlem yapmak üzere üyelerinden birini görevlendirmesi.

Cevap: Dinimiz için söyledim. (Dinin) hükümlerinin uygulanmasını talep ettim. *"Ayaklanma çıkarsa siz de yardım ediniz."* dedim. Dinden başka kesinlikle bir fikrim yoktu.

İddia Makamı: Sanıklardan Şeyh Abdullah ve Kasım Bey, Şeyh Said'in Hınıs'tan kalkıp Şuşar, Melekan, Bingöl, Genç, Lice, Hani'ye uğrayarak Piran'a gittiğinde *"Benimle beraber olunuz."* dediğini ifade ediyorlar. Şeyh Said de *"Din için beraber olun."* dedim, diyor. Ve aynı zamanda *"Hükûmet vurursa biz de vuralım."* dedim, diyor. Gerek şahitlik meselesinden şüphelenerek asılan bir Kürt bağımsızlığı taraftarının mahkemesine istenmesi kendisinin de bu teşkilata dâhil olduğundan korktuğuna delalet eder. Ve kendisinin (mahkeme tarafından şahitlik yapmaya) daveti ayaklanmanın çıkışını hızlandırmıştır. Kendisiyle hedef birliği yapmalarını talep etmesinden de mantıken Şeyh Said'in sırf isyanı telkin ve tertip etmek için gittiği gerçeği ortaya çıkar. Kendisi bu iki cihetten hangisini kabul ediyor? Şahsını kurtarmak için mi, yoksa din için mi mücadeleye davet etmiştir, buyurarak aşağıda görüleceği üzere soruları sordular:

Süreyya Beyefendi: Şeyh Said Efendi, sizin dinî bir ayaklanma için düşünceniz vardı, değil mi?

Şeyh Said: Allah bilir ki bu ayaklanma din içindi.

Soru: Bunu Şeyh Abdullah Efendi'ye de: *"Böyle bir ayaklanma hâlinde benimle çalışınız."* dediniz, öyle mi?

Cevap: Kendisini Varto komutanı yapmadım. Başkaca komutanlık filan da vermedim. İsyan meselesi niyetimizde vardı. Evet, niyetimizde vardı. Çıkış zamanı belli değildi. Dinimiz için çalışalım, diyorduk.

Şeyh İsmail'in Sorgusu

Başkan Beyefendi: Şeyh İsmail Efendi, isyan hareketi ilk defa nerede başladı?

Şeyh İsmail: Piran'da başladı.

Soru: Kimin tarafından başladı?

Cevap: Şeyh Efendi tarafından.

Soru: Niçin yapmış bu isyanı Şeyh Efendi, söyler misin?

Cevap: Piran'a gelmiş, orada firariler varmış. Hükûmet yakalamak istemiş. Firariler karşılık vermiş, çatışma olmuş.

Soru: Şeyh Said Efendi Piran'a gelinceye kadar yollarda ahaliye ne söylüyordu?

Cevap: Ondan haberim yok beyim.

Soru: Piran'dan sonra neresini almaktı maksadı?

Cevap: Maksadı hepiniz biliyorsunuz. Ben bilmiyorum.

Soru: Diyarbakır'ı almaktaki maksadı nedir?

Cevap: Diyarbakır'ı almak istedi. Maksadı buraya gelip Diyarbakır'ı alıp bir ecnebi devletine katmak istedi.

Soru: Şeyh Said Efendi hangi ecnebiye katılacaktı?

Cevap: Ya Fransız veya İngiliz'e.

Soru: İngilizlerin yardımıyla Hükûmet kuracak, böyle miydi fikri?

Cevap: Zannederim İngilizlere katılacaktı. Hizmetçisi Nebi vardı. O söyledi. *"Diyarbakır'ı alıp İngilizlerle irtibat kuracak."* diyordu.

Soru: Diyarbakır'da bu maksatla çalışan var mıydı?

Cevap: Nebi'nin dilinden işittim ki *"Cemilpaşazadeler, Nakib Bekir Bey de Şeyh Said'in fikrindedir."* diyordu. Kendisinin hizmetçisidir efendim.

Soru: Cemilpaşazade birçoktur. İsimlerini söyleyiniz?

Cevap: Bilmiyorum efendim, duymadım. İfademde varsa bilmem.

Soru: Diyarbakır'da Cemilpaşazade Ekrem Bey'in başkanlığında bir cemiyet olduğunu ve mensupları Nakib Bekir Sıdkı vesaire olduğunu ifadenizde söylüyorsunuz.

Cevap: Varto'da Bitlisli bir sorgu hâkimi vardı. İsimlerini o söyledi, yazdı. Duyumum Nebi'dendir efendim.

Soru: Şeyh Said'le arkadaşlık ettiniz mi?

Cevap: Arkadaşlığım buydu. Kendi köyündeydim. Molla Resul adında bir adam vardı. Geldi, dedi. Gel, Şeyh Said istiyor, dedi. Kudretim yoktur, dedim. Müslüman değil misin, dediler. Müslüman'ım fakat Hükûmete karşı gelemem, dedim. Sen kâfirsin, dedi. Bana silahlı olarak taarruz etti. ahali bırakmadı.

Soru: Genç'e Şeyh Said'le beraber gitmediniz mi? Ondan sonra beraber gezmediniz mi? Ne anladınız fikrinden?

Cevap: Evet, gezdim. Beni bırakmadı. Maksadı, İngilizlere katılmak istediğini hissettim.

Soru: Şeyh Said bu fikirde yalnız mıydı? Yoksa başka destekleyenler de var mıydı?

Cevap: Onu bilmem beyim.

Soru: Genç'ten sonra nerelere gittiniz?

Cevap: Gittik. Şeyh Abdullah'ın köyüne gece girdik.

Soru: Buyurdunuz ki Şeyh Said'in fikrinin İngilizlerle birleşmek olduğunu?

Cevap: Nebi'den böyle duymuştum. Şeyh Efendi'yle çok görüşmezdim. Etrafında reislerle görüşürdü.

Soru: Şeyh Said yardımını beklediği o devletten bir yardım görüyor muydu? Bir haberleşmesi var mıydı?

Cevap: Duymadım efendim.

Soru: Şeyh Said ile kaç gün beraber gezdiniz?

Cevap: Şeyh Said'le tahminen epey gezdik.

Soru: Teslim olduğu zaman beraber miydiniz?

Cevap: Teslim olduğunda beraber değildim. Kasım Bey kendini köprüde tuttu, bırakmadı. Ben kardeşimle bir Çerkes köyüne gittim. Nokta beni çağırdı. Bizi tuttular. Varto'ya götürdüler. Orada Şeyh Said'i gördüm.

Soru: Said Efendi'nin İngilizlerle ilişki kuracağını ve yardım talep edeceğini, gerek fikrinden anladım ve gerekse hizmetçisi Nebi'den duydum, dediniz. Diyarbakır'ı işgalden sonra İngilizlerle ne suretle ilişki kuracaktı?

Cevap: Onları anlamadım efendim. Diyarbakır'ı tutsa İngilizlerle görüşeceğini anladım.

Soru: Şeyh Said Efendi, İngilizlerle birleşmek de dinin gereklerinden midir?

Şeyh Said: Ben İngilizlerle ne zaman haberleşmişim?

Soru: Şeyh İsmail Efendi, Nebi'den başka ne duydun? Daha kimleri duydun?

Şeyh İsmail: Nebi'den bunu duydum. Diyarbakır'da Nakib'i ve Cemilpaşazadeleri duydum.

Soru: Cemilpaşazade Ekrem Bey, Nakib ve Kadızade Refik, Şevket ve Tevfik Efendilerden oluşan bir cemiyet olduğunu ifadende söylüyorsun?

Cevap: İsimlerini bilmem. Nebi'den duydum, fakat isimlerini bilmiyorum. O sorgu hâkimi, isimlerini o yazdı.

Soru: Sana Nebi mi söyledi, kâtip mi söyledi?

Cevap: Nebi, "Cemilpaşazadeler" dedi. Nakib, Kadı Seyfeddin Efendi. Köyüne de Şeyh Said'in kardeşi gitmiş, dedi.

Soru: Cemilpaşazadelerin hepsini mi söyledi?

Cevap: Ekrem Bey. Beş altı sene önce Kürt kulübü vardı. Bir köyde kendini tuttular, Ankara'ya götürdüler ve beraat etti. Sonra bilmiyorum.

Soru: Bu cemiyet ne zamandan beri varmış?

Cevap: Üç sene mi beş sene mi hatırıma gelmiyor efendim. Hatırlayamıyorum.

Soru: Sorgu hâkimi ifadeni almış. Onun yanlış aldığını söylüyorsun. Burada da Savcı Bey'e verdiğin ifadede iki sene önce mevcut olduğunu söylemişsin. Bu da yanlış mı alındı?

Cevap: Şimdi verdiğim ifadeler doğrudur efendim. Ondan önce ne söylediğim aklıma gelmiyor.

Soru: Diyarbakır'da bir Kürt Cemiyeti olduğunu bilir misiniz?

Cevap: Bilirim.

Soru: Bu cemiyetle bir alakan var mı?

Cevap: Beş altı sene önce vardı.

Soru: Beş altı sene önce kurulmuş bir cemiyet nasıl hatırında kalıyor? Gizli miydi bu cemiyet?

Cevap: Hayır, efendim. Gizli değildi, meşhurdu. Ankara'ya gitti, geldi. Beraat etti efendim. Halk arasında meşhurdu.

Soru: Sen, Siverek'e gittin mi? Şeyh Said'in sana bir mektubu var.

Cevap: Hayır, gitmedim efendim.

Soru: Şeyh Said Efendi, sen bunlara mektup yazdın mı?

Şeyh Said: Bilmiyorum, aklıma gelmiyor.

Süreyya Bey: Dairede size bir mektup göstermiştim ve okumuştum. Siverek beyleri benimle ittifak etmek istiyorlar diye. İmzanızı gösterdim. Mektubun kendiniz tarafından yazıldığını söylemiştin. Hatırınıza gelmiyor mu?

Cevap: İmzamı tanırım ve tanırsam inkâr etmem.

Saib Bey: Siz, mektupta demişsiniz ki *"Şeyh Eyüb Efendi'yle Bozan Bey benimle görüşmek istiyorlar."* demişsin. Hatırına geliyor mu?

Cevap: Doğru, heyet gerçi gelmedi. Yalnız, bir adam Çaygaş'tan geldi. Bilmiyorum, mektubu görsem tanırım.

Soru: Şeyh İsmail Efendi, Said'in yazdığı mektup şimdi gelecek.

Şeyh İsmail: Eğer kendi yazmışsa bilmem. Ben görmedim ve almadım.

Soru: Peki, nasıl oluyor da Karacadağ'da Şeyh İsmail diye mektup yazıyor?

Cevap: Beyim, benim yerim nerede Karacadağ nerede.

Soru: Şeyh Said Efendi, bunu sen nereye gönderdin?

Şeyh Said: Efendim bize katılmıştı.

Soru: Şeyh İsmail Efendi, seni Şeyh Said zorla almış getirmiş sana emretmiş, tabii sen emir kulusun gitmişsin. Niye inkâr ediyorsun?

Şeyh İsmail: Katılmadım. Zorla silahla aldı.

Soru: Nerede saklandın? Seni nereye gönderdi, Karacadağ'a göndermedi mi?

Şeyh İsmail: Karacadağ'a göndermedi.

Soru: Şeyh Said Efendi, Şeyh İsmail nereye gitmişti?

Şeyh Said: Karacadağ'a gitti.

Soru: Bak, Şeyh Said Efendi gittiğini söylüyor?

Şeyh İsmail: Kendisini savunur. Bizim gibi fukarayı ayakaltında çiğnetiyorsun. Ne olsa sizin vicdanınıza havale ediyoruz. Silahla üzerime taarruz ettirdi. Ben gitmedim. Beni bir yere göndermedi. Karacadağ'a git, dedi. Ben kardeşimle kaçmak istedim. Beni yine zorla tuttu, gittim. Batıda bir köyde onun askeri yenildi, döndüler. Ben de geriye kaçtım.

Soru: Bozan Bey'le görüşmedin mi?

Cevap: Ne Bozan Bey'le ne Şeyh Eyüb'le görüşmedim. Hayır beyim.

Soru: Peki, Şeyh yalan mı söylüyor?

Cevap: Biz yalan söylüyoruz, kendi doğru söylüyor. Bu Allah'ın emri midir, bu şeyhliğe yakışır mı?

Şeyh Abdüllatif'in Sorgusu

Başkan: Şeyh Abdüllatif, bu isyan nerede başladı? Kimin tarafından?

Şeyh Abdüllatif: İsyan Piran'da Şeyh Said Efendi tarafından başladı.

Başkan: Şeyh Said Efendi isyandan önce aşiretler arasında propaganda yapıyor muydu?

Cevap: Biz kendini tanımazdık. Fakat meşhurdu. İsmini duymuştuk.

Başkan: Maksadı neydi?

Cevap: Maksadı, din perdesi altında İngilizlerle birleşip bir Kürdistan beyliği teşkil etmekti. Maksadının bu olduğunu işitiyorduk.

Başkan: Bu söylediğiniz fikri kendisinden işittiniz mi? Ne zaman gitmek istiyordu?

Cevap: Kendisi İngiliz içine gitmek istedi. Diyarbakır alınırsa İngiliz'in yardımıyla Hükûmet kuracak deniliyordu. Sonraları daha da ortaya çıktı. Hizmetçisi diyordu. İran'dan İngiliz içine kaçar deniliyordu.

Soru: Nasıl ortaya çıktı? İsyan zamanı ve isyandan önce İngilizlerle haberleştiği kendisi veya yakınları tarafından söylendi mi?

Cevap: İsyandan önce duymadık. Diyarbakır'a hareket ettiğinde akrabasından, Nebi'den duydum. *"Diyarbakır alınırsa bir müddet müdafaa ederiz. Sonra İngilizlere haber göndeririz. Bize yardım eder."* dedi.

Başkan: Diyarbakır halkından Şeyh Said'in fikrinde bulunanlar var mıydı ve Cemilpaşazadelerden başka kimseyi söyledi mi?

Cevap: Bilmiyorum kimlerdi. Nebi'nin dediğine göre Nakib Bekir Bey, Doktor Fuad ve Cemilpaşazelerden Ekrem Bey'i söyledi. Onlar da Şeyh Said'le beraberdir, dedi.

Başkan: Şeyh Said Efendi, Nakib Bey'le Ekrem Bey'le haberleşmiş mi?

Cevap: Haberleştiğini bilmiyorum. Yalnız Şeyh Said'in ve Nebi'nin ağzından duydum ki Ekrem Bey'den bir mektup almış. Yolda söylüyordu.

Başkan: Acaba nasıl haberleşiyordu bu adamlar?

Cevap: Nasıl haberleşirdi bilmem.

Başkan: Şeyh Said'le beraber bulunduğunuz zaman Diyarbakır'dan mektup gelir miydi?

Cevap: Mektup filan geldiğini görmedim, bilmiyorum.

Başkan: Siz, niçin Şeyh Said Efendi'nin fikrine ortak oldunuz?

Cevap: Biz ortak olmadık. Ben hiç beraber gezmedim. Biraderimi götürdüler. Ben evden çıkmadım. "Mücahitlerin Emiri" imzasıyla bana bir mektup da getirdiler. *"Şeriata Türklerin itaati yok. Bunlara isyan etmeyenlerin şeriata göre katledilmeleri lazımdır."* dedi. Beni katledeceklerdi. Sımaki'ye geldim.

Başkan: Diyarbakır'ı almaktan maksat, İngilizlerden yardım talep edecek, Hükûmet kuracak. Demek Şeyh Said Efendi'nin din perdesi altındaki hareketi bundan ibaret, öyle mi?

Cevap: Önce söyledim. Din perdesi altında bir dolap çevirmek istediler.

Başkan: Acaba Şeyh Said Efendi'nin münasebette bulunduğu İstanbul'da kimseler var mıymış?

Cevap: Onu sormadım beyim.

Başkan: Diyarbakır'a ne akılla taarruz etti, neye güveniyordu? Size hiçbir şey söylemediler mi?

Cevap: Kendisinden sorunuz beyim. Ben bilmiyorum, bana bir şey söylemediler.

Saib Bey: Siz bütün kabahati Şeyh Said'in üzerine yükletiyorsunuz. Doğrusunu söyleseniz ya!

Cevap: Bilmiyorum beyim.

Soru: Şeyh Said Efendi, siz bunu nereye komutan tayin ettiniz?

Şeyh Said: Diyarbakır'ın doğusu da batısı da bilir ki bu adam benimle beraberdi.

Soru: Şu mektup sizindir, değil mi?

Cevap: Evet, imza benimdir, yazı da benimdir.

Soru: Şeyh İsmail Efendi! Sen, Said Efendi'ye mektup yazmışsın. O da sana cevap yazıyor. Niçin inkâr ediyorsun?

Şeyh İsmail: Ben yazmadım, efendim. Ömrümde ne yazım var ne de mektup yazdım.

Soru: Seninle düşmanlığı var mı Şeyh Said'in?

Cevap: Elbet var. Olmasaydı beni neden bu tehlikeye attı?

Soru: Sen cephe komutanısın, fukara olsan Şeyh Said Efendi sana mektup yazar mı? (Diyerek mektubu gösterdiler.)

Cevap: Hayır, aslı yok.

Soru: Şeyh Said Efendi, bu mektubu sana Şeyh İsmail yazmadı mı?

Şeyh Said: Evet, yazdı.

Soru: Şeyh İsmail Efendi, bak Şeyh Efendi yazdığını söylüyor, ne dersin?

Şeyh İsmail: İftira ediyor.

Soru: Şeyh Said Efendi, bunlar senin müridin değil mi? Nerede tanıdın bunları?

Şeyh Said: Bunlar benim müridim değil. Bunları gördüm. Geldiler, bana katıldılar ve ayrılmadılar. Benimle beraber gezdiler. Ergani'den Karacadağ'a gönderdim.

Saib Bey: Bak Şeyh İsmail Efendi, başkomutan ne diyor? Saat de tayin ediyor?

Şeyh İsmail: Mektup kendisine gitmiş ise Allah yarına yaşatmasın.

Süreyya Bey: Abdüllatif Efendi, sizi propaganda için görevlendirdi mi? Ve sen mi önce gittin kardeşin mi?

Şeyh İsmail: Hayır, efendim. Kardeşimi birkaç gün beraber gezdirdi. Ben gitmedim.

Süreyya Bey: Şeyh Said Efendi, siz yüzleşmede demiştiniz ki bunları fikir aşılamakta kullanırdım. Bunları köylere gönderdiniz mi fikir aşılamak için?

Şeyh Said: Kardeşi iki gün önce geldi. Öteki sonra geldi. Her hizmette beraberdiler. Bunlar da ben de her şeyi yaptık. Köylere de gittiler, asker getirmek için.

Süreyya Bey: Şeyh İsmail Efendi, ne diyeceksin?

Şeyh İsmail: Yalandır efendim. İftira ediyor, ben bir yere gitmedim.

Süreyya Bey: Benim kardeşim yalan söyledi, senin damadın olduğu hâlde Şeyh Abdullah senin aleyhinde söylüyor, dedin. Kardeşin ne söyledi?

Şeyh İsmail: Bize yalan söylüyorlar, dedi. Kardeşime yalancı dedi.

Hacı Halid Efendi'nin Sorgusu

Başkan Bey: Hacı Halid Efendi, bu isyanın sebebi nedir, söyle bakalım?

Hacı Halid: Bir şey bilmiyorum efendim.

Başkan Bey: Niye katıldın sebebini bilmediğin bir şeye?

Hacı Halid: Ben köydeydim. Bir yere gitmedim ki katılmadım da.

Başkan Bey: Varto tarafını kim aldı?

Hacı Halid: Evdeydim. Varto alındı. Köyüm Genç Mebusu Muhiddin Bey'in köyüdür. Varto'yu 12. Tümen aldı.

Başkan Bey: Ondan önce kim almıştı da sonra Hükûmet gelip alıyor?

Hacı Halid: Zazalardan aldı. Şeyh Said Efendi ve diğer şeyhler bizim köye geldiler. *"Asker her taraftan geldi. Köyleri yakar, malları gasp eder."* dedi. Ben de bir katır aldım. Yirmi beş mecidiye verdim. Varto'ya gittim. Varto'da Osman Nuri Paşa'ya teslim oldum.

Başkan Bey: Kim demiş Türkiye Hükûmeti malları gasbediyor diye? Siz Şeyh Said Efendi'yle beraber miydiniz teslim olduğunuzda ve Şeyh Abdullah, Kasım Bey hep sizin köyde mi toplandılar?

Hacı Halid: Şeyh Abdullah Efendi'yle beraberdim. Hepsi bizim köyde toplandılar. Yüz otuz kişi Varto'da katlolmuş. Asker yakıp yıkıyor, dediler. Korktum. Şeyh Abdullah, Kasım Bey, Şeyh Said ile üç gece beraber gezdim.

Başkan Bey: Nereye gidiyordunuz, mademki isyana katılmadın?

Hacı Halid: Sorunuz, herkes bilir efendim.

Saib Bey: Şeyh Abdullah Efendi'yle kaç gün gezdin? Şeyh Said Efendi'yle Kasım Bey'le gezmedin mi?

Hacı Halid: Şeyh Abdullah'la üç gün gezdim. Şeyh Said de vardı. Kasım Bey de vardı.

Saib Bey: Kasım Bey, siz söyleyin Halid Efendi'nin yaptıklarını.

Kasım Bey: Varto'yu işgalde Hacı Halid yoktu. Ondan önce askerden silah alınmış, o da berabermiş. Şeyh Abdullah'tan duydum. Şeyh Abdullah Girvas'tan bir tezkere yazdı. Muş mutasarrıfı diyordu. Şeyh Abdullah teskin eder dendi. Şeyh Abdullah'a silahları vermediler.

Saib Bey: Bak Halid Efendi! Sen bir iş yapıyorsun, Şeyh Abdullah ilgili olmadığı hâlde onu da kötü vaziyete sokuyorsun.

Halid Bey: Bizim köye yirmi dokuz asker, bir teğmen geldi. Misafir oldular. Başka aşiretler geldi. Bizi de dövdüler, silahları da aldılar.

Saib Bey: Şeyh Abdullah Efendi, sen söyle.

Şeyh Abdullah: Melekan'daydık. Aşiretler geldi. Mahmud Bey'le karar verdik ki "Biz karışmayız". Bizimkiler taarruz istediler. *"Muş'tan bir müfreze gelmiş."* dendi. Şeyh Said'e gidecek dendi. Ben, elbet giderler dedim. Bir adam gönderdik ki *"Kimse askere dokunmasın, asker geçsin."* dedik. Sonra Girvaslılar gelmiş. Bunun köyünde silahları almışlar. Bu da Girvas'a gitmiş. Girvaslılar diyordu ki *"Biz birlikte gittik, silahları aldık."* diyorlardı. Bu da diyordu ki *"Ben önce gittim. Teğmenle konuşurken Girvaslılar geldi. Teğmen bana sığındı. Ben yalvardım silahlarını aldılar gittiler."* dedi. Ben beş saat önce geldim. Evde oturdum. Asker geldi, köye dağıldılar. Teğmen de mebusun odasındaydı. Odaya birdenbire gelip tüfekleri aldılar, gittiler.

Saib Bey: Gelen Girvaslıların mevcudu ne kadardı?

Şeyh Abdullah: Girvaslılar otuz kişi vardı.

Saib Bey: Sizin köyde kaç kişi vardı?

Şeyh Abdullah: Bizim köyde altı yedi kişi vardı.

Saib Bey: Kaç silah vardır, asker kaç kişiydi?

Şeyh Abdullah: Köyde dört beş silah ancak vardı. Asker de yirmi dokuz vardı.

Saib Bey: Mademki bu askerlerin silahlarını sen aldırmadın, niçin kaçtın?

Hacı Halid: Efendim, başka yerden geldiler. Şerif, hatta teğmenin atını aldı götürdü. At da vuruldu. Şerif de vuruldu. Beni de dövdüler. Hatta teğmen de Muş'tadır. Jandarma teğmeniydi.

Abdülhamid Efendi'nin Sorgusu

Başkan Bey: Abdülhamid Efendi, bu isyandan maksat neydi?

Abdülhamid Efendi: Evimden çıkmadım. Katılmadım da. Bilgim de yok.

Soru: Şeyh Abdullah'la beraber bulundunuz mu?

Cevap: Hayır, Şeyh Abdullah'la hiç bulunmadım.

Soru: Varto'nun işgalinden sonra Şeyh Abdullah'la bulunduğunu ifadende söylemişsin.

Cevap: Başka bir Abdülhamid vardır. Belki onunla beni karıştırıyorlar.

Soru: İsyanın sebebi hakkında ne duydun?

Cevap: Şeriat için isyan meydana geldiğini duydum. İşte o kadar.

Soru: Şeyh Abdullah'ın yanında bulunurken aşiretler reisleri Şeyh Abdullah'a *"İngilizlere müracaat edin."* demiş. Şeyh Abdullah *"Zaman geçti."* demiş. Doğru mudur?

Cevap: Hayır, kesinlikle böyle bir şeyden haberim yok.

Başkan Bey: Köyden niçin kaçtın?

Abdülhamid: Bunlar kaçarken ahali de kaçıyordu. Mal yağma oluyor, katloluyor diye korkuyorduk. Hayatımı kurtarmak için kaçtım.

Soru: Şeyh Abdullah'la hiçbir yerde görüşmedin mi?

Cevap: İki kıştır ki Melekan'dayım. Şeyh Abdullah'ı görmedim.

Soru: İsyan zamanında hiç görüşmedin mi?

Cevap: O, Girvas'ta oturuyordu. İsmini duyardım.

Saib Bey: Şeyh Abdullah Efendi, sen bunu tanıyor musun?

Şeyh Abdullah: Bunu tanırım. Fakat bir yere çıkmadı. Herkes kaçarken bu da beraber kaçtı. Hiç evinden çıkmayı bile istemezdi.

Kamil Bey'in Sorgusu

Başkan Bey: Anlat bakalım Kamil Bey, isyan nasıl oldu?

Kamil Bey: Bendeniz bilmiyorum. Hastaydım. Doktora, Diyarbakır'a geldim. Evimde hastaydım.

Soru: Şeyh Said sizin köye uğradı mı?

Cevap: Geldi. Hastaydım. Melekan'a gidiyorum, dedi.

Soru: İfadenizde var, başka şeyler söylemiş?

Cevap: Hükûmet iyi değildir, demiş efendim.

Soru: Varto'ya asker geldiğinde sen neredeydin?

Cevap: Varto'ya asker geldiğinde evimdeydim.

Soru: Nereye kaçtın sen köyden?

Cevap: Kaçtım. Kızılbaşlarla aramızda kavga vardı. Ata bindim, kaçtım. Meneşküt'e geldim.

Soru: Orada ne yaptın?

Cevap: Hacı Halid'in köyüne geldim ve bunlarla beraber kaçmak istedim.

Soru: Mademki isyana katılmadın, komutan olan Şeyh Said ve Şeyh Abdullah'la ne geziyordun?

Cevap: Yollar tutulmuştu. Bunlar da vardı. Mecburen üç gün beraber gittim. Gezmedim.

Soru: Demek üç gün beraber gezdin bunlarla?

Cevap: Bir iki gün gittim. Üç gün yolda beraber gittik.

Soru: Hastaydın mademki niçin isyan reisleriyle gezdin?

Cevap: Yalnız nereye gideydim, efendim?

Soru: Şeyh Hasan Efendi'ye ve kardeşin Baba Bey'e mektup yazdın mı?

Cevap: Hayır, efendim. Şeyh Hasan'ı tanımam.

Soru: Baba Bey'e yazdığın mektup var, göstereceğiz.

Cevap: Baba benim kardeşimdir. Ben yazmadım. Benim okumam yoktur efendim. Gerçekten mektupları vardır.

Soru: Şeyh Said ve Şeyh Abdullah'la nereye gittin?

Cevap: Bir köye gittim. İsmini bilmiyorum. Sonra onlardan ayrıldım. Onlara yolda rastladım. Kaçıyordum.

Soru: Şeyh Abdullah Efendi, bu size nerede katıldı? Nereye kadar gitti?

Şeyh Abdullah: Eleşkird'de bize rastladı, kaçıyordu. Önce bizimle değildi. Kızılbaşlardan korkmuş.

Saib Bey: Kamil Bey, sana Halid Beyzade mi derler? Bir mektup var, bunu sen yazmadın mı?

Kamil Bey: Mektup benim değil. Benim imzam da yoktur, yazım da yoktur. Ben hiçbir cepheye gitmedim.

Saib Bey: Kargapazar halkı kaçtıkları zaman sizin köye gelmedi mi?

Cevap: Kargapazar halkı bizim köyün altından geçtiler. Biz de kaçmıştık. Evi barkı bıraktık kaçtık.

Soru: Yazı bilmeyen başkasına yazdıramaz mı?

Cevap: Hayır efendim. Bendeniz yazmadım. Ben yazı bilmem ki. Benim kesinlikle haberim yoktur. Kızılbaşlardan korktum ve kaçtım.

Saib Bey: Baba Bey, sen neredeydin?

Baba Bey: Sağnıç'taydım. Aşarını almıştım.

Soru: Kamil Bey bu mektubu sana nereden göndermiş?

Cevap: Bağçe'den bir adam bu mektubu getirdi. Cebime koydum. Okumadım bile.

Soru: Kim getirdi? Orada okutmadın mı? Kamil Bey'in imzasını tanımaz mısın?

Cevap: Hacı Yusuf getirdi. *"Bu kâğıdı bana verdiler, ben de sana veriyorum."* dedi. Kâğıdın içeriğini ağzından söyledi. Bizim köyler onlara 15-20 dakika mesafededir. Kâğıt yazmayız biz, efendim.

Soru: İşte mektup şudur, bakınız.

Cevap: Evet, bu kâğıt olacak tabii.

Soru: Kardeşin benim üzerimden alınan mektup budur diyor. Niçin inkâr ediyorsun?

Cevap: Benim haberim yoktu, beyim. Olsa söylerdim. Ben görmedim. Mektubu ben göndermedim efendim, bilmiyorum.

Başkan Bey: Ahmed oğlu Reşid, sen ne suretle isyana katıldın? Başınızda en büyük komutan kimdi?

Ahmed oğlu Reşid: Malazgird'de katıldık. O zaman komutan yoktu. Evde değildim. Köye taarruz oldu. Çoluk çocuk çıkmıştı. Kasım Bey'in, İsmail Bey'in geldiklerini haber aldım.

Başkan Bey: Bu isyan ilk defa nerede başladı?

Cevap: Piran'da başladı.

Başkan Bey: Başladığı zaman tabii haber aldınız?

Cevap: Bilgi aldım.

Başkan Bey: Neydi bu aldığınız haber?

Cevap: Şeyh Said Şuşar'dan gelip Göynük'ten Bingöl, Genç, Hani'ye gitmiş söyledikleri gibi. Üç dört seferdir huzurunuzda söyleniyor.

Başkan Bey: Geçtiği yerlerde ne yapıyormuş, ne söylüyormuş?

Cevap: Din, şeriat gitti. Şeriat hükümlerini uygulatmak lazım filan gibi şeyler söylemiş.

Başkan Bey: Sonucu ne olacakmış?

Cevap: Sonuç ne olacaktı bilmiyorum.

Soru: Sen bunlarla nerede birleştin?

Cevap: Bunlarla Malazgird'de birleştim.

Soru: Bunlarla gezdiğin zaman silahın var mıydı?

Cevap: Evet, silahım vardı.

Başkan Bey: Bunlarla dolaştığın zaman çatışmaya girdiniz mi?

Cevap: Hiç çatışmaya girmedim.

Soru: Bunlarla kaç gün dolaştınız?

Cevap: Dört gün dolaştım. Kasım Bey'in emriyle Abdurrahmanpaşa Köprüsü'nde Şeyh Said'i yakaladık. Ben, Kasım Bey'in yeğeniyim. Kasım Bey bana "*Bunlar başımıza bu felaketi getirdiler. Biz de onları tutalım.*" dedi. Şeyh Said, Ceban'dan yine kaçmak istedi. Kasım Bey bırakmadı. Avriz'de nehri geçmek istediler. Kasım Bey gitmedi. Şeyh Said gitti. Silah sıktılar, döndü. Şeyh Abdullah da rıza gösterdi. Nihayet Şeyh Said Efendi teslim olmam, demişti. Kasım Bey de birkaç adamlarını topladı. Köprüde engel olduk. Biz silaha davrandık. Durun, dedi. Biz kırk elli el silah attık. Şeyh Said'i aldık. Silahlarını da ellerinden aldık. Asker geldi, teslim aldı.

Görüşülerek: Vaktin izin vermemesinden dolayı yargılamanın devamının 1 Haziran 1925 tarihine denk gelen Salı gününe ertelenmesine karar verildi. 30 Mayıs 1925

Üye	**Üye**	**Başkan**
Kozan Mebusu	**Kırşehir Mebusu**	**Denizli Mebusu**
Ali Saib	**Lütfi Müfid**	

1 Haziran 1925 Salı

Aşiret Süvari Alayı Binbaşı İsmail Efendi'nin, sanıklardan Molla Emin'in Şeyh Ali'nin, Mehmed Ağa'nın, Ahmed oğlu Reşid'in, Esad'ın oğlu Demir Ağa'nın, Abdüllatif Bey'in Mehmed Bey'in, İbrahim'in oğlu Süleyman Bey'in, Bahri Bey'in, Çerkes'in, Maksud'un, Halid'in, Malazgirt Savcısı Abdülmecid Efendi'nin, Şeyh Şerif'in, Jandarma Süleyman'ın Bingöllü Ali Badan'ın, Bingöllü Yusuf'un, Bingöllü Hüseyin'in, Öğretmen Molla Cemil'in, Haydar oğlu Nimet'in, Bırnekli Ahmed'in, Fakih Hasan Fehmi Efendi'nin sorgulamaları yapıldı.

7 Haziran 1925 Pazar

Bitlisli Sıhhiye Kâtibi Niyazi Efendi'in, Jandarma Ali'nin, Mehmed Salih Efendi'nin, Hacı Sadık Bey'in, Müftü Şeyh İbrahim Efendi'nin, Şeyh Ali Efendi'nin, Şeyh Celal'in ve Şeyh Hasan'ın sorguları yapıldı.

8 Haziran 1925 Pazartesi

Demirci Süleyman'ın, Arap Abdi'nin, Ahmed oğlu Süleyman'ın, Şerif oğlu Süleyman'ın, Şerif oğlu Hamid'in, Nadir oğlu Halid'in, Mehmed oğlu Tahir'in, İsmail oğlu Ahmed'in, Rüşdü Efendi oğlu Süleyman'ın, Hüseyin Hilmi Bey'in sorgulamaları yapıldı.

9 Haziran 1925 Salı

Hüseyin Hilmi Bey'in sorgusuna devam edildi. Liceli Tahir'in, İzzet oğlu Mehmed Bey'in, Hanili Mustafa Bey'in sorgulamaları yapıldı.

10 Haziran 1925 Çarşamba

Hanili Mustafa Bey'in sorgusuna devam edildi. Salih Bey oğlu Hasan'ın sorgulamaları yapıldı.

14 Haziran 1925 Pazar

Mustafa Bey torunu Örfi'nin, Şeyh Abdullah'ın, Şeyh Ömer'in, Ahmed Ağa'nın, Ahmed oğlu Ali'nin, Ahmed Ağa oğlu Cündi'nin, Madenli Kadri Efendi'nin, Molla Mahmud'un ve Jandarma Yüzbaşısı Ali Avni Efendi'nin sorgulamaları yapıldı.

15 Haziran 1925 Pazartesi

Genç Eski Valisi İsmail Hakkı Bey'in ve İsmail oğlu Tayyib Ali'nin sorgulamaları yapıldı.

19 Haziran 1925 Cuma

Bingöl Hâkimi Bağdadlı Kadı Ali Rıza Efendi'nin, Hacı Sadullah oğlu İbrahim Bey'in, Molla Fakrullah oğlu Hacı İlyas Efendi'nin, Hanili Mustafa Bey oğlu Mahmud Bey'in, Nakib Bekir Bey'in, Cemilpaşazadelerden Ekrem, Ömer, Cevdet, Kadri, Memduh ve Muhittin Beylerin sorgulamaları yapıldı, Eski Genç Mebusu Hamdi Bey ve Palu Jandarma Çavuşu Mustafa şahit olarak dinlendi.

27 Haziran 1925 Cumartesi

Savcının İsyanın Niteliği Hakkındaki Konuşması ve Son İddianame

Sonsuz hayat Türk vatanının doğu bölümünde, vatanın savunma ve muhafaza mevzilerinin en önemli noktasında meydana gelen isyan üzerine, memleketin parçalanmasını ve Hükûmetin zaafa uğramasını hedefleyen bir isyan hareketiyle yakın zamanlarda üç tarafı Türk ve Müslüman olmayan devletlerle çevrili Bosna Hersek'i şımarık bir ayaklanmaya sevk eden ve beş asırlık içli dışlı kardeşlik şerefini kazanmalarına rağmen Arnavutları Balkan Savaşı'nda Türkleri arkasından vurmaya sevk eden ve Suriye'yi, Filistin'i şımartan illet ve gaye ne idiyse Kürt isyan olayını tahrik eden kötü ruh da aynıdır. Bunu yapanlar, tertip edenler, yol açanları ve kışkırtıcıları; memleketin içinde ve dışında yaptıkları ayrılıkçı mesai sonucunda ayaklanma olayını meydana getirmişlerdir. Bunlar geçmişten ders alıp uyanmadılar. Emsalleri olan bütün isyancılar gibi, etrafındaki temiz memleket için birçok insan kitlesini de kedere ve felakete sevk

ettiler. Bu kötü ruhun namert amacı altında hareket eden isyancılar şüphesiz gerçekleşen hareketi ansızın, şu veya bu gibi cahilliğin, idraksizliğin tesirinde kalarak azgın ve bölünmüş bir hareketle meydana getirmişlerdir. Ve huzurunuzda uzun günler, uzun haftalar yargılaması yapılan bütün bu sanık şahısların ruhunda beliren eden bir gerçek olarak dayandıkları şey, güya Cumhuriyet Hükûmetinde dindarların kanaatine aykırı bazı durumların tekrar etmesinin önüne geçmek için yaptıkları bir hareket (olduğudur). Bilhassa sanıklardan Salih Bey, ayaklanmayı silahlı bir miting niteliğinde faydalı bir hareket olarak göstermek istemiştir. Kanun karşısında millet menfaatleri adına (da olsa) silahlı bir mitingin büyük bir cinayet olmaktan başka bir şekli yoktur. Birçok siyasi organla yüz yüze (gelen), birçok toplumsal organların yanı başında oturan her fert, o devletin kanunlarının hükümlerine hürmet ve itaat (etmeye) mecburdur. Toplum hayatı, sınırsız olan insan hürriyetini sınırlamıştır. Türk toplum organlarına dâhil bu sanık şahıslar yine Türk toplum organlarına dâhil diğer şahıslar gibi elinde bulundurdukları ve aslında sınırsız olan hukuklarına hiçbir şekilde şu veya bu gibi düşüncenin sevkiyle müdahale edilmemişken bunlar Hükûmet kuvvetlerine halel ve zaaf (gelmesine) neden olacak bir isyan hareketine girişmişlerdir. Bütün dünya halkının görüşü olmaşa bile Türk halkının görüşü karşısında ispat edilmiş bir gerçektir ki halkın mesai ürününü yağma ve gasbederek ondan aldığı güçle bütün ahaliye zulmü meslek sayan padişahlık devrinin düştüğünde Türkiye'de meşruti devirlerde başlayan Kürt propagandasının takviyesi niteliğindeki iç ve dış teşebbüslerle bu isyanın sıkı ilişkisi vardır. Memleketin, mukaddes Türk yurdunun uzun, yorucu, yıkıcı Dünya Savaşı yıllarından sonra o dışarıdan gelen tecavüzler ve çeşit çeşit taarruzlar içinde kıvranan ve bağımsızlık hayatını, namus ve şerefiyle ikiz sayan birçok vatansever milletin her tarafta dış düşmanlara karşı ayaklandığı bir devrede bu isyanı yapan adamlardan kaçı çalışmış olduklarını

iddia ederler. Sanık şahısların beyninde gizlenen amaç, vatan ve memleketi harab olmaya, felakete doğru sevk eden bir hareketi durdurmak amacına yakın olsaydı buna vatanseverlik denilebilirdi. Kardeşler tarafından eksik yapılmış bir davranışın sebep olduğu kötülükten dolayı sevip koruyan bir duyguyla isyan etmeleri gerekseydi, vatanın tehlikeye düştüğü bir zamanda bu silahlı ayaklanmanın hiç olmazsa binde birini yapmaları lazım gelirdi. Türk vatanını dışarıdan yaptıkları hazırlık ve tecavüzlerle yıkıp parçalamaya ve Türk milletinin saltanat hâkimiyetini ve her ferde ait olan hukukun hâkimiyetini sarsıntıya uğratmaya fırsat bulamayan dış düşmanların teşvik ve himayeleriyle millî vatanın sınırlarına yakın muhitlerde birçok vatansızların takip ettiği amaçlarında kullandıkları silahı, hâkimler heyetinin gözüne konan bir gerçek bir ipucu olması gerekir. Ortada birçok vatanın aydın düşünceli gençleri ve bunların dostlarının bildiği bir gerçek daha vardır ki içeride senelerden beri memleketin doğu kısmında silahlı bir ayaklanma çıkarmak için bir silah vardır. O da din silahı, tekke silahı, şeyhler silahıdır. Dünyanın az çok karışık olması gereken insan davranışının, her şeyden bağımsız olan din ile ilgili gösterilmesi dinsizlikten başka bir şey değildir. Cahil halkın ve masum necip kalpli insanların duygularını tahrik etmek için etkili silah olmak üzere kullanılan bu silahlar, bütün tarihin çeşitli dönemlerinde kullanılmıştır. Bu silah uğrunda insanlar, tarihte birçok emsali bulunan bu mümkün olayın uğradığı sonuçlara uğramaya ve aksi takdirde bütün insanlık bu silahaltında titremeye mahkûmdu. İsyancıların reislerinden olmak üzere yüce mahkemenize sevk edilen Şeyh Said, bütün yargılanması esnasında, ilk ihtilal bombasının infilak ettiği Piran'a ziyaret maksadıyla gitmişken, tahmin edemediği bir olayın çıkmasının bu isyana yol açtığını iddia etmiş ve bundan önce hiçbir fiili hareket olmadığını söylemiştir. Hâlbuki heyetinizin incelemesinde bulunan dava evrakından ortaya çıkacak ipuçları sabit olacağından başka şimdi takdim edeceğim bir

mektup bu işin önceden kararlaştırılmış olduğunu ispat edecektir. (Mektubu okudu ve devamla) Dedelerinin mezarını ziyaret için Hınıs'tan kışın çıkan ihtiyar bir şeyhin köy köy dolaşarak "Ali Hoca aile-i kiramından reşadetlü Şeyh Mustafa" denilen bir şeyhe yazdığı mektupta birçok mahallere uğrayacağını söylemesi, bu işin Hınıs'tan hareketinden önce tasarlandığına yeterli bir delildir. Sanıklardan bazılarının pek safiyane beyanatına göre isyan sahasını oluşturan doğu ve kuzey doğu vilayetlerinde üç seneden beri haklarında kanuni takibat uygulanan birçok şahısların peş peşe dolaştıkları ve Türklük Kürtlük propagandasıyla, kardeş ve millet itibarıyla birbirinin aynı olan bu insanlar arasına nifak sokmaya çalışmışlardır. Feci olan bu isyan, vatanın içindeki ve dışındaki hazırlığın alçak eseri olmakla beraber, içeride en tesirli etken olan, bu bölgede gerek dinî ve ilmî bilgilerinde ve gerek hayat tecrübelerindeki zaaf ve noksanlıklara rağmen giyim tarzları, uzun sakalları, beyaz sarıklarıyla bütün halkı şeyhlik adıyla idare eden bu şahısların kurdukları fesat ocağı olarak kullanılan tekkeleri, her melanete zemin yaptıkları o mahallerin genel merkezi olmuştur. Hazır yargılanan sanık şahısların arasında bulunan ve Şeyh Şemseddin namını takınan ve şeyhlikle zerre kadar ilgisi olmaması gereken bu şahıs, müritlerim diye etrafına topladığı şahısları hayvanlar şekline sokarak kendisine ibadet ettirmesi, bu muhitte şeyhliğin ne derece suistimal edildiğine bir delildir. Şeyh Adem'in Hani'de kurulan hazırlık ve görüşmeler için yapılan tekke teşkilatında; Şeyh Şemseddin'in, teminatına rağmen Silvan civarında yaptığı caniyane hareketlerine esas olan tekkeleri, Çan bölgesinde helak edici şeyhlerin orada burada kurdukları zaviyeler, kanun adına birer gizli toplanma merkezi kabul edilebilir. Bu tekkeler, bu zaviyeler kurucuları tarafından ancak ibadet maksadıyla açılmış birer ibadet yeriyken bugün bu gerçekten uzaklaşarak hakikatte birer siyasi toplanma merkezi konumuna evrilmiş ve siyasi gizli görüşme merkezi olarak değişmiş oldukları kesinlikle sabittir.

Sonraki isyanlarda en çok tesirli olarak kullanılan silah tekke ve şeyhtir. Bundan önce huzurunuza sanık olarak sevk edilenler arasında isyancılara katılmış birçok şahıslar vardır ki büyük kısmı eylemlere katılıklarını cesurane itiraf ederek şeyhlerin kendilerini güya kutsi gayelere tahrik etmek suretiyle kandırdıklarını ve kendilerinin de bunlara boyun eğdiklerini beyan etmişlerdir. Aslında zavallı ve sadık olan bu insanları şeyhlik, tekkeler ve zaviyeler bu yollara sevk etmişlerdir. Buna yargılanmaya dâhil şahıslar içinden bir örnek olarak Melekanlı Şeyh Abdullah'ın müridi olan bir şahıs sürekli "*Ben müridim. Şeyhim nereye giderse ben de oraya giderim. Hareketimin iyi veya kötü olduğunu anlamak için kendimde ne bir mecburiyet ve ne de yeterlilik görüyorum.*" demiştir.

Özetle anlatılan isyanı kışkırtıcı sebeplerden sonra bu sebepler altında eylemleri yöneten ve devamını sağlayanlarla bunların samimi bağlıları olan şahıslar huzurunuzdadır. Bunlardan Şeyh Said Efendi kendi itiraflarıyla da kanıtlandığı üzere bu isyan hareketinin başına geçmiş ve bir sürü insanları manen zor kullanarak istekleri dışında sevk ve idare etmiştir. Şeyh Abdullah Efendi, Kamil Bey, kardeşi Baba Bey, Şeyh Şerif, Fakih Hasan, Çanlı Şeyh İbrahim, Şeyh Ali, Şeyh Celal, Hanili Salih Bey, Mustafa Bey, Şeyh Ömer, Şeyh Hasan, Şeyh Adem, Madenli Kadri, Şeyh Şemseddin sonrasında sayıları elli üçe erişen bu şahıslar, isyan ve ihtilal hadisesinin asıl failleri ve hemfiilleridir. Şeyh Abdullah, Varto kasabasının işgaline memur edilmiş, bir kıtanın komutanlığını üstlenmiş, Varto'da bir müddet hükümdarlık etmiştir. Gerçekleştirdiği eylemler haftalarla, aylarla süren yargılama esnasında kendi açıkladığı ifadeleriyle ve şahitlerin ifadeleriyle sabittir. Halid Kamil Bey ve Halid Baba Bey şahsen değil, emirleri altına topladıkları yüzlerce aşiretlerin başında görevli ve fail olmuşlardır. Bu fiilleri mektupların içerikleri ve kendilerinin ifadeleriyle sabittir. Şeyh Şerif ise Elazığ cephesi komutanlığı ve önceden Milis Kaymakamlığı yapmış

bir şahıstır. Her ne kadar Elazığ cephesine gittiğini ve komutan olduğunu inkâr etmişse de kendisine hitaben bu ünvanla yazılan ve kendisinin yazdığı birçok mektuplar inkârının aksini ispat etmiştir. Yazılmış, halkı tehdit ve baskıya bile cüret eden mektuplarından birinde, kendisine itaatsizliğin, zulmü kendisine serbest kılacağını söylemiştir. Fakih Hasan, Genç İnzibat Komutanlığını yürüttüğü sürede isyancıların geri hizmetinin genel merkezliği yürütmek için mesai harcamış ve cidden bu hususta başarılı olmuş bir adamdır. Kendisi Genç İnzibat Komutanlığını bazı memurlara iyilik için yaptığını söylemekteyse de bu yönü affını gerektirmeyen bir hususdur. Hacı Sadık Bey, geçmiş yaşına ve uzun sakalına rağmen Şeyh Said Efendi kadar namı da etkili olmuş ve fiilen çalışmıştır. Adil Hükûmetin öncelikle kendisine en yüksek adaletle uzattığı soruşturma eline kendini tabi tutmayarak kendisini yakalayan müfrezenin öldüreceğini zannederek her şeyi itiraf etmişken mahkemede inkâr yoluna sapmış bir şahıstır. Çanlı Şeyh İbrahim, Bingöl'de genel idareyi üstlenmiştir. Genel evraktan anlaşılacağı gibi isyancıların elebaşları en fazla Çan mıntıkasına önem vermişlerdir. Bu husus Şeyh Ali, Şeyh Celal ve Şeyh Hasan'ın da aynı suretle müşterek olduklarını ispat etmeye yeterlidir. Şeyh Ali Kiği, Şeyh Hasan Harput cephesinde çalışmışlardır. Hınıslı İzzet Bey oğlu Mehmed Bey isyancıların Diyarbakır üzerine gerçekleştirdiği taarruzda komutan olarak çalışan, Diyarbakır'dan bir otomatik tüfekle dönen ve Diyarbakır'a komutanın hayvanını almak üzere geldiğini övünerek söyleyen bir isyancıdır. Hanili Salih ve Mustafa Beyler, inatla çalışmış ve birçok çatışmalarda bulunmuşlardır. Bilhassa Hanili Salih Bey, bilinçli şekilde isyana katılmış ve Şeyh Said'in büyük itimadını kazanmış bir şahıstır. Hanili Salih Bey, hayvandan düşme sonucu kırılan bacağının iyileşmemesine rağmen teslim olmayarak yakalanmış bir asidir. Bu şahıs isyan hareketini silahlı bir miting diye tanımlamaya ve sıkılmadan isyanın önemini hafife almaya çalışmıştır. Hanili

Mustafa Bey, öteden beri Kürtlük gayesini meslek sayan ve Şeyh Said'i Hani'ye gelişinden önce davet ettiği için halkı başına toplayarak mitingler tertip eden bir şahıstır. Mektupların delaleti Salih Bey'in itirafına eklenmiş bir ipucudur ki Mustafa Bey amcası Salih Bey'le birlikte tertip etmişlerdir. Şeyh Abdullah, bütün reisler gibi hareketi sevk ve idareyle (isyana) fiilen ve silahlı olarak katılmıştır. Şeyh Adem, Hani toplantısında tekkesini bir siyasi merkez olarak kullanılmasına müsaade etmiştir. Madenli Kadri, isyancıların Maden inzibat komutanlığını yaptığını itiraf etmekle beraber bunu Fakih Hasan gibi hizmet için yaptığını söylemiştir. Piranlı Molla Mahmud, Maden'e Abdurrahim'den sonra temsilci olarak gelmiş ve Madenli Kadri Efendi'nin evinde misafir kaldığı hâlde bunun hareketin içinde olduğunu anlayamadığını söylemiştir. Şeyh Şemseddin, yırtıcı hayvanlar niteliğinde gördüğü insanlara kendini Tanrı gibi göstermek isteyen ve isyan hareketine katıldıktan sonra devlete teslim olacağına dair beyanatına rağmen en umulmadık bir zamanda en can alıcı noktadan vurmak cüretinde bulunan en sefil bir haindir. Şeyh Şemseddin'in mevcut haberleşme evrakından başka önceden ifade edilen Silvanlı Hüseyin Bey'e yazdığı mektup bugün gelmiştir. (Diyerek okudu ve devamla) Bunlardan sonra Diyarbakırlı Şeyh İsmail ve kardeşi Şeyh Abdullah Abdüllatif'tir. Her iki şahıs Diyarbakır üzerine kararlı ve düzensiz bir kuvvetle hareket yapmış ve isyancı reislerinin Diyarbakır'a vardıkları esnada oturdukları Çermik'ten Şeyh Said'e giderek masum şahısları kandırma ve Diyarbakır'a daha büyük kuvvetle taarruz için halkı kandırmak hususunda şahsen ve fiilen çalışmışlardır. Hatta sebep ve isyanın amacını o derecede anlamak ihtiyacını göstermiştir ki mahkeme huzurundaki sanık şahıslar içerisinde herkesten önce isyan maksadını anlamak teşebbüsünde bulunmuş ve Diyarbakır işgal edilirse başka devletle de temas etmenin gerektiğini anlamışlardır. Molla Emin, Şeyh Abdullah'ın müritlerindendir. Kendi tabirince Şeyh Ab-

dullah ne yapmışsa ne düşünmüşse o da aynını yapmış, boyun eğmiştir. Kargapazarlı Mehmed Ağa Baba Bey'le birlikte Varto saldırısına katılmış, orayı işgal etmiş ve bunu önceki ifadelerinde itiraf etmiş suçlu bir şahıs olup kendisiyle birlikte çalışan şahısların da bunu kuvvetlendiren ifadeleriyle (suçluluğu) kesinlik kazanmıştır. Hasan oğlu Süleyman, aslında jandarma iken Elazığ Cephesi Komutanı Şeyh Şerif'in emrinde silahlı olarak çalışmış ve yazıcılık görevini yapmış çok gönüllü bir asidir. Demirci Ömer oğlu Süleyman, Az aşiretinden olup aşiretiyle isyancılara katılmış, sevkiyat, teşvikat yapmış ileri gitmiş bir asidir. Üzüntü vericidir ki bahsedilen Ömer oğlu Süleyman'ın memleketinde Hükûmet temsilcisi olan Kaymakam Hilmi Bey, bu hareketini inceleyememiş ve hâkimliğiniz huzurunda söylemeyi bilmem neden gereksiz görmüştür. Bingöl'de cani isyancılar yenildikleri zaman bile Arab Abdi Bingöl Boğazı'nda çalışmış ve Değirmenci Yusuf'u bile harbe katmak için telkinlerde bulunmak suretiyle büyük taraftarlık göstermiş bir asidir. Kâtip Tahir Efendi, isyanın hazırlık devresinde en çok çalışmıştır ve bütün isyancılar tarafından bilindiği üzere isyanın tertipçisi olan bu adam, nihayet kaçmak istemiş ve isyancılarla irtibatı kesmeyerek durumu korumaya çalışmıştır. Son gelen mektubu da isyan hareketi esnasında "Planına sadık kalınmadığından başarılı olunamayacağı" gibi kayıtları içermektedir. Salih Beyoğlu Hasan, babasıyla beraber eylemlerde silahlı olarak bulunmuş, çalışmış bir şahıstır. Ancak hüküm verilirken (ilerlemiş) yaşının dikkate alınması kanuni bir vecibedir. Hanili Mustafa Bey oğlu Mahmud Bey, isyan esnasında Diyarbakır cezaevinde tutuklu kaldığından şahsen ve maddeten isyancılar içerisinde çalışmaya fırsat bulamamış ve fakat dava evraklarının içeriğiyle sabit olduğu üzere isyanın hazırlık devresinde önemli rol oynamış suçlu bir şahıstır. Şeyh Musa oğlu Şeyh Ali Varto'da Şeyh Abdullah'tan aldığı mektup üzerine Varto'ya gitmiş ve orada isyancılara fiilen katılmıştır. Halid oğlu Molla Abdülhamid, Mele-

kan'da ikamet etmektedir. Şeyh Abdullah'la birlikte isyancılar arasında çalışmış olduğunu kendisi de itiraf etmiştir. Hacı Halid Bey, Şeyh Abdullah'la beraber Varto isyancılarındandır. Beylik bir katırla kaçarken yakalanmış bir asidir. Ahmed oğlu Reşid, Şeyh Abdullah'ın emrinde, Kasım Bey'in tavrına rağmen Varto'ya gelmiş, çalışmış asıl fail suçlulardandır. Demir Ağa, Varto işgaline Ahmed oğlu Reşid'le katılmıştır. Kamil Bey oğlu Abdüllatif, suçluluk alametleri ve zulüm nişanesi omuzunda olarak yakalanan, çeşitli cephelerde fiilen çalışmış bir asidir. Bırnekli Mehmed oğlu Ahmed elinde bulundurduğu bomba fitili ve silahıyla dağda yakalanmış, harbi, darbı anlamış bir asidir. Bağlıisa köyünden İbrahim oğlu Mehmed, İbrahim oğlu Süleyman ve Bahri, Hormek aşiretleri içerisinde Türk ordusunun hareketi ilerlediği anda (orduya) sığınmış ve fakat önceden fiilen isyancılarla çalışmış şahıslardır. Şeyh Mustafa oğlu Şeyh Cemil, diğer şeyhler niteliğinde etkili olmuş bir asidir. Bingöllü Selim oğlu Yusuf, Abdi Arab ve Yado ile çeşitli mahallerde çalışmış bir asidir. Ali Badan, isyancıların reislerinden Şeyh Şerif'le Elazığ'a gitmiş ve iki silah bir at getirmiştir. Mehmed oğlu Halid, güya diğerleri gibi o da şeriat talep edenlerdendir ve şeyhlerin davetine memnun olarak katıldığını itiraf etmiştir. Şeyh Said'in hizmetkârı Çerkes Yusuf, sürekli olarak efendisiyle birlikte bulunmuş ve vatanı bölmek için yapılan hareketi amaçlayan fiilleri bizzat tercih etmiştir. Şeyh Said'in çobanı Maksud, Erzurum'a götürdüğü hayvanları satan, parasını geri getiren ve o derecede kendisine sadâkat gösteren ve daima isyancılar arasında silahlı olarak bulunan bir asidir. Şerif oğlu Hamid gerçekten Şeyh Şerif'in yakalanması esnasında bölük kılavuzluğunu yapmış olsa bile jandarma olarak isyancılara karşı hareket göreviyle mükellefken isyancılarla birlikte çalışmış bir asidir. Bunu kendisi de ifade etmiştir. Nadir oğlu Halid, Şeyh Ali ile birlikte fiilen çalışan ve keza Mehmed oğlu Tahir bilfiil çalışan ve yaralanan birer asidirler ve hâlen isyan nişanesi üzerlerindedir. İsim-

leri ve özetle isyanla ilgili olduklarının İddia Makamınca belirgin noktaları tespit ve arz edilen bu elli üç suçlu şahıs, ihtilal hadisesinin asıl failleridir. İsyan, önce de arz edildiği üzere, Türk vatanını parçalamak ve ayrılan bir parça üzerinde güya dini bağımsız bir Hükûmet kurmak maksadını amaçlayan bir harekettir. Kastın çürük fikirler olmasına ve açık delillerle hareket, hukuken ve fıkhen uygun bulunmasına nazaran ve ayrılan dava evrakı ve haberleşmeden bir yana, birçok mektuplarda Türk ve Kürt kelimesinin geçmesinin şiddetli, feci vasıflar ve düşmanca tabirlerle birbirinden ayrılmış olması yeterlidir. Bütün hareketi idare eden Şeyh Said, Licelilere yazdığı bir mektupta *"Türkler'e karşı intikam hissiyle çıldıran Liceliler nerededirler?"* diye yazmıştır. Bu, Şeyh Said'in kendi hissi olmasa bile, necip Türk milletine karşı gösterilen düşmanlığın ve hareketin aslında Türklük ve Kürtlük gayesinin en büyük örneğidir. Karşı harekete geçen orduya, düşman tabiri tekrar tekrar kullanılmıştır. Düşman kelimesinin ancak dışarıdan husumet hâlindeki bir yabancı Hükûmet askerine karşı kullanılabilecek olmasına rağmen Türk Hükûmetinin silahlı kuvvetlerine mensup olan orduya da düşman tabiri kullanmak, isyancıların gerçek niyetine en bariz bir delil teşkil eder. Bu nitelikte delillerle sabit olan isyanın asıl failleri ve hemfiilleri olan isimleri sayılan şahısların eylemlerin yayılmasına gayret etmeleri, birbirini sağlamlaştıran ifadeler, itiraflar, iddialar ve dava evrakı arasında bulunan çeşitli şahıslara ait evraklar, ifadeler ve kavramlarıyla teyit edilmiş bulunan mektuplar ve diğer dava evrakının genel yapısından gelen deliller ve emarelerle sabittir. Malazgirt Savcısı Abdülmecid Efendi, memur bulunduğu kazasının genel hukukunu ve halkın emniyet, mal ve canını korumayı temine mecbur bir memur olduğu hâlde, Şeyh'i evine misafir etmek ve isyancılara herhangi bir isyan hareketinin gerektirdiği dinlenmeyi temin etmek suretiyle isyana ikinci derecen müdâhil olmasını gerektiren harekette bulunmuştur. Jandarma Teğmeni

Mehmed Mihri ve Yüzbaşı Ali Avni Efendilerin subay oldukları menfaat düşüncesiyle, (değil) vatan ve milleti aleyhine ayaklanan insanlara, vatanın dışında oturan düşmanlara bile kendini teslim etme zilletini kabul etmeyen Türk ordusu subayları içinden sıyrılarak asilere kendini teslim eden ve onlardan hizmet ve para kabul eden iki şahıstır. Kaymakam Hüseyin Hilmi Efendi, Şeyh Ali Rıza'ya yazdığı mektupla isyancıların başı olan şeyhin oğlu ve kendinden daha olan ve İstanbul, Halep merkezinde çalışan insanlarla münasebeti idare eden bir şahsiyete yazdığı mektupla, kendisinin memur olduğu bir mıntıkaya davet ederek oranın stratejik vaziyetini ifşa eden bir şahıstır. Bir devlet memurunun görevi, ya aciz kaldığı hâlde defetmeye ve ortadan kaldırmaya gücünün yetmediği bir olay karşısında tarafsız kalmak veyahut ufak bir karşı harekete hizmeti düşünüyorsa derhâl kuvvetli duygularla yapacağı şeyi yapması lazımdır. Uzun müddet subaylık mesleğinde bulunmuş ve polis askerliğinden kaymakamlığa kadar yükselmiş bir şahsın bu suretle hareketine ihtimal verilemezdi. Kendisi fiili isyanın ikinci dereceden müdâhilidir. Mustafa Bey'in oğlu Örfi, küçük bir miktar filinta ve bir miktar cephane ile isyancılar arasında babası Mustafa Bey'in emri altında çalışmış küçük bir suçludur. Yalnız yaşı on üçü bitirip on beşi bitirmemiş bir niteliktedir. İsyana pederi ve bütün aile efradıyla birlikte karışmış olduğundan, hüküm verilirken yaşının adaletli bir açıdan değerlendirilmesini talep ederim. Hâkim Ali Rıza Efendi, *"Şeyh Said Efendi'nin gerçekleştirdiği hareket seçkin sahabelerin hareketine benzemektedir. Yüceltilmiştir. Kendisinden başarılı olması beklenir."* gibi sözler sarf ederek muhitini tahrik etmek suretiyle isyan hareketinin ikinci dereceden müdâhilidir. Vali İsmail Hakkı Bey'e gelince, İddia Makamı onun hakkında bile bile isyan hareketinin çıkışından haberdar olan ve isyanın çıkmasını kolaylaştıracak hareketleri tercih etmiş ve isyanın çıkışından sonra gerçekleşen hareketi destekleyen bir eylemlerde bulunduğu iddiasını ortaya

atmamakla beraber, isyan hadisesinin etrafında toplanıp mıntıkasında toplandığı kendisine bildirilmesine rağmen asli görevine üşengeçlik ve gevşeklik göstermek suretiyle isyan hareketinin meydana gelmesini kasıtlı olmayarak kolaylaştırmış ve bu suretle memuriyet görevini suistimal etmiş bir memurdur. Gerek ikinci dereceden müdâhil olarak isimleri okunan altı şahıs ve gerek İsmail Hakkı Bey'in dava konusu fiillere cesaret etmiş oldukları, şahitlerin ifadesi ve dava evrakının genel içeriğiyle sabittir. Müdafaa-i Hukuk eski başkanı Rüşdü Efendi, gerçekten memleketin isyancılar tarafından işgalinden sonra onlarla çalışır vaziyette görünmekle beraber isyanın çıkışından dört ay önce resmî bir mecburiyet altında olmayarak kendi vatanına bağlılığıyla merkez Hükûmetine ihbar ederek, durumdan ortaya çıkmasından önce Hükûmeti haberdar etmek için harekete geçmiş bulunması, tercih ettiği hareketin daha önceden gerçekleşmiş olan ihbarlarından haberdar olan isyancılar tarafından kendi aleyhine bir fenalık gelmesini engellemek maksadıyla zorunluluktan dolayı meydana gelen bir hareket olması itibarıyla, onun da mesuliyetinin olmadığına karar verilmesini talep ederim. Mehmed oğlu Hasan, Sıhhiye Kâtibi Niyazi, Bazikanlı Reşid, Hasan oğlu Ali, Mehmed Salih Efendi, Ahmed oğlu Reşid, Ahmed oğlu Süleyman, İsmail oğlu Ahmed, Cündi, Ali oğlu İsmail, Nadir oğlu Abdülhamid, Haydar oğlu Nimet, Ahmed, Mehmed oğlu Maksud ve Hacı Sadullah oğlu İbrahim Bey, bunların isyan olayında kasta yakın şahsi iradelerini tercihle sarf ve kasten suç işleyenlerle hareket etmiş şahıslardan olduklarına dair yeterli kanaat olmadığına nazaran beraatlerine karar verilmesini talep ederim. Emekli Binbaşı Kasım Bey, doğrusu isyancılar arasında bulunmuşsa da isyancıların Varto üzerine gerçekleşmiş saldırılarını menetmek için İsmail Bey'le, Ali'yi ve Reşid'i mensup olduğu aşirete göndererek isyancılara karşı koyan ve muhalif bir vaziyet almalarını emrederek bu feci hadiseden nefret ettiğini fiilen isbat etmiştir. İkinci defa gerçekleş-

miş taarruzda da ev kapısını açmadığı hâlde evi zorla açılmış ve kendisinin fikir ve yeteneklerinden istifade etmek üzere zorla evinden alınmış ve firarı sonrasında ülke sınırlarından dışarı çıkmak isteyen birçok isyancıların kaçmasına mani olmuş ve isyancıları Hükûmetin eline teslim etmek için teşebbüslerde bulunmuş bir şahıstır. Bu hareketleri de dava evrakları arasında bulunan Şeyh Ali Rıza'nın kendisine melun diye hitap eden mektubunun içeriğiyle sabittir. Karkarutlu İsmail Bey, Ali ve Reşid'in de dâhil olduğu hâlde Binbaşı Kasım Bey'in emrinde itaatkar çalıştıkları delilli olarak sabit bulunduğundan onların da beraatlerine karar verilmesini talep ederim. Emin'in de Sıhhiye Kâtibi Niyazi ile gelişigüzel bir silahın alınıp verilmesi ve götürülmesinden şüphe edilerek zan altına alınmış iseler de bunlar hakkında da İddia Makamınca yeterli kanaat olmadığından beraatlerini ve Liceli Hacı İbrahim Bey de Lice Kaymakamlığını üstlendiğini gösteren birkaç mektup varsa da bunlara karşılık vermediğini, eline gelmediğini ve görevi kabul etmediğini iddia eylemesine karşın, İbrahim Bey'in bu görevi yaptığına dair ikna edici deliller bulunmadığından onun da beraatine karar verilmesini talep ederim. Genç Müftüsü Hacı İlyas Efendi, bu zatın isyancıların Genç'e ulaşmasından sonra Şeyh Said'le temas ettiği ve bahse giriştiği anlaşılmışsa da isyancıları cesaretlendirecek nitelikte bir fiil ve hareketinin olduğuna dair vicdani kanaatin oluşmasına delil ve ipuçları mevcut olmamakla beraber bilakis isyancılara karşı *"Merkezi Hükûmete maksadınızı telgrafla bildiriniz. Aksi takdirde sizi suçlu addederler."* tarzında beyanatta bulunduğu anlaşıldığından onun da beraatini talep ederim. Nakib Bekir Sıdkı Bey, Birinci Büyük Millet Meclisinde bulunmuş, vatanın yok oluşu ve parçalanması ve millî hâkimiyetin düşme tehlikeleri karşısında titrediği zamanlarda Büyük Millet Meclisinde mesai yapmış bir şahsiyetken bu defa da memleketinin dâhil olduğu arazide meydana gelen isyanla ilgili olarak zan altına alınmıştır. Fakat Nakib Bey'in Türk millî camiasının

içinde bulundurduğu manayı anlamış olarak Türklük ve Kürtlük gibi iki kavramın mevcut olmayacağını anlamakla beraber gerçekten Kürtçülükle iştibarını teyit ve ispat edecek belge ve deliller olmamasına ve isyan hareketine katıldığını sağlamlaştıran emarelerin de olmamasına dayanarak bunun da beraatine karar verilmesini talep ederim. Cemilpaşazade Kadri, Muhiddin, Ömer, Memduh ve Cevdet Beyler, bu şahısların memleket dâhilinde şurada burada canlanan serseri bir akım hâlinde ortaya çıkan Kürt akımına kapıldıkları hakkında birçok ihbarlar mevcut olsa da son isyan olayında aslen veya dolaylı olarak ilgili olduklarını tespit etmeye yeterli delil yoktur. Beraatlerini talep ederim. Özetle, başından sonuna kadar isimleri birer birer sayılan elli üç şahıs isyan olayında aslen hem-fiil olarak suçludurlar. Diğer Rüşdü Efendi'nin mesuliyetinin olmadığına ve adları beyan edilen altı şahsın ikinci dereceden suçlu olduklarına ve Vali İsmail Hakkı Bey'in tembellik ve gevşeklik ederek görevini kötüye kullandığına ve geri kalan şahısların da masumiyetlerine karar verilmesini talep ve dava ederim, dedi.

Başkanlık tarafından sanıklara son sözlerini beyan etmelerinin bildirilmesi üzerine aşağıdaki gibi sırasıyla sözlü ve yazılı savunmalarını bildirdiler:

İsyancıların Başı Şeyh Said'in Okunan Savunması

Yüksek İstiklal Adliyesi Heyetinize son maruzatımdır.

Yöremizin halkı ilim ve fennin yeniliklerinden nasibini almadıkları için akaid, fıkıh ve hadisten hariç bir şey bilmezler. Bu sıralarda medreselerin, şeyhülislamlığın, şeriat mahkemelerinin ve İçki Yasağı Kanunu'nun kaldırılması; nikâhın ve boşanmanın bazı şartlarının değiştirildiğine dair söylentiler buralardaki halkın kalbinde büyük bir tesir uyandırmıştı ve peyderpey böyle haberler yapan Sebilürreşad gibi gazeteler halkın kulağını kurcalıyor, (bu tesiri) takviye ediyordu. İşbu fakir, eski

âdetim olduğu üzere Palu'da yatan atalarımı ve akrabalarımı ziyaret için Hınıs'tan Bingöl'e geldim. Ve eskiden olduğu gibi uğradığım köylerde Allah'ın emirlerine uymaya ve ibadete dair şeriatın emirlerini ve yasaklarını anlatıyordum. Ve beni davet etmeyen köylere gitmiyordum. Velhasıl Gençli Yusuf Ağa ve Mehmed Ağa, Genç'e davet ettiler. Davete karşılık verdim. Oradan Palu'ya gitmeye kadar verilmişti. Bize haber geldi ki Lice'den birkaç kişi Ömersadık köyüne kadar bizi karşılamaya gelmişler ve henüz Genç'te olduğumdan Ömer Sadık'ın oğlu Haydar Ağa'yı davete vekil edip Lice'ye dönmüşlerdi. İnsaniyet adına onları da kıramadım. Lice'ye geldim. Karşıladılar. Oradan biraderim Şeyh Tahir tarafından Serdi köyüne davet edilip geldim. Sabahı hayvanlarımızı hazırladılar. Palu'ya gitmek azmindeydik. Hani'den bir atlı geldi. Bize Salih Bey imzalı bir mektup verdi. Meali: "Bir an sabır et görüşelim." Durduk, geldiler. Selam ve hoş geldin denildikten sonra Palu'ya ziyarete gitmem gerektiğini beyan ettim. Adı geçenler buyurdular ki *"Atalarınız bize gelirdiler ve misafir olurdular. Siz de bu gece misafir olup sabah erkenden dağdan aşıp Palu'ya gidersiniz."* Bu kişileri hatır sahibi oldukları için kıramadım. Beraberce gittim. Akşamüzeri Piran'dan on atlı geldiler. Bizi Piran'a davet ettiler. İşbu Dünya Savaşı'nda iki üç sene köylerinde ailemle birlikte ikamet ettiğimden daveti kabul etmeye mecbur kaldım. Sabah erkenden Piran'a gittik. Karışlayanlar arasında meğer on kişi mahkûm varmış, bilmiyordum. Her onu da Bahri oğlu Mehmed Ağa'nın misafiri olmuşlar ve Piran'da da yirmi süvari jandarma ve iki teğmenden oluşan bir müfreze varmış. İşbu müfreze mahkûmları görürler ve Mehmed Ağa'nın evini basarlar. Mahkûmların da talak-ı selase ile yemin edip ki *"Teslim olmayacağız."* (dediklerini) haber aldım. Kafam karıştı. Bir kavga çıkmaması için bir iki adamı ricacı gönderdim. Bir teğmen geldi. Ayağa kalktım. Bir iki defa rica ettimse de kabul buyurmadılar. Derhâl hayvanları hazır etmelerini söyledim. Hazır-

ladılar. Hemen sonrasında silah sesleri duyuldu. Galiba bir Kürtlerden, iki de jandarmalardan yaralanan oldu. Biz de Piran'dan çıkıp Hınıs'a doğru yola düştük. Hani'ye uğramayarak ikinci gün Kahkik köyüne ulaştım. Her taraftan Kürtler galeyana geldiler. Önünü alamadım. Genç üzerine yürümeye başladılar. Çemihini köyüne ulaştım. Vali Bey tarafından bir heyet geldi. Görüştük. Haber verdiler ki *"Aşiretler dün gece merkezi bastılar ama işgal edemediler. Bu gibi işleri durdurabiliyorsanız durdurunuz. Akibeti vahimdir."* Ben de tasdik ettim. Durdurmaya kalkıştım. Birdenbire haber verdiler ki *"Aşiretler bütün Genç'e doğru yola düştüler."* Kendi kendime taşraya çıktım. (Aşiretleri) çağırdım ve birkaç adam gönderdim. Büyük kısmı döndüler ve bir kısmı da dönmediler. Hemen ardından merkezden ki elinde Hacı İsmail Ağazade Yusuf imzalı bir mektupla bir adam geldi *"Durma bir an önce merkeze gel. Aşiretler merkezi işgal etti. Belki gasp ve yağmacılığı durdurursunuz."* Fesatı önlemek için heyetle beraber merkeze doğru gittik. Yatsıya yakın, merkeze yarım saat masafedeki Kupar köyüne ulaştık. Haber aldık ki merkez selametle savaşmaksızın işgal edildi ve zarar ziyan yoktur. O gece orada kaldık. Sabaha yakın Modanlı Molla Hasan ve Yusuf Ağa geldiler. Bizi uykudan uyarttılar ki *"Aşiretler zapt olmuyor. Banka kasasına suikast ediyorlar."* Acele kalktım. Merkeze gittik. Kasayı korkumdan misafir olduğum Yusuf Ağa'nın odasına naklettik. Artık doğal olarak işbu hadisenin cereyanına olayların başlamasından sonra dâhil olduk ve civarımızdaki bazı şeyhlere, beylere ve muhtarlara mektup yazdımsa da sonra gerçek ipuçlarıyla gördüm ki mektuplarımın zerre kadar tesiri olmamıştır. Herkes kimseyi dinlemeden kendi keyfiyle hareket ediyordu. Zira mektup gönderilen şahıslardan bazısı ciddi şekilde çekinip kaçınarak bu hadiseye karışmadılar ve haberim olmayan bazı şahıslarla aşiretler isteyerek ve kendi rızalarıyla katılmışlardı. Yüce İstiklal Mahkemesi Heyetinizi her bir dinî mukaddesatımla temin ederim ki

bu olayın gelişmesinde ne ecnebilerin, Kürt siyasetini takip edenlerin ve ne de Hükûmetimizin muhalifi olan Terakkiperverlerin parmağı ve alakası kesinlikle yoktur. Bunlarla haşa ne haberleşmem ne görüşmem, ne (bunlarla) beraberliğim ne dolaylı haberim kesinlikle yoktur. Gerçi bu kötü olayın gerçekleşmesi bu adı geçenlere ima ve işaret ederse de siz adalet heyeti şüphesiz olarak bilin ve güvenin ki bu işlere sebep (olarak) yukarıda beyan ettiğim gibi diyanet tesirinden başka bir şey göremiyorum. Bu işin ne önündeyim ne arkasındayım. Belki o aralarda bulundum, harbe komutanlık etmedim, harbi ne uzaktan ne yakından görmedim. Aşiretler herkes kendi aklıyla hareket ediyordu ve kimse kimsenin sözüyle ve emriyle hareket etmiyordu. Benim hizmetim ahaliye zulmedilmemesi ve esirlere iyi davranılması (konusunda) vaaz ve nasihat (etmek) idi. Güzel ahlak sahibi olan şahıslar, doğal olarak (ahaliye zulüm ve esirlere kötü muamele) etmiyordu ve geriye kalanları da zaten sözümü kabul etmiyordu. Ve bizim bu hadiseye katılmamızın maksadı buydu ki işbu bahsedilen meseleleri şeriatın şartlarına tatbik etmelerini rica yoluyla Hükûmetimize arz edelim. Ve güzel düşüncemiz buydu ki inşallah kabul buyururlar. Zira onlar da bizim gibi veyahut (bizden) daha fazla Müslüman ve din ehlidirler. Hatta Anayasa'da[143] "Türkiye Cumhuriyeti'nin dini İslamdır." yazılıdır. Ve bir de "Şeriat şartlarının uygulanması gerektiği"[144] yazılıdır. Maksadımız ancak (hükmü) yerine getirmek ve uygulatmaktır. Yoksa elhamdülillah Türkiye'nin cümlesi mümindir ve Allah'ın birliğine inanır. Nasihat heyetinden İsmail Efendi ve diğerleri bize söylediler ki *"Mademki böyle oldu. Burası bir köy hükmündedir. Bura ile amaca ulaşılmaz. Bir*

---

[143] Teşkilat-ı Esasiye Kanunu.

[144] Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, 7. Madde: Şeriat hükümlerinin uygulanması, genel kanunların konulması, değiştirilmesi ve feshedilmesi, antlaşma ve barış akdi, vatan savunmasının ilanı gibi temel kanunlar Büyük Millet Meclisi'ne aittir.

büyük şehir elde etmek lazımdır ki çatışmanın tesiri ola." Özetle bizi bu tarafa sürüklediler. Kasayı maaş defteriyle (birlikte) tamamen güvenilir gördüğüm Modanlı Molla Hasan'a anahtarı (ile) teslim ettim. Ve ikinci veyahut üçüncü gece akşamdan sonra merkezden çıktım ve Ömersadık köyü ve Arimerg'e geldim. Orada Hani'nin işgal edildiğini duydum ve Hani müdürü ve iki arkadaşını orada hazır buldum. Sabah erkenden çağırdım ve güzel sözler söyledim. Ve *"Cümle mümin birbirimize kardeşiz, maksadımız ancak şeriat şartlarının yürütmeye konulmasıdır. Hükûmetimize arz edelim."* (dedim) ve Hani postasının tutulmasını duydum. Ve diğer gün Karaz ile Lice arasında Fis köyü civarında süvari askeriyle çatışma olduğunu duydum. Bunlardan kesinlikle haberim yoktu ve öncesinde bu hadiselerden açık açık veya işareten bilgim yoktu. Ancak başladıktan sonra işitmişim. Ve bir de bu hadisenin yayılmasına ve genişlemesine yalan haberler sebep oldu. Aynı o günde Lice tarafından tanımadığım bir adam söylüyordu ki *"Lice katırcıları Elazığ tarafından gelmişlerdir. Elazığ, Dersim aşiretleri tarafından işgal edilmiştir."* ve Silvan tarafından bir adam gelmiş ki *"Bitlis vilayeti aşiretler tarafından işgal edilmiştir."* ve iki gün önce Piran'dan bir adam geldi ki Maden'in işgal edildiğini söyledi. Ve ondan birkaç gün sonra yalandan Gaziantep'in ve Maraş'ın aşiretler tarafından işgal edildiği söylendi. Ve Muş'un işgali Nuh Bey, Halid Bey ve aşiretler tarafından duyuruldu. Ve Erzincan'ın Dersimliler tarafından işgal edildiği duyuruldu. Ve Trabzon'un Lazlar tarafından işgal edildiği duyuruldu. Özetle hayret beni aldı. Şaşkınlığa uğrayıp düşünüyordum. Özetle dünyamız külliyen mahvoldu. Zira Melhemlü tepesinden akşamüzeri Varto merkezine Osman Nuri Paşa tümenine teslim olmak için yola düştük. Oğlum Gıyaseddin'i ve biraderim Mehmed Mehdi'yi kaybettik. Sonra askerlerin bildirdiği üzere sabahtan o tepeye çıkarlar, on atlı başıbozuk şahsa denk gelirler ve adı geçenleri Murad Nehri'ne zorla atıp nehir içinde her onunu da öldürüp

suda boğulurlar. Ve otuz senelik ticaretimin mahsulü olan dört bin yüz on Osmanlı madeni lirası, Osman Nuri Paşa'nın tümeni tarafından gasp edildi ve iki katır yükü eşyam da beraberce alındı. Ve her ne miktar koyun, sığır, çift hayvanlarım ve zahirem de Hükûmet tarafından yahut askerler tarafından alınmıştır. Ve köyümde bulunan binalarımın tamamı ateşe verilmiştir. Ve iki oğlum ve bir iki biraderim de kaybolmuşlardır. Ve baki kalan aile de aç ve susuz nezaret altındadırlar. Lakin ahiret durumuna gelince elhamdülillahi sübhanehü çok büyük nimetleri sevinçle bekliyoruz ve şüphesiz hayırla ümitvarız. Ve bu hususta Peygamberimiz Sallallahu Aleyhi Vesellem'in müjdeleri çoktur. Ve Allah Teâla'ya açık ve görünürdür. Bu hadiseye başladıktan sonra katılışım Hükûmetimize dinimizin şartlarını uygulatmak içindir. Veyahut vatan hainliği ve Müslümanları ayrıştırıp ve karışıklık çıkarmak vesaire içindir. Yarın ceza gününün, mahkeme-i kübrasında Cenab-ı Ahkemu'l-hâkimin ve Seriü'l-hisab olan Maliki yevmiddin cümlemizin davalarını, hukuk ve taleplerini zerre kadar geri bırakmayıp şu kadar peygamberlerin ve meleklerin huzurunda, kendi sırf ilahi adaletiyle ve kadim kelamı olan Kur'an-ı Azimüşşanın hükmüyle hüküm verecektir. Sözün özü sizin gibi adaleti meslek edinen ve fazilet elbisesini giyen Şark İstiklal Adliye Mahkemesi üyelerinin vicdan, adalet ve kanaatine bu hususta işimi size havale ettim. Vicdan ve merhametinize her nasıl karar uygun gelirse başüstüne kabul edip razıyım. Vallahu veliyyü't-Tevfik. İmza ketebehu bebenanehu Mehmed Said en-Nakşibendi.

(Ve dipnot olarak ilave ettiği savunma kısmında aynen)

İşbu hadisenin cereyanına, (olayların) başlamasının ardından katılışımdan sonra Şeyh Abdullah'a yazdım ki *"Girvas Boğazı'nı tutasınız."* Hayli müddet dışarıdan duyuyordum ki Girvas'tadır. Sonra talebelerimizden Fakih Sadık, Hınıs'tan gelip söyledi ki *"Vartolu Kasım Bey'in kardeşi Reşid Efendi Gir-*

vas'a birkaç arkadaşlarıyla gelmiştir." Artık bilmem ne konuşulmuş. Sonra Varto'dan terhis olan askerler Lice'de olan gece yanıma geldiler. Varto'nun işgal edildiğini söylediler. Bingöl'e ilk geldiğimde Oğlum Ali Rıza'yı Hınıs'a gönderdim. Ve yanımda yüz kırk madeni lira vardı. Masraf için teslim ettim. Melekan'a gider yüz madeni lirayı da Melekan'da emanet bırakılan paramdan alıp Hınıs'a gider. Sonra kendisi Göynük'e gelir. Varto işgalinde bulunur. Kasım Bey oğlum Ali Rıza'dan yüz madeni lira talep eder. Her ne konuşulursa bilmem sonra Şeyh Abdullah aracılığıyla yüz madeni lirayı Kasım Bey'e teslim eder. Paramdan bir miktar harcamış. Geride kalanı adliyede emanettedir. Tarafıma iade etmesini heyet huzurunda talep ederim. Kasım Bey için benden soruldu. İnancıma göre (bizimle) beraberdir dedim. Ve Ali Rıza da mektubunda melanetini yazıyor. Gerçek bilgi Allah katındadır, lakin Kasım Bey'le güzünki görüşmemde *"Şeriatın şartları bir önden bozuluyor. Allah Teâla sonunu hayır etsin. Böyle giderse din tamamen kaybolur."* dedim. Zira o günlerde Sebilürreşad İstanbul'da Hacı Adil Bey'in başkanlığında kurulan bir heyetin, Aile Hukuku Kanunu derleyip Ankara Meclisine göndereceklerini yazıyordu. Bu münasebetle söz açıldı. Konuşma esnasında söyledim *ki "Fıkıh kitaplarında gizlidir ki hükümdar şeriatın şartlarını yerine getirmezse ümmet üzerine vaciptir ki o hükümdar üzerine yürüyüp edip tahttan indireler. Yerine, bir başkasını tayin edeler."* Kasım Bey söyledi ki *"Güzel lakin bu ayaklanmaya külliyetli para, silah ve cephane lazımdır. Bu da ecnebisiz mümkün değildir."* Ben de dedim ki *"Ecnebi gâvurlarını İslam üzerine musallat ettirmek, bu da şeriata göre caiz değildir."* Söz burada son bulup başka (konular) konuşuldu. Ve Şeyh Abdullah'la işbu seferde Diyarbakır'a gelişimizde yolda söz açıldı. Söyledi ki *"Allah'ın rahmetine kurban olayım. Kasım Bey Hükûmet'e sadık olmuş da biz de hain olmuşuz ."* Dört beş sene önce Kasım Bey Erzurum'dan gelip Halid Bey'e söyledi ki *"Ne ediyorsu-*

nuz. Mustafa Kemal Paşa Erzurum'a gelmiş, kendisine orada bir yuva yapmış ve yavru çıkaracak ve büyütüp uçurtacak. O zaman kimse edemez mukavamet ede..." O zaman talebelerimizden Molla Feyyaz Hınıs'tan Erzurum'a temsilci (olarak) gönderilmişti. Mustafa Kemal Paşa'dan naklediyordu ki *"Eğer başarılı olursak şeriata çok hizmetler ederiz, dinin ve milletin saadetine dair çok şeyleri icra ederiz."* Biz de Allah'ın yardımına çok dua ediyorduk. Sonra İçki Yasağı Kanunu'nu koyduğunda gayet sevindik. Zira kötülüklerin anası olan içki kalkarsa bir önden ayrıntıları da tabii kalkar. Sonra bu kanunun kaldırılmasıyla üzüldük. Sonra medreselerin kaldırılmasıyla daha ümitsizliğe düştük. Hatta bu hâller başımıza geldi. Lakin Elhamdülillah subay esirlerin hayatına ciddi olarak sebep olduk. Gerçek koruyucu Allah'tır. Lakin her şeye bir sebep halk eder. Ve halkın mallarının ve hayvanlarının gasbedilmesini ve yağmalanmasını engellemede başarılı olduk. Ve birkaç yerde vuku bulduysa geri alıp sahiplerine teslim ettirdik ve Modanlı Molla Hasan'a oldukça yazıyordum ki askerleri köylerin gücüne göre dağıtıp güzel baksınlar ve çamaşırlarını yıkasınlar ve yatak versinler. Zira bizim din kardeşlerimizdirler. Özetle Allah'ın takdiri böyleymiş. "Fe innel hazere la yenfa'anil kader" seçimi elimizde iken kaderin önünden kurtulamadık. Allah Teâla hazretleri bundan sonra kaderimize her ne yazmış ise rıza, sabır ve tahammül etmekten başka da bir çaresi yoktur. Lakin bununla beraber Allah'ın emriyle son nefese kadar ümidimizi Allah'ın rahmetinden kesmeyiz. Allah'a sığınırım *"Çünkü kâfir olan topluluktan başka kimsecikler, Allah'ın rahmetinden ümit kesmez."*[145] Kusurum işbu hadiseye başladıktan sonra alevlenmesiyle katılmış olmamdır. Ve sadâkat ve ismetim de budur ki ecnebilere, siyasilere ve muhaliflere kesinlikle katılmadığım ve

[145] Yusuf suresi, 87. ayet.

ilgili olmadığımdır. Ve elimden geldiği kadar da yukarıda beyan ettiğim hizmetleri de görmüşüm. Şimdi ve bundan sonra da her ne kadar soruşturma ve araştırma yapılsa da öyle ya da böyle açıktan beraat (edeceğime) ve temizliğimin güzelce ortaya çıkacağına eminim. Maruzatım bundan ibarettir. İmza ketebehu bi-kalemihi Mehmed Said en-Nakşibendi.

Melekanlı Şeyh Mahmud oğlu Şeyh Abdullah'ın Savunması

(İsyan esnasındaki eylem ve hareketlerinden ayrıntılarıyla bahsettikten sonra netice olarak) Adaletli heyetinizin malumudur ki bu isyanı birçok kötülüklerden menettiğim gibi başlamalarına da meydan verdirmedim. İsyanın başlangıcından sonuna kadar Hükûmetin lehine ve isyancıların aleyhine çalıştığım fiilen sabittir. Özellikle sığınma kapısını bendeniz açarak Hükûmetime sığınıp beni müteakip Kasım Bey de bu sığınmama karşı Şeyh Said'i tutuklamasına sebep olduğumdan, ordumuzun bulunduğu dokuz saat uzaklığında bir mesafeden Molla Abdülhamid ile İsmail Bey'le beraber bunlardan ayrılarak kendi başıma orduya teslim olarak, bizi takiben diğerlerinin teslim (olmasına) ve bazılarının yakalanmalarına ordumuz başarılı olduğundan, buna her suretle eminim ki adaletli heyetiniz adı geçen hususta dolayı bendenize çıkışmayacağınıza eminim. Masumiyetim yoluna gidileceğine hiçbir şüphem yoktur. Zira binlerce cinayetle mahkûm olan bazı eşkıyalar Hükûmete teslim oldukları zaman derhâl afları yönünde karar alınmıştır ve bunun da Hükûmetimizin bir şan ve şerefi olduğu muhakkaktır. Teslim (olma) ve teslim alma arasında da büyük bir fark olduğundan herhâlde kanaat getirilerek ona göre muamele edileceği kuşkusuzdur. Önceden arz edilen Muş meselesindeki fedakârlığım hakkında Genç Müdürü Mahmud Bey'in malumatı tamamıyla eklendiğinden durumu adı geçenin açıklamasına izin verildiği

takdirde olayı tamamıyla arz eder. Bu vesileyle sadâkatim ortaya çıkacaktır. Dolayısıyla Dünya Savaşı'nda yedi yüz kadar aşireti toplayarak cephelerde Ruslara karşı birçok fedakârlığım geçmiştir ve bu sebepten komutanların iltifatlarına mazhar olduğumun da inkâr edilmesi mümkün değildir. Öyle bir zamanda küçük bir ihanetim gerçekleşmeyip de bugün mü hain oluyorum? Adil mahkemeniz, mahkeme-i kübranın ikincisi olmak dolayısıyla gerçekleşmiş günahlarımla sevaplarımın tartılmasından sonra gerekecek ceza veya aklanmamın hüküm ve karara aldırılmasını cümlece görülen ve herkesçe kabul edilen adalet ve yüksek heyetinize sığınır ve sormaya cesaret ederim ferman. İmza. Melekanlı şeyhlerden suçlu ve yalvaran Abdullah, diye yazıldığı görüldü.

Emekli Binbaşı Vartolu Kasım Bey'in Savunması

Her hadisenin sebeplerinin aranması bilimsel kanunların gereğindendir. İçinde çalkanmakta olduğum üzücü ve yürek yakan hâlin yakın mazisinden bilgi arz edersem bu nahoş manzarayı meydana getiren sebepler ve bununla (isyanla) ilgili olmadığım ortaya çıkar. Harbiye'den 1897 çıkışlı, binbaşılığa 1915 terfiliyim. Dünya Savaşı'nda ilk iki senesini Süvari Tümeni -o zaman Mürsel Paşa kaymakam olarak komutanı bulunuyordu- emrinde çeşitli savaş cephelerinde vatani hizmetimi yerine getirmekte kusurum olmadı. Nişanla, terfiyle mükafatımı gördüm.

1918 Mondros Antlaşması'nda İran'da Hemedan sınırına yakın mıntıkada Altıncı Ordu emrinde iken alayımla (birlikte) terhis edildim. Bildiğiniz olduğu üzere, o mütareke seneleri bir fetret devrini andırıyordu. Milliyetler hâkimiyeti prensipleri gibi ecnebi zehirleri içerimize sokuldu. Bu zehirlere asla aldanmayarak metanetimi korudum. Ve mülkü, milleti ecnebi esaretine mühürleyen Sultan'ın (Vahdettin) bir an önce kahrolmasını daima halka anlatırdım. Gazi Paşa Hazretleri'nin 1919'da Erzu-

rum Kongresi esnasında ziyaretleriyle şereflenerek tecevvühlerine ve iltifatlarına mazhar (oldum) ve emirlerini mahallimde tatbik etmeme aşiret şartları mani olmuşsa da yürekten bağlandığım millî emeller lehinde güç sarf etmekten geri kalmadım. Millî Hükûmetin henüz kurulduğu ve düşmanları kahretmekle meşgul bulunduğu bir sırada Erzurum, Harput ve Diyarbakır yollarını kesen ve bağlayan meşhur eşkıya Hallo'nun imhası için gelen Şark cephesi kuvvetleri geri dönükten sonra kendisine teminat vererek Hükûmetle haberleşmesiyle sığınma ve teslim olmasını sağladım. Muş Mutasarrıflığının 25 Ağustos 1920 ve 478 numaralı telgrafıyla 4 Eylül 1920 ve 534 numaralı yazılı emirleridir. Cephelere gönderilmek üzere küçük ilçemizden madeni olarak kırk üç bin altı yüz doksan kuruşu yardım için toplayarak bizzat Muş Mutasarrıfı Fehmi Bey'e teslim ettim. 1921'de Hacı Musa Bey ve Muşluların ortaklaşa Muş Mutasarrıfı Mehmed Ali ve Şube Başkanı İsmail Beyleri uzaklaştırılmalarında Varto'dan Erzurum'a geçmektelerken, evimde alıkoyarak bir hafta sonra Şark Cephesi Komutanlığına uzun bir telgrafla açıklama arz ederek makamlarına iade edilmelerini sağladım. Vicdanlarına eminim. 1921'de Licelilerin otuz kadar katırını yükleriyle beraber gasbeden eşkıyadan Mehmed Bey ve arkadaşlarının takibine gelen müfrezelere yardım ederek meydana çıkarmış ve büyük kısmını aldırmıştım. Diğer kısmını da adı geçenlerin teslim olmalarını takiben aflarını cepheden rica ederek affedilmelerini sağladığım zaman arkadaşlarına iade ettirmiştim. 1923'te Bitlis eski Mebusu Yusuf Ziya'nın Kürtlükle alakasını Varto'ya geldiğinde anladığım gün de derhâl Süvari Tümenine -o zaman Üçüncü Alay Komutanı idim- şifreyle arz ettim ve aldığım emir üzerine zabıt tutarak adı geçeni mahkemelere sürükledim. Neticesi meydandadır. Şerif Paşa'nın, Kürtlerle ilgili olmayıp Kürtlerin Türkiye camiasından ayrılmayacağı hakkında telgraflarıyla yöreye ve ahaliye örnek temsil ettim. Bu yüzden bazılarının nefretini kazandım. Lord Curzon'un Lo-

zan'da Kürt mebusları seçilmeyip Gazi Paşa tarafından tayin edildiği manasındaki zehirli sözlerine karşı ilk yalanlama ve lanetleme telgrafını Muş Mebusu İlyas Sami Bey aracılığıyla yazdım. Mecliste okunup güzel etki yaptığı cevabını aldım. Bu telgraf ve Yusuf Ziya'nın meselesi, Kürt reislerinin bir kısmı aleyhimde küçük gösterme, aşağılama ve hatta suikast teşebbüsünde bulunmaları sonucunu çıkarmışken asla düşüncesizlik etmemiş, sadâkatimde kararlı ve ısrarcı kalmıştım. Hasenanlı Halid Bey'in takibi esnasında da Gazi Paşa Hazretleri'ne, Başbakanlığa, İçişleri Bakanlığına ve Muş Mebusu İlyas Sami Bey'e, Muş Valisi Sırrı Bey'den Bulanık'ta Kazım Paşa'ya telgraf çektim. Kürt akımının gitgide kuvvetlendiğini, dolayısıyla bir an önce önünün alınması gerektiğini, Muş mebusları İlyas Sami, Osman Kadri ve Erzurum Mebusu Halet Beylere sıra buldukça konuşarak ve Meclistelerse mektuplar yazarak arz ederdim. Bilhassa Halk Partisi genel Sekreterliğine -Receb Beyefendi zamanında- uzun bir mektup takdimiyle aşiret hayatına son vermesi ve önemli şahıslarla sözü geçen kişilerin Anadolu içerilerine yerleştirilmeleriyle aşiretlerin kısmen olsun Türk ahaliyle (yer) değiştirilmesinin zamanının geldiğini ortaya koymuştum. Geçen sene Gazi Paşa Hazretleri'nin Erzurum'u seyahat ve teşrif ettiklerinde Muş vilayeti karşılama heyetinde yer almıştım. Ayrıca özel bir ziyaretle şeref buldum. Ve Kürtlük, ayrılık fikrinin halk tabakasında hemen hemen yüzde seksen oranında bulunduğunu ve kesin tedbirlerin alınmasının çok gerekli olduğunu Ali Said Paşa huzuruyla arz ettim. Cibranlı Halid Bey'in tutuklanmasıyla Bitlis'e yollanması, Hasenanlı Halid Bey'in takibinin sonrasına, Şeyh Said'in din propagandasında bulunarak Hınıs'ın Şuşar kasabasından Oğnut, oradan Bingöl'e ve Genç'e ve ilerisine geçtiğini duydum. Sonrasında Piran vakası ve Genç'in işgalini işittik. Muhitime kötü etki yapmaması için elimden, dilimden geleni esirgemedim. 23 Şubat 1925 tarihiyle İlyas Sami Bey'den aldığım telgrafa cevaben

25 Şubat 1925 tarihiyle İçişleri Bakanlığına ve İlyas Sami Bey'e 21 Aralık 1924 telgrafıyla vaziyetimi bildirmiş olduğumdan sadâkatimde kararlı kalacağımı yazdım. Genç'in Oğnut kasabasından iki yüze yakın Kürt kuvvetleri mıntıkamıza girdiler. Merkez ilçeye gelmeleri kararlaştırılmışken abluka vaziyetinde tekrar geri dönmelerini sağladığımı telgrafla yine İlyas Sami Bey'e yazdım. Mecliste okunarak 3 Mayıs 1925 tarihiyle 21/75 numara ile Büyük Millet Meclisi Başkanlığının takdirnamesini cevaben aldım. Son dakikalara kadar ruhumla bağlı bulunduğum Hükûmetten ayrılmayacağımı birçok haberleşme ve konuşmayla da anlamış olan isyancılar, Genç'in Oğnut, Meneşküt ve Muş'un Ziyaret kasabasıyla Akçan'ın bir kısım halkı toplanarak aşiretimin birtakım cahil hoca ve şeyhlerinin yardımlarının katkısıyla aşiret halkını iğfal ederek mıntıkaya girdiler. Ve bendenize teslim olmam için haber gönderdiler. *"Son nefesim Hükûmetle beraberdir."* cevabını alınca geceleyin merkez ilçeye taarruz etme düşüncesinde bulunduklarını haber aldım. Makine başında Muş Valisi'ne durumu arz ettim. Ve kazadaki katır sürenlerin yüzde sekseni Kürt olduğundan emin olamadığımı, mutlaka bir bölük askerin yüksek şiddetle lazım geldiğini söyledim. Başarılı olamadım. Hınıs'ta Askerî Kaymakamı Osman Bey'den yüz asker istedim. Kolorduya yazıp emrini alacağını söyledi. Bir daha da bulamadım. Akşamleyin Jandarma Komutanı (o zaman) Üsteğmen Abdülbaki Efendi'yle görüşerek isyancıların saldırması durumunda savunma mümkün olamayınca birlikte çıkmak mı yahut esir olmak mı gerekeceği konusunda fikir alışverişi yapmanın lüzumunu konuştuk. Kaymakam vekiliyle görüşüp halledeceğini söyledi ve aynı gece de isyancılar sabaha yakın taarruz ettiler. Yirmi dakika kadar savunma yapıldı. Kasabayı işgal ettiler. Bizim kapıya doğru geldiler. Daha önce kapıya gelmiş bulunan birkaç akrabam Zazaların kapıya taarruzunu durdurdular. İşgalden üç dört saat sonraya kadar da kapıyı açmadım. Sonrasında Şeyh Abdullah birkaç hocayla ele

geçirerek açtırdılar ve birçok tartışma ve konuşma yaşandı. Fakat netice itibarıyla ellerinde esir bulunuyordum. Teslim olmasaydım Girnoslu Hacı Selim ve kardeşleriyle adamları hayatıma kastedeceklerine yemin etmişlerdi. Onlar ilçe merkezinde bulundukları kaç gün nereye gitsem iki üç silahlı akrabam beraberimde gelirdi. Bu durumu mevcut Hükûmet memurları görüyor ve pekâlâ biliyorlardı. Bugün ne derece vicdana malik olduklarını kestiremem. Şu emrivaki içinde bulununca artık bunları elden geldiği mertebe sezdirmeyerek sonuçsuz bırakmak ve gelecek askerî kuvvetlerin yolları üzerine düşürmeyerek, askerî hareketi kolaylıkla sağlamayı düşündüm ve kulluğa yakışan bağlılığımı gizli vazifesiyle kendi kendime tespit ettim. Varto'yu işgallerinin ertesinde Hınıs'a hareket edeceklerdi. Hınıs'ta zayıf bir kuvvet vardı. Asiler, Varto'ya altı yedi yüz kişi ile girdiler. Hınıs'a gidinceye kadar bini geçerlerdi. Dolayısıyla Hınıs'ta durmaksızın işgallerini muhakkak gördüm ve türlü bahaneler söyleyerek erteledim. Bugün yarın ile sallayarak 12. Tümenin gelmesine kadar iki hafta geçtiği hâlde Hınıs'a hareketlerini engelledim. İki üç gün Hınıs'a hareketleri gecikince *"O hâlde Muş'a hareket edelim."* dediler. *"Arkadan Hınıs kuvvetinin Varto'ya gelmesi pek mümkündür."* dedim. Bu suretle her iki taraftan hareketlerini durdurdum. Efradın büyük kısmı hastalanarak evlerine gönderildi. Varto'yu işgalleriyle beraber telgraf hattının tamiri ve Hükûmetle haberleşme yapılması gerektiğini söyledim ve hattı tamir ettirdim. Birkaç saat Hınıs Kaymakamı engel oldu. Sonra Erzurum'u bulduk. Başmüdüre Ankara yolunu vermeyi rica ettim. Kırıktır, dediler. 9. Kolorduyu istedim. Kırık cevabını aldım. O hâlde Erzurum Müstahkem Mevki Komutanı Hasan Paşa ile Vali Bey'i makine başına istedim. Ondan da cevap yok. İki gün uğraştım. Çare bulamadım. Haberleşme imkânı bulsaydım, hiç olmazsa Erzurum'a bir adam isterler ben gider o suretle yakamı kurtarırım fikrindeydim. Başarılı olamadım. Tümenin Varto'ya taarruz ederek işgal ettiği gün de ailemi

ayrıca çıkardılar. Hayvanım olmadığı hâlde başkasından bir hayvan alarak beni de beraber götürdüler. Meneşküt kasabasına, Zazaların içine gittik. Muş Ovası'nda hazırlık yaparlardı. Oğnut tarafını önemli göstererek hazırlığı dağıttırdım. Oğnut tarafını güçlendirince Muş Ovası'na kuvvetin gönderilmesini ileriye sürerek bozardım. Bulunduğum müddetçe çatışmaya meydan vermedim. Muş Ovası'nda bir defa pek az bir askerin ilerlemesiyle hemen durmaksızın geriye çekilmeleri fikrini verdim. Varto'dan ayrıldığımızda Şeyh Abdullah'a teslimiyet ve kabul etmenin yegâne çare olduğunu söyledim. Kendisi de ikna olmuştu. Fakat Zazalar *"Ancak beş yüz asker vardır. Onları da vaktinde esir ederiz."* diyorlar ve Şeyh'i ertcliyorlardı. Şeyh Said geldiğinde tedbir değişti. Muş Ovası'ndan Murad Köprüsü'ne geçerek Nuh Bey'e katılarak, Muş ve Bitlis'in düşmesini sağlamak ve olmazsa İran'a geçerek dertlerine çare aramak fikirleri meydana çıktı ve Muş Ovası'na kadar gidildi. Orada artık bütün mevcudiyetimle bu hareketin imkânsızlığını açıkladım. Köprüden geçmenin mümkün olmadığına ikna edince geçitten geçmeyi söylediler. Geceleyin geçide gitmeyeceğimi ısrarla beyan ettim. Dönüşte tekrar Girvas köyüne gidildi. Ertesi günü Girvas'tan Varto tarafına dağdan geçildi. Geçmenin en kolay yollarını gösterdiklerinde türlü zorluklar göstererek başka yollara saptırdım. En zorlu mevkilerde kalınca, artık Şeyh Said'e karşı da teslim olması gerektiğini açıkladım ve Nisan'ın on dördüncü günü teslim olunması kararlaştırıldı ve akşamüzeri Varto'ya gitmek üzere hareket edildi. Hareketimiz geceleyin olduğundan kuvvet pek dağınık bir hâldedir. Yolda Şeyh Said'in tekrar caydığını duydum. Kendisiyle görüştüm ve bir saat uzunluğunda konuştuk. Çarbuhur'u geçince artık ilerisinde asker olmadığını, dolayısıyla kurtulduğunu ve teslim olmayacağını söyledi. Tam Abdurrahmanpaşa Köprüsü üzerine gelmiştik. Şeyh Said atından inmiş, atlılar da ileride geçiyorlar. Geçmemesini söyledim, dinlemediler. Birader Reşid ve akrabamdan Timur, Ahmed,

Kargapazarlı Mehmed ve Reşid, Şerif oğlu Mehmed ve Halid ile hemen ateş açtırdım. Ve yüze yakın silah atıldığında atlıları topluca kaçtılar. Şeyh Said'in kısrağı da atlılarla gitmişti. Köprünün güney ayağı yakınında Şeyh Said'i yakaladık. Şafak yeni açılmıştı. Varto'ya teslim olmaya gelmeyeceğini ve istersem kendisini öldürmemi söyledi. Her halükârda gidileceği cevabını verdim. Ve Osman Paşa'ya bir tezkere yazarak ufacık bir müfreze istedim. Şeyh Said'i Abdurrahmanpaşa Köprüsü'nde tutukladığımdan ufacık bir müfrezenin gönderilmesini rica etmiştim. Cevaben aldığım 15 Nisan 1925 tarihli emirleri mevcuttur. Şafakla birlikte bu olay olmuş ve orada güneşin doğuşundan iki saat sonraya kadar beklemede kalmıştık. Sonrasında Çarbuhur sırtlarından inen müfreze Paşa'nın selamını bildirerek (bizi) Çarbuhur'a götürdü. Paşa'nın esasen Varto'dan gönderdiği müfreze on dakika sonra Çarbuhur'da bizi buldu, Paşa emrini verdi. Bu hadiseden bir hafta önce fırsat bularak aileme bir mektubu gizlice verip diğer akraba aileleriyle Varto'ya Osman Paşa'ya göndermiştim. Açıklaması sözlü olabilir. Şu uzun ifadeler ve açıklamalardan ortaya konacağı şekilde 1919 senesinden beri Hükûmetin maksatlarından başka bir şey ile ilgili değilim ve sadâkat ve bağlılığımdan baştan beri sapmadım. İsyancıların esaretindeyken bile Hükûmetin lehine ve onların aleyhine çalıştığım ortaya çıkmıştır. Hükûmetin en nazik zamanlarında ve daha müsaid zeminler mevcutken Hükûmet emellerine hizmet edip de koca bir devleti denizlere döktükten sonra ve iki sene rahat bulunduktan sonraki büyüklüğüne ve gücüne karşı isyan hareketine katılmak, delilerin bile kârı mıdır? Bunu hangi mantık kabul eder? Ancak hayatımın tehlikesi düşüncesiyle ve yine gizli surette Hükûmetin maksadı lehine olarak isyancıların esaretinde bulunuyordum. Ve sonuç itibarıyla güçlendirilen şu fesat ateşini Şeyh Said'in yakalanmasıyla söndürdüm. Bu bağlamda Cumhuriyet Hükûmetimizin kararları vardır. Her ne de olsam, affım kararların gereğindendir. Adaletin ortaya çıkaca-

ğına çok güvenim ve ümidim olduğundan bu hakkımın yerine getirilmesine kılavuzluk edilmesini talep ve rica ederim efendim hazretleri.

Hasan oğlu Şeyh İsmail'in Savunması

Cumhuriyet Hükûmetimizin aleyhine oluşan birtakım yararsız fikirlerin emellerine katılmadığım ve Kürtçülüğün ne olduğunu bilmediğimi şununla ispat ediyorum ki muhterem heyetinizde Kürtçülük lehine ve Cumhuriyet Hükûmeti aleyhine iki aydan beridir ki cereyan eden mahkemelerin neticesinde ufak bir belgem bulunmadığıyla iftihar ediyorum. Zira bu fikre emelim olmuş olsaydı mutlaka bir gün bir ufak belgemin Hükûmet aleyhine olmak üzere Kürtçülük gayesini takip eden reislerin birisinde bulunması gerekirdi. Bundan önce birkaç sene Diyarbakır'da postnişin olarak özel durumuma Diyarbakır'ın bütün halkı vakıftır. Yalnız birkaç seneden beridir ki Tirmil köyüne evimi taşıyıp orada atalarımdan bana miras yoluyla intikal ettiği üzere postnişin olup kendi ailemin idaresiyle ve ibadetimle meşgul olarak kendi ailem efradından gayrısına bir çeşit sözümün tesiri olmadığı araştırma neticesinde ortaya çıkacaktır. Yalnız isyan zamanında yirmi atlı ile bir hoca bizim köye gelerek *"Hükûmetimizin bazı işleri bizim şeriatın aksindedir. Bunun için Şeyh Said Hükûmet aleyhine isyan edeceğinden sen de bu hususa bağlı kalacaksın."* diye söylenilmesinden dolayı, bu tekliflerini asla kabul etmeyip reddettiğimde Şeyh'in emrine itaatsizliğimden dolayı dinden çıktığımı addererek derhâl katlime kalktığında, ahali tarafından kurtarılmam üzerine adı geçenlerin dönüşte durumu olduğu gibi Şeyh Said'e anlatmalarıyla öteden beri katil ve eşkıya olan Şeyh'in hizmetkârı Nebi adlı şahıs otuz atlıyla beraber köyümüze gelip beni darbedip bağlayarak doğru Şeyh'in yanına götürdüler. Şeyh Said bendenize birtakım nasihatlarda bulunarak *"Bana bağlanmayı kabul etmediğiniz tak-*

dirde katlinize hüküm veririm." diye söyledi. Bunun üzerine bir fırsat bulup kaçarak doğru evime döndüm. Bu hâlime onuru kırılan Şeyh ve emrindekiler merada bulunan hayvanlarımı çaldılar. Bu mallarımı geri almak üzere yakınımızda bulunan Şeyh Said'den rica için gittim. Rica ettim. İade edeceğini vadetti. Ve hayvanlar bulununcaya kadar dönmekten beni alıkoydu. Ve iyice beraberinde gezdirdi. Kaçmaya fırsat bulamadım. Hükûmet lehine casusluk yaparız diye bizi bırakmadı. Mahkeme esnasında okunan mektup bana ait değildir. Her şeyden önce okuryazar olmadığım gibi imza atmasını da bilmem. Mektuplarda ya imza veyahut mührün bulunması şarttır. İnceleyiniz, anlattıklarımın yalan çıkması durumunda her türlü cezaya razı olacağım muhakkaktır. Şeyh Said ilk isyanında Lice, Genç, Eğil, Ergani ilçelerini işgalinde ve o sırada da Kürtlere hüküm buyurduğu sıralarında Karacadağ cephesine bendenizi birtakım isyancılarla gönderdiyse de her ne kadar hayatımın korkusundan yine isyancılarla gitmedim. Evime yakın bir civarda kendimi bu zalimlerden saklayarak evime döndüm. İşte bu sebepten dolayı yukarıda arz olunduğu şekilde hayvanlarım çalınarak bu vasıtayla haksızlığa uğrayıp bu yüzden şimdiye kadar da tutuklu bulunuyorum. Şeyh Said'in fikrine hizmetkâr olup da Cumhuriyet Hükûmeti aleyhine isyan ettiğime dair uzun müddetten beri adil mahkemenizde cereyan eden celselerin hiçbirisinde gerek fiilen ve gerekse kalemen bir delilim olmadığı sabit olduğundan masumiyetimin de adaletli heyetinizce ortaya çıktığına eminim. Artık şu anlattıklarımın baştan sona kadar incelenmesiyle masumiyetime binaen aklanmam hususunu merhamet ve vicdanlarınızdan büyük bir istekle rica ederim ol bağlamda.

Şeyh Abdüllatif'in Sözlü Savunması

Her şeyden önce isyancılara kesinlikle katılmadım. İfademde arz ettiğim gibi beni zorla Sımaki'ye getirdiler. Orada eşkıyanın halkın mallarını talan ettiklerini duydum ve Şeyh'e bunu durdurması için haber verdim. Ertesi gün evime geldim. Ne Diyarbakır'a geldim ve ne de civarına geldim. İddia makamının İngilizler hakkındaki malumatıma dair sözlerini de yolda işittim, dedi.

Nadir oğlu Abdülhamid'in Sözlü Savunması

Ben isyana ne sözle ne hareketle ne fikren katılmadım. Baştan sona kadar da evimden dışarı çıkmadım ve kimseyi de görmedim. Yalnız talancı köylülerin şerrinden korktum. Hayatımdan emin değildim. Dolayısıyla kaçtım. Şeyh Abdullah'ın teslim olmak istediğini duydum ve onunla beraber teslim olmak üzere gittim ve (isyana) katılmadım, dedi.

Hacı Yusuf oğlu Hacı Halid'in Sözlü Savunması

Benim kesinlikle bu isyan hareketine katılmışlığım yoktur. Köyümden asker geçti. Benden bir katır aldılar, ben de onlarla beraber geldim. Osman Şevket Paşa'ya teslim oldum. Adaletinize sığınır beraatimi rica ederim, dedi.

İddia Makamı: İsyan hareketinin sonunda isyana katılan katılmayan hiç kimsenin malları ordu tarafından zarar görmemiştir. Bunu yalanlarım. Yalnız bazı mıntıkalarda savaş kanununa dayanan askerî hareket icra edilmiştir, dedi.

Halid: Asker götürmedi. Yerli yardım kuvvetleri yaptı. Onlar zaten bizim düşmanımızdı, dedi.

Halid Bey oğlu Kamil Bey'in Savunması

Bendeniz çiftçiyim ve kendi aile efradımın idaresiyle meşgulüm. Şeyh Said bölgesinden hareket ettiğinde bendeniz yatak esiri olmuş yatıyordum. Şeyh Said'in bize misafir olduğunu söylediler. Adı geçenin fikrinin ne olduğunu kesinlikle bilmem. Bir gece bizde misafir kaldı. Ertesi günü evimden hareket etti ve bizde misafir olduğunda adı geçenden hiçbir surette telkinlerde bulunduğuna dair bir bilgi alamadım. Her şeyden önce, yataktaydım. Bu tarafı da Şeyh Said'in vicdanına havale edecek olursanız gerçeği söyleyeceğine eminim. İsyana katıldığıma dair beş yaşındaki bir çocuk şahitlik edecek olursa kanunun ve Hükûmetin tertip edeceği cezasına her suretle razı olacağım şüphesizdir. Varto ve Varto köylerinin işgalinde arz ettiğim gibi yatak esiri olduğumdan haberim bile olmadığı muhakkaktır. Yalnız bizlere yakın bulunan Kızılbaşlarla öteden beri aramızda husumet olduğundan ve bunların da o civarda birçok fenalık ve cinayet yaptıklarını haber almam üzerine bunların bu hakaretlerine mutlaka hedef olacağıma kanaat getirdiğimden (dolayı) hayatımın tehlikeden kurtarılması için en yakın bulunan Hükûmetimize sığınmak üzere evimi terk ederek bu zulme hedef olmamak için kaçmaya mecbur kaldım. Muş'a doğru hareketimde Meneşküt tarafında bir kalabalıkla (birlikte) Şeyh Said'e rastlayarak mecburen bunlarla kalıp ertesi günü fırsatı ganimet bulup doğru Çatak'a kadar giderek orada bir Şeyh'in yardımıyla Salikan'a gidip şanlı ordumuza teslim oldum. Durum bundan ibarettir.

Mahkemenin bir celsesinde güya (isyancılar üzerinde) sözümün etkili olduğu konusunda Kasım tarafından beyanatta bulunulmuş ise de Kasım Bey ile aramızdaki düşmanlığı inceleyecek olursanız her suretle ortaya çıkar. Artık bu tarafı adaletli heyetinizin vicdanına havale ediyorum. Masumiyetimi göz önüne alarak hakkımda gereken adaletin uygulanmasını rica

ederim ferman. (Diye yazıldığı görüldü ve sözlü olarak da devamla) Beni isyancıların başı saydıklarını İddia Makamı söyledi. Ben başkan değilim benim Kürtlükle alakam yok. Ailem de Türk'tür. Ben hiçbir yerde (isyana) katılmadım. Korkumdan kaçtım. Gittim. Sonra asker gelince gittim, teslim oldum. Adaletinize sığınırım, dedi.

Ali oğlu İsmail'in Savunması

Hükûmete dua etmekten başka sözüm yoktur, dedi.

Hacı Halid oğlu Molla Emin'in Savunması

İsyan esnasında bir kötülüğe meydan vermemek için Şeyh Abdullah'la birlikte çalıştık. Varto'nun isyancılar tarafından işgali üzerine gece saat dörtte Şeyh Abdullah'la birlikte Varto'ya gittik. Sonradan şanlı askerimizin Varto'ya vardığında tekrar dönüp evimize geldikten sonra Şeyh Said Efendi aşağıdan gelip *"İsyana katılanlar katılmayanlar asker tarafından telef ediliyor."* dedi. Biz de korkumuzdan dağlara kaçmak üzere gittikse de Varto'nun Melhemlü köyünün karşısındaki tepede Şeyh Abdullah bize dedi *ki "Gidip teslim olalım. Bize kaçmak lazım değildir ve adil Hükûmetin vicdani kanaati üzerine yapılan muamele dağlarda gezmekten daha iyidir."* Onun üzerine gidip Hükûmete sığındık. Şimdi de yüksek heyetin merhametine sığınırım, dedi.

Kargapazarlı Reşid'in Savunması

Cumhuriyet Hükûmetine ve adaletli heyete dua ederim. Ondan başka söyleyeceğim yoktur, dedi.

Çanlı Şeyh Ali'nin Savunması

Seferberliğin ilanıyla beraber bir fert olarak milis birliğinde olağanüstü hizmet görmüş, Talori'de Ermeni eşkıyasının imhasında, Kafkas'ın çeşitli çarpışmalarında fayda göstermiştim, bir baskında ben yaralanarak altımdaki hayvan da telef olmuştu. Kışın karlı Selim Yaylası'nda kalan ordumuzun toplarını arkadaşlarımla (beraber) sırtımızla çekerek Genç'e ulaştırmıştım. İsyan hadisesine girmiş değilim. Hatta Şeyh Şerif, Genç'ten Bingöl üzerine gelirken ovada önüne çıkarak birbirimizle kavga ettikse de çeviremedim. Adı geçen buna gücenerek emrindeki aşiret halkını üzerime saldırarak beni Palu ve Elazığ'a kadar zorla sürükledi. Oralarda da hiçbir şeye karışmayarak döndüm. Şeyh Şerif'in komutanlığı, bize olan zorlama ve şiddeti malumdur. İşte doğrudan doğruya (isyana) dâhil olmayıp Şeyh Şerif tarafından sürüklendiğim açık olduğuna binaen hakkımda gerekli olan adaletin yerine getirilmesini muhterem heyetinizin adaletinden rica ederim ol babda.

Kargapazarlı Halil oğlu Mehmed Ağa'nın Savunması

Bulunduğum ev on üç haneden ibaret, küçük büyüğüyle otuz nüfusu içine alan bir köydür. Başka akraba ve yakınlarım yoktur. Bugün her nasılsa atalarımın adıyla kötü niyetlilerin yanında ağa sıfatında görünüyorum. Hâlbuki servetim, çiftliğim yok. Diğer köylere değil hatta bulunduğum köy halkına bile sözüm etkili değildir. Çünkü herkes kendi işinin ağasıdır. Resmî kayıtla bir çayır ve bir tarlaya sahibim. Bununla ağalık olmaz zannederim. Dolayısıyla bir kimsenin zerre kadar bir zararına dokunmadım ve isyancılara fiilen olsun katılmadım. Varto'ya gittiğimin sebepleri ve isyancılara katılmam şu itibarla isyancı reislerini yakalamakta fiilen hareket ettiğime binaen yüksek adalet heyetinizin vicdanı kanaatine hasıl olacağından masumiyetimden başka Şeyh Said'in yakalanması hakkındaki emre uygun

olarak beraatimi adaletli heyetinizin halis vicdanından rica ederim ferman.

Halid Bey oğlu Baba Bey'in Savunması

Varto kazasında bulunduğuma dair mahkemenin bir celsesinde Kasım Bey tarafından şahitlik edilmiş ise de zaten istemeden gittiğimi bendeniz arz ediyorum. Şahitlik olayı aramızdaki eski düşmanlığa dayanmaktadır. Sonradan fırsat bularak doğruca evime kaçtım. Varto kasabasında Kızılbaşların katliam vesaire gibi yaptıkları kötülüklerden korkarak kendi evimi terk edip Hükûmete sığınmak için Muş'a gitmekteyken yolculuk esnasında Şeyh Said kafilesine rastlayarak mecburen bunlarla iki gün beraber bulunarak elde ettiğim fırsattan istifade ederek Selafkan'a gelip oradaki askerimize teslim oldum. Tutukluluk sebebim bundan ibarettir. Dolayısıyla Dünya Savaşı'nda düşmana karşı göğüs gererek vatanımın muhafazası için birçok fedakârlık yapıp düşman tarafından çeşitli yerlerimden yaralandım. Küçük bir kabahatim olmuş olsa bile medeni Hükûmetimize sığınarak teslim olduğumdan ve nice hainler ve eşkıyalar gerektiği zaman Hükûmete teslim olduklarında affedilmiş olduklarından ve bendeniz ise reislerden olmayıp kullanılmış bulunduğumdan artık bu tarafları heyetin temiz vicdanına takdime cüret ediyorum. Mağduriyetime sebep vermemenizi (affınıza) sığınarak rica ederim.

Kargapazarlı Ahmed oğlu Reşid'in Savunması

Bendeniz her zaman, hiçbir mekânda isyancılara katılmadım. Geçen celsede yüksek heyet tarafından katılıp katılmadığım sorulmuştu. Bendeniz de cevaben "Katıldım." demiştim. Katılma sebebim, gerek bendenizde kararlaştırılmış fikir ve gerekse dayım Kasım Bey'in işareti üzerine katıldım. Silahlı olup olmadığım sorulmuş, cevaben *"Evet silahlı idim."* demiştim. Hâlbuki Alayın ve sancağın defterlerinde resmen kayıtlı silahım elim-

deydi. Onunla sırf millet, vatan uğrunda hizmet etmek, şayet bir eşkıya malıma veyahut canıma kasteder diye saklardım. Değil ki onun malına ve canına kast eylemek içindi. Önceden ifade ettiğim gibi, üç gün isyancılarla beraber bulunduk. Nihayet maksat ve emellerimize ulaşıp Varto'nun Abdurrahmanpaşa Köprüsü üzerinde çatışmayla isyancıbaşı Şeyh Said'i yakalayarak Cumhuriyet Hükûmeti'nin kanunu pençesine teslim ettiğimiz elimizdeki resmî evrakla da tespit edilmiştir. Bunun için varsayalım ki suçluysam da beraat ve affımı rica ederim.

Said Esad oğlu Timur Ağa'nın Savunması

Önce ve sonra yaptığım ifadelerimi tekrar ediyorum. İsyancılar arasında yakalanmak suretiyle sanık bulunmaktaysam da Varto'nun işgalinden önce köydeki evimde bulunmakta iken isyancı reislerinden Mehmed Ali emrinde iki yüz kadar silahlı şahıs, yol üzerine bulunan köyüme geldiler. Bu sırada benim de beraberlerinde bulunmam gerektiğini ve akrabamdan Kasım Bey de kendilerine tabi olmazsa şeriata göre hemen katledilmesi gerektiğinden derhâl idam edeceklerini kesin suretle söylemelerine karşı Varto merkezine birlikte gittik. Orada hiçbir fiil ve harekete katılmadım. Akrabamdan Kasım Bey ve İsmail Ağa'nın korunmaları için yanlarında ve kilitli bulunan Kasım Bey'in evinin kapısına vardım. Bundan sonra da isyancıların hiçbir hareketine katılmadım. Ancak Kasım Bey'in yanında ve korunmasında kaldım ve son gece de Abdurrahmanpaşa Köprüsü'nde Şeyh Said'le çatışmaya girerek yakalanmasına ve tutuklanmasına katıldım. İşte gerçekten ibaret bulunan maruzatım uyarınca isyan hareketiyle alakam yoktur. Özellikle Şeyh Said'in yakalanması hakkındaki Cumhuriyet Hükûmetimizin emir ve kararları dairesinde af ve beraatimi adaletli heyetinizden rica ederim.

Kamil oğlu Abdüllatif Bey'in Savunması

Bendeleri 1919 tarihinden 1924 tarihine kadar Varto Gelirler Kâtipliği görevini yapmaktaydım. Sonradan uzun süren memuriyetim dolayısıyla istifa ederek Bulanık ilçesine kendi çiftçiliğimle meşgul bulunuyordum. İsyancıların Varto'yu işgallerinde evimden bir tarafa çıkmadığım gibi isyan hareketi itibarıyla eyleme geçecek bir harekette bulunmadım. Yalnız On İkinci Tümenin Varto'yu geri aldığında isyancılarla kaçıp Kasım ve İsmail Beyleri zorla çıkardıkları sırada bendeniz de açıktan yakınlığım olduğu için Hormek ve Lolan aşiretlerinden korkarak ailemi alıp çıktım. Bir müddet dağlarda korkumdan gezdim. Sonradan ailemi Kasım Bey ve arkadaşlarının ailesiyle Varto'ya gönderdim. Bir gün sonra da kendi başıma silahsız hasta bir hâlde iken bizzat Tümene teslim oldum. Dolayısıyla önceki soruşturmadaki yazılı ifade ve savunmamdaki açıklamamı destekleyici ve (isyana) katılmam hakkında bir çeşit durumum ve (isyanda) görevim olmadığı da masumiyetime bir delil olacağından beraatime izin verilmesini yüksek heyetinizden rica ederim, ol babda emr ü ferman.

İbrahim oğlu Mehmed Bey'in Savunması

İsyan esnasında Zazaların zorlama ve baskısına maruz kalarak beni Gomagor köyüne kadar götürdüler. Elde ettiğim bir fırsattan istifadeyle evime dönmemin ardından şanlı ordumuzun geldiği zaman komutana gidip (isyana) dâhil olmadığıma dair belge aldım. Mali ve toplumsal gücüm isyancılara yardım etmeye müsaid değildir. Küçük ve büyük olsun hiçbir suretle isyancılara yardımım olmadığı gibi fesat erbanının iftirasına hedef olarak tutuklu bulunuyorum. Hakkımda adaletin gereğinin uygulanmasını rica ederim.

Selim oğlu Bahri Bey'in Savunması

İsyancıların ayaklandığı zaman ani olarak iki yüzü geçkin Zazalar köyümüzü sardı. Beni zorla tutup beraberlerinde Gomagor köyüne götürdüler. Beraber gitmemiş olsaydım herhâlde beni de biraderlerim gibi katledeceklerine şüphe yoktu. İngiliz harbinde yaralandığım için yürümeye takatim olmadığından beni burada terk ederek kendileri kaçtılar. Ertesi gün Varto'ya gittim. Oranın isyancılar tarafından işgal edildiğini gördüm. Bunun üzerine fırsattan istifade ederek doğru kendi evime geldim. Takibat üzerine sıkışan isyancıların hakaretine maruz kalmamak üzere o sırada Şeyh Abdullah'la Kasım Bey köyümüze gelerek beraber gitmek teklifinde bulunmuşlarsa da kabul etmeyerek Hükûmet lehine çalışan Hormekan kabilesi aşiretlerine katıldım. Sonradan On İkinci Tümen Kurmay Başkanı tarafından yazılan tezkere gereğince ve asker olduğum dolayısıyla emre itaat ederek hemen gidip orada alıkonuldum. Hükûmet lehine ne derece hizmet ve fedakârlıkta bulunduğum subay arkadaşlarımdan sorulursa meydana çıkar. Dolayısıyla bu yönlerin göz önüne alınarak bir an önce şu sıkıntı evinden kurtarılmam yoluna gidilmesini rica ederim.

İbrahim oğlu Süleyman Bey'in Savunması

Dağ başında ve 3-4 haneden ibaret bulunan köyümüzü ani bir surette iki yüzü geçkin piyadeden oluşan Zazalar sardılar. Biraderim ile oğlunu zor kullanarak beraber götürdüler. Bendeniz başka sebepten dolayı Muş'ta tutuklu olup evime yeni dönmüş bulunduğumdan bana müdahale etmediler. Fakat ben biraderimi takip etmek ve ölüp ölmediğini anlamak için Varto'ya kadar gittim ve oranın Zazalar tarafından işgal edilmiş olduğunu gördüm. Bunların fikirlerinin gayet bozuk olduğunu görünce derhâl kaçarak evime döndüm. İmha kuvvetlerinin şiddetli takibatıyla isyancıların oraya buraya saldırdığı sırada Şeyh Abdullah'la Kasım Bey köyümüze gelerek *"Bizimle geliniz!"* demiş-

lerse de kendileriyle beraber gitmeyip Hükûmet lehine çalışan Hormekan kabilesine naklettim. Küçük veya büyük olsun isyancılara katılmışlığım yoktur. Birtakım fesat erbabının iftirasına hedef oldum. Mağduriyetime son verilmesini rica ederim, ol babda.

Mustafa oğlu Şeyh Cemil'in Savunması

Bu işe katılmadım diye heyetinizce kanaat oluşmuştur. Ancak bir şeyhlik meselesi var. Şeyhliğim babamdan geçmiştir. Benim bir çoban kadar önemim yoktur, dedi.

Yusuf oğlu Çerkes'in Savunması

Altı seneden beri Şeyh Efendi'nin yanında hizmetkârım. Silahını taşırdım. Katırının başını tutardım, dedi.

Mehmed oğlu Maksud'un Savunması

Ben fakir bir adamım. Elim de eksiktir. Şeyh Efendi'nin davarını satan adamla beraber Erzurum'a gittim. Üç not (mektup) aldım. *"Birisini filan adama ver."* dedi, verdim. Şeyh Efendi *"Teslim olurum."* dedi. Ben de korkudan ayrılmadım, dedi.

Mehmed oğlu Halid'in Savunması

Ben fakir bir adamım. Çalışmaya gittim. Bu isyan meydana geldi. Belge almak üzere Varto'ya gidiyordum. Jandarmalar firarisin diye beni tutukladı. Kesinlikle tüfeğim filan yoktu, dedi.

Malazgirt Savcısı Abdülmecid Efendi'nin Savunması

Kasabayı işgal eden isyancıların başında Şeyh Ali Rıza olmak üzere arkadaşları efradıyla birlikte evimi talan ettiler. Hakkımda dayatılanlar Malazgirt Kaymakam Vekili ve Jandarma

Bölük Komutanı Salih Efendi'yle hemfikirlerinin iftiralarından ibarettir. Şeyh Ali Rıza'nın memnuniyet beyan etmesi bana hitap olmayıp, ahâlinin tamamına karşı bir propagandadır. Bu isyancılar, bu açıkgözler yalnız bendenizin değil birçok memurun evlerinde de birer gece kaldılar. Ben savcılığa ait bütün kayıt ve defterleri sırtımda taşıyarak kurtardım. Dört beş gün Sultanmud kasabasında kaldıktan sonra On İkinci Tümenin merkeze geldiğini haber alarak döndük. Hakkımdaki ibarelerin doğruluğunu ve içeriğini yüksek heyetin takdirine terk ediyorum. Beraatimin açıklanmasına müsaade buyurulmasını rica ederim efendim.

Şeyh Şerif'in Savunması

1924 tarihinde Üçüncü Kolorduya katıldım. Dokuzuncu Kolordunun Yirmi Sekizinci Tümeninde Abdülkerim Paşa Hazretlerinin emrinde Rus savaşında düşmana karşı göğüs gererek emrimdeki bin sekiz yüz efradımla vatana hizmet etmiş ve bu suretle savaşın en müthiş zamanlarında Köprüköy çarpışmasında son derece faaliyet göstermek suretiyle Köprüköy'ün Ruslardan alınmasını başardığım inkâr edilebilir değildir. Aynı senenin kışını ve bahara kadar Mehmed Ali Bey'in komutasında Narman, Kireç ve Devura dağlarında silahlı olarak cepheyi düşmana karşı muhafaza ederek arz edilen bin sekiz yüz askerden yirmi üç askerle Kılınçgediği'ne döndüm. 1916 tarihinde savaş dolayısıyla Hınıs'tan Muş'tan Kibriya sırtlarına yani Siron Dağı'na kadar Ruslarla müdafaa ede ede geldim. Sonra Osman Nuri Bey komutasında Seyfo Boğazı'nı askersiz olarak ordu gelinceye kadar altı ay bu boğazı muhafaza ettim. Ve aynı senede Dersimliler Hükûmet aleyhine isyan etti. Hem bulunduğum mevkiyi koruyup ve hem de Dersimlileri uzaklaştırmak ve terbiye etmek için Dersim üzerine kendi emrimdeki efradımı göndererek Dersim aşiretlerini Hükûmete bir zarar vermeksizin uzaklaştırmak ve terbiye etmek suretiyle tecavüz ettikleri bölge-

lerden temizleyerek başarı elde edilmesindeki hizmetim inkâr edilebilir değildir. Daha sonra Seyfo Boğazı'nda iken ordu geldi ve o sırada da Cafer Tayyar Paşa Hazretleri Birinci Tümen komutanı iken emrine geçtim. Beraberce çarpışmalarda bulunduk. Faik Paşa şehit olduktan sonra Cafer Tayyar Paşa Hazretleri adı geçenin vekaletine gittiğinde bizi Üçüncü Kolordu Komutanı Ali Rıza Paşa'nın emrine verdiler. Bir müddet sonra On Dördüncü Tümenin emrine verildik ve bir müddet Ali Fuad Paşa'nın emrinde vatani görevimi yaptıktan sonra adı geçen Bitlis cephesine tayin edilmekle yerine Almanlardan Gavar namında bir tümen komutanı gelerek bahara kadar da emrinde kalıp çarpışmalarda bulundum. Kışa kadar Komutan Gavar'ın emrinde kaldım. Sonradan İzzet Paşa Hazretleri bizi İkinci Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Paşa Hazretleri'nin emrine verdi. Bir müddet sonra da Kırk Yedinci Tümen Komutanı Tevfik Paşa'nın emrine verildim. İsifa Boğazı'ndan Kiğı cephesine kadar üzerime alarak kışı oralarda emrimdeki efradımla geçirdim. Bu müddet zarfında Hükûmetten bir kilo olsun bile erzak almayarak bir alay askerimi kendi kesemden beslediğimin de inkârı mümkün değildir. Bu önemli cephelerde gerek Hükûmetime ve gerekse vatanıma, düşmana karşı silahlı olarak cansiperane yapmış olduğum fedakârlıklarıma karşı İsmet Paşa Hazretleri askerimle beraber beni emrine alması için gittimse de Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin teftişi esnasında Genç'e gelerek kendiliğinden bana hitaben *"Sizi İsmet Paşa'nın emrine verdim."* (dedi). Adı geçenin iradesi uyarınca İsmet Paşa'nın emrine gittim. Özetle o cephelerde Ali Rıza ve İkinci Tümen Komutanı Mürsel Paşa Hazretleri'nin emrinde çok uzun süre kaldım. Ve başka da Salih ve Ali İhsan Paşa'nın emirlerinde kaldım. Ve bahara karşı On İkinci Tümen Komutanı Ali Rıfat Bey'in emrine verilerek Rusları takiple hatta mitralyözleri emrimdeki yüz otuz askerin arkalarında Van'a kadar taşıttırarak bu suretle yüz otuz askerim de vatan uğrunda telef oldular. Dört

sene aralıksız cepheleri terk etmeyerek düşmana karşı vatan uğrunda yukarıda arz ettiğim komutanların emrinde cansiperane olarak hizmetim geçmiş ve mükafatlara ulaşmışken aynı tarihte bir çeşit ihanetim olmadığının ve sadâkatim gerçekleşerek mükafatlara mazhar olduğumun da yüksek heyetinizin bilgisi dâhilinde olduğunu, vatanın ve Cumhuriyet Hükûmetinin fedakârı olduğumu tasdik edeceğinize hiçbir şüphem yoktur. Binlerce aşiret reisi vardı. Hangi bir aşiret, ben gibi kararlılık göstererek vatan uğrunda hizmet etmiştir? Bugün de vatan haini olarak sanık sıfatıyla adil mahkemenize getirilerek sorulara maruz kalmaktayım. Bu ihanet meselesi bende bir esas olmuş olsaydı yüksek heyetinizin malumudur ki Dünya Savaşı'nda emrimdeki efradımla Ruslara karşı olarak yalnız muhafızı bulunduğum cephelerde ihanet etmem gerekeceği muhakkaktı. Zira aslen Kürt isem de lakin bendeniz Türk olarak vatan için çalıştım. Şu kaç günden beridir ki adil mahkemenizde cereyan eden yargılamalara bakılınca bu Kürtçülük meselesinin değil şimdi senelerden beri tertip edildiği ve aşiret reislerinin ve bazı kişilerin birbirine yazmış oldukları mektupların celselerde okunduğundan anlaşılmıştır. Ben de bu Kürtçülük gayesini takip etmiş olsaydım herhâlde bendenizin de ufak bir evrakım bulunması gerekeceği muhakkaktı. Bununla iftihar ediyorum ki böyle bir evrakım olmadığından aleyhime dayatılan vatan hainliğinden masum olduğuma kanaatiniz tamamıyla oluşacaktır. Bendeniz koyun sahibi olmam sebebiyle Bingöl ahalisinin bazıları ortağım olduğu için bulunduğum köy Bingöl merkezine iki günlük uzaklıkta bir mesafe olduğundan ve mevsim kış olduğundan koyunların (durumunu) anlamak için Bingöl ilçesine yalnız olarak gittim ve ilçenin isyancılar tarafından işgal edildiğini orada duydum. ahaliyi çağırttım ve Hükûmet memurlarına hitaben *"Siz vaziyetinizi bozmayınız. Hükûmetimiz Hükûmettir. Vazifenize devam ediniz. Bu ahali ve şeyhlerin ne gibi müracaatları var ise telgrafen Ankara'ya müracaat etsinler."* (dedim.) Bu su-

retle uyarılarda bulunsam da Çan şeyhleri yaptığım teklifleri kabul etmeyerek telgraf hattının açılmasını engellediler. Çan şeyhleri birçok familyaya mensuptur. Bunlar Palu, Bulanık, Ohi, Bingöl'e dağılarak ortalığa fitne tohumu attılar. Köylerin ahalisini toplamaya başladılar. Çanlı Şeyh Mustafa komutasında Palu işgal edildi. Daha sonra Şeyh Mustafa, Şeyh Celaleddin ile Şeyh Ali'yi Harput'a gönderdi. Her köyün ahalisi kendi köyünün muhtar veyahut ağası komutası altında bulunuyordu ve bu suretle de Elazığ'a girdiler. Şeyh Said yaşlıdır. Hem âlimlerdendir ve hem de şeyhtir. Komutanlık vazifesini köy muhtar ve ağalarına vermiş veyahut bana mı bırakmıştır? Bu tarafı merhameten adı geçenden sorunuz. Allah için doğruyu söylesin. Salı günü isyancılar tarafından Elazığ işgal edilerek bu kötü haberi duyunca fenalıklarına meydan verdirmemek ve fesatlarını genişletip aydınlatmamak, ne gibi meramları varsa yazılı olarak müracaat etmeleri için ikinci günü öğle zamanı yani çarşamba günü Elazığ'a girdim. Bu müddet arasında yirmi saati aşkın vakit geçmiştir. Kürtçülük lehine Haylan'da propagandada bulunduğuma dair Mustafa Çavuş hakkımda ihbarda bulunmuşsa da yalan olduğu ortadadır. Özetle maruzatımı yüksek heyetinizin temiz vicdanına havale ediyorum. Sevap ve hatalarımı tartıp ona göre hakkımda adaletin gereğinin uygulanmasını merhametinize sığınarak ricaya cüret ederim, ol babda.

Hasan oğlu Süleyman'ın Savunması

Ben ne evimden çıktım ne (isyana) katıldım ve ne de yazıcılık ettim, dedi.

Hüseyin oğlu Ali Badan'ın Savunması

Türkçe bilmediğim için önceden ne suretle arz etmiş olduğum ve maruzatımın ne olduğunu bilemiyorum. Öteden beri bendenize düşman olan Az aşireti isyan fırsatını ganimet bilerek

Şeyh Şerif ve Şeyh Mustafa ve Şeyh Ali emrindeki Şirnan ve Boğlu aşiretleri bendenizi tutup zor kullanarak Palu'ya kadar götürdüler. Hastalandığım (için beni) bir köyde terk ettiler. Sonradan Haylanlı Hüseyin bir atla bir tüfeği emanet suretiyle bana teslim etmesiyle ben de adı geçen silahı alıp ve ata binerek doğruca evime gittim. Askerlerimizin vardığında atla silahı teslim ettim ve bu sebepten dolayı tutuklu bulunuyorum. Hakkımda inceleme yapılmasını işbu tutuklu bulunduğum kötü durumdan aklanmam hususunun hüküm altına alınmasını rica ederim, ol babda.

Bingöllü Selim oğlu Yusuf'un Savunması

Bendeniz hiçbir cepheye katılmadım. Her ne kadar Bingöllü Mendo Boğazı'na katıldığım söylenmekteyse de köyümüz ahalisinden Said Began, Arif Faris, Hüseyin Began, Hasan Began ve Yado adlı şahıslar götürdüler. Beraberlerinde gitmekte iken yolda fırsat bularak kaçıp adı geçen şahısların korkusundan köyümüzden bir buçuk saat mesafede bulunan Vilvare köyüne gittim. Şanlı askerin merkez ilçemiz olan Çevlik'e varmasından bir gün sonra teslim olmak üzere gittim. Sonradan Milis efrad asker arasında haksız yere adamları öldürüp mallarını gasbettiklerini haber aldım. Korkumdan geriye dönüp tekrar adı geçen köye döndüm. İki üç gün sonra askerin Vilvare köyüne vardığında askere teslim oldum. Vücutça malul ve akıl ve irfandan mahrumum. Hakkımda adaletin uygulanmasının buyurulmasını rica ederim.

Mahmud oğlu Hüseyin'in Savunması

Ben hiçbir yere gitmedim. (İsyana) katılmadım, dedi.

Bingöllü Öğretmen Molla Cemil'in Savunması

Hakkımda ihbarda bulunan birtakım memurlar tamamıyla düşmanlarımdır. İsyan esnasında Şeyh Şerif emrinde gelen düşmanlarımdan Molla Mustafa'nın zorlama ve tehditleriyle (isyana) mecburen katılmışsam da hata etmişim. Bir defa da Gençli Yusuf Ağa ile Şeyh Muhiddin ve arkadaşlarının teklif ve ısrarıyla Genç'e kadar gittim. Kupar köyünde hastalandım. Döndüm. Çan köyüne de gittimse de kimsenin malını götürmemişimdir. Hakkımdaki ihbarlar gerçeğe aykırıdır. Hakkımda adaletin gereğinin hüküm altına alınmasını rica ederim.

Haydar oğlu Nimet'in Savunması

Hükûmet silah toplanması için emir vermişti. Yanımdaki adam silahı attı kaçtı. Biz kaçmadık, dedi.

Mehmed oğlu Ahmed ['in Savunması]

Ben isyana gitmedim. Evimden kesinlikle dışarı çıkmadım. Ben fakir bir adamım, dedi.

Modanlı Hacı Süleyman oğlu Hasan Fehmi'nin Savunması

Bendeniz 1912 senesinden itibaren çeşitli askerî birliklerde çalıştım ve çeşitli yerlerimden yaralandım. Sol ayağımın parmakları hizmet esnasında soğuktan işlemez oldu. Üç kardeşim Kafkas cephesinde şehit düştü. İsyanın çıktığı haberinden sonra çok üzüldüm. (İsyana) katılma tekliflerini reddettim. İsyancılar beni geri alarak Şeyh'in yanına götürdüler. Şeyh Said de beni zorla alıp Genç'e getirdi. Ziraat Bank sandığını Yusuf Ağa'nın evine naklettirdi. Üçüncü günü amirler, subay ve memurların ısrarı ve Şeyh Said'in ricası üzerine inzibat memurluğu vazifesini üstüme aldım. Hükûmet mensuplarına kalben müttefiktim. Ve-

kalet ettiğim sürede esir subay ve askerlerin canını ve memurların mal ve ailelerini kurtardım. İsyan hadisesinden bir ay önce eski mebus Hamdi Bey'in ihbarlarına karşı Vali İsmail Hakkı Bey'in dikkatini çektim. Kulak verip itibara almadı. Hakkımda dayatılanlar bundan ileri gelmektedir. Cereyandan artık kendimi bir türlü geri almaya cesaret edemiyordum. İşgalin başından sonuna kadar Cumhuriyet Hükûmetimize, bir de isyancılara ne suret ve ne derecede hizmetim geçmişse kıyaslar ve değerlendirirsiniz. Zaman ve mekânın gereğinden mi cehaletten mi her nedense ve kusurum varsa cahilliğime yüklenmesini ve affını diler ve rahatsız etmekten kaçınarak her gün görünüp duyulmakta olan adil mahkemenizin isabetine ve size yaraşan adaletinize sığınarak bendeniz gibi bir köylü ve avam derecesinde olan bir ferdin, tahsil görmemiş ve kimsesiz bir şahsın hukukunun korunmasının teminini adaletinizin tecellisinden rica ederim efendim hazretleri.

Jandarma Teğmeni Mehmed Mihri Efendi'nin Savunması

Muhterem ve necip milletimin sinesinden yükselen siz öz evlatları huzurunda yapılan yargılamanın safhalarını inceleyip ilgili bulunduğum görüşü şu suretle işaret ederek savunmamı arz ederim ki isyancı reislerinden olup isyan vakasında en önemli rolü oynayan hain Şeyh Said'in yegâne suç ortağı ve her taraftaki melun hareketlerin düzenleyicisi Fakih Hasan adlı şahıs, esir bulunduğumuz müddet zarfında hiçbir ferde yapmadığı zulüm ve işkenceleri en dayanılmaz hakaret ve teşhiratı bu aciz bendenize ve misafirim Yüzbaşı Avni Bey'e yapmaktan çekinmediği, yargılama esnasında da uygulamaktan çekinmediği melunane cüretlerini ifşa etmemem için birtakım kara çalmalarla üzerime gelerek beni sinirlendirdi. Ve esasen karmaşık olan düşünme gücümü büsbütün galeyana getirmiş ve ayırt etme gü-

cümü kaybederek pek masum olduğum hâlde yüksek heyetten sorulan soruları layıkıyla anlayabilmeme ve layık olduğu değerde cevap verebilmeme engel oldu. Öncelikle bu; din, vatan ve millet düşmanı olan herifin yalancı suçlamaları ve temelsiz ifşalarına şu suretle cevap vermeye başlarım ki atalarım yüz sene önce Diyarbakır'da yerleşmişlerdir. Bendeniz ise burada doğmuş ve tahsilimi Diyarbakır, Erzincan ve İstanbul mekteplerinde bitirmiş, vatan ve milletime hizmet aşkıyla yükselmiş görgü kuralları, örf ve adet, ideal ve ülkülerim dolayısıyla ateşli (bir) Türkçü olarak yetişmiş halis bir Türk subayıyım. Bendeniz isyan hareketinde sorumluluğum altına emanet edilmiş vatani görevimi tam bir övünme ve başarıyla bütün vilayet memurlarının hayatını ve mallarını kurtarmayı başardım. İsyancıların taarruzlarına maruz kalarak merkezde bulunan yedi sekiz askerden ibaret bir küçük bir kuvvetle yarım saat devam eden çatışma neticesinde perişan ettiğimiz eşkıyalar barınamayarak kaçtılar. Sonradan bini aşkın isyancı kuvvetinin hücumuna maruz kalarak bütün memurlarla birlikte esir oldum. Bin türlü işkencelerine maruz kaldım. Burada sanık sandalyesinde yüksek huzurunuzda miskince oturan fakat isyan günlerinde her biri zehirli bir yılan, dalayıcı bir çıyandan başka bir şey olmayan bu melunlar, toplanılan yüzlerce ve binlerce isyancı, heyecanla cepheye gitmek üzere galeyana gelerek etrafa saldırırken, bu vahşiyane vaziyet karşısında hakaret ve tecavüz altında inlemekte bulunan bendenize iki silahlı şahıs gelip camiye gitmemiz gerektiğini söylediler. Hiçbir zaman yüzünü görmediğim Şeyh Said, yüzlerce haşereyi başına toplamış kötülük fikrini ve fesadını onlara açıklıyor ve damlasından haberdar olmadığı şeriattan güya vaazlar veriyormuş. Vilayetin en büyük memurlarından en küçüğüne varıncaya kadar zorla, şerle herkesi tıktıkları camiye ben de götürüldüm. Ertesi gün Şeyh Said ve arkadaşları Lice tarafına defolup gittiler. Şeyh Said'in orada vekil olarak bıraktığı inzibat komutanı Hasan Fakih tarafından her iki-

miz vazife görmek üzere -Yüzbaşı Avni Bey'le birlikte- bir teklif tezkeresi aldık. Bendeniz bu teklifi reddettim ve Valir köyüne sürülerek uzaklaştırıldım. Aile efradımın sefaletine ve benim maruz kaldığım hakarete dayanamayan kişiler, aman dileyerek iade edilmemizi sağladılar. Vali ve Jandarma Komutanı beylerden başka bütün memurlar ve subaylar tutuklu değildik. Her fırsatta ve subay arkadaşlarıma lazım olan yardımdan geri kalmadım. Hasan Fakih ordumuzun Diyarbakır'a geldiği ve Hani'ye sarktığı sırada bizi çağırarak atımızın parasını Yüzbaşı Bey'e vereceğini söyledi. Ve fakat kendisinden *"Madem on dört gün kendi Hükûmetinize hizmet ettiniz. Bana yarım şubat maaşı aldık diyerek bir senet verirseniz ben de size kırk beş lira veririm."* dedi. Avni Bey senet vermeyeceğini ve çünkü bu paranın kendi atının parası olduğunu ve er geç o parayı tahsil edeceğini ve fakat bu sefalet içerisine daldığımız zamanda destek olacağını ve bu paranın kalan yarısını da aile efradıyla sefalette kalmış olan bendenize verilmesini söyledi. Hasan Fakih verilecek olan bu paradan Şeyh Said'in haberdar olduğunu ve işitirse kendisini mesul tutacağını herhâlde böyle bir senet vermemiz gerektiğini konusunda bize zor kullandı. Ve biz de herhâlde bu parayı her ne suretle olursa olsun elde etmek için senet verdik. Parayı aldık. Elebaşlarından görev aldığımız hususundaki iftiralarına gelince, Şeyh Said haini bendenizin, Yüzbaşı Avni Efendi'nin kendilerine muhalif olduğumuzu ilk ifadesinde yüksek iddia makamına itiraf etmiş ve birinci mahkeme celsesinde bizleri tanımadığını, yalnız atalarımızın Bingöllü olduğunu duyduğunu muhterem üyelerden Ali Saib Bey'in sorduğu soruya cevap olarak verdi. İkinci mahkemede gerek benim ve gerek Yüzbaşı Avni Efendi'nin giderek kendisinden görev istediğimizi ve ancak güvendiği Hasan Fakih'in kendisine söylemesi üzerine uygun bulmadığını ve esasen *"Ne iş vardır ki bunları karıştırıyorsun?"* diyerek karşı çıktığını söyledi ve Lice taraflarındayken Hasan Fakih tarafından verilen bilgide hain ve dinsiz olduğu-

muzdan ve görev kabul etmediğimizden sürgün ettiğini ve sürgün sebebimizi de yüksek makamınızdaki evrakımız arasında bulunan yaftalarla teşhir (ettiğini) ve Hükûmet kapısına astığını ilaveten itiraf etmiştir. Hasan Fakih haini ise yüksek huzurunuzda görmüş olduğumuz vazifede bir şeyi olmayıp güya sevkimizden önce dört gün odasına gidip tayin suretiyle vazife gördüğümüzü ifade etmiştir. Ey milletin ve adalet kanununun somut timsali olan adaletli heyet, bu cani ve hainlerin elebaşlarının yukarıda birer birer arz ettiğim vazife kabul etmek hususundaki yalan ifadelerinde ne kadar tezat mevcuttur? Ve böyle eksik ifadeler ise şerefli ordunun biz namuslu subaylarının ne dereceye kadar masum olduğuna bir kesin delildir. Dolayısıyla böyle bir adil yüksek mahkemenin hakkımda vereceği ve uygulayacağı hükme her zaman razıyım. Yalnız arz etmek istediğim bir nokta daha var ki işbu maruzatımın hiçbirisinde zerre kadar gerçeğe aykırı bir noktanın mevcut bulunmadığına kanaat hasıl etmek üzere bir defa da sanıklar arasında bulunan vilayetimiz valisi İsmail Hakkı ve esarette beraber bulunduğumuz Yüzbaşı Ali Efendi ve Teğmen Nureddin ve Kıta Komutanı Binbaşı Mustafa ve vilayetimiz memur beyefendilerden soruşturma yapılması ve neticede masumiyetimin ortaya çıkacağı kesinlikle belli bulunduğundan ona göre hakkımda gereken adaletin uygulanması ve beraatim hususundaki hüküm ve kararın şerefle çıkarılmasını[146] muhterem heyetinizden arz ve rica ederim.

Jandarma Ali

Yüksek heyetin adaletine bırakıyorum, dedi.

---

[146] Orijinal metinde geçen kelime: "Şeref-sudûr buyurulmasını" (Padişah emriyle çıkarılmasını)

Jandarma Yüzbaşısı Ali Avni Efendi'nin Hulasa-i Müdafaatı

İsyan başlangıcında Genç Bölük Komutanlığında bulunmadım. Merkez vilayetin düşmesinden bir gün sonra isyancılar tarafından Yoldaşan köyünde soyularak esir edilip saklanarak merkez vilayete getirildim. Ve sonrasına merkez vilayette isyancıların elebaşlarından Yusuf Ağa tarafından da hayvanım alındı. Ve kesinlikle görev almadığım gibi görev karşılığında verilmek üzere para alınmayarak ancak hayvan parasının isyancıların yanında kalmaması için zarureten senet vermek suretiyle para aldım. Parayı ertesi günü 27 Mart 1925'te tanıdığım bir Kürt'ün aracılığıyla Genç'ten hizmetçim Salih ile birlikte Elazığ'a kaçma girişiminde bulunmuş isem de Kürt'ün ihaneti dolayısıyla (kaçamadım) bir hafta sonra Beşinci Kafkas Tümeninin Dokuzuncu Alayı yetişmesiyle esaretten kurtulmuş bulunuyorum. Durumun muhterem Tümen ve Alay komutanlarından özellikle şimdi burada bulunan Sivaslı asker Salih'ten ve bütün esir subaylardan soruşturulduğu surette hak ve hakikatin tecelli edeceğinden ona göre adaletin gereğinin uygulanması ve beraatim hususundaki hüküm ve kararın irade buyurulmasını rica ederim efendim.

Cemilpaşazade Ekrem Bey'in Aslı Saklı Savunmasının Özetidir

Aziz ve muhterem adaletli heyetinizin huzurunda haftalardan beri cereyan eden yargılamada düşmanlarımızın iftirasından aklanmış olduğumuz meydana çıktığı gibi bütün şahsi ve aile hayatımızın temiz ve nezih olduğu da belli oldu. Yüz yirmi günlük tutukluluk zamanımızda aleyhimizde bir tek mağdurun şikâyeti olmadı. Yazık o kindarlara ki vatanseverlik ve fedakârlık perdesi altında kurdukları melanet ve fesatlık planlarının genç Cumhuriyet'imizin zeki ve kıymettar erkanından oluşan muhterem

heyetinizin adalet ve inceleme terazisinde iflasa mahkûm olup son bulacağından habersizdiler. Zavallılar zorbalık eden isyancıların alçalacağını ve adaletin herkes hakkında eşit miktarda tecelli edeceğini düşünemiyorlar ve senelerden beri hırsızlık ve dolandırıcılıkla kurdukları saltanatın acı veren sonunu göremiyorlardı. Diyarbakır'ın püsküllü belaları olan Pirinççiler ve taraftarları, memlekete samimi kalpleriyle bağlı olan bizleri en büyük cinayet olan vatan ihanet suçuyla lekelemek istiyorlardı. Günlerden beri cereyan eden yargılama alçaklık ve garez mahsulü olarak yapılan suçlamaların gerçek mahiyetini açıkça meydana çıkardı. Şeyh Said ve bir iki arkadaşlarının ağzında dolaşan şeriat taraftarlığımız hakkındaki rivayet, mağduren tutuklu bulunduğumuzdan ileri geldiğine hiç kimsenin kuşku ve tereddüdü kalmamıştır. Şeyh Abdüllatif'in iftira ettiği haberleşme durumu ise Şeyh Said tarafından yeminle reddedilmekle beraber Şeyh Abdüllatif Varto'da dayakla yolda ifade vermek zorunda kaldığını itiraf etti. Şeyh İsmail ve Abdüllatif'in ilk celsede Nebi'ye atfen yapılan beyanlarında esasen büyük uyuşmazlık vardı. Bununla beraber bu birbirine zıt isnatları duyduğum zaman son derece hayrete düştüm. Son mahkemede ilahi adaletin tecellisi ileri gelen Abdüllatif'in itirafları gerçek durumu meydana koymuştur. Ben hissen, ruhen bu gibi facia ve melanetlerden çok uzak ve beriyim. 1918 senesine ait olayların ise vatansever bir maksada yönelik olduğu Ankara İstiklal Mahkemesindeki yargılanmamda ortaya çıkmış ve beraat ederek Diyarbakır'a gelmiştim. O günden itibaren bütün hayatımı çiftliğe vererek düzenli şekilde çiftçilikle uğraştığım bütün bir memleket halkının malumudur. Bu suretle üç seneden beri sakin ve basit bir köylü hayatı yaşıyorum. Hakkımda söylenen sözlerin hepsi düşmanlık ve yalan üzerine kurulu iftiralardır. Vatanın kutsallığına sonsuz hürmet ve bağlılığımı ispat etmek için Balkan Savaşı'nda ve Dünya Savaşı esnasındaki hizmetlerim ve fedakârlıklarım yeterlidir. Niteliği her ne olursa olsun, halkın cahilli-

ğinden istifade ederek vatanın bir köşesini kan ve ateşe bürüyen bu cahil ve yağmacı şeyhlerle hemfikir bulunmam imkânsızdır. Muhitimizin ne yazık ki dejenere olmuş ruh hâline bir dereceye kadar vakıf olan yüksek heyetin aleyhimdeki isnat ve iftirayı duyup itibara almayacağı kanaatindeyim. İşbu savunmamla hakkımdaki suçlamaların dayanağı olmak üzere sorulan sorulara gerçekten tek zerre sapmayarak verdiğim doğru cevaplarla yüksek heyetlerini tamamıyla aydınlattığıma ve masumiyetimin ortaya çıktığına kaniyim. Hakkımda verilecek kararın takdirini, tam olarak güvendiğim Büyük Millet Meclisinin mümtaz şahsiyetlerinden oluşan yüksek heyetlerinin temiz vicdanına bırakıyorum.

Valirli Hacı Sadık Bey'in Savunması

Yaşımın ve sağlığımın geçkin ve gözlerimin malul bulunmasından dolayı evimden çıkmadım ve isyan hadisesinden önce ve sonra sözle ve fiilen olsun isyancılara katılmadım. Dolayısıyla bazı kindarların aleyhimde vermiş olduğu ifade ve ihbarların asıl ve esası olmadığı, düşmansız bir adam düşünülemeyeceği herkesin düşmanı olduğu gibi, (hakkımdaki) isnatları yapanlar da aynı düşmanlarımdan olduğu, Allah'a hamdolsun isyana katıldığımı gözleriyle de görmüş kimse bulunmadığı ve şimdiye kadar Hükûmetime sadık olup bir çeşit mahkûmiyetim olmadığı, askerî komutanlar ve subaylar tarafından aleyhimde tutulan zabıt varakasının da sevmeyenlerimin ifadeleriyle tertip (edilmiş olduğu) ve gerçeğe aykırı bulunduğu bununla sabittir ki deli olmayan bir adam hiçbir zaman yaptığı ihaneti saymakla suçunu resmî bir heyet huzurunda itiraf etmez. Mutlaka deli olmakla bağdaşan bir mesele olduğunu ve isyanla ilgili olmadığımı tevatüren de ispata amade bulunduğumdan lütfen evrakımın detaylıca incelenmesi ve düşmanlıktan ileri gelen ihbarlara kurban

edilmememi adalet adına temiz ve yüce vicdanınızdan bekler ve masumiyetime hükmolunmasını rica ederim.

Cemilpaşazadelerden Kadri, Cevdet, Memduh, Muhiddin Beylerin Ortak Savunmaları

Muhterem Adaletli Heyet

Diyarbakır'ın kutsal kıblegâhının takdirlerinde yer edinen yüksek İstiklal Heyetinin yüksek adalet timsali, gerçeğe meftun ve minnettar olan, her halükârda tam hikmet sahibi olarak gördüğü milletin genel kanaatine ilişkin hürmet ve saygısını işitmekle ve görmekle cidden iftihar ediyoruz. Bugünkü isyan olayının, şu tarihî büyük mahkemesinde temiz ve nezih simalar tanınacak. Kirli ve şahsi ihtiraslar, bütün çıplaklığıyla milletin gözünde tecelli edecektir. Ve bu itibarla ayları geçen tutukluluğumuzdan ne kadar üzüntülü isek bunun yargılama ve incelemeyle ortaya çıkaracağı hak ve hakikatler karşısında da o nispette memnun ve mutluyuz. Evet, bugün tutukluluk süremiz dört ayı geçiyor. Yüksek adaletli heyet ve şimdiye kadar uyguladıkları inceleme, yargılama ve kamuoyunun bu bağlamda verdikleri kesin hükümle kanaat getirmiştir ki şahsi baskılara ve yok olan emellere karşı rakip unsurlar kabul edilmiş olmamızdan başka bir günahımız yok ve buna rağmen vatani hizmetlerimiz sayılmayacak kadar çoktur. Bizim bu muhitte Kürtlük, Kürtçülük yaygaraları ise bazılarınca bir üstünlük vasıtası ve seçkinlik olmak üzere kabul edilmiş moda olmaktan başka bir nitelik taşımamaktadır. Ve zaten her devrede buna benzer ve sefil modalara müracaat edilmiş olmasının benzeri çokça görülmüştür. Biz bütün zamanda Kürtçü olamayız. Bugünkü mevki ve toplumsal refahımızı ancak ve ancak Cumhuriyet Hükûmetimizin koruyup gözetmesine borçluyuz. Karanlık hiçbir zaman aydınlığa üstün gelemez. Cehalet daima irfanın parlaklığından aşağıda ve tepetaklak hâldedir. Şu binanın temaşa sahnesinde

zillet ve sakinlikle oturan bu cahil grubun ruh hâlleri, karanlık fikirleri, şahsi kabiliyetleri, idealist ruhlara hürmetin mayasını değil ancak tiksinti ve nefret hissini telkin eder. Biz Orta Çağ zihniyetiyle harekete değil, çağdaş irfan ve yenilenmeyle donanmaya ve yükselmeye muhtacız. İşte bu toplumsal ve medeni ihtiyaç ve fakirliğimizdir ki bize Hükûmetin idare şeklini mübarek cumhuriyeti doğurmuş ve temin etmiştir. Her fırsat geldiğinde bu vatana hizmete kanıyla, malıyla, canıyla koşan bizler, elbette ki bunu takdir edenlerdeniz. Ve elbette ki bunun kötü manasıyla bizlere gerçek dışı isnatta bulunacak hakkaniyet ilkesi düşünülemez. Cereyan eden yargılamalarda bizzat Şeyh Said bile ancak şeriat taraftarı olduğumuzu tutukluluğumuza delil gösteriyor. Ne yazık ki böyle bir anlayışa sebebiyet verilmiş olması itibarıyla tutuklanmamızı gerektiren hareket ve görüşlerin ne kadar hatalı olduğunun etraflıca düşünülmesi gerekir. Varto'da ve burada duyulanlara atfen bize suç isnat eden Şeyh Abdüllatif ise bizzat ve tekraren kendi kendini yalanlıyor ve bu kesin yalanlaması, Şeyh Said'in kendisinin de teyit etmiş olmasına karşı sözlerinin artık savunmaya değer bir kanuni kıymeti kalmamış demektir. Bizim öteden beri Hükûmetçe ve emsalimize (göre) yüksek bir surette Hükûmet taraftarı, Hükûmet hizmetkârı ve Hükûmet fedakârı olduğumuz, sözle değil tekrar tekrar eylemlerle ispatlıdır. Her şeyden önce bilhassa şunu kılı kırk yaran dikkatinize arz ederiz ki göz önündeki isyan dolayısıyla pek çok mahallerin isyanla az çok ilgisi bulunmasına rağmen en yakın akraba ve ilişkili olduklarımız doğuda Hükûmet lehine oluşum ve telkinlerde bulunmuş, direniş güçleri isyan aleyhinde çalışmış ve bu uğurda kendi kesesinden birçok masraf yapmak durumunda kalmış, isyan hareketi hakkında pek kapsamlı ve doğru raporlarla Hükûmeti aydınlatmış ve Hükûmetin yardımının da katkısıyla bir kısım halkın maneviyatını takviye ederek köylülerimizden tek bir insanın (bile) bu isyan hadisesine katılmasına meydan vermemişlerdir. Eğer bizle-

rin de hürriyetimiz böyle alınmamış ve (size) katılıp birlikte çalışabilmek (için) izin ve imkânımız menedilmemiş olsaydı ortaya çıkacak başarı eserlerinin daha kapsamlı olacağı muhakkaktı. Birinci Balkan Savaşı'nda okulda daha birer küçük talebe iken ailemizden üç genç gönüllü olarak orduya katılıp ve harbe girmekle içimizden kardeşimiz Kemal'i Çatalca savunma hattında şehit verdik. Dünya Savaşı'nda yine ailemizden beş ilim talebesi Avrupa'da tahsilde bulunduğu ve davet bile edilmediği hâlde tahsilini bırakıp düşman sınırına koştuk. Bu savaşlarda sırasıyla kardeş ve amcalarımızdan Besim Bey Kafkas, Naim Bey Çanakkale cephelerinde, İbrahim Bey yine Kafkas ve Şemseddin Irak cephelerinde vatan kurbanı olarak şehitlik mertebesine erişmişler ve sağ kalan bütün gençlerimiz de savaşın sonuna kadar asker olarak düşmanla çarpışmışlar. Ve her biri akranlarıyla (birlikte) silah altından terhis edilmişlerdir. Savaşın en buhranlı ve ihtiyaçlı günlerinde hayatlarını feda etmekten başka milyonlarla kilo erzak ve külliyetli nakit parayı orduya vermek suretiyle hamiyet belirtisi gösteren yine ailemiz efradı olmuştur. Mondros Antlaşması'nın karanlık günlerinde millî Hükûmetimizden yana tavır koymak için Müdafaa-i Hukuk teşkilatında birçok maddi fedakârlıklar göstermekle halka önderlik eden ve Kızıl Sultan'ın karışık zihniyetli valilerinin muhalefetlerine rağmen memleket sîyasetini millî emeller dairesinde sevk ve idare (etmek için) adı geçen cemiyetin başkanlığını üstlenen, yine ailemiz erkanı olmuştur. Şimdi bile kısmen Halk Partisinin merkez ve kısmen ilçe idare heyetinde üye olarak bulunuyoruz.

Adalet ve hakikatin yaşayan yüksek timsali olan yüksek heyetinizin ve övgüye layık bilgisine karşı daha fazla geçmişte yapılan hizmetlerimizi saymakla baş ağrıtmaya lüzum görmeksizin, gözünüzdeki anlamı şimdiye kadar ortaya çıkmış olduğuna şüphemiz olmayan gerçeklere olan vicdani kanaatinize göre hakkımızda beraat kararının lütuf ve bahşedilmesini temenniyle sonsuz hürmetlerimizi arz ve takdim eyleriz.

Nakib Bekir Sıdkı Bey'in Savunması Hülasası

Bugüne kadar aleyhimde tertip edilen ve amaç ve şahsi (emellerden) oluşan isnat ve iftiranın, ilkesi hak ve adalet olan yüksek mahkemenin soruşturma ve incelemesiyle ortaya çıkacağı kanaatinde olduğumdan mahkeme sonucunu ve yüksek mahkemelerinde tecelli edecek adaleti görmek isteğiyle günlerce sürüp giden tutukluluğum esnasında vicdanımın huzur ve rahatı bir saniye bile bozulmamıştı. Yargılama esnasında bendenize sorulan sorular, yanlış anlayışa uğratılarak yüksek heyetlerine kötü bir vaziyette bildirilen ve gerçekte alışkanlık gereği olan bazı hâllerimle ilgili olduğunu görmekle hayrete boğuldum. Hakkımda ithamların gereği olan hususlardan isyanın başında bulunan Şeyh Said'le ilgimin olması tarafına gelince, önceden de arz ettiğim gibi isyanın çıkışına kadar ismini ve kimliğini bilmediğim adı geçene küfür eden Maksud Efendi'ye *"Zaten belasını bulmuş ve bulacaktır."* dediğim (Şeyh Said'i) tanıdığım için değildir. Maksadım küfür etmenin İslam ahlakına aykırı olduğunu anlatmaktan ibaretti. Bununla beraber yargılama esnasında din ve şeriat adıyla yapılan felaketler ve Şeyh'in din adına beyan ettiği kanaatler o derece müstehcendir ki Şeyh Said'in ismi etrafında dini savunduğuma bile vicdanen utanç duyuyorum. Mardin'de beş günden ibaret olan ikamet sürem, oranın Hükûmet erkanıyla geçmiştir. Memleketimin âdeti ve babamdan gördüğüm üzere alışkanlığım öteden beri evime gelen misafirleri kabul (etmek) ve ağırlamak olduğundan, ekseriya hiç tanımadığım kimselerin bile geldiğindeki gibi vilayet ve komutanlık makamlarından da evime misafir gönderilir. Bu misafirlerin tabiat ve ahlakları, meslek ve kanaatlerini kaydetmiş, maalesef bu konuda bugüne kadar uyanık bulunmuş değilim. Kürdistan kurulması fikri o derece bendenizden uzak ve o derece bendenize yabancı bir kelime ve tabirdir ki Türk mukaddes vatanının yükselmesi ve saadetini görmek bahtiyarlığından başka hiçbir emelim yoktur. Bu gerçeği ve bu siyasi kanaatimi sıh-

hat derecesini, öteki berikinin saçmalıklarından mümkün olan ihbarlar ve isnatlarında değil, geçmiş hayatımda ve kanun karşısındaki hayatımda arayınız. Her Hükûmet devrinde yalnız vatan ve milletin selamet ve saadetine hizmetkâr olacak mesaiye güç sarf etmişimdir. Yirmi senelik mazisi, hayatı sırf memleketin saadet ve selametinden ve Hükûmetin mukaddes emellerinden başka bir gayeyi hedeflemeyen ve asrın millî gereklerini idrak ve millî emellerin ortaya çıkmasına hizmetkâr olan bendenizi, manevi iç yüzü dilencilik olan, cahil halkın temiz kalbini ve masumane bağlılıklarını hain emelleri uğurunda pek rezilane bir surette ihlal eden şeyhlerin ihanet ve cinayet şebekeleriyle hemfikir görmek ve tanımak ne kadar olanaksız, hayret verici ve üzücüdür. Savunmama peşinen Türk Cumhuriyet Hükûmetini temsil eden yüksek heyetleri huzurunda ve millet yüzleşmesinde bazı maruzat ve temennilerde bulunmak fırsatına nail olmakla pek büyük bir şeref ve mutluluk duyuyorum. Şöyle ki doğu vilayetlerimizde maalesef zuhur eden isyan hareketi münasebetiyle Diyarbakır'a teşrif ettiğiniz seksen beş gün zarfındaki mesai ve vatani vazifelerinizi yaptığınız sırada iki şekil felaketi elinizde bulundurdunuz. Bunlardan birisi din ve şeriat perdesi altında kurulmuş ve meydana getirilmiş bir isyan, bir irticadır ki Allah'a hamdolsun buna yeltenenler bugün adaletli huzurunuzda zayıf, küçük ve şaşkın hâldedir. Felaketin ikincisiyse Hükûmeti elde alet sayan ve seneden beri mazlum ve fakir halkımızın kanını emen, canını, malını alan bazı iftiracı ve ihtiras sahibi fakat vatansever geçinen bir zümrenin bozulmuş ahlaklarıdır ki irticanın yaptığı tahrip ve ayrımcılıktan daha feci olarak toplum ahlakının bozulmasına sebep olmuştur. Vatansever geçinen bu küçük topluluğun Hükûmet adına ve Hükûmete dayalı yaptıkları zorbalık ve felaketler elbette sonsuza dek devam edemezdi. Nitekim Hükûmetin göz önünde bulunan şekli, kanunun hâkimiyeti esaslarıyla herkesin kanun önünde eşitliğini gerektirdiğinden isyan sebebiyle yüksek heyetlerince durumla-

rını incelemeye zaruret hasıl olan bu derbeder insanların ahlaki ve toplumsal zararlarını bugün defetmeye ve gidermeye, memleketin huzur ve selameti adına zorunlu olan bu toplumsal marazın def ve tedavisi, memleketin gelişme ve saadet kaynağına yaraşır bulunmuştur. Hükûmeti memleketteki nüfuz ve seçim gücüyle tehdit, ahaliyi ise Hükûmetteki mevkileriyle korkutarak ve bu suretle türlü zulüm ve faydalanmaya teşebbüs eden bu ikiyüzlü siyasetçilerin defedilmesi zaruridir. Hükûmetle halk arasında şahsi aracıların kalmaması, herkesin doğrudan doğruya Hükûmetle temas etmesi kanuni, hayırlı, toplum hukukuna kefil olan Cumhuriyet'imizin feyzlerini kendi gözüyle görmek ve feyz almak zamanının geldiğini bu dakikadan itibaren bilmesi mukaddes vatanımızın ve muhterem milletin selameti gereği olduğunu arz ederim.

Bingöl Müftüsü Şeyh İbrahim Efendi'nin Savunması

Birtakım boş fikirlilerin Kürtçülük gayesini takip etmek emeliyle Cumhuriyet Hükûmetimizin aleyhine çok uzun süreden beri teşebbüslerini ve aşiret reislerinin birbirine göndermiş olduğu mektupları adaletli heyetiniz huzurunda okunan mektuplardan çıkarım yapıyorum. Bununla iftihar ediyorum ki böyle bir gaye takip ettiğime dair ufak bir belgem yoktur ve etmedim. Bendeniz esasen merkez ilçenin müftüsü olup Cumhuriyet Hükûmetimiz tarafından bana verilen görevi kanun dairesinde uygulamakta ve almakta olduğum maaşımla aile efradımın idaresini sağlamakla meşgulüm. İlçenin işgali sonrasında, ilçede isyancılar tarafından duacılarına (bana) verilen vazifeyi her ne olursa olsun kabul etmeyerek reddetsem de Hükûmet memurlarının ısrarı ve talepleriyle kabul ederek bu vesileyle memurların aile efradının hayat, namus ve mallarını korudum. Dolayısıyla bu hizmetin Cumhuriyet Hükûmetimize karşı bir vatani görev olduğunu biliyorum. Dünya Savaşı'nda birçok cephelerde vata-

ni görevimi yerine getirdim. Dolayısıyla sevaplarımla günahlarım tartılarak hakkımda adaletin uygulanmasını rica ederim efendim.

Şeyh Ali'nin Savunması

İsyan hakkında hiçbir suretle bilgim yoktur. İddia Makamının talebi üzere her gün adalet anlayışlarına şahit olduğum muhterem hâkimler heyetinden masumiyet ve beraat kararımı talep ve rica ettiğimi arz ederim, dedi.

Şeyh Halid oğlu Şeyh Celal'in Savunması

Bulundukları bölge Kürdistan olup bu Şeyh Şerif adlı şahsın sözü bölgelerinde etkili (olup) ve (Şeyh Şerif) kendileri gibi masumlara büyük hakaret ve zulümler yapmakta bulunup adı geçenin kendi ilçelerini işgal (ettiğini) ve kendisine zorla boyun eğmesi konusunda ısrar (ettiğini) ve kendisi de korkudan (isyana) katıldığını ve Şeyh Şerif'in Elazığ'ı işgalinden üç gün sonra Elazığ'a gelip Şerif'in Elazığ'ı işgal ettiğini anlar anlamaz köyüne dönmüş bulunduğunu ve hiçbir ferdin mal ve canına ve eşyasına müdahale etmeyerek daima Cumhuriyet Hükûmetine yardım etmeye (yönlendirdiğini) ve dolayısıyla isyancı kuvvetin kurucusu olan Şeyh Şerif'in bugün canını kurtarmak için kendi gibi masumlara iftira ve isnatlarıyla ve kayıp bir şahsın ihbarıyla suçlu olduğu yönünde karar alınmasını adaletli heyetin vicdanının kabul etmeyeceğinden emin bulunduğunu beyan ve arz etti.

Bingöllü Şeyh Hasan'ın Savunması

Atalarının Hükûmete hizmet ve sadâkati olduğu gibi, kendisi de Dünya Savaşı'nda milis teşkilatında bulunarak topladığı askerle vatani görevini çeşitli cephelerde ve birçok paşalar emrinde yerine getirdiğini ve hatta bazı bağnaz ve cahil şahısların ey-

leme dönüştürdüğü isyan hadisesinde isyancıları sakinleştirmek için nasihatte bulunduğunu ve bunu reisler ve ahalisiyle ispat edebileceğini ve özet olarak sözle, fiilen ve hiçbir surette isyana katılmamış ve masum bulunmuş olduğundan beraatine karar verilmesini rica etti.

Demirci Ömer oğlu Süleyman'ın Savunması

Kendisi Bingöl'ün Az köyü ahalisinden olup demircilik sanatıyla uğraştığını ve aile efradını açlıktan kurtarmak için kâh ilçede kâh merkez vilayette sanatını icra ettiğini ve kendi aleyhinde şahitlik (eden) Bitlisli Abdülmecid Efendi'yle tarla meselesinden (dolayı) düşmanlıkları olduğunu ve hatta hakkında resmen ihbarlarda bulunmuş olduğundan kendisi, damadı Öğretmen Sıdkı, dayısı Hacı Musa Bey, diğer damadı başkâtip Adil Efendi ve dolayısıyla kadı vesaire iftira ettirmiş bulunduklarını ve bu iftiralarının da bir demirci parçasını sözü geçer aşiret reislerinden (gibi) göstermeleriyle ortaya çıkacağı çok açık olduğundan masumiyetine karar verilmesini talep ve rica etti.

Arab Ali Abdi'nin Savunması

Said Efendi benim hakkımda ihbarname vermiş. On senedir kendisiyle aramızda arazi meselesinden dolayı düşmanlık vardır. Ben hiç bu meseleye müdahale etmedim. Ben seksen yaşında bir adamım, nasıl olur da yaparım? Hatta ifadelerimde de *"Malım ve eşyamı da başkâtip Adil Efendi götürmüştür."* dedim. Ben yaralıyım. Rus savaşında üç kardeşim de şehit düştüler. Merhametinize sığınarak beraatimi talep ederim, dedi.

Mehmed (Ahmed) oğlu Süleyman'ın Savunması

Kendisi ihtiyar, malul ve işi gücüyle meşgul fukara takımından bir kimse olup isyan zamanında kesinlikle evinden dışarıya çıkmadığını ve asker geldikten sonra serbest olarak dışarı çıkıp

o sırada tahsildar Halid Efendi'yi görerek kaymakam için elli mecidiye talep (edildiğini), vermediği takdirde tutuklattıracağını beyan (edildiğini) kendisi de fakir olduğundan veremeyeceğini delil gösterdiğini, bu sebeple tutuklandığını ve dolayısıyla masum bulunduğundan beraatinin hüküm altına alınmasını talep etti.

Şerif oğlu Süleyman'ın Savunması

Kendisinin cahil ve okuma yazma bilmeyen bir adam olduğunu, Kürtçülük ve Türkçülüğün ne olduğunu bilmediğini ve anlamadığını, bir gün Şeyh Hasan'ın etrafına topladığı birtakım Kürtlerle kendi köylerine gelerek kendisini de emrine aldığını ve kendisinin Ruslara karşı savaşacaklarını zannettiğini, Kiğı'da ortaya çıkan çatışmada meseleyi anlayınca köyüne döndüğünü ve dolayısıyla isyanla kesinlikle alakası olmadığından beraatini rica etti.

Şerif oğlu Jandarma Hamid'in Savunması

İsyan hadisesinde komutanlarının hiçbir teşebbüste bulunmadığını görünce korkusundan evine gittiğini ve Beşinci Tümenin (isyan bölgesine) vardığında (evinden) dönerek tümen komutanına bilgi verip emrine aldığı yüz seksen askerle Şeyh Şerif'i Mekan köyünde yakaladığını ve bundan takdirname aldığını beyan (ederek) ve isyanla ilgisinin bulunmadığını gerekçe gösterip masumiyetine karar verilmesini talep etti.

Arif (Halid) Nadir'in Savunması

Eski ifadesinde ısrar (ederek) masum olduğu yönüyle beraatine karar verilmesini istedi.

Genç Yazı Başkâtibi Mehmed Tahir'in Savunması

Kâtiplik görevini zerre kadar olsun isteyerek yapmamış olduğum soruşturmayla sabit olduğu gibi bu bağlamda Divanı Harp Mahkemesince sorgulandığım sırada gösterdiğim şahitlerin, alınmış olacağı muhakkak olan gözlemleri ve bilgileriyle de tayin etmiş olacaktır. Önce ve sonra ortaya koymuş olduğumuz şanlı adalete, vicdani kanaate kalpten bağlılıkla geçmiş hizmetlerim ve beslemekte olduğum hayat ümidi ve geleceğimin gereğini kendinizle kıyaslamak suretiyle düşünerek vereceğiniz adaletli hükme razı olduğumu beyan ederim, dedi.

Bingöllü Mehmed oğlu Tahir'in Savunması

Muhterem adaletli heyet. Gerek ifadelerimde ve gerekse sunduğum dilekçede arz ettiğim üzere önce ve sonra isyancılara katılmamış, hiçbir taraf ve cepheye gitmemiş olduğum ve bir tarafa da firar etmediğim hâlde bazı düşmanlarım tarafından savaşta (isyanda) yaralanmış olduğum hakkındaki yalan ihbarları olmalıdır ki tutulup hapsedilmişimdir. Vücudumda yara varsa da kesinlikle kurşun yarası olmayıp taş yarasıdır. Bir sürü aile sahibi ve fakir bir adamım. Hakkımda adalet buyurulmasını rica ederim, demiştir.

İsmail oğlu Ahmed'in Savunması

Suçunu inkâr ile beraatini talep etti.

Bingöl Halk Partisi Reisi Rüşdü Efendi

Yapılan yargılamalarda arz ettiğim üzere Bingöl'e bulaşan isyan hadisesiyle doğrudan doğruya alakam olmadığını ve ilçenin Halk Partisi başkanı olmam dolayısıyla isyanın çıkışından önce yapılan propagandaları Ankara Halk Partisi Başkanlığına ihbar ettiğimi ve bu ihbarlarımı bildikleri için beni öldürmek

düşüncesini taşıdıkları yönüyle istemeden ve görünüşte isyancılarla küçük bir müddet konuştuğumu ve Hükûmetin sadık bir kölesi olduğum hâlde düşmanlarım olan isyancılarla beraber sanık sıfatıyla vatana ihanetten dolayı sorguya çekilmekten (dolayı) çok üzüldüğümden, yakalandığım şu felaketten kurtuluşuma iyilik buyurulmasını rica ederim, demiştir.

Bingöl Kaymakamı Hüseyin Hilmi Bey'in Savunması

Şeyh Said'i Said Began aracılığıyla davet ettiğimi söyleyen Abdi Arab'ın bir sene önce soruşturma memuru yanında aleyhimde ifade verdiğini ve kendisini çağırarak isyana katılmamasını tembih ettiğimi itiraf etmesi ve davet aracı kabul ettiği Said Began'ın fedakârlığına binaen Hükûmetçe ödüllendirilmesi ve ilçeyle kasaba karakolunda bulunan efradın bütün mürettebatı otuz beş askerden ibaretken ilçenin düştüğü günü kırk jandarmanın merkezde bulunduğunu söylemesi hakkımdaki söylemenin ne kadar gerçek dışı ve sonradan düşünüp söylenmiş bir iftira olduğunu ve dolayısıyla bunun yok hükmünde tutulmasını rica ederim.

Öğretmen Mehmed Efendi'nin hadise hakkındaki ihbarlarını incelemediğim itham sebebi olarak gösteriliyor. Öğretmenin ihbarı üzerine vilayetten gelen yazılar memlekette genel ve kapsamlı bir hadisenin varlığını içermiyordu. Yalnız Kadımadraklı Hacı Mehmed adlı şahsın *"Mustafa Kemal Paşa, haccı da yasakladı."* diyerek Gazi Paşa Hazretleri aleyhinde konuştuğundan bahsedilmekteydi ve dolayısıyla yalnız bir şahsa aitti. Öğretmenin azledilme sebebiyse okulda yaptığı devamsızlığı ve kitapları fahiş fiyatla satmasıdır ki durum Vali İsmail Hakkı Bey tarafından da yüksek heyetlerine arz edilmiştir. Öğretmenin yerine tayin edilen Sıdkı Efendi, Kürt casusu idiyse ne için öğretmen tarafından o vakte kadar ihbar edilmemiştir?

Hakkımda asıl töhmet sebebi olarak gösterilen Şeyh Ali Rıza'ya tarafımdan yazılmış mektuba gelince, inkâr alçaklığını kabul etmeyerek itiraf ediyorum. Bunu ben yazdım. Fakat vilayet, ilçe ve civar ilçeler düşmüş ve Bingöl'e esir subay gelmiş ve sefil perişan kalmış ve memurların her gün bir saldırısına, bir hakaretine, bir suikastine maruz kalmış bulundukları bir zamanda yazdım. Mektubun meali dikkat çekici ise de her gün tehditler altında bulunan ve kurtuluş gayesine kavuşmak için yani asker gelinceye kadar memurların sefaletten kurtulmasına sebep olmaya çalışmak, postahanedeki beş bin lirayı kurtarıp memurlara dağıtmak ve sonuç olarak paranın alınmasıyla aleyhlerine sarf etmek maksadına sınırlı kalmıştı. Yüksek heyetlerinin nezih olan yüksek vicdanına müracaat ediyorum. Epey zamandan beri kaymakamlıkta bulunmuş ve Kuvayımilliye teşkilatında önemli vazifelerle zafer anına kadar cansiperane çalışmış bir kaymakamın isyancılara katılması akla gelemez. İsyanı kalben uygun görüp onaylayacak bir kaymakam, el yazısıyla açık imza ile isyancı reislerine mektup yazarak bir Kürt'e teslim edip yollamak budalalığını elbette gösteremez. Ve elbette öyle bir mektubu başkasına yazdırabilir. Acaba millî harekette Fransız askeri içerisinden geçirmek şartıyla Osmaniye'den Kozan, Ceyhan ve sair mahallere yazı şifresiyle haberleşmede bulunan ve bunu Fransızlar gibi medeniyet ve bilimin mucidi iddiasında bulunan bir millete, bir orduya hissettirmeden bir kaymakamın Ali Rıza'ya açık bir mektup yazması nasıl haince bir maksadın mahsulü olabilir? (İsyana) katılmış ve (isyanla) ilgisi olan bir adam, yalnız Ali Rıza'ya bir mektup yazmakla yetinmez. Talimat verir. Hazırlık yaptırır. Yol gösterir. Beni ailem Türk hissiyle duygulanmış ve Türklük uğruna ölmek azminin telkinleriyle ergenlik çağına yetiştirdi. Türkçe tahsil gördüm. Ve her gün okuduğum satırlar arasında mutlaka Türklüğe, İslamiyet'e, kendisine tabi olunan Hükûmete hizmet hislerini uyandıracak sözler arardım. Özetle bir Türk gencinin donanımlı olması gereken fedakâr meziyetleri beynimin aldığı kabiliyet nisbetinde

donanımlı olarak savaş sahnesine atıldım. Millî hareket esnasında eski hizmet ve fedakârlığıma mükafat olarak kaymakamlığa aday olan on altı kişi arasından tercih edilerek tayin olundum. Dolayısıyla Hükûmetin sindirici gücü ve şerefinin iadesi ve memurların kurtulması adına ortaya çıkan teşebbüslerimin haince emellere atıf buyurulması ve isyan hadisesine ilçede mevcut halkın çoğunluğunun ilgili olmasından dolayı zarureten bilgilerine başvurulan memurların alaka derecelerini resmen soruşturma heyetine arz ettikleri hadise sanıklarının şahitliğini çürütmek mevzusunda memurları lekelemek istemeleri bir mutlak emir olduğundan itibara alınmaması adaletin gereklerindendir. İşte vatanına silahıyla kuvvet ve kudretiyle bu kadar fedakârlık göstermiş ve hayatı pahasına hizmet etmiş, cinsiyet ve kavmiyet itibarıyla Kürtlerle alakası ve hatta küçük büyük bir yakınlığı olmayan bir kaymakamın Şeyh Said'in isyanıyla ilgili olması imkânsızdır. İddia Makamının emir buyurdukları Azlı Süleyman meselesine gelince, bendenizin de sanık sıfatıyla Süleyman'la beraber bulunarak memuriyet yetkilerimin kaldırılmış olması ve Süleyman'ın üç yüze yakın silahlı akrabasının ve aşiretinin dışarıda bulunmaları sebebiyle içlerinde kalmış olan aile efradımı bu cahil halkın bir suikastine uğratmamak fikriyle suçlarını kendilerinin anlayamayacağı bir suretle yüksek heyete arz etmek maksadıyla kapalı dil kullandım. Yoksa soruşturma evrakları arasındaki ifademi unutmuş yahut bilmeyerek yazmış değilim. İsyan zamanında İçişleri Bakanlığıyla olan haberleşmemden dolayı isyancılardan çektiklerimi ve def ve imha edilmeleri hususunda gösterdiğim fedakârlık ve geçirdiğim tehlikeli anlarla mazimi adaletli heyetinizin dikkat ve inceliğine arz ettim. Daima Türklük ve vatan uğrunda iyi hizmetle geçen, şaibeden bağımsız hayatımın isyan faciasının kara damgasıyla lekelendirilmemesini ve mesuliyetimin olmadığına karar verilmesini Cumhuriyet'imizin yüce şerefinden ve yüksek heyetlerinin adaletinden rica ederim. Ol babda.

Hanili Mustafa Bey'in Savunması

İsyanın çıktığı sırada keyifsiz ve zaten malul ve yaşlı olduğum dolayısıyla kesinlikle harbe katılmadım ve silah kullanmadım. Komutanlık meselesine gelince, zaten ahalimiz kısmen beyler ve kısmen şeyhler, ağalar, mollalar olduklarından kimse kimsenin komutası altına girmek istemiyorlar. Hatta Diyarbakır kuşatmasına başlanacağı sıralarda bendeniz de ahali arasında Kadıköyü'ne kadar gelmiştim. O sırada Sımaki köyünde bulunan Şeyh Said Efendi, Hanililere haber göndermişti ki Mustafa Bey'in komutası altında Yenikapı tarafından taarruz etsinler. Hanililer, *"Ne Mustafa Bey'in komutasını kabul ederiz ve ne de Yenikapı tarafına taarruz ederiz. Biz Dağ kapısından başka bir yere gitmeyiz."* diyerek dağınık surette o gece kimisi Dağ kapısına kadar gitmiş ve kimisi Çayönü'ne kadar gitmiş ve bazıları da hiç gitmedi. Bendeniz de köyden gitmedim. Bu hâlde Şeyh'in emrini kabul etmeyenlere ne suretle komutan olabilirim? Kesinlikle komutanlık etmemişim.

Muhbirlik meselesine gelince, bu muhbirler Hamdi Bey'in kardeşi, oğlu, damadı ve amca çocuklarıdır. Bunlar ise babadan dededen bizim düşmanlarımızdır ve her zaman mahvolmamı isterler. Bunların ihbarları sırf gerçek dışı ve garez sonucudur. Bunlar ifadelerinde bizim bahçede bu sözlerin söylendiğini söylüyorlar. Hâlbuki aramızdaki düşmanlıktan dolayı bizim bahçemize ayak basmaları mümkün değildir. İkincisi, garezle öyle bir fikrimiz olsaydı düşmanlarımıza ifşa etmek mümkün müdür? Üçüncüsü, şu düşmanlara söylemek lazım gelseydi büyükleri bulunan Hamdi Bey ve sairlerine söylemek gerekirdi. Yoksa bu muhbirler gibi çocuklara bu sözlerin söylenemeyeceği muhakkaktır. Dördüncüsü, önceden Hamdi Bey'in amcaoğlu Osman Bey'in ihbarları üzerine Hükûmetçe soruşturma yapılırken Palu ilçesinden de durum sorulmuş ve oradan da meselenin aslı olmadığı cevaben bildirilmişti. Hatta bu hususta istinaf mahkemesine de sevk olunduğumda mahkemece meselenin sırf

düşmanlık eseri ve gerçek dışı olduğu anlaşılmakla yargılanmamın durdurulmasına karar verildi. Sonradan adı geçen dört muhbirin hakkımda verdikleri şu ihbarlar üzerine kasaba müdüriyetince de yapılan soruşturmada ifadelerinin düzenli, ustaca ve iftiradan ibaret olduğu kanaati oluşmakla fezlekesinde adı geçen ihbarların aslı olmayıp düşmanlık eseri olduğu yazılmıştı. Ne tarafımdan ve ne de oğlum Mahmud tarafından bu gibi söz söylenmemiştir. Ve kesinlikle aslı yoktur, demiştir.

Mahmud Bey oğlu Örfi'nin Savunması

Ben yaş itibarıyla on bir yaşındayım, dedi.

Hanili Şeyh Ali oğlu Şeyh Abdullah'ın Savunması

İsyan hadisesini çıkaran Şeyh Said'e katılmak töhmetiyle kullarınızı da yargılamanıza ve bugün yüksek huzurlarınızda verilecek hükme boyun eğmekteyim. Hâlbuki bendeniz kesinlikle isyana katılmayarak kendimi idare etmekten aciz ve kasabada Hazret-i Cafer-i Sadık'ın türbedarlığıyla görevli fakir bir adamım. Bu hâl, bu yoksulluk ve çaresizlik içine batan benim gibi çoluk çocuk sahibi ve yeryüzünde kendinden gayri kimsesi bulunmayan bir ferde hükmü cari olmayan ve şimdiye kadar yüksek Hükûmetine sadıkane ve sadâkatle bağlı olan bir ferdin isyan hadisesine katılmasında ne gibi bir fayda temini ve dayanağı olacağını bilemiyorum. Ne mürit sahibi (bir) şeyhim, ki (ne) çokça tabi olanım ve müritlerim (var) ve ne de muhitinin ileri geleni, hanedanı ve zorbasıyım. Etrafıma toplanan halkın ve sözümün tesiri sayesinde ileride elime bir menfaat ve bir mertebe geçsin. Özetle ey adaletli muhterem heyet, sizden ricam, yaş ile kuru bir arada yanmasın. Ayırt etme gücünüz her şeyi takdir ve idrak etmeye yeterlidir. Masum ve günahsızım. Beraatimi Cumhuriyet'in timsali olan yüksek heyetin adaletinden rica ederim.

Hanili Şeyh Bekir oğlu Şeyh Ömer'in Savunması

İslam ehlini birbirine kırdıran ve bu elim felaketi meydana getiren Şeyh Said ile beraber yapılan yargılamada benim de suçlanmış olmamın kalbimi ne kadar parçaladığını arz edemem. Bizim gibi Hükûmetine sadık, milletin en fakir ve en miskin bir adamının isyan ile ilgili sayılması günahtır. Çünkü bildiğiniz şeyhler gibi mürit, servet ve zenginlik sahibi değiliz. Günlük geçiminden aciz ve şunun bunun zekâtıyla ve özellikle Hani'de yatan Cafer Tayyar Hazretleri'nin evladından olup hiçbir hayır ve şerre karışmayarak, çoluk çocuğumla fakirlik içinde geçip gitmekteyim. Bu zaruret azmış gibi bir de maazallah şer'an, dinen itaate mecbur olduğumuz Hükûmete karşı isyan çıkarmak hatırımdan bile geçmez. Çünkü bizim isyana katılmamıza hiçbir makul sebep yoktur. Nüfuz ve zorbalık sahibi değilim. Mürit sahibi değilim. Allah ve peygamber rızası için Cumhuriyet idaresinin devamı şerefine hâlimizi iyice araştırıp beraatimizi karar almanızı yüksek heyetten rica eder ve yakarırım, demiştir.

Hanili Şeyh Adem'in Savunması

Hâkimler heyetine birinci arzım şudur ki beni dergâh sahibi şeyh olarak tanıyorsanız zannettiğiniz gibi bizim tekkemiz yoktur. Çok eskiden gelen giden fukaralar için bir selamlığımız vardır. Buradan da şimdiye kadar Hükûmete ve millete hiçbir zarar gelmedi ve bundan sonra da gelmez. İkinci maruzatım, baştan sona kadar isyana katılmadım. İcabında Hani kasabası müdüründen, belediye reisinden, ahalisinden ve Diyarbakır civarı köylerden hatta Diyarbakır'dan ta Genç'e kadar giden askerî birlikler ve subay biraderlerimizden soruşturunuz. Gerçeğin ortaya çıkacağına ve masumiyetimin tecelli edeceğine hiç şüphem yoktur. Yargılamanın mahkûmiyetle sonuçlanmaması için lütfen soruşturma emri veriniz, yapsınlar. Rica ederim. Hâlimi soruşturunuz ki kurbanı olmayım. Üçüncü ve son sözüm, kırk elli gün Hanili Hacı Ali Beyzade Mustafa Bey'le görüşmediğim

hâlde Diyarbakır'a gönderdiğimizde evrakımız birleşti. Esasen de ben zengin şeyhlerden değilim. Ve onlar gibi beyler ve ağalarla yazılı ve sözlü görüşen ve ilişkisi bulunanlar gibi değilim. Yüksek heyetçe masumiyetime kanaat gelmiş ise kanunun adaletine uymuş ve vicdani kanaatinize her hâlde razıyım efendim, dedi.

Hanili Salih Bey'in Savunması

İddia Makamı benim miting tabirimi hedef saydılar. Hâlbuki ben ifademce huzurunuzda öyle bir tabir kullanmadım. *"Silahlı miting"* demedim. *"Vahşiyane bir miting"* dedim. Maksadım, (isyan) hareketini kanuni bir şekilde göstermek değildi. *"Ne için bu akıma katıldınız?"* sorusu soruldu. Ben de o vakit "Bu vahşiyane bir mitingdi." dedim. Çünkü Hükûmete arz ve kabul ettirmek istediğimiz bazı noktalar vardı. Bunun için de vahşiyane yollara müracaat edildi. Olay önceden tasarlanmıştı, buyuruldu. Öyle tasarlama yoktu. Üzüntü vardı. Kalben üzgündük. Fakat bir genel ayaklanma olacağını hayalimizden geçirmiyorduk. Bu mahkemeye gelmezden önce demek ki çok gafilmişim. Kendimi bileli böyle siyasi bir Kürtlük akımı olduğunu bilmiyordum. İslam milletleri arasına düşmanlık sokacak bir hareketi, her akımı ayıplarım. Beni mahkûm da etseniz idam olunurken de söylerim. Siyasi hiçbir akımdan haberdar değilim. Bu isnat benim için bir lekedir. Ölürken bile bu lekeyi reddederim. Herhâlde civar köylerde öyle siyasi akımlar yoktur. Eğer merkez vilayette varsa da ondan da haberdar değilim. İddia Makamı bendenizin inatla isyana katıldığımı buyurdular. Kalabalık içinde Kadıköyü'ne bir iki kere gittim, geldim. Fakat inatla, şiddetle isyana katılmaya yaşım da müsaid değildir. Şeyh Said Efendi'nin hakkımda olumlu görüş buyurduklarına gelelim. Şeyh Said'in beni sevmesi bir suç teşkil eder mi? Bir adam iyi olsun kötü olsun diğer bir adamı sevmesi veya nefret etmemesi o insan için bir suç olabilir mi? Kendisini olaydan bir ay önce evime davet ettim. Fakat o vakit olaydan en ufak bir fikir yoktu.

En ufak bir hareket yoktu. Âdet olduğu şekilde ve eski bir hukuktan ötürü gittim ve kendisini davet ettim. O sırada kesinlikle bir şey konuşulmamıştır. Hükûmete teslim olmam meselesinden mesuliyetimi İddia Makamı talep buyuruyor. O yönde biraz kusurum var. Çünkü korktum ve herkes gibi kaçtım. Ayağım kırıktı. Dağ başında ölecektim. Tedaviye ihtiyacım vardı. Yüksek heyetinizin vicdanına havale ederim. Ötekinin berikinin söylentilerine meydan vermeyiniz. Zamanın debdebesini dikkate alarak meseleyi iyi inceleceğinizden eminim, dedi.

İddia Makamı Söze Başlayarak: Sanıklardan hakkındaki kanuni görüş ve fiilin zaman ve mekânı tespit edilen Salih Bey'in İddia Makamına soru tarzındaki karşılığına şu suretle cevap veriyorum: Göğüs daralması ile malul olduğunu ve yürümek kabiliyetinde bulunmadığını söyleyen Salih Bey'in bu savunması ref teşkil etmez. Göğüs daralması gibi bir hastalık mevcut olsa ve beş adım yürüme kabiliyetini yok edecek olsa bile günlerle hayvan üstünde koşmuş ve Kadıköyü'ne kadar geldiğini de itiraf etmiştir. Bir de silah tutmadığını söylemiştir. İsyana silahlı olarak katılmak için silah tutmak lazım değildir. Emir ve komutayı üstlenmek, isyancıların başında Kadıköyü'ne gelmek kafidir. Kılınç taşımak kafidir. Eğer "silahlı bir miting" demeyip de "vahşiyane miting" dedilerse İddia Makamı aynı irdelemeyi aynı kelimelerle "vahşiyane" tabiri için de kullanıyor. Salih Bey'in kendisinin zannı olan fiile bir delil teşkil edeceği için "güvenilir" kelimesini kullandım. Şeyh Said Efendi isyancıların başıdır, kendisi de itiraf etmiştir. Bu "Reis" bir sanık hakkında "güvenilir" diyor. Sonra o sanık da isyancıların kafilesi içinde bulunuyor. Demek Salih Bey fikren, zihnen, manen tamamıyla kendisi gibi ve kendine en yakın olan adamdır. Dolayısıyla Salih Bey, Hasan, Hüseyin, Mehmed gibi kabul edilemez, dedi.

(Salih Bey Savunmasına Devamla)

Evvela isyana katılma meselesini buyurdular. Bu son isyan esnasında hiçbir atlı isyan sahasına yanaşabilir miydi? Esasen isyana katılamazdım. Kadıköyü'ne kadar geldim. Fakat değil kılınç, elimde hançer bile yoktu. O kadar düşmanım o kadar iftiralar yaptılar. Eğer isyana katılsaydım emin olun bu kadar düşmanım arasında gizli kalmazdı. Yüz mislini söylerlerdi. Piyade olarak esasen yürüyemem. Komutanlık etmediğim gibi propaganda bile yapmadım. Kendi hesabıma kalabalığa uydum. Şeyh Said Efendi'nin hakkımda "güvenilir" tabirini kullanması gayemizin ortak olduğuna delil olarak kabul ediliyor. Bu bir görüştür. Fakat geçen celsede Şeyh Said Efendi'nin ifadesi alınırken *"İlmine, fazlına itimadım vardır."* demişti. Bunun dikkate alınmasını rica ederim. Başka suretle bir münasebet ve alakamız yoktur, dedi.

Salih Bey oğlu Hasan'ın Savunması

Ben harbe, isyana katılmadım. Yalnız pederimle beraber gittim. On dört yaşındayım, dedi.

Müzakere edilerek: Vaktin izin vermemesinden dolayı diğer sanıkların savunmalarının dinlenmesi için mahkemenin

28 Haziran 1925 tarihine ertelenmesine karar verildi. 27 Haziran 1925

Üye	**Üye**	**Başkan**
Lütfi	**Müfid**	**Ali Saib**

28 Haziran 1925 Pazar

Vartolu Ahmed oğlu Ali'nin Savunması

İsyan hareketinin öncesine ve sonrasına ilgili değilim. İsyancıların Varto'yu işgalinden önce birlikte bulunduğum ağabeyim, Kasım Bey'le haberleştiler ve daima ret cevabı aldılar. İsyan esnasında şiddetli bir tifoya tutuldum. Hareketten haberim yoktur. Ağabeyimin Şeyh Said'i yakalamasıyla cümleten Varto'da olduklarını duydum. Beni Varto'ya gönderdiler. İfademi aldılar. Özetle isyancıların hareketini ve onun hain düşüncesini asla ve kesinlikle uygun bulmadığım ve daima lanet ve nefretle karşıladığımdan beraatimi mevcut adalet adına rica ederim, demiştir.

Ahmed Ağa oğlu Cündi'nin Savunması

Ben bir şey bilmiyorum. Hiçbir suretle de (isyana) katılmadım efendim.

Madenli Kadri Efendi'nin Savunması

Muhterem ve Adaletsever Beyefendilerimiz Hazretleri,

(...) Geçen mahkemede söz konusu olan temsilci ve bir mektup hakkında açıklama yapmak isterim. Bu mektubun yazıldığı zamanda isyanın durumuna ihtilalin karmakarışık olduğu zamana dönüp bakılsın. Şeyh Said âdeta ultimatom şeklinde ve silahlı askerle gönderdiği bir mektupta sorduğu sorulara acilen cevap verilmesini kesinlikle bildirmişti. Yardım kuvvetlerinin gönderilememesi bizim milis teşkilatımızı zayıf düşürmüş ve Şeyh ise pek kuvvetlenmiş ve buyurmuştu. Vilayetimizin silah ve cephanesini ısrarla istiyordu. Düşündük, taşındık. Madenli Mahmud Kahyazade Yusuf Efendi'yle görüşerek her ikimiz kendi imzamızla söz konusu cevabi mektubu ortaklaşa Şeyh'e gönderdik. Şeyh'in ortaya koyduğu soruları okşar bir surette cevaplarını yazdık ve dedik ki *"Emniyet ve huzur, muntazam ve mükemmeldir. Şeriatın sürdürülmesinde yol gösterici hizmetlerinize*

bağlıyız. Başarı dileriz. Şu sırada her tarafla iletişim kesilmiş olduğundan bir haber alamıyoruz. Yalnız Yunan'a savaş ilan edildiğini ve Büyük Millet Meclisi üyeleri arasında anlaşmazlık olduğu söyleniyor ise de gerçek olup olmadığı meçhuldür. Arzu edeceğiniz üzere memleketin güvenlik ve asayişi muhafaza edilmektedir. Buraya teşrifinizde gerçek anlaşılacaktır. Hürmetimizi takdim eder ellerinizden öperiz." diye yazdık. Sonradan Osmaniye'ye dönen Şeyh Abdurrahim tarafından yapılan teklifin reddine karşı bazı isyancılarla Molla Mahmud temsilci olarak merkez vilayete 5 Mart 1925 tarihinde gönderilmiş ve adı geçen Yusuf Efendi'yle ortaklaşa üstümüze alıp yerine getirdiğimiz vatani görevimiz sayesinde hiçbir kötülüğe meydan ve imkân bırakılmamış, emniyet ve genel huzur bu suretle muhafaza edilmiştir. Hakkımdaki isnatlar, ihanetini meydana çıkardığım Sabri Efendi'nin iftiralarından ibarettir. Dolayısıyla adaletli ve işin iç yüzünü anlayan huzurunuzda bir günahsızın samimi ruhundan yükselen bir hak çağrısını, masumiyetimle beraat ve tahliyemin karar altına alınmasını rica ederim ol babda.

Genç Valisi İsmail Hakkı Bey'in Savunması

Göreve başlayış tarihi olan 16 Haziran 1924 tarihinden birkaç gün sonra Oğnut kasabası Müdürü Tayyib Ali, İngilizlere esir düştüğünden ve Cibranlı Halid Bey'le iletişim kurduğundan ve sonrasında yine Tayyib Efendi'nin Said-i Kürdi ile ortak mesai yaparak maceralar peşinde koşmakta ve Hükûmete karşı lakayıt hareketlerde bulunmakta ve hutbelerde cuma namazında Cumhuriyet adına dua edilmemekte olduğuyla ilgili gelen ihbarlar üzerine soruşturma açılması Bakanlıktan bir şifre ile emir edilmesi üzerine ilgili kurumlar marifetiyle soruşturma açtırdım. Neticede eski mebus Hamdi Bey'in mebus çıkmasına müdürün engel olduğu şüphesiyle aleyhinde böyle birçok ihbarların geçtiği bildirilmesi üzerine durumu cevaben Bakanlığa arz

ettim. Adı geçen müdür hakkında gerek bizzat ve gerek Jandarma Dairesi ve Kaymakamlık aracılığıyla soruşturma ve araştırmada bulundum. Bir şey hissedilemedi. Bitlis eski mebusu Yusuf Ziya ve dağıtılan İstanbul Kürt Teali Cemiyeti Reisi Said-i Kürdi ve Hamallar Cemiyeti Kâtibi Burhaneddin, Kürtçülük propagandaları yapmak üzere İstanbul'dan Trabzon'a hareket ettiklerinden oraya geldikleri takdirde inceleme ve araştırmada bulunularak hareket hatlarının ve ne tür propagandada bulunduklarının soruşturulması ve yazıyla bildirilmesinin şifrelerle emir buyurulması üzerine durum derhâl ilgililere ve Jandarma dairesine tebliğ edilerek alınan raporlardan ve açılan soruşturmadan, adı geçenlerin Erzurum'dan Hınıs, Muş yoluyla Bitlis'e gittiklerinin anlaşılması üzerine durum Bakanlığa arz olunduğu gibi bilinen şeyler Bitlis Valiliğine de bildirilmişti. Hamdi Bey'in elindeki özel kalem şifresiyle arz edemeyip de makam aracılığıyla Bakanlığa arz edilen ihbarı buydu ki biz daha önce soruşturma yaparak neticesini Bakanlığa arz etmiştik. Piçar Karakol Komutanı Süleyman Çavuş'un; "*Olayı bizzat Vali Bey'e haber verdim.*" demesi iftiradır. Dolayısıyla Kasaba Müdürü ve Jandarma Komutanı böyle önemli bir meseleden haberdar idilerse neden jandarma kendi merciine ihbar etmemiş ve neden Kasaba Müdürü makamı zabıt tutmak kaydıyla haberdar etmemiştir? Eğer suç mevcut idiyse zabıt tutanağı şeklinde düzenlenmemesi görevlerini yapmadıklarına ve kendilerinin (isyanla) ilgili olduklarına delalet eder. Halılar meselesine gelince, kasaba değil bir köyceğiz olan vilayet merkezinde üç çeyrek saat mesafede ve Riz Çayı'nın karşısında bulunan sağlam olmayan Hükûmet dairesinin bir yerinde tozlar topraklar içerisinde bulunan köhne iki kilimle üç köhne seccadeyi ekim kasım aylarında muhasebe heyetinin ve cümlenin bilgisi altında kulübeme getirmiştim. Merkez vilayette hayati araç gereçten başka hiçbir şey yoktur ve dışarıdan getirtmeye maddi imkân yoktur. Bu defa döndüğümde muhasebe heyetine teslim edilmişlerdir.

İki yüz lira borçlanma meselesine gelince, bildiğiniz gibi namuslu, doğru istikametteki memurlar her yerde borca boğulmuşlardır. İstanbul'da rehin alınan evimin müddetinin tükenmiş olmasından ve ucuzca satılması kararlaştırılmasından dolayı, bir sene daha uzatılmak üzere hanımım tarafından tekrar edilen vaki talebe binaen, muhasebeci Münir Bey'in kefaletiyle aydan aya yetmiş lira vermek şartıyla borç olarak iki yüz not gönderilmişti. Bunun isyan vakasıyla hiçbir suretle ilgisi olamayacağına muhterem heyetiniz kanaat getirmiştir. Hasta olduğum hakkındaki açıklamalarım doktor raporuyla ispatlıdır. Hastalığım esnasında Hınıslı Şeyh Said'in Bingöl ilçesine geldiği ve Çan şeyhleriyle temasta bulunduğu, Jandarma Komutanı Mustafa Bey tarafından haber verilmesi üzerine yaptırdığım soruşturmada Şeyh'in âdet olduğu gibi Palu'da dedesinin mezarını ziyaret için gelerek iki gece Çan'da kalıp ve bir gece de ilçe merkezinde ve bazı köylerde kalmış ise de bir çeşit zararlı telkinat hissedilmediği bildirilmişti. Sonradan isyan hareketinin başlaması ve şiddetlenmesi üzerine merkez vilayet isyancılar tarafından işgal (edildi), devletin parası gasp (edildi) ve bizleri esiren hapsettiler. Eğer önceden tekrar tekrar Bakanlıktan talep ettiğim kuvvetler gönderilmiş olsaydı eminim ki Piran'da giriştiği cinayet üzerine takip ve yakalanmasından ürken Şeyh Said, Genç merkezini basmaya cesaret edemezdi. Sadâkat, istikamet, vatan ve milletine hayatını hiçe sayarcasına güzel hizmeti kendisine yükselme ve ilerleme rehberi addeden, Lazistan ahalisinden olup Kürtlükle hiçbir alakası bulunmayan ve elli dört gün mahpus ve esir olarak her türlü işkenceye maruz kalan, sürgün edilen, aç bırakılan ve beş defa ölüme mahkûm iken tekrar dirilmeye mazhar olan bir memurum. Memuriyet hayatımda daima namuskâr hizmetler yapmış, hiçbir zaman, hiçbir dakika memleket ve vatanıma, Cumhuriyet Hükûmetine sadâkatimi arz etmekten çekinmemiş benim gibi namuskâr ve nezih bir memura, hiçbir suretle ilgili olamadığım emrimdeki memurların ve özel-

likle azledilmesi ve değiştirilmesi için beş defa İçişleri Bakanlığına yazmış olduğum Bingöl Kaymakamı'nın sorumluluğuna verilen bir görevi belki hakkıyla ifa edemeyerek bu hadiseye sebebiyet vermiş olmasından dolayı bendenizin mesul edilmem bilmem ne derecelerde merhamet gereği olur? Yukarıda arz ettiğim sebeplerin isyan hadisesiyle ne dereceyle ilgili olduğunu kestiremiyorum. Şeyh Said vilayetimize geldiği ve gittiği vakit, emrinde silahlı şahıslar yoktu. Hakkında yaptırdığım ve yaptığım gözlemler ve soruşturmada da melunun bozuk fikirleri olduğu hakkında hiçbir emareye ulaşılamadı. Şeyh Said, emrindeki 150-200 silahlı efradıyla Lice'de bulunduğu sırada kendisini binlerce şahsın ziyaret ettiğini gören Lice Kaymakamı, durumu Diyarbakır Valiliğine arz etmiş ve Valilikten verilen cevapta *"Telaş ediyorsun. Olayları soruşturup öğrenmeye çalışınız."* denilmişti. Demek ki Şeyh'in emrinde bir büyük kalabalık olduğu hâlde Lice Kaymakamı ve Diyarbakır Valiliği de haberdar olamamış(tır). Şeyh bu suretle Hani'ye gittikten sonra Piran'a gitmiş, cinayetler işlemiş, postayı gasbetmiş(tir). Şehrimize hareket etmiş olduğuna dair hiçbir yerden hiçbir bilgi verilmemiştir. Hastalığım esnasında icra vasıtam olan ne Jandarma dairesinden ve ne de bağlı kurumlardan hiçbir (herhangi bir) bilgi alsaydım elbette ne gerekiyorsa derhal uygulardım. Vazifemde ihmal ve tembellik göstermediğim kanaatindeyim. Dolayısıyla isyan hadisesinin çıkışından önceki zamanda, sorumluluğuma verilen bütün görevleri zamanı zamanına yaptım, makamlara arz ettim, vazifemi de hakkıyla yerine getirdim ve bu hususta kendimde hiçbir kusur göremiyorum. Fakat kaderin cilvesi bendenize elli dört gün ölüm dakikaları yaşattığı gibi bugün de güya vazifesini yerine getirmemiş ve isyan hadisesine ikinci dereceden dâhil olduğumdan dolayı bir hain olarak yüksek huzurunuzda sanık sıfatıyla bulunan ben masuma sürülmek istenen bu korkunç lekeden kurtularak beraatime karar verilmesini rica ederim.

Sanık Bingöllü Abdi Arab evime gelip Şeyh Said'i sahabe gibi gördüğümü isnat ediyor. Adı geçen Abdi Arab'ın isyan hadisesinde ilgi derecesi ve hangi cepheye gittiği hakkındaki bilgi Bingöl Askerî Soruşturma Heyeti Başkanlığından, duacılarından sorulmuştu. Adı geçenin isyan hadisesinin başlamasından itibaren kasabadan (çıkmayıp) ancak Bingöl'ün Mendo Boğazı'na gelen Beşinci Tümene karşı kasaba ahalisiyle beraber isyana katılmış olduğu cevaben yazılarak Tahkik Heyetine verildi. Bundan gücenen adı geçen Arab Abdi, hakkındaki şahitliğimi reddettirmek maksadıyla Şeyh Said'e *"Sahabe gibi"* dediğimi isnat (ederek) iftirada bulunmuştur. Ve tarafından yöneltilen Rüşdü Bey'in da isyan hadisesiyle ilgi derecesine dair sorulan soruya verilen cevap tezkeresi de evrak arasındadır. Öğretmen meselesine gelince, hakkında tutulan başlangıç soruşturmasıyla fezlekeleri ve mahkemede cereyan eden muameleyi içine alan evrakı, yüksek mahkemelerine verilmek üzere Elazığ Valiliğine bizzat teslim ettim. Kanuna uygun bir surette hükme ulaşmış olduğu okunduğu zaman anlaşılacaktır. Öteden beri bulunduğum memuriyetlerde hiçbir suretle ayıplanma ve suç nedeniyle cezalandırılmayla karşı karşıya kalmadım. Duacınız üç erkek ve bir kız evladım (var). Bağdad'ın İngiliz zalim idaresi altında bulunması dolayısıyla on iki seneden beri aile ve çocuklarımı görmedim. Dünya Savaşı esnasında Cihad-ı Ekber[147] hakkındaki fetvayı Necid[148] kabilelerine bildirip telkin etmek üzere İbnü'r-Reşid ile görüşüp Kanal Harekâtı'na yardım etmek ve her suretle orduya girmek için Savaş Bakanlığına bağlı Teşkilat-ı Mahsusa tarafından Necid tarafına gönderildim. Fetva

---

[147] Osmanlı Devleti'nin 14 Kasım 1914'te ilan ettiği ve dünya Müslümanlarını savaşa davet ettiği en büyük cihat.

[148] Arabistan'da bir bölge.

hakkındaki vazifeyi yerine getirdiğim gibi İbnü'r-Reşid ile de görüşüp verilen evrakı bıraktım. Ve yine Savaş Bakanlığının uygun görmesiyle Romanya'da mevcut olan Tunus, Cezayir ve Faslı Müslüman esirlere dinî telkinler vermek üzere gidip orada da görev yaptım. Dolayısıyla Bingöl'de memurlardan başka kasaba ahalisinin isyan hadisesiyle ilgili oldukları yönünde sahadan kaçmış olduklarından oradaki soruşturma heyeti bu hususta memurların bilgilerine başvurulmuş ve memurlar herkesin haklı olarak ilgi ve isyana katılma derecelerine göre bilgi ve gözlemlerini heyete arz etmişlerdir. Elbette bunu anlayan hain sanıklar adı geçen memurları her türlü iftiralarla lekelemek suretiyle haklarındaki şahitlik ve bilgileri reddetmeye çalışacaklardır. Bu tarafı muhterem adaletli mahkemenin dikkatine arz etmekle beraber bu isyan zamanında esir kalmış olan subay ve komutanların, bin türlü tecavüzlere ve aşağılanmaya hedef olmuş memurların, bu hain sanıkların isnatları sonucunca mağduriyetlerine mahal bırakılmasına adaletli heyetin razı olamayacağı muhakkaktır. Evimde üç ay kalan esirlerden Baştabip Kaymakam Cemal, Binbaşı İbrahim ve Halil Beylerin gerek hakkımda ve gerek adı geçen sanık Abdi ve emsali hakkındaki bilgi ve gözlemlerine başvurulursa adı geçen esirlerden bir askere akşama kadar gübre taşıtmak suretiyle işkence yaptığı anlaşılacağına binaen olayla ilgili isnatların gerçek dışı olduğu ortaya çıkacağından mesuliyetimin olmadığına ve adı geçenin cezalandırılmasına karar verilmesini adaletli heyetinizden rica ederim. Ol babda.

Perhangök Kasaba Müdürü Tayyib Ali Efendi'nin Savunması

Muhterem adaletli heyet. Geçende yapılan mahkemelerde aleyhimdeki isnatlar üç kısma ayrılıyordu. Birincisi, eski mebus Hamdi Efendi tarafından yapılan Kürtçülük isnadı. İkincisi, Şeyh Said'i karşıladığım iftirası. Üçüncüsü de isyanla ilgili ol-

mam durumuydu. Aleyhimde hiçbir delil ve şahitlik olmadığından soruya maruz kalmadığım hâlde ansızın ismimin elli üç kişi arasında gösterilerek suçluluğumun talep edilmesi beni şaşırttı. Hâlen de o hayretin tesiri altında şaşkınım. Bununla birlikte neye uğradığımı bilemeyerek hayatımı ve acınacak vaziyetimi açıklayım. Hayatım 1914 senesine kadar okullarda 1914'ten 1920 senesi Haziran'ına kadar da yedek subaylıkla birçok cephelerde geçmiştir. 1920 senesinde esaretten İstanbul'a döndüğümde terhis edilerek 3 Eylül 1920'de kasaba müdürlüğüne tayin edildim. Şimdiye kadar aralıksız kasaba müdürüyüm. 1922 senesinde liyakat ve güzel hizmetime dayanarak Mebus Hamdi Efendi'nin aracılığıyla ikinci sınıf kasaba müdürü maaşıyla terfim yapıldı. 1923 senesinde mebus seçiminin yenilenmesi sebebiyle ben de adaylığımı ilan ettim. Kendisine rekabetimi gören ve beş ay öncesi terfime aracı olan Hamdi Efendi işte o vakit ilk defa olarak millî emellere muhalif ve Kürtçü olduğumdan bahsederek memleketim halkı içinden beni sevmeyenlerin karışıklık çıkarmasıyla ihbara başladı. Bu suretle uğraşarak mebusluğuna engel olduğuma kanaat getiren Hamdi Efendi o günden bu güne kadar çeşitli vesilelerle aleyhimde ihbarlarda bulunmuş ve her defasında yapılan derin soruşturma, isnadın asılsız olduğunu meydana çıkarmıştır. İfademde arz ettiğim şekilde Şeyh Said'i karşılamadım. Bilakis isyancıların imha edilmesi hususunda son derece çalıştım. İsyana görünürde veya kalben katılsaydım isyancılar evimi yağmalamaz, hayvanlarımı gasbetmez; amca, peder ve kayınbiraderimi, yetmiş yaşındaki ihtiyar anamı aylarca hapsetmezlerdi. Himaye etmeleri gerekirdi. İsyancılar ve isyan aleyhinde müracaatta bulunmam, silahlı olarak üzerlerine yürümem, isyancıların hareketlerini kalben kaldı ki isyan çıkmadan önce olsun onaylamadığımı göstermektedir. Savcı Beyefendi, nezih vicdanınıza sığınarak arz edeyim. İsyanın hemen ikinci günü başarısızlığını hissetmek, kutsiyet gücü ve maddi ve manevi idrakı benden uzaktır ve bunun üzerine kaçmam akla gelir bir şey değildir. Cumhuriyet Hükûmetine sadâkatle hizmet

(ettiğim), vatani görevimi yaptığım ve fedakârlık gösterdiğim açıklığına karşı, bana gücenmiş olan insanların delilsiz sözlü isnatlarıyla suçluluğuma karar verilmesini yüksek vicdanınızın kabul buyurmayacağına eminim. Bingöllü olmaktan, şahsi üzüntüden ileri gelen kötü düşünce ve isnatlar altında bulunmaktan başka hiçbir kabahatim yoktur. Dolayısıyla isyanı lanetlemiş ve kınamış, (isyancıların) imhası hakkında makamlara ricada bulunmuş, silahlı olarak orduya katılıp mesai yapmış olan benim; isyancı, orduya silah atmış, Hükûmete isyan etmiş, aile akrabama saldırmaktan çekinmemiş ve utanmamış hainler arasında gösterilmesi ne büyük bedbahtlıktır. Kara talihim var. İsyanın devamı müddetince aileme yapılan zulümler, en katı kalpleri titretirken bugün o zulümlerin namlı zalimleriyle beraber yine o zulüm ve vahşetin hesabını vermenin üzücü mecburiyeti karşısında kalışım, nezih vicdanları şüphesiz ağlatacaktır. İsyan sahası sakinlerinin kâfir olduğum ihtamına, lanetlemesine hedef oldum. Şimdi de Hükûmetin gözünde suçluyum. Bilmiyorum, nasıl hareket etmeliydim. İsyancı reislerinin aleyhimdeki düşünceleri; aile, akrabamın uğratıldığı tecavüz ve felaket, adaletli nazarınızın merhametli huzurundadır. Acaba yaptığım şu fedakârlığı hangi memur, hangi hamiyet sahibi göstermiştir? *"Karirlilere kaçtı, Kızılbaş, Ermeni, Farmasondur."* diyen düşmanlarımla beni imha ve katletmek için arayıp ele geçiremeyen şu insanlarla muhterem heyet, ortak sayılmam garip talihsizliktir. Dolayısıyla Kürtçülük kelimesini bana isnat edenleri bütün manasıyla reddeder ve olayların söndürülmesi hususunda vatansever ve fedakâr hizmetlerimin ve isyancı reislerinin aleyhimdeki haberleşmelerinin soruşturulmasıyla (isyana) ortak olmadığım hakkında meydana gelecek yüksek vicdani kanaatinize göre mesuliyetimin olmadığına karar verilmesini rica ederim. Ol babda.

Genç Müftüsü Hacı İlyas Efendi'nin Savunması

Muhterem adaletli heyet. Ben geçen gün adaletli heyetiniz huzurunda da arz ettiğim gibi Şeyh Said'in zararlı hareketine önce ve sonra karışmamış ve hatta yüzüne bile kendisine hitaben hareketini kınamış Cumhuriyet Hükûmetimizin şeriata aykırı hâl ve hareketi bulunmadığını savunmuş ve isyancıların hareketinden her an ve zaman kalben üzüntü duymuş bir hâlde bulunmuş olduğum, gerek memurların ve gerek ahali vesairece güneşten daha açık şekilde malumdur. Şehir işgal edilir edilmez diğer yüksek memurlar gibi ben de evimin köşesine çekilip şu eşkıya ve isyancılar yüzünden Allah'ın ve Hükûmetin gazabına ve ayıplamasına uğramayacağım için dua ederdim. İsyancıların zamanında hiçbir kimse müracaat etmemiş ve kesinlikle bir kimseye de fetva vermemiş, atıl şekilde oturup durmuştum. Şu kadarcık bir savunmayla adaletli heyetinize karşı gerçeği arz ediyorum, efendimiz hazretleri.

Hanili Mahmud Bey'in Savunması

Fazla vergi tahsili maddesinden on aydan beri tutukluyum. İsyan hadisesiyle zinhar ve kesinlikle alakam yoktur. Hakkımdaki isnatlar ve şahitlik öteden beri düşmanımız olan Mebus Mehmed Bey'in esasen akrabası olan Hamdi Bey ailesi ve akrabalarının iftiralarından ibarettir. Ticaret için Erzurum'dan getirilen üç tüfek ve bir miktar İngiliz, Rus fişekleri 1918 senesine aittir. Ve yine o sene hasımlarımızdan Hamdi Bey'in ihbarıyla Lice mahkemesince bir aya mahkûm edildim. O sene Ermenilerin korkusuyla silah bulundurmaya mecburiyet vardı. Yedi sene öncesine ait bulunan bir meselenin bugünkü hadise ile nasıl ilgisi olabilir? Ümidim istifade etmektir. Adaleti temsil eden muhterem heyetinizden beraatimi rica ederim.

Liceli Hacı Sadullah Bey oğlu İbrahim Bey'in Savunması

Muhterem hâkimler heyeti. Yetmiş senelik ak ve lekesiz bir geçmişe sahibim. Bendeniz ve mensup olduğum ailenin bütün efradı, Hükûmete sadâkat ve hizmetleriyle tanınmışlardır. Hükûmet sayesinde köy sahibi (olsam) ve ismim bey ise de Nafiz Bey ve zorbalarından olmamakla beraber ahali üzerinde de tek bir ferde etki edecek kabiliyette değilim. Bütün hayatımda kendimi, milletin en değersiz efradından biri bilmiş ve o suretle yaşamışım. Merkez ilçemiz bulunan Lice kasabası, asilerin taarruz ve işgaline karşı yirmi gün kadar direnç gösterdi. Bu arada bendeniz de bir fert olarak isyancıların ilçeye girişini engelleyerek ve vatani görevimi yaptım. Gerçi Şeyh Said o zaman bana kaymakamlık teklif etti. Özür beyan ederek okuryazar olmadığımdan bahisle ret cevabı verdim. Bu da Şeyh Said'in sorgusu esnasında itirafıyla ortaya çıkmıştır. Şeyh Said'in herhangi isyan mıntıkası dâhilindeki bir adama kaymakam diye mektup yazması o adamın isyana katıldığına ve fiilen hizmet ettiğine delil teşkil edemez. Özellikle bendeniz orada değildim ve Şeyh'in bu husus hakkındaki teklifini de vaktiyle reddetmiştim. Bu reddetme gerçi kaba ve dürüst bir tarzda değil, yumuşak ve okşarcasına yapılmıştı. Çünkü o zaman Şeyh Said kuvvetliydi ve istediğini alacak güce sahipti. Hayatıma kast (etmesinden) ve öldürülmekten korkuyordum. Mustafa Bey'in mektubu da Abdülhamid'in ve oğlu Said'in kaybolması sonucudur. Ziraat Bankası kasasını evime götürüp saklamam Cumhuriyet Hükûmetimize değersiz bir hizmet etmek gayesine dayanmaktadır. Bundan başka isyandan önce Halk Partisi başkanıydım. İşte savunma yolunda yazabildiğim noktaları, noksan fazla adaletiniz huzuruna arz ediyorum. Hak ve adalet üzerine kurulu Cumhuriyet yüksek mahkemesinin temiz vicdanına sığınarak masumiyetime hükmolunmasını adalet adına rica ederim.

Kırıkanlı Abdülhamid'in Savunması

Benim başlangıçtan sonuna kadar fiilen, sözle ve gerekse fikren olsun isyancılara katılmam yoktur. Hükûmet tarafından önceden müderris[149] sonra vaiz olarak Melekan'a tayin edildim. Sözüm evime bile geçerli değildir. İsyancıların kaçması esnasında *"Hükûmet taraftarı olanlar katliam edilecekler."* diye bir söylenti çıkması üzerine korkumdan belge almak üzere Varto'ya giderken yolda Şeyh Abdullah'a rastlayarak onunla Varto'ya gittim. Kesin maksadım belge almak içindi. İşte bu masumiyet ve mazlumiyetimi göz önüne alarak affıma ve beraatime karar verilmesini rica ederim, dedi.

Bazikanlı Mehmed Reşid'in Savunması

İsyanla kesinlikle ilgili değilim. Şeyh Said'i ağabeyim Kasım Bey'le birlikte yakaladık ve tutukladık. Dolayısıyla beraatimi rica ederim, dedi.

Reşid oğlu Mahmud'un Savunması

Piran'ın işgalinde bendeniz ağır hasta idim. Köyümüzde mevcut esir subay ve askeri götürmek istediler, vermedik. Van tümen komutanımız Hacı Arif Bey'in gelişiyle adı geçen beye teslim ettik. Bu meseleden gücenmiş olan Şeyh Said'in kardeşi Abdurrahim, bin beş yüz isyancıyla birlikte gelip mallarımızı talan ve akrabamızdan iki kişiyi katlederek ve beni de zorla Maden'e kadar götürdüler. Dolayısıyla kırk ikinci madde gereğince hukukumun muhafazasıyla adaletinize sığınırım, dedi.

---

[149] Medresede ders veren kişi.

Bingöllü İzzet oğlu Mehmed'in Savunması

İsyana hiçbir suretle dâhil olmadığımı ve bütün gün hasta bulunduğumu yargılama esnasında arz etmiştim. Hakkımdaki isnatlar Savcı Hamdi Bey'le banka memurunun düşmanlığı ve garezinin eseridir. Hakkımda adaletin gereğinin yapılması ve beraatıma karar çıkarılmasının buyurulmasını rica ederim, dedi.

Bingöllü Nadir oğlu Halid'in Savunması

Hükûmet ve milletime asker olarak birçok cephelerde hizmet ederek çeşitli mahallerimden yaralandım. Her kim aleyhimde isnatlarda bulunmuş ise kesinlikle yalandır. Yalnız bir gün Hasan Bey beni zorla bir saatlik mesafeye kadar götürebilmiş ise de fırsat bularak firar edip evime döndüğüm gibi yanımdaki hayvanı da adı geçen Hasan Bey'den paramla satın almışım. Eğer bir olaya katılmam veya bir kimseye saldırdığım meydana çıkarsa her cezaya razıyım. Dolayısıyla adaletinizi ve temiz vicdanınızı bekliyor olduğumu arz ederim, dedi.

Hazır mahkeme karşısında sanıklardan sorulmasıyla, ifade ve düzenlenen savunmaları haricinde başkaca diyecekleri olmadığını beyan etmelerine ve incelendiğinde soruşturmaya uygun başka bir taraf da kalmadığı anlaşılmasına dayanarak yargılamanın sonlandırıldığı bildirildi.

Karar

Güya dini ve şeriatı (uygulamak) fakat her hâlde bağımsız bir Kürdistan hükûmeti oluşturmak maksadıyla Cumhuriyet Hükûmeti aleyhine fiilen ve silahlı olarak ayaklandıkları iddiasıyla sanıklardan olup tutuklu bulunan Hınıs kasabasında oturan ve dolaylı olarak ticaretle meşgul olan Palulu altmış bir yaşında Nakşibendi Şeyhi Şeyh Mahmud oğlu Şeyh Said ve Genç vila-

yetine bağlı Melekan köyünde oturan medrese ve postnişin[150] otuz sekiz yaşında Şeyh Mahmud oğlu Şeyh Abdullah ve Varto'da oturan emekli Cibranlı aşiretinden Kolan köylü kırk bir yaşında Ahmed oğlu Binbaşı Kasım Bey ve Diyarbakır'ın Hocahasan Mahallesinde doğan ve oturan çiftçi Diyarbakırlı otuz altı yaşında Şeyh Hasan oğlu Şeyh İsmail ve aynı mahallede doğan ve oturan Diyarbakırlı otuz yaşında Hasan oğlu Şeyh Abdüllatif ve Boğlan köyünden elli iki yaşında Hacı Yusuf oğlu Hacı Halid Genç'in Melekan köyünde oturan çiftçi Şuşar'ın Kırıkan köyünden elli beş yaşında Nadir oğlu Molla Abdülhamid ve Genç'e bağlı Oğnut kasabasının Kanireş köyünden ve Cibranlı aşiretinden elli sekiz yaşında Halid oğlu Kamil Bey Genç'in Kargapazarlı çiftiçi otuz yaşında Ahmed oğlu Reşid ve Varto'nun Karkarut Cibranlı aşiret süvari binbaşılığından ihraç edilmiş çiftçi elli beş yaşında Ali oğlu İsmail ve Muş'un Girvas köyünde doğan ve oturan ilim tahsiliyle meşgul olduğunu söyleyen Hacı Halid oğlu Molla Emin ve Varto'nun Hacıbey köyünden postnişin 70 yaşında Şeyh Musa oğlu Şeyh Ali ve Oğnut kasabasının Kargapazar köyünün ağalarından sabıkalı yirmi sekiz yaşında Halil oğlu Mehmed Ağa ve adı geçen kasabanın Tokliyan köyünden ve Cibranlı aşiretinden eski Aşiret Alayı Komutan vekili 30 yaşında Halid oğlu Baba Bey ve Bazikan köyünden Cibranlı aşiretinden 36 yaşında Ahmed oğlu Reşid ve Varto'nun Diyadin köyünden otuz üç yaşında Esad oğlu Timur Ağa ve Varto kasabasında oturan çiftçi ve eski Varto Gelir Kâtibi Hınıslı otuz üç yaşında Kamil oğlu Abdüllatif Bey ve Muş'un Bağlıisa köyünden çiftçi Cibranlı aşiretinden elli beş yaşında İbrahim oğlu Mehmed Bey ve kırk yedi yaşında İbrahim oğlu Süleyman Bey ve Muş'un Sultan köyünden kıdemli yüzbaşılıktan emekli ve Aşiret Mektebinden mezun kırk yaşında Selim oğlu Bahri Bey ve Varto'nun Tepe köyünde oturan

[150] Bir tekkede posta oturan, yani tekkenin şeyhliğini yapan kimse.

Zorabat köylü otuz üç yaşında Şeyh Mustafa oğlu Şeyh Cemil ve Hınıs'ın Kolhisar köyünde oturan Şeyh Said'in hizmetçilerinden yirmi yaşında Yusuf oğlu Çerkes ve Hınıs'ın Tekman kasabasının Cedük mezrasında oturan çiftçi yirmi yaşında Mehmed oğlu Maksud ve Genç'in Oğnut kasabasının Kargapazar köyünden kırk yaşında Mehmed oğlu Halid ve Malazgirt kasabasında oturan Malazgirt Savcısı Muşlu kırk altı yaşında Süleyman oğlu Abdülmecid Efendi ve Palu'da oturan okumak ve savaşmakla meşgul olduğunu söyleyen Diyarbakır'ın Tilalo köyünden kırk dört yaşında Şeyh Mustafa oğlu Şeyh Şerif ve Şinik köyünden jandarmalardan otuz dokuz yaşında Hasan oğlu Süleyman ve kırk yaşında çiftçi Hüseyin oğlu Ali Badan ve Bingöl'de yaşayan değirmenci elli yaşında Selim oğlu Yusuf ve yine Bingöllü çiftçi otuz yedi yaşında Mahmud oğlu Hüseyin ve Musyan köyünden Yamaç aşireti reislerinden imam ve öğretmen kırk dokuz yaşında Halil oğlu Molla Cemil ve Genç'in Rotcan kasabasının Hacan köyünden yirmi iki yaşında Haydar oğlu Nimet ve aynı köyde oturan Bırnekli elli beş yaşında Mehmed oğlu Ahmed ve Genç vilayetinin Modan köyünden Şeyh Said'in Genç İnzibat Memuru otuz beş yaşında Hacı Süleyman oğlu Fakih Hasan Fehmi Efendi ve Genç'te oturan Genç Jandarmasına bağlı Üsteğmen Diyarbakırlı otuz bir yaşında Maksud oğlu Mehmed Mihri Efendi ve Bitlis'in Taş Mahallesi'nden Sıhhiye Kâtibi yirmi sekiz yaşında İsmail oğlu Niyazi Efendi ve Lice'de doğan ve oturan Silvan jandarma efradından on dokuz yaşında Jandarma Hasan oğlu Ali ve Bitlis'in Kızılmescid Mahallesi'nden otuz beş yaşında tüccar Faris oğlu Mehmed Salih Efendi'nin **Kürt ihtilalini yapan ve komutanlarından olduğu iddiasıyla** adı geçen sanıklardan Genç vilayetinin Valir kasabasında doğan ve oturan çiftçi altmış yaşında Hacı Hüseyin oğlu Sadık Bey ve öteden beri **Kürtçülük akımı taraftarlarından olup vatanın dağılmasına ve parçalanmasına neden olacak bağımsız bir Kürdistan oluşturmak için düzenlenen Kürt isyanıyla ilgili bulunmak** fiiliyle sanıklar-

dan Diyarbakır'da oturan çiftçi İstanbullu otuz üç yaşında Kasım oğlu Cemilpaşazade Ekrem Bey ve yine **isyan olayının sonrasında tertipçi ve kışkırtıcıları arasında bulunmak ve Kürtçülükle tanınmak** maddesinden sanıklardan Diyarbakır'da ikamet eden, çiftçi otuz beş yaşında Çemilpaşazade Ömer Bey ve yine isyan olayıyla ilgisi bulunmak fiilinden sanık Diyarbakır'da oturan keza Cemilpaşazade Cevdet, Kadri ve Memduh ve Muhiddin Beyler ve yine Derikli İlyas adlı şahsın evinde idama mahkûm ve asılan Doktor Fuad ile toplanan ve Şeyh Said'in danışmanı ve elebaşlarından Hanili Mustafa Bey'le isyana dair çatışmada bulunduğu iddiasıyla sanıklardan Diyarbakır'ın Defterdar Mahallesinden otuz beş yaşında Nakibü'l-eşraf[151] Hacı Mesud Efendi oğlu Bekir Sıdkı Bey ve keza **isyan hadisesine sebebiyet veren ve faillerinden oldukları iddiasıyla** sanık Bingöl'de oturan Bingöl Müftüsü elli üç yaşında Şeyh Halid Efendi oğlu Şeyh İbrahim Efendi ve Çanlı, çiftçi, otuz dört yaşında Şeyh Halid oğlu Şeyh Ali Efendi ve kırk sekiz yaşında Şeyh Halid oğlu Şeyh Celal ve Bingöl'de oturan şeyhlerden yetmiş yaşında Şeyh Ahmed Efendi oğlu Şeyh Hasan Efendi ve elli beş yaşında çiftçi Demirci Ömer oğlu Süleyman ve seksen yaşında çiftçi Ali diğer adıyla Rüstem oğlu Arab Abdi ve altmış yaşında çiftçi Ahmed oğlu Süleyman ve yirmi altı yaşında çiftçi Şerif oğlu Süleyman ve Bingöl jandarmalarından yirmi dört yaşında Şerif oğlu Hamid ve Bingöl'de oturan çiftçi otuz beş yaşında Nadir oğlu Halid Nadir ve çiftçi yirmi yedi yaşında Lice'nin Kaya Mahallesi'nden jandarma Mehmed oğlu Tahir ve Bingöl'ün Vilvare köyünden altmış yaşında Selim oğlu Ahmed ve Bingöl'de oturan Halk Partisi Başkanı otuz dört yaşında Süleyman oğlu Rüşdü Efendi ve Bingöl Kaymakamı Ahlatlı otuz altı yaşında Sultan oğlu Hüseyin Hilmi Bey ve isyan hareketinin önemli etkenlerinden ve isyancıların Genç İnzibat

[151] Peygamber soyundan gelenleri temsil eden görevli.

Subayı Hasan Fakih'in emrinde kâtiplik hizmetinde bulunmak fiilinden sanık Lice'nin Kaya Mahallesi'nde oturan Genç Yazışma Kalemi Başkâtibi kırk dört yaşında Mehmed oğlu Tahir Efendi ve isyancı reislerinden olduğu iddiasıyla sanıklardan Bingöl'ün Garip köyünden otuz bir yaşında İzzet Mehmed Bey ve yine **isyan hadisesinin sebep ve tertipçilerinden olmak** ve **isyancılara başkanlık etmekle sanık olanlardan** Hani kasabasında doğan ve oturan eşraftan elli üç yaşında Hacı Ali oğlu Mustafa Bey ve şeyhlerden elli yedi yaşında Şeyh Ali oğlu Şeyh Abdullah ve Cafer Tayyar Baba Dergâhı yöneticisi altmış yaşında Şeyh Bekir oğlu Şeyh Ömer ve elli yaşında Şeyh Mehmed oğlu Şeyh Adem ve adı geçen Mustafa Bey ile birlikte hareket eden elli yaşında zevcesi Şeyh Yunus kızı Kadriye Hanım ve kızı on sekiz yaşında Mustafa Bey kızı Hamide Hanım ve hizmetçisi kırk yaşında Ali Şeyh kızı Hatice ve torunu on dört yaşında Mahmud Bey oğlu Örfi ve hizmetçisi Hanili on üç yaşında Yusuf oğlu Hasan ve yine **isyan hareketinin etkenlerinden ve isyancıların reislerinden oldukları** iddiasıyla sanık olanlardan Hani'de doğan ve oturan eşraftan elli beş yaşında Said oğlu Hanili Salih Bey ve oğlu on dört yaşında Hasan Bey ve yine **isyancılara katılmak ve ortak olmak** maddesinden sanık olanlardan Varto kasabasında oturan Cibranlı aşiretine mensup Kolan köylü seksen yaşında Binbaşı Kasım Bey'in pederi oğlu Süleyman oğlu Ahmed Ağa ve oğlu yirmi yedi yaşında Ahmed Ağa oğlu Ali ve diğer oğlu Ahmed Ağa oğlu Cündi ve yine isyancılara yardım etmek ve isyanda bu suretle ilgisi bulunmak fiilinden sanık olanlardan Bakırmadeni'nin Arpameydanı Mahallesi'nden genel meclis üyesi otuz bir yaşında Hasan Fahri oğlu Kadri Efendi ve Bakırmadeni'nin Piran köyünde doğan ve oturan imam altmış beş yaşında Reşid oğlu Molla Mahmud ve yine **Şeyh Said meselesiyle ilgisi bulunmak fiilinden** sanık olanlardan Silvan'ın Gündiyan köyünde oturan çiftçi Diyarbakırlı altmış yaşında Şeyh Yusuf oğlu Şeyh Şemseddin ve Genç vilayetinin Valir köyünden Genç Müftüsü altmış dokuz

yaşında Molla Fethullah oğlu Hacı İlyas Efendi ve yine **isyana ortaklık ve Şeyh Said tarafından tayin olunduğu Lice Kazası Kaymakamlığını yürütmek** maddesinden sanıklardan Lice'nin Camiikebir Mahallesi'nden altmış altı yaşında Hacı Sadullah oğlu İbrahim Bey ve yine **Şeyh Said meselesi ile ilgisi bulunmaktan** sanık olanlardan Genç vilayeti Jandarma Yüzbaşısı otuz dört yaşında Elazığ'ın Rızaiye Mahallesi'nden Yahya Efendi oğlu Ali Avni Efendi ve Mal Müdürü Şükrü Efendi ve yine **halkı isyana tahrik niteliğinde yayın yaptıkları iddiasıyla** sanık olanlardan Sebilürreşad gazetesi sahip ve yazarı Eşref Edib, Tevhid-i Efkar gazetesi sahip ve yazarı Velid Ebuzziya, Son Telgraf gazetesi sahip ve yazarı Sadri Edhem ve Fevzi Lütfi, Toksöz gazetesi sahibi Abdülkadir Kemali Beyler ve yine **ihmali yüzünden isyanın çıkmasına sebebiyet vermek** maddesinden sanık olanlardan Genç eski Valisi elli yaşında ve İstanbul Erenköyü'nde oturan İlyas Fevzi oğlu Rizeli İsmail Hakkı Bey ve **isyanla ilgisi bulunmak** fiilinden sanık olanlardan Genç vilayeti Hâkimi Kadı Ali Rıza Efendi ve Perhangök Kasabası Müdürü mütevellizadelerden otuz üç yaşında İsmail oğlu Tayyib Ali Efendi ve **isyanda fiilen ilgisi bulunmaktan** Mustafa Beyoğlu Hanili Mahmud Bey adlı kişilerden Binbaşı Kasım Bey'in pederi Ahmed Ağa ve Hanili Mustafa Bey'in zevcesi Kadriye Hanım'la hizmetçisi Hatice'nin mahkemeleri beraat ve önceki soruşturma heyeti sorgusunda yargılanmaktan menedilmiş oldukları anlaşılan kızı Hamide Hanım ve hizmetçisi Yusuf oğlu Hasan'la birlikte tahliyelerine karar verildikten ve görülen yasal lüzum uyarınca Mal Müdürü Şükrü Efendi, Sebilürreşad sahip ve yazarı Eşref Edip, Tevhid-i Efkar sahibi Ebuzziya Velid, Son Telgraf sahip ve yazarları Sadri Edhem ve Fevzi Lütfi ile Toksöz gazetesi sahip ve sorumlu müdürü Abdülkadir Kemali Beyler haklarındaki davaların ayrıca görülmek üzere işbu davadan ayrılmaları anımsatıldıktan sonra adları yazılan diğer sanıkların haklarında yapılan inceleme ve mahkeme neticesinde:

Sanıklarından isyancı başı Şeyh Mahmud oğlu Şeyh Said öteden beri bağımsız bir Kürdistan kurmak hain maksadını güden ve son yıllarda ise işbu arzusunu siyaset gayesi sayarak bütün ve bir hâlde bulunan Türk Cumhuriyeti'nin parçalarından Şark vilayetlerini ayırmak ve sonuç olarak vatanın bölünmesine ve yok olmasına sebep olan bu caniyane emelin teminini başlangıçta zor ve âdeta başarılması imkânsız sayıp olayın maksadının önem ve büyüklüğü nisbetinde hazırlanmanın gereğini görmüş ve gittikçe faaliyete hız kazandırarak her şeyden önce kendisine sadık ve her bir emir ve arzusuna haşa kulluk mertebesinde bağlı olan zaviye bölgesindeki şeyhler, müritler, tabi olanlar, sonradan sözü geçen ahali ve aşiret reislerini mevcut Cumhuriyet Hükûmetinin, halifeliği, medreseleri, şeyhülislamlık ve vakıfları kaldırdığı ve basının aşağılık yayınlarına müsamaha (gösterdiği) gibi halkı aldatan kışkırtmaları, bizzat cami-i şerifede (verdiği) vaazları ve ayrıca özel postaları marifetiyle gönderdiği mektup ve beyannamelerle teşvik ve dışarıdan da maddi ve manevi güç tedariki için oğullarından Ali Rıza'yı özel talimatla Kürtlük düşüncesinin kurucusu ve Kürtlerin en çok sözü geçen ve batıl ilah derecesinde bulunan, İstanbul'da Seyyid Abdülkadir ve sonradan Lozan Antlaşması gereğince millî sınırlar dışına defedilip Mondros Ateşkesi'nden beri Hükûmet şeklini yıkmak maksadıyla uğraşan güney sınırındaki vatan hainlerini yanına katarak onların da yardım vaadi ve ortaklıklarını kazanmış, içeride ve dışarıda silah, cephane vesair mühimmatı hazır hâle getirmiş ve sonradan temin ettiği bu başarı ve hazırlıkların verdiği gurur hissiyle artık içindeki niyet ve maksadını saklamaya gerek görmeyerek (isyanın başlamasına) sebep bir olay çıkacağını öngörmüş ve nitekim her sene âdet olduğu üzere Palu'da yatan peder ve ecdadının mezarını ziyaret bahanesiyle kendisine tabi bulunanların bir kısmını zorla ve çağrıyla topladığı silahlı kalabalıkla gösteri yapar bir tarzda Palu'daki babasının ve ecdadının kabrini ziyarete koşmuş ve geçen yıllarda Şeyh Said, baba ve ecdadının kabrini ziyaretinde daima en kısa

yolu tercih ettiği hâlde bu defa âdetine aykırı bir mevsimde, silahlı bütün maiyetiyle birçok kimsenin bulunduğu Hınıs'tan hareketinde yol istikametini değiştirerek yol güzergâhı üzerine denk gelen veya gelmeyen köylere uğrayarak köylerin ahalisiyle sıkı sıkı temaslarda açık açık tahriklerde bulunmuş ve bu sıralarda köy sakinlerinden bir kısmı da kendisine katılıp cidden dikkat çekecek derecede ortada olan işbu gösterişli hareketten kuşkulanan bazı vali ve kaymakamlar, bu hareketlerin maddi manevi nedenleri hakkında basit bir soruşturma yapmışlarsa da bunun asayişi bozan bir hareket görülmediğine ve Şeyh Said'in her sene âdet olduğu üzere yaptığı şekilde bu sene de babasının ölüm yıl dönümü nedeniyle mezarını ziyarete gittiği fikrine kapılan ve şehrin içinde barış ve huzurun sürüp gittiğini ve asayişi bozan bir hâl ve hareketin görülmediğini ait olduğu makama yazıyla bildirmiş olduklarını ve bu sırada Şeyh Said'in danışmanlarıyla görüşerek beyinlerinde kararlaştırdıkları şekilde saldırı hedefine aldıkları Genç, Varto, Muş vesair cephelere yeterli güç sevk (ettiğini) ve komutanlarını da tayin ettiğini ve kendisi de silahlı kuvvetleriyle Genç'e yürüdüğünde emrine hitaben *"Ey Müslüman Kürtler bu isyanımız şeriata göre vacib ve bu hareketimize güzellikle uymayanlar Allah katında günahkârdır. Dinin şartlarını uygulanması için bu cihadımızda ölenimiz şehittir. Bu da mühder olup şeriata göre kısas ve diyet gerekmez."* gibi tahriklerle isyancı kuvvetlerinin dinî duygularını artırıp ve savaşmak için yüreklendirdikten sonra, kuvvetleriyle beraber kudurmuşçasına saldırıda bulunarak ve tertip ettikleri şekilde içeriden de birçok silahlı şahısların yardım ve katılımıyla Genç adı verilen Genç şehrinin merkezini zapt ve işgal (edip) ve sonrasında diğer cephelere seçmiş olduğu komutan ve reislerin de bulundukları cephelerde saldırılar ve çeşitli mahallerde askerî birlikler ve millî kuvvetlerle çatışarak kuvvetlerinin sayıca fazla olması ve ansızın baskın ve hamleleri sebebiyle başlangıcında birçok erkan, amirler, subaylar ve askerleri esir (almış) ve dairelere taarruz (etmiş) ve işgallerine maruz kalan mahallerde resmî

dairelerdeki para, mallar ve kamu eşyasını yağma ve gasp (ederek) resmî evrakı dağıtmış, düşünce ve hareketlerine muhalif şahısların keza esir (ettikleri) ve mallarını yağma (ettikleri) ve çeşitli saldırılarla zulüm ve işkence, sürgün ve eziyet ettikleri ve işbu isyanlarının başarısından gurur sarhoşu olan Şeyh Said'in tekrar danışmanlarıyla cephelerdeki komutanlarını toplanmaya davet ederek çok uzun süre aralarında cereyan eden görüşme ve konuşmalardan sonra kötü zaferlerini olgunlaştırıp ve isyan etmekteki amaçlarına hasıl olmak için coğrafi mevki bakımından büyük bir stratejik öneme sahip olan Diyarbakır'ı zapt ve işgal (ederek) ve sonradan Cizre yoluyla Musul'daki İngilizler ile kurulması kararlaştırarak işgalleri altındaki cephelerden tasarruf ve öteden beriden topladığı kuvvetlerin komutanlığını bizzat üzerine alıp Tilalo'yu hareket üssü sayıp ve surla kuşatılan Diyarbakır'ın etrafında kuvvetlerinin toplanmasının tamamlanmasının ardından 7/8 Mart 1925 tarihinde birçok kollardan yani kapı, menfez ve lağımlardan saldırarak bir hayli süre yapılan çatışma ve muharebelerden sonra, kolayca işgal edilemeyeceğini yakinen bildikleri şehrin içinde ve dışında arkadaşlarının çok miktarda ölü ve yaralıyla kaçtıkları ve sonradan tekrar Diyarbakır'a ikinci bir saldırıya başlamak için teşvik ve zorlamada bulunmuşsa da emrindeki isyancı kuvvetin (taaruzdan) çekindiğini ve diğer sanıkların Şeyh Mahmud oğlu Melekanlı Şeyh Abdullah, Halid oğlu Kamil Bey, Halid oğlu Baba Bey, Şeyh Mustafa oğlu Şeyh Şerif, Hacı Süleyman oğlu Fakih Hasan Fehmi, Hüseyin oğlu Hacı Sadık Bey, Çanlı Müftü Şeyh Halid oğlu Şeyh İbrahim, Şeyh Halid oğlu Şeyh Ali, Şeyh Halid oğlu Şeyh Celal, Şeyh Ahmed oğlu Şeyh Hasan, Garipli İzzet oğlu Mahmud Bey, Hanili Hacı Ali oğlu Mustafa Bey, Hanili Said oğlu Salih Bey, Çanlı Şeyh Ali oğlu Şeyh Abdullah, Şeyh Bekir oğlu Şeyh Ömer, Şeyh Mehmed oğlu Şeyh Adem, Madenli Hasan Fahri oğlu Kadri, Piranlı Reşid oğlu Molla Mahmud, Şeyh Yusuf oğlu Şeyh Şemseddin, Şeyh Hasan oğlu Şeyh İsmail, Şeyh Hasan oğlu Şeyh Abdüllatif, Hacı Halid oğlu Boğlanlı Molla Emin,

Ali diğer adıyla Rüstem oğlu Arab Abdi, Kargapazarlı Halil oğlu Mehmed Ağa, Hasan oğlu Şinikli Süleyman, Musyanlı öğretmen Halil oğlu Molla Cemil, Ömer oğlu Demirci Süleyman, Şerif oğlu Süleyman, Yazışma Kâtibi Mehmed oğlu Tahir Efendi, Salih Bey oğlu Hasan, Hanili Mustafa Bey oğlu Mahmud Bey, Şeyh Musa oğlu Şeyh Ali, Boğlanlı Hacı Yusuf oğlu Hacı Halid, Esad oğlu Timur Ağa, Hınıslı Kamil oğlu Abdüllatif, İbrahim oğlu Mehmed Bey, İbrahimoğlu Süleyman Bey, Selim oğlu Bahri Bey, Şeyh Mustafa oğlu Şeyh Cemil, Bingöllü Selim oğlu Yusuf, Şinikli Hüseyin oğlu Ali Badan, Mehmed oğlu Kargapazarlı Halid, jandarma Şerif oğlu Hamid, Nadir oğlu Halid, Mehmed oğlu Tahir, Kasaba Müdürü Tayyib Ali Efendi, Bingöl Kaymakamı Sultan oğlu Hüseyin Hilmi Bey, Şeyh Said'in hizmetçisi Yusuf oğlu Çerkes'in de aynı gaye ile amaçla isyan ve ihtilale fiilen ve silahlı olarak ortak oldukları ve isteyerek üzerlerine alıp kabul ettikleri görev ve alçakça hizmetlerini bilfiil yerine getirdikleri ve bütün bunlardan Melekanlı Şeyh Abdullah Varto ve Şeyh Şerif de Elazığ ve Şeyh Hasan Kiğı cepheleri komutanlıkları sıfatıyla ve Fakih Hasan Fehmi'nin de Genç'in işgalinde şehrin inzibat memurluğunu sorumluluğuna veren Şeyh Said'in ateşli fikirdaşı olup orada Şeyh Said'in işlerine baktığını ve çoğunlukla savaş raporları ve cephe komutanları vesaireye yazılan talimatnameleri "mücahitlerin emiri" veya "mücahitlerin hizmetçisi" adına bizzat imzalamış, isyanın sonuna dek çalışmış, eski hayatında elde ettiği tecrübe ve bilgi nedeniyle ilmî ve fenni kazanımını bu emele tahsis etmiş ve cephelere isyancı kuvvetleri sevk etmiş, Kamil ve Baba Beylerin de başkanları bulunduğu Tokliyanlı aşiretleriyle Varto saldırısında ve Garipli İzzet Bey'in de Diyarbakır ve Lice çatışmalarına müfreze komutanlığını ve Madenli Kadri'nin de isyancıların Maden'i işgallerinde inzibat komutanlığını üzerine almış ve Hanili Mustafa, Salih ve Hacı Sadık Beylerin de (kendilerine) tabi olanlarıyla beraber birçok cephelerde birer başkan sıfatıyla (isyana) katıldıkları ve Çanlı Müftü Şeyh İbrahim'in de

Bingöl'de isyancıların idare edilmesi işini üzerine aldığı, (isyancıları) yönettiği, beyanname ve savaş raporları tanzim (ettiği) ve cephelerin savaş durumunu düzenleyerek komutanlara ve reislere bildirdiği, diğer sanık olanlardan da tam peş peşe ve rütbelerine göre sıralanarak isyan ve ihtilallerinin başarıyla taçlanması için fiilen, ruhen çalışmış oldukları ve diğer sanıkların Cemilpaşazade Ekrem ve Malazgirt Savcısı Süleyman oğlu Abdülmecid Efendi ve Jandarma Teğmeni Maksud oğlu Mehmed Mihri Efendi ve Jandarma Yüzbaşısı Ali Avni Efendi ve Mustafa Bey'in torunu Mahmud oğlu Örfi'nin de söz uzatıldığı üzere Kürdistan bağımsızlığı amaçlayarak meydana getirilen isyanın sebeplerini ve ayaklarını hazırlık, çağrı yapma, kolaylaştırma ve geliştirme mahiyetinde olarak fiilen ve sözle çalışmak suretiyle işte dolaylı olarak bulundukları ve diğer sanık olanlardan Genç Valisi İsmail Hakkı Bey'in de isyan hadisesine geçen zamanlarda bazı kişilerce özellik, işaret ve izlerine şahitlik edilen ihtilalin fikir ve hazırlığını ihbar ve gerekli tebdirlerin başlatılması için uyarılmış olmasına rağmen kendi düşüncesine göre ve basit soruşturmayla ihbarlar ve olaya dair haberlerin hayal ürünü ve uydurma olduğunu iddia (etmiş) ve o şekilde ait oldukları makama da yazıyla bildirmiş ve fikrinde ısrar etmiş ve nitekim merhum şehit Mehmed Zeki Dündaralp ve eski mebus Hamdi Beylerin sebep ve delillerine dayanan ve bazı tertip ve teşvik edenlerin isimlerini göstermiş önceki ihbarları da aynı suretle yalanlamış ve özellikle bu isyandan birkaç gün önce yukarıda belirtildiği şekilde isyancıların başkomutanı Şeyh Said'in her seneki âdetinin tersine Palu'da yatan babası ve ecdadının mezarını görünürde ziyaret etmek kastıyla kararlı şekilde ve bütün maiyetiyle Genç vilayeti hududuna ulaştığında adı geçen Şeyh Said'in ihtilalci fikrini tamim ve yayılmaya başladığı açıkça görünür ve belliyken bu hususta pek üstünkörü bir soruşturmayla Şeyh Said'in özellikle kabir ziyareti maksadıyla geldiği fikrine kapılmak gibi (bir) dirayet ve basiretsizliği göstermiş ve işbu kayıtsızlık, ihmal ve gevşeklik gibi sebeplerin tesiriyle isyanın

çıkmasına sebebiyet vermek suretiyle memuriyet görevini suistimal ettiği, kendilerinin önce ve sonra geçmiş ifade sureti, ikrarları ve sayılanların tamamının dağlarda isyan ve bundan dolayı görülen suçlardan yakalanmaları ve elde edilen isyan ve tahrik ve teşvikleri içine alan mektuplarla beyanname, subay varakaları ve raporlar vesaire evraklar davanın genel içeriği ve gerek yeminle beraber duyulan ve gerekse düzenlenen ifadelerde okunan şahitlerin sırayla ihbar ve şahitlikleri gibi birbirini sağlamlaştıran deliller ve kanuni emarelerle şüpheye yer bırakmayacak şekilde ortaya çıktığından adı geçen sanıkların ol şekilde suçluluklarına ve diğer sanıklardan Hâkim Ali Rıza Efendi'nin de **iç güvenliği ihlal fiiline giriştiği anlaşılmakla** onun da bu suretle fail olduğuna ve diğer sanıklardan Bazikanlı Ahmed oğlu Reşid, Bingöllü Mehmed oğlu Hüseyin, Sıhhiye Kâtibi İsmail oğlu Niyazi Efendi, jandarma Hasan oğlu Ali, Bitlisli Mehmed Salih Efendi, Kargapazarlı Ahmed oğlu Reşid, Ahmed oğlu Süleyman, İsmail oğlu Ahmed, Vartolu Ali ve kardeşi Cündi, benan Ahmed Ağa, Genç Müftüsü Hacı İlyas Efendi, Karkarutlu Ali oğlu İsmail Bey, emekli Binbaşı Kasım Bey, Halk Partisi Başkanı Rüşdü Efendi, Nadir oğlu Molla Abdülhamid, Rotcanlı Haydar oğlu Nimet, Mehmed oğlu Ahmed, Mehmed oğlu Maksud ve Hacı Sadullah oğlu İbrahim Bey'in de isyan olayında aslen veya dolaylı olarak bulunduklarına dair vicdanı temin edecek yeterli delil ve kanuni emareler ortaya çıkmamış olduğundan onların da beraatlerine ve diğer sanıklardan Diyarbakır Nakibi Mesud Efendi oğlu Bekir Bey ve Cemilpaşazade Ömer Bey ve Kadri ve Cevdet ve Memduh ve Muhiddin Beylerin de haklarındaki ihbarların cezalandırmaya gerekli görülemediğinden ilerde ortaya çıkacak durum ve deliller göz önüne alınmak üzere onların da mesuliyetlerinin olmadığını ve beraatle mesuliyetlerinin olmadığına karar verilen isimleri geçen şahısların diğer sebeplerden dolayı tutuklu bulunmadıkları takdirde salıverilmelerine yüzlerine karşı ve oy birliğiyle karar verildi.

28 Haziran 1925

Üye	Üye	Başkan
Kırşehir Mebusu	Kozan Mebusu	Denizli Mebusu
Lütfi Müfid	Ali Saib	

Zikredilen karar mahkeme yoluyla zanlılara usulen beraat kararları tebliğ edilip mesuliyetlerinin olmadığına karar verilen şahıslar salon dışına çıkarıldıktan sonra ceza tayini hakkındaki iddia ve irdelemeleri açıklama esnasında söylemeye başlayan **Savcı Bey:**

Hüküm heyetinin sanıklar hakkındaki tasvir ve telkinlerine dayanan suçluluk kararına nazaran isyan olayına doğrudan karışmayanların cürümleri Ceza Kanunu'nun bölümünün birinci faslının sonradan eklenen hükmü esas olmak üzere kırk beşinci maddenin ikinci dereceden ilgili olanlara ait olan fıkrası hükmüne temas eder. Diğer bütün suçluların hareketi asil fail ve hem-fiil olarak eklenen bahsedilen hükmünü gerektirmektedir. Ondan başka açıklama esnasında ve iddiada madde madde sayılan bir önemli nokta vardır. Bu nokta, isyan olayının maddi ve manevi sebepleri ve kışkırtıcı etkenleri arasında bulunan ve Cumhuriyet'in necip ruhunu zaafa uğratacak nitelik taşıyan şeyhlik, tekkeler, zaviyeler meselesidir. Doğruluğun kutsallığını ve tam bağımsızlığını en büyük ve en aziz bir gaye sayan Cumhuriyet kanunlarının dayanağı olan Anayasa hükmüne göre Türkiye içinde oturan bütün insanlar ve bilhassa Türkiye vatandaşları mensup oldukları bir din, bir tarikat, bir mezhepten ve görüş felsefelerinden dolayı ayıplanmazlar. Ancak bağlanılacak dinin, mezhebin, tarikatın ve ortaya çıkan felsefi görüşün memleketin güvenlik ve genel asayişine, devletin kanunlarına ve genel görgü kurallarına aykırı olmaması şarttır. İşbu usule uyma-

yan ve bahsedilen şartı içermeyen herhangi bir dine, tarikata, mezhebe girmek ayıplanmayı gerektirir. Devletin, Cumhuriyet'in devamlılığı ve bağımsızlığı, milletin genel saadeti her şeyden önce (gelir) ve kutsaldır. On dört il ve iki ilçeyi içine alan yargı çevreniz içindeki sahada olağan dışı ve hayret verici eşkaliyle şeyh ünvanı altında, saf halkı kandırıp doğruluktan ayıran ve hatta sanıklar içerisindeki Şeyh Şemseddin gibi kendisini ilah derecesinde gösteren bu sahte ve ikiyüzlü şeyhlerin sığınma yeri olan ve devleti zaafa uğratacak fiiller ve suç teşkil eden hareketlerinin tertibine sığınak sayılan, halkın devlet ve cumhuriyet kavramına karşı irtibat ve muhabbetini zaafa uğratacak süregelen telkin ve tahriklerin kaynağını oluşturan ve son ihtilal olayında isyan hazırlıklarının görüşülmesinde emin ve güvenilir birer ihtilal merkezi gibi kullanıldıkları anlaşılan bu şeyhlerin zaviye ve tekkelerinin kapatılması hususunun karar esnasında göz önüne alınması iddia makamınca bir hukuki gerekliliktir. Gerçekten bu tekkeler ve zaviyeler birer ibadetgâh olmaktan çoktan çıkmıştır. Şahsi özgürlüğe, düşünce özgürlüğüne olağanüstü itina gösteren ve halkın her türlü hak ve hürriyetiyle bağdaşan hareketleri yasaklamayan genel kanun şartlarına dayanarak herhangi bir siyasi kurum oluşturmak caizdir. Fakat bunun için uygulanması için, zaruri birçok kanuni yöntem vardır. Cemiyetler Kanunu'nun belli şartlarıyla ispatlı olan bu iddianın gerçekliği bilinmektedir. Adı geçen tekke ve zaviyelerin bugünkü niteliğiyse meşru sebeplerden dolayı tamamen bir siyasi cemiyet hâline dönüştükleri ispatlıdır. Hâlbuki bugünkü bu zaviye ve tekkeler, bu kanuni yöntemi uygulamış değillerdir. Dolayısıyla bunlar bugünkü vaziyetleriyle resmî izinlerin uzağında bir gizli cemiyet hâlinde kalmışlardır. Ve içinde ayin adına gerçekleştirilen fiiller, görgü kurallarına aykırı olmakla beraber devletin güvenlik ve asayişine zafiyet verecek bir nitelikte tecelli etmektedir. Bundan dolayı hüküm esnasında ve kararda bu taraflarında göz önüne ve karar altına alınmasını talep ederim. (dedi ve ilaveten) Kanuni yöntemler Cemiyetler Kanu-

nu'nda açıklanmıştır. Dolayısıyla Cemiyetler Kanunu'nun 2, 6 ve 8'inci maddeleri hükmü gereğince kapatılmalarını arz ederim, buyurdular.

Suçlulardan ceza hakkında bir diyecekleri olup olmadığı sual sorulduğunda:

Bunlardan isyancıların başı Şeyh Said: Allah'a ayandır. Yabancılar, siyasiler parmağı yoktur. Cezamın hafifletilmesini rica ederim, dedi.

Şeyh Abdullah da: Cumhuriyet Hükûmetinin bir askerinden Gazi Paşa'ya kadar aman dilerim, dedi.

Hanili Mustafa Bey de: Olmuş bir mesele, ne yapsanız haklısınız. Kanunlarımı okudum ve anlıyorum. Fakat bir heyecan devresiydi. Kapıldık, sürüklendik. Cezamın hafifletilmesi için vicdanınıza sığınıyorum, dedi.

Diğer suçluların da aynı suretle cezalarının hafifletilmesini talep (etmeleri) ve başka diyecekleri olmadığını ifade etmeleriyle bu cihet hakkında da mahkemenin son bulduğu bildirildi.

Adı geçen suçlulardan Şeyh Mahmud oğlu Şeyh Said, Melekanlı Şeyh Mahmud oğlu Şeyh Abdullah, Halid oğlu Kamil Bey, Halid oğlu Baba Bey, Şeyh Mustafa oğlu Şeyh Şerif, Hacı Süleyman oğlu Fakih Hasan Fehmi, Hüseyin oğlu Hacı Sadık Bey, Çanlı müftü Şeyh Halid oğlu Şeyh İbrahim, Şeyh Halid oğlu Şeyh Ali, Şeyh Halid oğlu Şeyh Celal, Şeyh Hasan oğlu Şeyh Ahmed, Garipli İzzet oğlu Mehmed Bey, Hanili Hacı Ali oğlu Mustafa Bey, Hanili Said oğlu Salih Bey, Çanlı Şeyh Alioğlu Şeyh Abdullah, Şeyh Bekir oğlu Şeyh Ömer, Şeyh Mehmed oğlu Şeyh Adem, Madenli Hasan Fahri oğlu Kadri, Piranlı Reşid oğlu Molla Mahmud, Şeyh Yusuf oğlu Şeyh Şemseddin, Şeyh Hasan oğlu Şeyh İsmail, Şeyh Hasan oğlu Şeyh Abdüllatif, Boğlanlı Hacı Halid oğlu Molla Emin, Ali diğer adıyla Rüstem oğlu Arab Abdi, Kargapazarlı Halil oğlu Mehmed Ağa, Hasan oğlu Şinikli Süleyman, Musyanlı öğretmen Halil oğlu Molla

Cemil, demirci Ömer oğlu Süleyman, Şerif oğlu Süleyman, Yazışma Kâtibi Mehmed oğlu Tahir Efendi, Salih Bey oğlu Hasan, Hanili Mustafa Bey oğlu Mahmud Bey, Şeyh Musa oğlu Şeyh Ali, Boğlanlı Hacı Yusuf oğlu Hacı Halid, Diyadinli Esad oğlu Timur Ağa, Hınıslı Kamil oğlu Abdüllatif, Bağlıisa köylü İbrahim oğlu Mehmed Bey, İbrahim oğlu Süleyman Bey, Selim oğlu Bahri Bey, Şeyh Mustafa oğlu Şeyh Cemil, Bingöllü Selim oğlu Yusuf, Şinikli Hüseyin oğlu Ali Badan, Kargapazarlı Mehmed oğlu Halid, jandarma Şerif oğlu Hamid, Nadir oğlu Halid, Mehmed oğlu Tahir, Kasaba Müdürü Tayyib Ali Efendi, Bingöl Kaymakamı Sultan oğlu Hüseyin Hilmi Bey ve Şeyh Said'in hizmetçisi Yusuf oğlu Çerkes'in yaptıkları hareketlere karşılık gelen Ceza Kanunu'nun kırk beşinci maddesinin "Birçok şahıs bir cinayet veya küçük suçu birlikte işler veyahut birçok eylemden oluşan bir cinayet veya küçük suçta birtakım şahıslardan her biri suçun meydana gelmesi maksadıyda zikredilen eylemlerden birini veya birkaçını yaparsa adı geçen şahıslara hem-fiil denilir ve hepsi bağımsız failmiş gibi cezalandırılır." diye yazılı olan özel fıkra delaletiyle zikredilen kanunun **"Yüce devletin mülklerinin bir kısmını veya bir parçasını veyahut seçkin vilayetlerinden birini tamamen veya kısmen diğer bir seçkin vilayete zorla dâhil etmeye veyahut gelişigüzel yüce devletin mülklerinin bir kısmını Hükûmet idaresinden çıkartmaya teşebbüs eden kimseler idam olunur."** diye saklı olan birinci bölümünün birinci faslına ekli kanun maddesi şartına uygun olarak idamlarına ve ancak bunlardan Bingöl Kaymakamı Hüseyin Hilmi Bey'in önce çeşitli mahallerde vatana hizmet etmiş olduğu dava ifadelerinden anlaşılmış ve işbu iftiharlık hizmetleri hafifletici sebep takdir edildiğinden adı geçen kanunun "Bir suçta cezanın hafifletilmesini gerektirecek sebeplerin mevcut olduğu düşülmesi hâlinde idam cezası müebbed veya on beş seneden az olmamak üzere geçici küreğe, müebbed kürek, geçici kürek veya beş seneden az olmamak üzere geçici kalebentliğe ve geçici kürek ve müebbed kalebentlik cezası ge-

çici kalebentliğe dönüştürülür." diye yazılı kırk yedinci maddesini uygulayarak idam cezasına bedel on beş sene müddetle küreğe konulmasına ve diğer suçlu Salih Bey oğlu Hasan'ın da suçun işlendiği zamanda on beş yaşını bitirmemiş olduğu anlaşılmakla zikredilen kanunda "Suçun işlendiği zamanda on üç yaşını bitirmiş olup da on beş yaşını bitirmemiş olanlar hakkında işledikleri suçtan dolayı aşağıdaki gibi ceza tayin olunur. Eğer suçu idam ve müebbed kürek veya kalebentlik veya sürekli sürgün cezalarını gerektiren cinayetler kabilinden ise nefsini ıslah etmesi için beş seneden on seneye kadar hapsolunur." diye yazılı kırkıncı maddesinin özel fıkrası gereğince mahkûmun idam cezasına bedel nefsini ıslah etmesi için on sene müddetle hapsine ve diğer suçlular Cemilpaşazade Ekrem Bey, Malazgirt Savcısı Süleyman oğlu Abdülmecid Efendi, Jandarma Teğmeni Maksud oğlu Mehmed Mihri Efendi, Jandarma Yüzbaşısı Ali Avni Efendi ve Hanili Mustafa Bey'in torunu Mahmud oğlu Örfi'nin de hareketlerine karşılık gelen kırk beşinci kanun maddesinin hem-fiillerle ilgili fıkrasıyla zikredilen birinci bölümünün birinci faslına ekli kanun maddesi delaletiyle adı geçen kırk beşinci maddenin "Eğer asli fiil idam veya müebbed kürek cezalarını gerektiriyorsa ikinci dereceden alakalı olanlar hakkında on seneden aşağı olmamak üzere geçici kürek ve müebbeden kalebentlik cezasını gerektiriyor ise aynı şekilde on seneden aşağı olmamak üzere geçici kalebentlik ve müebbeden sürgün cezasını gerektiriyor ise üç sene müddetle kalebentlik cezası hükmolunur ila-abir." diye yazılı olan ikinci dereceden ilgili olanlara ilişkin fıkrası mantığınca onar sene müddetle küreğe konulmalarına ve bunlardan Mahmud oğlu Örfi'nin suçun işlendiği zamanda on üç yaşını bitirip edip on beş yaşını tamamlamamış olduğu açık olmakla adı geçen kırkıncı kanun maddesinin özel fırkası gereğince idam cezasına bedel nefisini ıslah etmesi için üç sene müddetle hapsine ve diğer Vali İsmail Hakkı Bey'in de yaptığı harekete uygun düşen zikredilen kanunun "Kanunda açıklanan durumlardan başka ne suretle olursa olsun memuriyet

görevini suistimal eden memur derecesine göre üç aydan üç seneye kadar hapsolunur ve hafifletici sebepler olması hâlinde on beş günden az olmamak üzere hapsi veya beş liradan yüz liraya kadar para cezasıyla cezalandırılır ve her hâlde müebbeden veya geçici olarak memuriyet rütbelerinden mahrum edilir." diye yazılı yüz ikinci maddesi eki gereğince bir sene müddetle Konya'da hapsine ve bundan sonra devlet hizmetinde istihdam edilmemesine ve bunlardan Kaymakam Hüseyin Hilmi Bey, Savcı Abdülmecid Efendi, Hasan ve Örfi çocuğun Adana ve Teğmen Mihri Efendi'nin de askerlik mesleğinden atılmasıyla Silifke'de Yüzbaşı Ali Avni Efendi'nin de keza askerlik mesleğinden çıkarılmasıyla Edirne'de, Cemilpaşazade Ekrem Bey'in de Kastamonu'da mahkûmiyet sürelerini tamamlamalarına, Bingöl Hâkimi Ali Rıza Efendi'nin de millî sınırlar dışına çıkarılmasına ve bunlardan Hasan, Örfi, Savcı Abdülmecid Efendi, Bingöl Kaymakamı Hüseyin Hilmi Bey, Teğmen Mihri ve Yüzbaşı Ali Avni Efendiler ve Cemilpaşazade Ekrem Bey'in mahkûmiyetlerini gerektiren suçlarının mahiyetlerine nazaran zikredilen kanunun "Devletin ya içeriden ya dışarıdan asayişini ihlal edecek cinayet ve küçük suçlara cüret etmiş olan şahıslar kanunen tayin edilecek ceza süresini tamamladıktan sonra mutlaka zaptiye gözetimi altında bulunur." diye yazılı 13'üncü ve yine "Zaptiye gözetimi altında bulunmak devletin tayin edeceği mahallerde ikamet edememek ve ikamet edeceği mahali ve oraya gidinceye dek geçeceği yerleri kendisi tayin ve beyan ederek yol tezkeresine o şekilde işaretlenmek ve o mahale vardığında yirmi dört saat zarfında gelişini Hükûmete haber vermeye ve oradan diğer bir tarafa gidecek olduğu hâlde üç gün önce Hükûmete haber verip yeniden yol tezkeresi almaya mecbur olmak hususlarından ibaret olup adı geçen şartlara riayet etmediği takdirde o kimse bir seneden fazla olmamak üzere hapisle cezalandırılır ve kanunen lazım gelmedikçe hiç kimse zaptiye gözetimi altına alınmaz." diye yazılı 14'üncü maddeleri anlamınca ceza sürelerini tamamladıktan sonra zabıta gözetimi altı-

na alınmalarına ve zikredilen vilayet dışına çıkamamalarına, yapılan inceleme ve soruşturmaya nazaran tekke ve zaviyelerin birer fesat ve şer kaynağı olduğu ve işbu tekke ve zaviyelerin şeriata aykırı ve mesela şeyhleri kendilerine, haşa sümme haşa, ilahlık payesi vererek halkı kendilerine kulluk ve secde ettirmeleri gibi şeriatın kabul edemeyeceği şartlar ve durumların yürürlükte olduğu mahkeme huzurunda geçen ifadeler ve itirafların gerçekleşmesinden dolayı bu gibi şeriata göre, aklen ve kanunen devam ve bekaları yüzünden caiz görülemeyen yargı çevremiz dâhilinde mevcut hangi tarikata mensup olursa olsun bütün tekke ve zaviyelerin kapatılmasına ve kaldırılmasına yüz yüze ve oy birliğiyle karar verilerek zikredilen Savcı huzuruyla kanun metni aynen okunmak suretiyle karar usulen açıklandı.

28 Haziran 1925

Üye	**Üye**	**Başkan**
Kırşehir Mebusu	**Kozan Mebusu**	**Denizli Mebusu**
Lütfi Müfid	**Ali Saib**	

EKLER

Ek-1: Şeyh Eyüb ve Doktor Fuad Davasının Mahkeme Karar Tutanağı

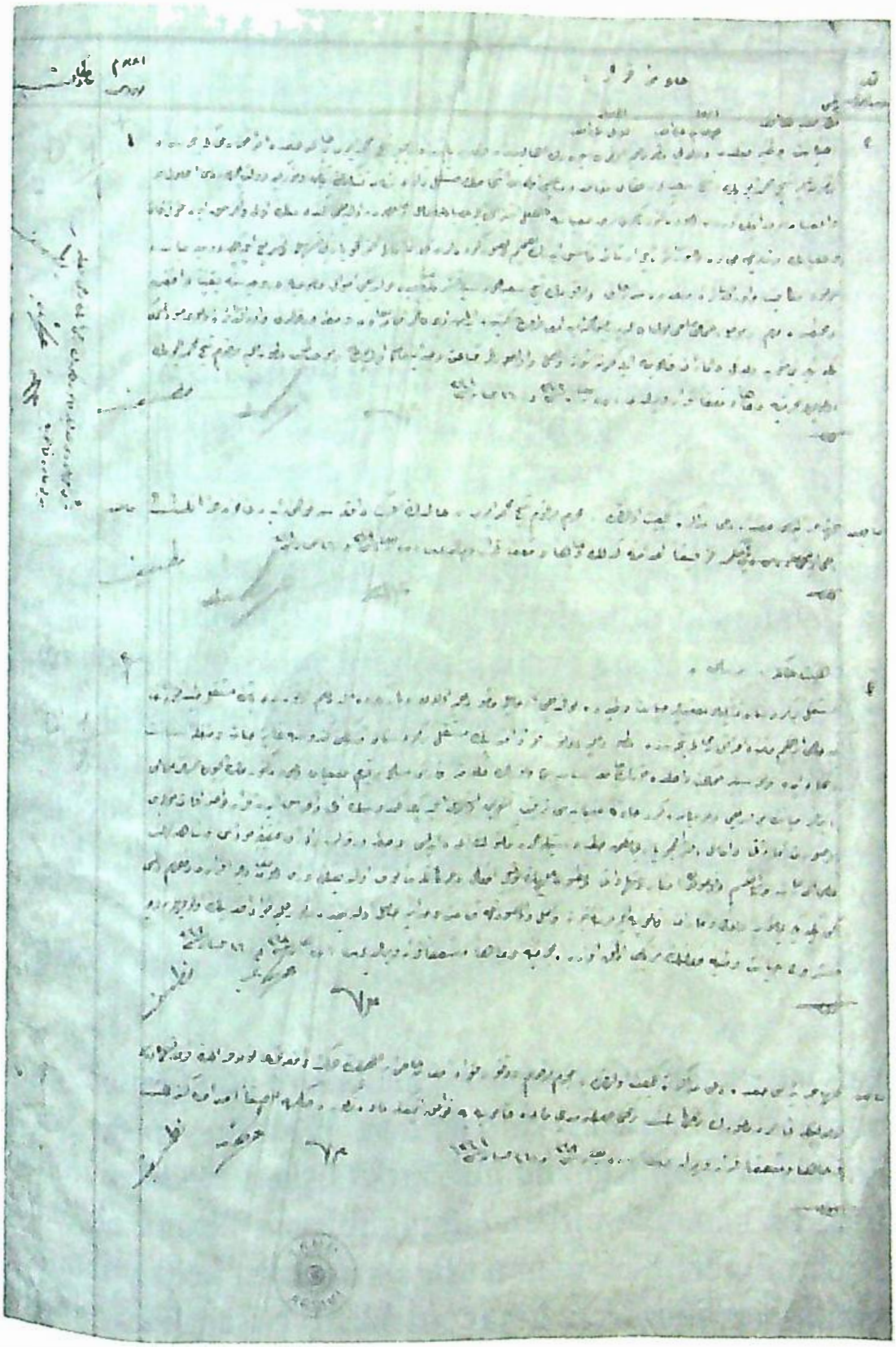

Şeyh Eyüb ve Doktor Fuad Davasının Mahkeme Karar Tutanağının Günümüz Türkçesine Çevrilmiş Metni:

Vatana ihanet fiilinden dolayı sanık olan Siverek ahalisinden kırk bir yaşında çiftçi Halid oğlu Şeyh Mehmed Eyüb hakkında yapılan mahkeme neticesinde sanık Şeyh Mehmed Eyüb'ün, Şeyh Said ve maksat ve mesai arkadaşı olan şahısların bağımsız bir Kürdistan kurmak ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni bölünme ve parçalanmaya sevk etmek üzere vücuda getirdikleri Şark isyanına fiilen katıldıkları ile isyanın etken ve faillerinden olduğu kendisinin önce ve sonra çıkarılıp okunan ifadeleri ve isyanın tertipçileriyle haberleşme gibi suretlerle irtibat kurarak tasarlayıcıları olan dağılacak olan emellerini hızlandırmak dosya arasında mevcut mektup vesaire çeşitli evrakların içeriği ve adı geçen Şeyh Said avanesiyle ortak mesaide bulunduğu özel durumu ve ruhiyesine yakinen vâkıf ve muhitinde mühim bir toplumsal mevki sahibi bulunan Belediye Reisi Mehmed Emin Efendi tarafından düzenlenmiş olan telgrafnamenin manası ve zabıt varakaları vesaire evrak gibi birbirini kuvvetlendiren deliller ve kanuni emarelerle şüpheye yer kalmayacak şekilde ortaya çıktığından ve ol suretle vicdani kanaat hasıl olduğundan adı geçen sanık Şeyh Mehmed Eyüb'ün o bakımdan suçluluğuna yüzüne karşı (okunarak) ve müttefikan karar verildi. 16 Nisan 1925

Avni Ali Saib Mazhar Müfid

Ceza yolu hakkında da durum müzakere edildiğinde: Adı geçen suçlu Halid oğlu Şeyh Mehmed Eyüb'ü yaptığı harekete karşılık gelen Ceza Kanunu'nun kırk beşinci maddesi delaletiyle adı geçen kanunun birinci babının birinci faslına eklenen kanun maddesi hükmüne uygun olarak idamına keza yüzüne karşı (okunarak) ve müttefikan karar verildi.16 Nisan 1925

Bağımsız bir Kürdistan kurmak maksadıyla vatana ihanette bulunduğu iddiasıyla sanık olan Diyarbakır'da doğan ve ikamet eden otuz yedi yaşında bağımsız tabip Hacı İbrahim oğlu Fuad Efendi hakkında yapılan mahkeme neticesinde: Sanık Doktor Fuad Efendi'nin bağımsız bir Kürdistan kurmayı kendisine hayat gayesi ve siyaset meşgalesi sayan ve bu sebeple memleket dâhilinde Türk siyaset camiasına ve Türk Hükûmetine karşı silahlı bir ayaklanma ve isyan vücuda getirmek için mesai sarf edenler arasında bulunduğu ve bu arada isyan hadisesini tertip ve teşvik ettiği ve önünü açtığı için kendisinin önce ve sonra çıkarılıp söylenen, açıklanan itirafları ve ifade suretleri ve dağılacak olan emellerini kapsayan el yazısıyla yazılmış mektubun elde edilmesi ve zabıt tutanakları ve soruşturma evrakının anlamı ve şahitlerin en yüksek ve yemin ederek ihbar ve şahitlikleri ve sanığın gerçekleşen fiil ve hareketleriyle bilindiğinin dava evrakının manasıyla bildirilmesinden anlaşılması gibi birbirini güçlendiren deliller ve kanuni emareler şüpheye yer kalmayacak şekilde ortaya çıkan ve ol suretle vicdani kanaat hasıl olduğundan sanık Fuad Efendi'nin ol bakımdan anlatıldığı gibi vatana ihanet fiilini işlediğinden dolayı suçlu olduğuna yüzüne karşı (okunarak) ve müttefikan karar verildi. 16 Nisan 1925

Avni Ali Saib Mazhar Müfid

Ek-2: Seyyid Abdülkadir Davasının Mahkeme Karar Tutanağı

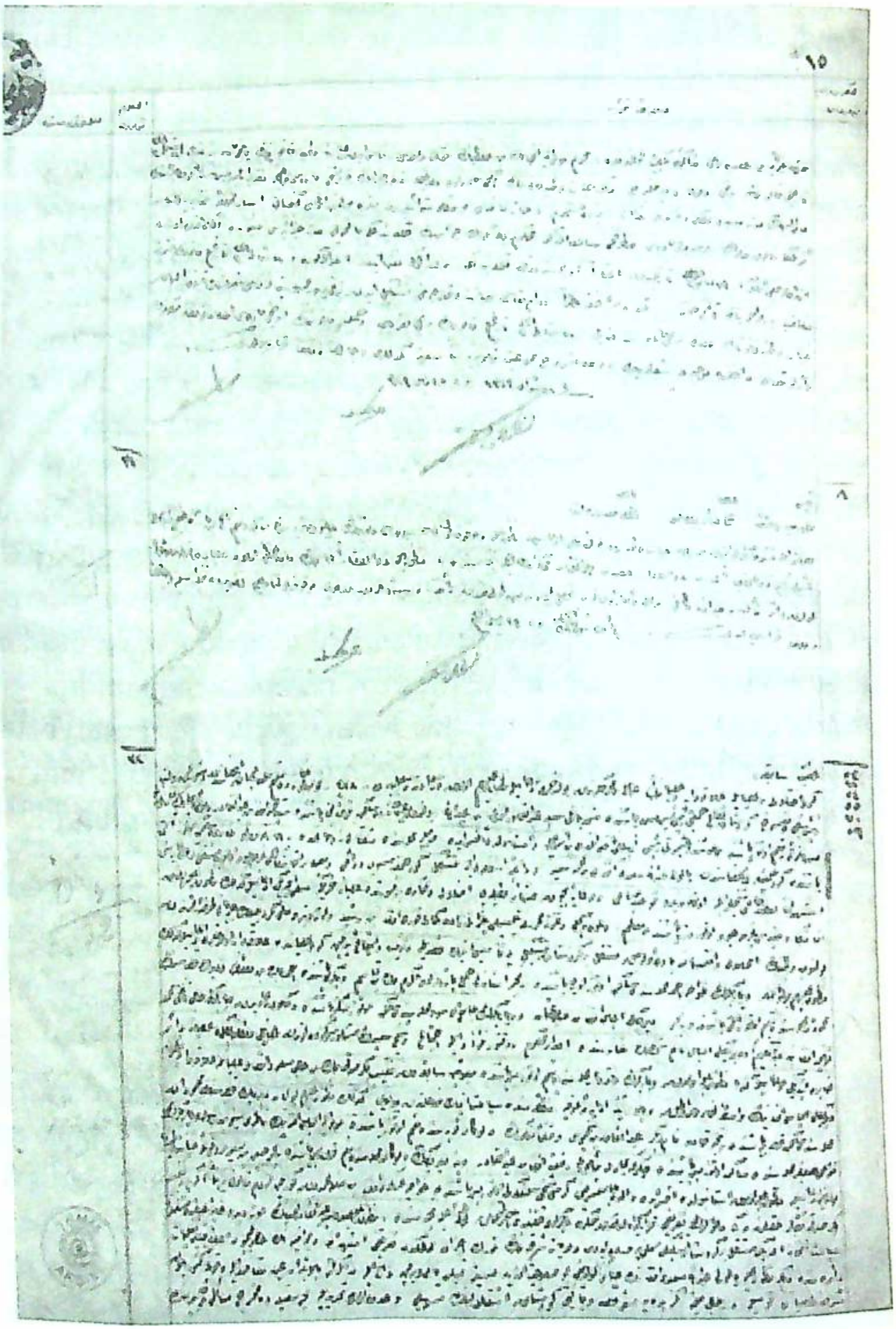

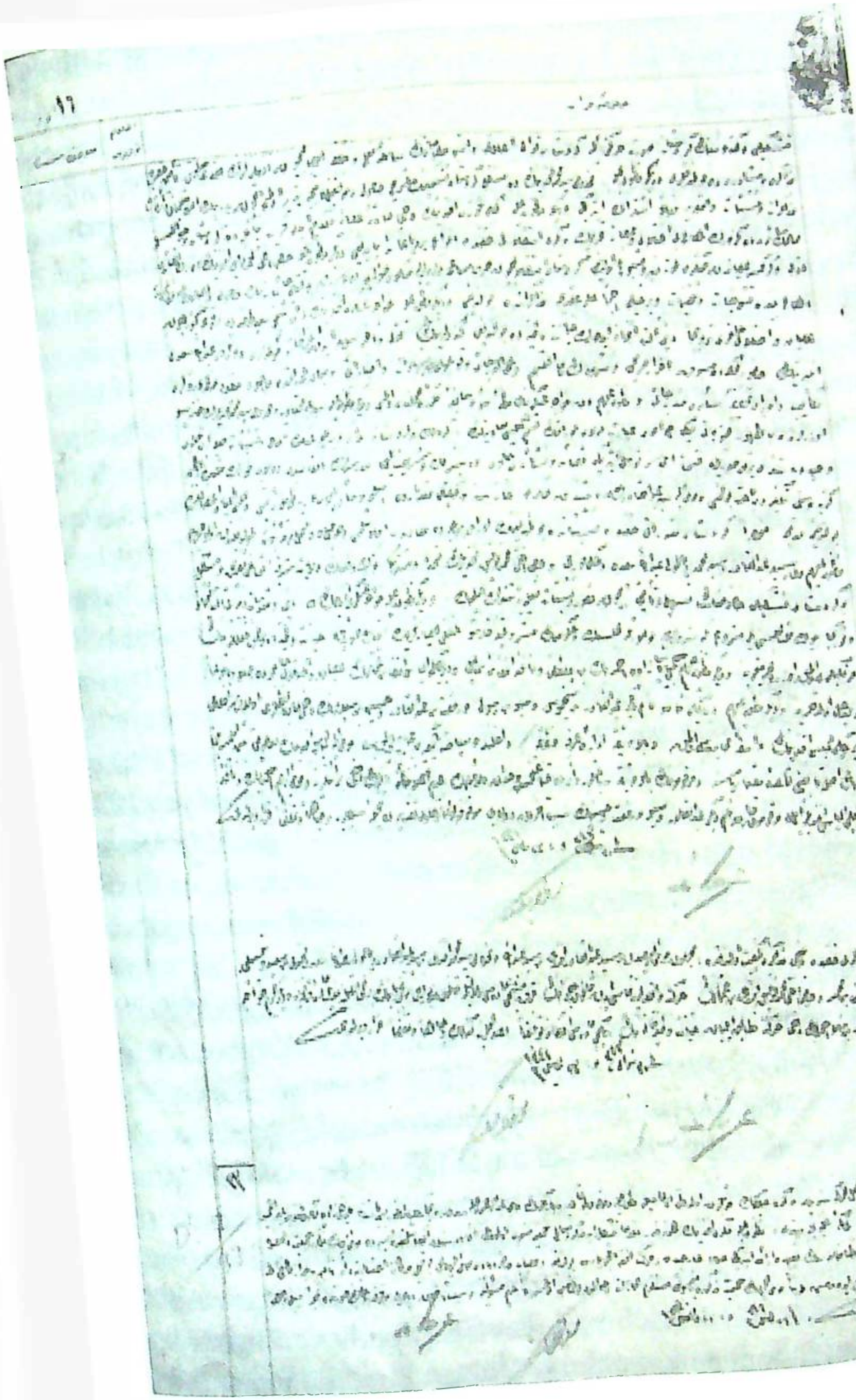

Seyyid Abdülkadir Davasının Mahkeme Karar Tutanağının Günümüz Türkçesine Çevrilmiş Metni:

Kürt ihtilal ve isyanıyla ilişkili ve isyanın etken ve kışkırtıcılarından oldukları iddiasıyla sanık olan İstanbul'da Suadiye'de "338" numaralı evde ikamet eden, kapatılan Ayan (Meclisi) üyelerinden, eski Danıştay Başkanı ve feshedilen Kürdistan Teali Cemiyeti başkanı yetmiş beş yaşında Şemdinanlı Abdullah oğlu Seyyid Abdülkadir Efendi ve oğlu aynı evde yaşayan kırk altı yaşında Abdülkadir oğlu Seyyid Mehmed Efendi ve adı geçenlerin evlerinde misafireten ikamet eden otuz yaşında Hoşnav Aşireti Reisi İsmail oğlu Erbilli Nafiz Efendi ve İstanbul'da Aksaray'da Sofular Mahallesi'nde Şeftali Sokağı'nda 16 numaralı evde yaşayan otuz altı yaşında Kürt Cemiyetleri üyelerinden Palulu Mehmed Said oğlu Abdullah Sadi Efendi ve bağımsızlık hırsıyla kurulmuş Kürt Cemiyeti mensubu, daimi ve belirli bir adresi olmayıp bağımsızlık gayesini amaçlayan, bazı asi şeyhlerle öteden beri mesai birliği içinde olan ve bu gaye için aşiretleri yolundan saptıran ve sürekli olarak isyana tahrike çalıştığı iddiasıyla keza sanık bulunan adres yoklaması yapılamayan otuz dört yaşında öğretmen, dava vekili ve gazete muhabiri Bitlisli Reşid oğlu Hayranizade Kemal Fevzi Efendi ve öteden beri millî Kürtçülük cereyanı taraftarlarından bulunup vatanın bölünme ve parçalanmasına sebep olacak bağımsız bir Kürdistan kurmak kasdıyla tertip edilen Kürt isyanıyla ilgili oldukları iddiasıyla keza sanık bulunan Diyarbakır'ın Hocaahmed Mahallesi'nde yaşayan otuz üç yaşında çiftçi Asitaneli Kasım oğlu Cemil Paşazade Ekrem Bey ve yirmi yaşında Mustafa oğlu Ahmed Bey ve Direk kasabasının Mahmudan Mahallesi'nde ikamet eden otuz altı yaşında çiftçi Dirikli Hacı Osman oğlu İlyas Efendi ve Diyarbakır'ın Camiülesved Mahallesi'nde yaşayan otuz sekiz yaşında dava vekillerinden Diyarbakırlı Abdülkerim oğlu Hacı Ahti Mehmed Tevfik Efendi ve Dirikli İlyas adlı şahsın evinde idama mahkûm Doktor Fuad ile toplandığı ve

Şeyh Said'in müşavir elebaşılarından Hanili Mustafa Bey ile isyana dair haberleştiği iddiasıyla keza sanık olan Diyarbakır'ın Defterdar Mahallesi'nde ikamet eden otuz beş yaşında eski mebus Hacı Mesud Efendi oğlu Nakib Bekir Sıdkı Bey ve isyanla ilgisi bulunan sanık Dirikli İlyas Efendi'nin iletişim aracı olmak ve örfi idare mıntıkasında evraksız seyahat fiillerinden dolayı keza sanık bulunan Dirik kasabasının Mahmudan Mahallesi'nde yaşayan kırk bir yaşında çiftçi Kado diğer adıyla Şeyhmus oğlu Abdülkadir ve adı geçen ilçenin Dilokan köyünde ikamet eden otuz yaşında adı geçen İlyas Efendi'nin nazırı Resul oğlu Sino ve Diyarbakır'ın Kavascafer Mahallesi'nde yaşayan otuz beş yaşında çekirge mücadele memuru Abdülkadir oğlu Rıfat Efendi ve yine Dirik'in Dilokan Mahallesi'nde ikamet eden kırk beş yaşında çiftçi Seyyid oğlu Hüseyin ve söz ile vatana ihanette bulunduğu iddiasıyla sanık olan İstanbul'da Aksaray'da Valide Cami-i Şerifi Kürsü Şeyhi Silifkeli otuz beş yaşında Monla Mehmed oğlu Hoca Askeri Efendi'den görülen kanuni lüzuma binaen Ekrem ve Nakib Bekir Sıdkı Beyler haklarındaki davaların karara bağlanması ayrıldıktan sonra diğerleri hakkında yapılan açık mahkeme neticesinde: Sanıklardan Seyyid Abdülkadir Efendi'nin öteden beri hayat gailesi ve siyaset meşgalesi saydığı bağımsız bir Kürdistan kurma emelini besleyip doğu vilayetlerinin Türk memleketinin kısımlarından ayrılmasını amaçlamış ve bu niyetini gerçekleştirmek için verdiği talimat çerçevesinde diğer sanık Palulu Abdullah Sadi Efendi taşıdığı bu yetki üzerine Mister Templen adı verilen zat ile görüşmeye başlamış, aynı maksatlarla geçekleştirilen doğu isyanını genişletme ve devlet adamlarına suikast ve sonuçta Kürdistan bağımsızlığının önünün açılması ve hudutların belirlenmesiyle Akdeniz'e açılma meselesi ve kabinenin kurulması ve kendisinin Kürdistan'a hareket etmesiyle Kürdistan Kralı ilan edilmesi ve işbu hususların uygulama alanı ve gerçeğe ulaşması için İngilizlerin para yardımını temin hakkında görüşme yapmış bulundukları ve diğer

sanık oğlu Seyyid Mehmed Efendi'nin de bağımsız Kürdistan kurulmasının gerçekleşmesi ve başarıyla sonuçlanması için pederinin emir ve talimatı çerçevesinde görüşme ve gerçekleşmesi teşebbüsüne katıldığı ve diğer sanık Kemal Fevzi Efendi'nin de isyan olayından önceye (denk) gelen yakın zamanlarda Kürdistan ve çevre yörelerde gezerek ahaliyi ihtilal ve isyana tahrik (ettiği) ve Kürt bağımsızlığı hakkında çeşitli propagandalar yaptığı ve diğer sanık Hacı Ahti Mehmed Tevfik Efendi'nin de gerek isyandan önce ve gerekse isyandan sonra öteden beri dolu olduğu Kürdistan bağımsızlığı için mesai sarf ettiği ve Kürtlerin yerleştiği yöreleri dolaşarak bu hain emellerinin gerçekleşmesi ve isyanın ortaya çıkması emrinde ahalinin beyninde teşvik ve telkinlerde (bulunduğu) ve bir hayli toplantılar yaparak müzakerelerde bulunduğu ve diğer sanık Hoca Askeri Efendi'nin de Şeyh Said tarafından gerçekleştirilen isyan ve ihtilali yayarak, dini alet ederek vatana ihanette bulunduğu kendilerinin önce ve sonra çıkarılıp okunan itirafları sonucunda ve bunlardan Abdullah Sadi Efendi'nin mahkeme huzurunda geçen itirafları ve şahitlerin yemin ederek ve yüksek dereceli yapılan şahitlik ve ihbarları ve evrak arasında bulunan birçok zabıt tutanakları, mektuplar ve soruşturma evrakı vesairenin içeriği ve sanıklardan Hoca Askeri'nin kendisinden kötülük beklenecek birisi ve birden fazla suç işleyenlerden olması ve diğer sanık Seyyid Abdülkadir ve oğlu Seyyid Mehmed Efendilerin evinde ve üzerlerinde içeriği iki çuvaldan ibaret olan evrakın büyük kısmının manasının Kürtlük ve Kürdistan'a dair ve birçoğunun emelleri ve fiili teşebbüslerini kapsayan ve yakalandığında yırtmak suretiyle kısmen imhasına başladığı kasideler ve beyitlerden oluşan ve dinsizlik ve şeriat ile medreselerin kapatılmasından dolayı Türk milletinin devlet adamlarının kâfir olduklarından bahsetmesi ve adı geçen Seyyid Abdülkadir'in yakalanmasından sonra evinde yüklü miktarda silah vesair ateşli aletler çıkması ve Meclis-i Ayan üyeliğinde bulunduğu müddetçe sürekli Kürdis-

tan kaderi hakkında teşebbüslerde bulunduğunun mevcut evrakın manasından anlaşıldığı delillerle şüpheye yer bırakmayacak şekilde sabit olduğundan sanıklardan Seyyid Abdülkadir, Seyyid Mehmed, Palulu Abdullah Sadi, Kemal Fevzi ve Hacı Ahti Mehmed Tevfik Efendilerin birlikte ve ortaklaşa Türk vatanının doğu vilayetleri kısmını parçalamak ve bağımsız bir Kürdistan kurulmasının sağlanması için düşünce ve fiili teşebbüslere katılmak ve diğer sanık Hoca Askeri Efendi'nin de dini ve dinin kutsal değerlerini alet ettiği ve Türkiye Büyük Millet Meclisini gayr-ı meşru göstererek bu suretle Meclisin ve Hükûmetin meşruiyetine karşı halkı isyana tahrik etmek suretiyle vatana ihanette bulunmak fiillerini yaptıklarından suçluluklarına ve diğer sanık Mustafa oğlu Cemil Paşazade Ahmed Bey ve İsmail oğlu Nafiz Efendi ve Dirikli Osman oğlu İlyas Efendi'nin isyan ve hazır bulunan ihtilale aslen veya ikinci dereceden müdahil olduklarına ve diğer sanık Dirikli Kado diğer adıyla Şeyhmus oğlu Abdülkadir ve Resul oğlu Sino ve Abdülkadir oğlu Rıfat ve Seydo oğlu Hüseyin'in de yaptıkları zannedilen fiiller Dirikli İlyas Efendi'nin haberleşme aracı olmak ve örfi idare bölgesinde evraksız seyahat etmekten ibaret olup adı geçen İlyas Efendi'nin masumiyeti ortaya çıkmasından dolayı (isyana) ikinci dereceden tabi olduğuna dair kanıt uyanmamasına ve adı geçenin evraksız seyahatlerine dair vicdani kanaat bahşedecek delillerin yokluğuna binaen onların da beraatlerine ve adı geçen Ahmed Bey ve Nafiz ve Dirikli İlyas Efendiler ile adı geçen Kado diğer adıyla Abdülkadir ve Sino ve Rıfat ve Hüseyin'in başka sebepten tutuklu bulunmadıkları takdirde tahliyelerine yüzüne karşı (okunarak) ve müttefikan karar verildi. 23 Mayıs 1925.

Ali Saib Lütfi Müfid

Ceza yolu hakkında da durum müzakere edildiğinde: Adı geçen suçlulardan Seyyid Abdullah oğlu Seyyid Abdülkadir Efen-

di ve oğlu Seyyid Abdülkadir oğlu Seyyid Mehmed Efendi ve Palulu Said oğlu Abdullah Sadi Efendi ve Bitlisli Mehmed oğlu Kemal Fevzi Efendi ve Osman oğlu Hacı Ahti Mehmed Tevfik Efendi'nin yaptıkları hareketlere temas eden Ceza Kanunu'nun kırk beşinci maddesi delaletiyle adı geçen kanunun birinci babının birinci faslına eklenen kanun maddesi ve diğer suçlu Monla Ahmed oğlu Hoca Askeri Efendi'nin de hareketine uygun olan Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun ikinci maddesi şartlarına uygun olarak idamlarına keza yüzlerine karşı (okunarak) ve müttefikan karar verildi. 23 Mayıs 1925.

Ali Saib Lütfi Müfid

Ek -3: Şeyh Said Davasının Mahkeme Karar Tutanağı

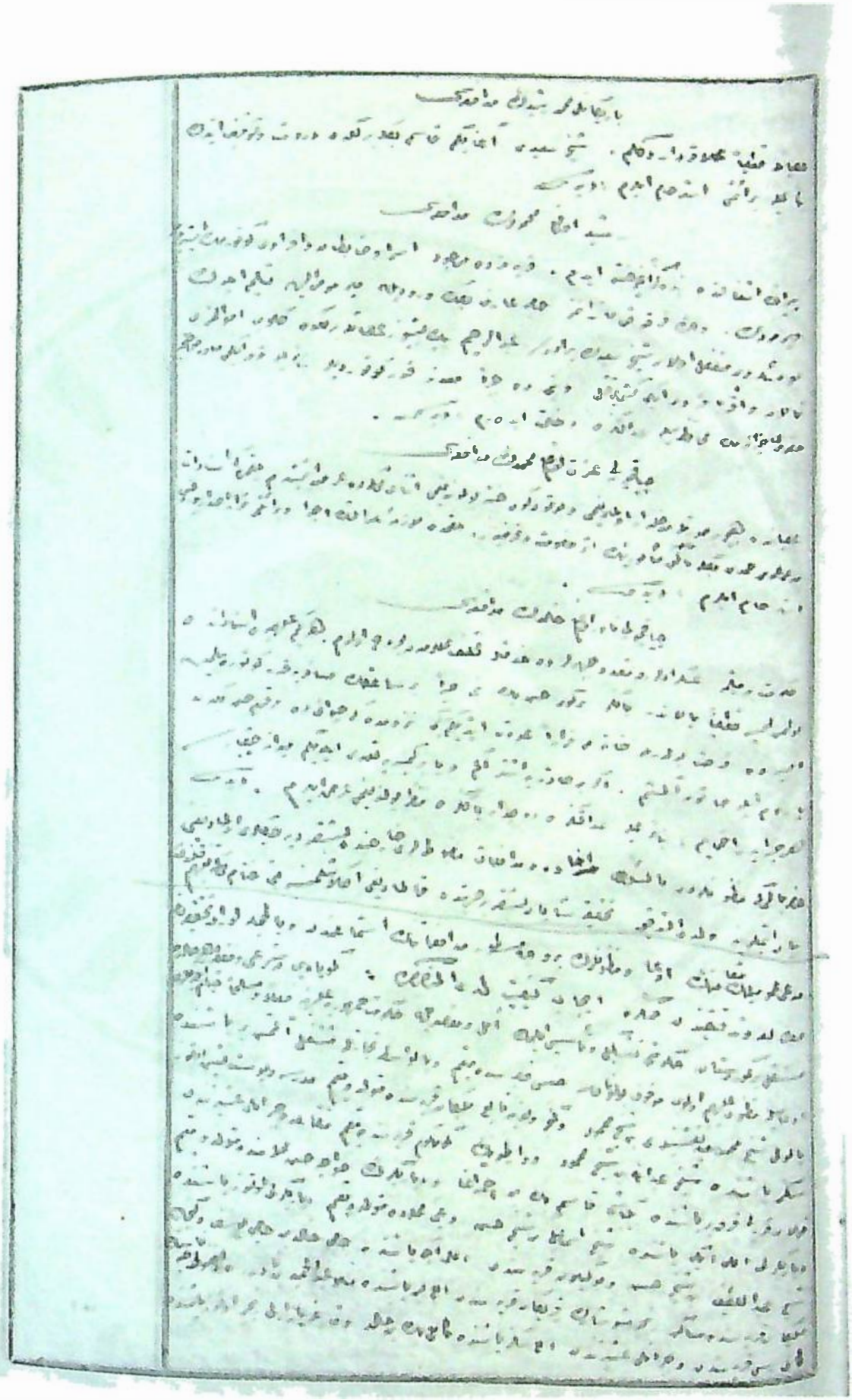

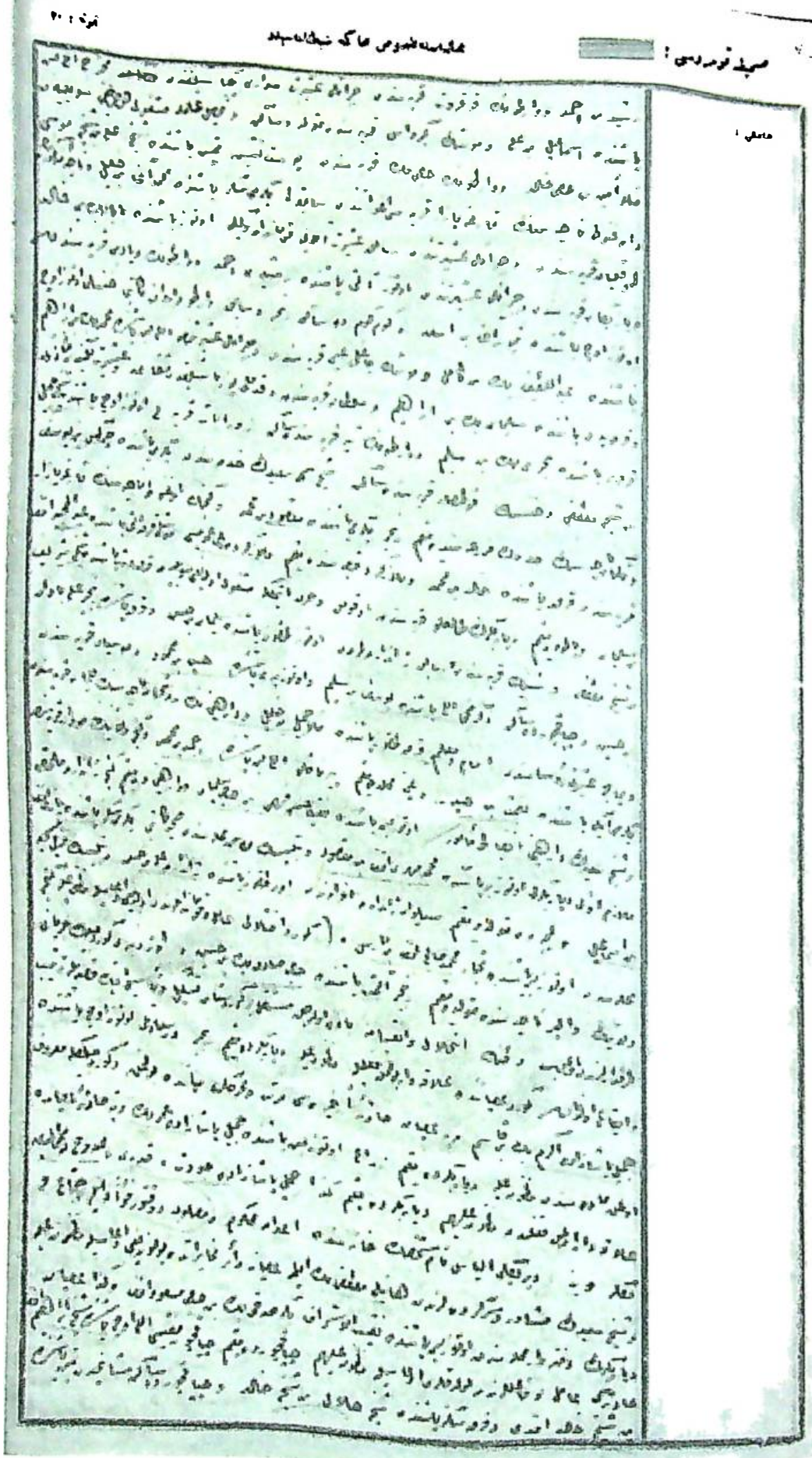

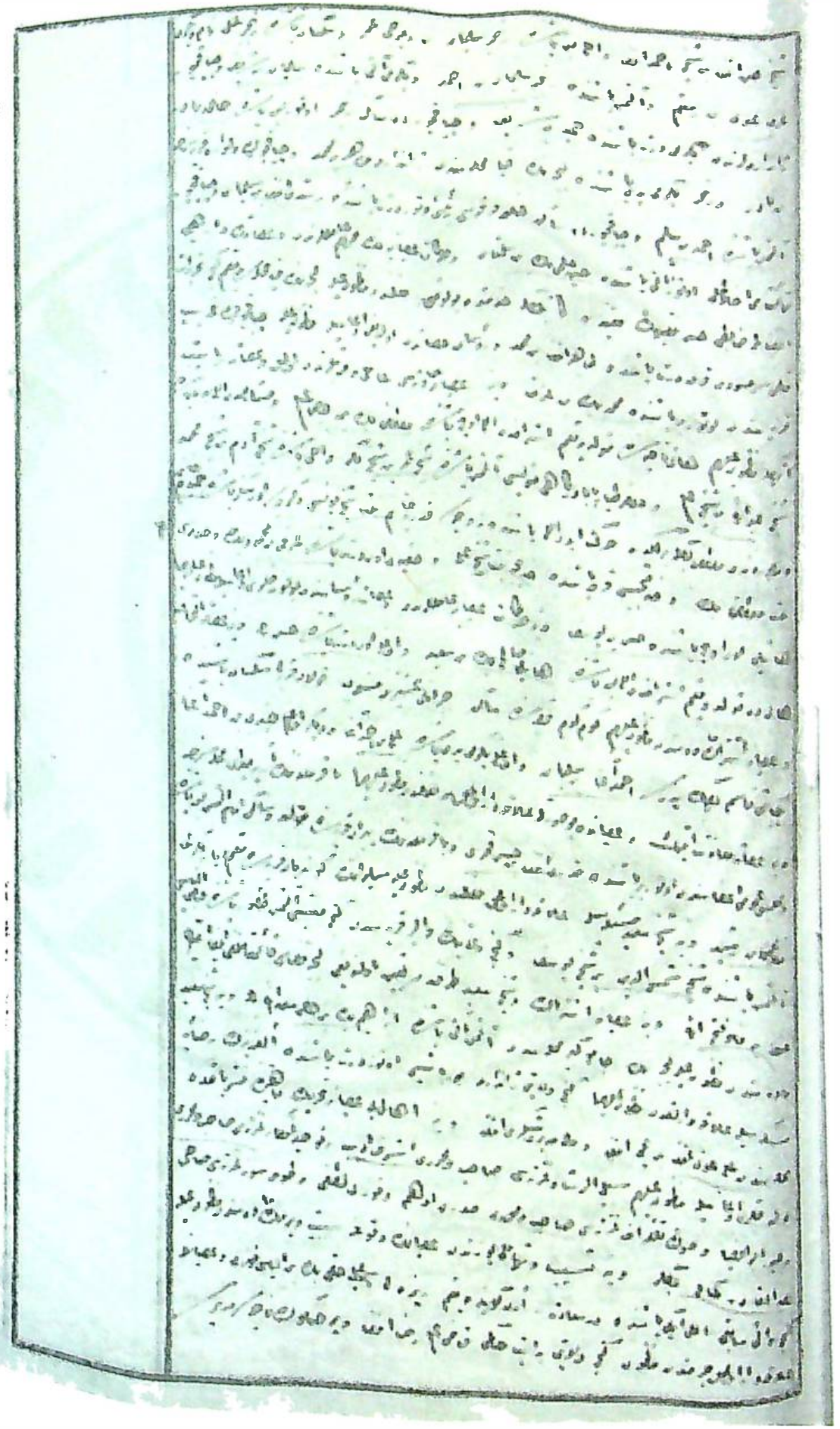

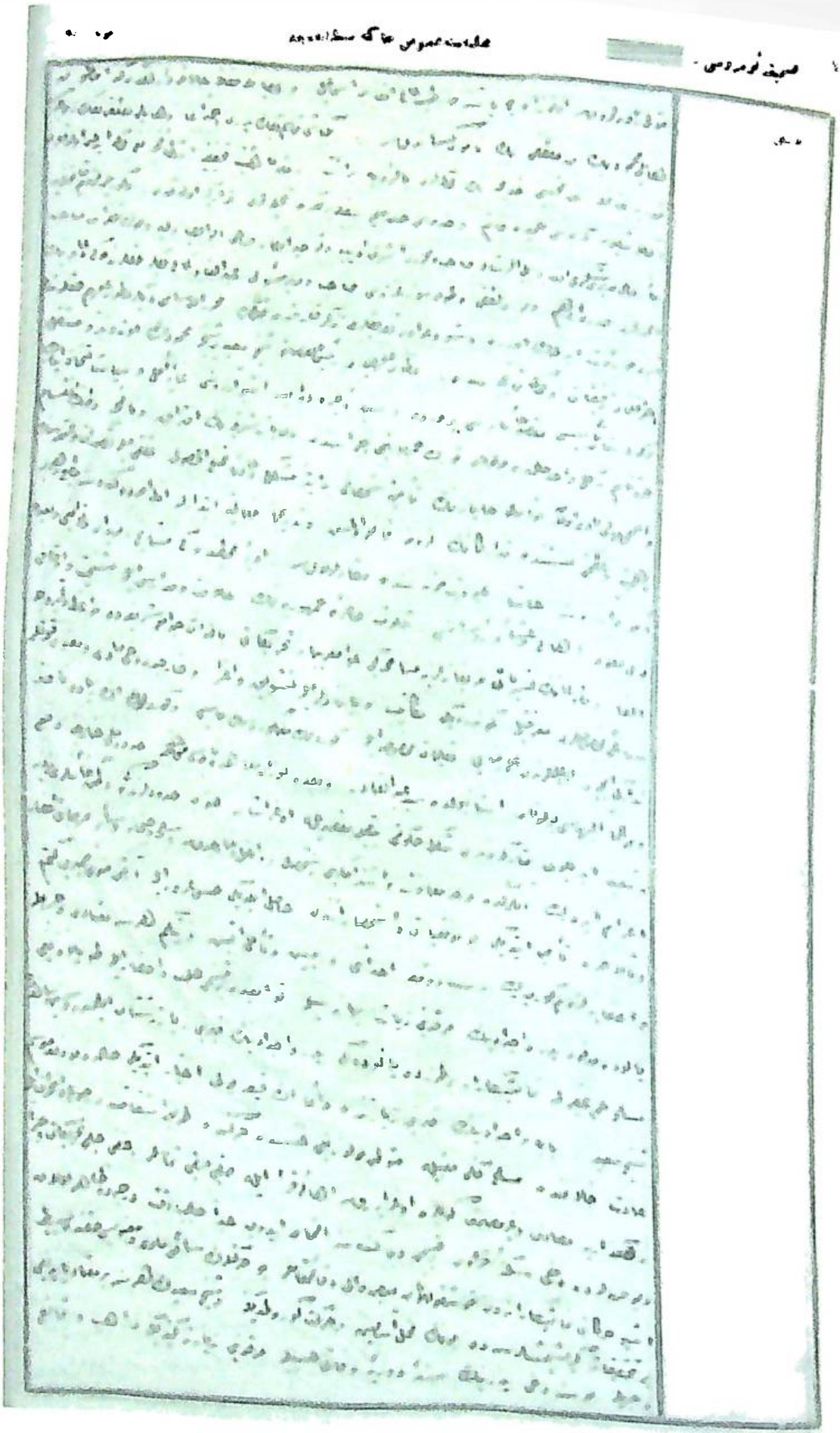

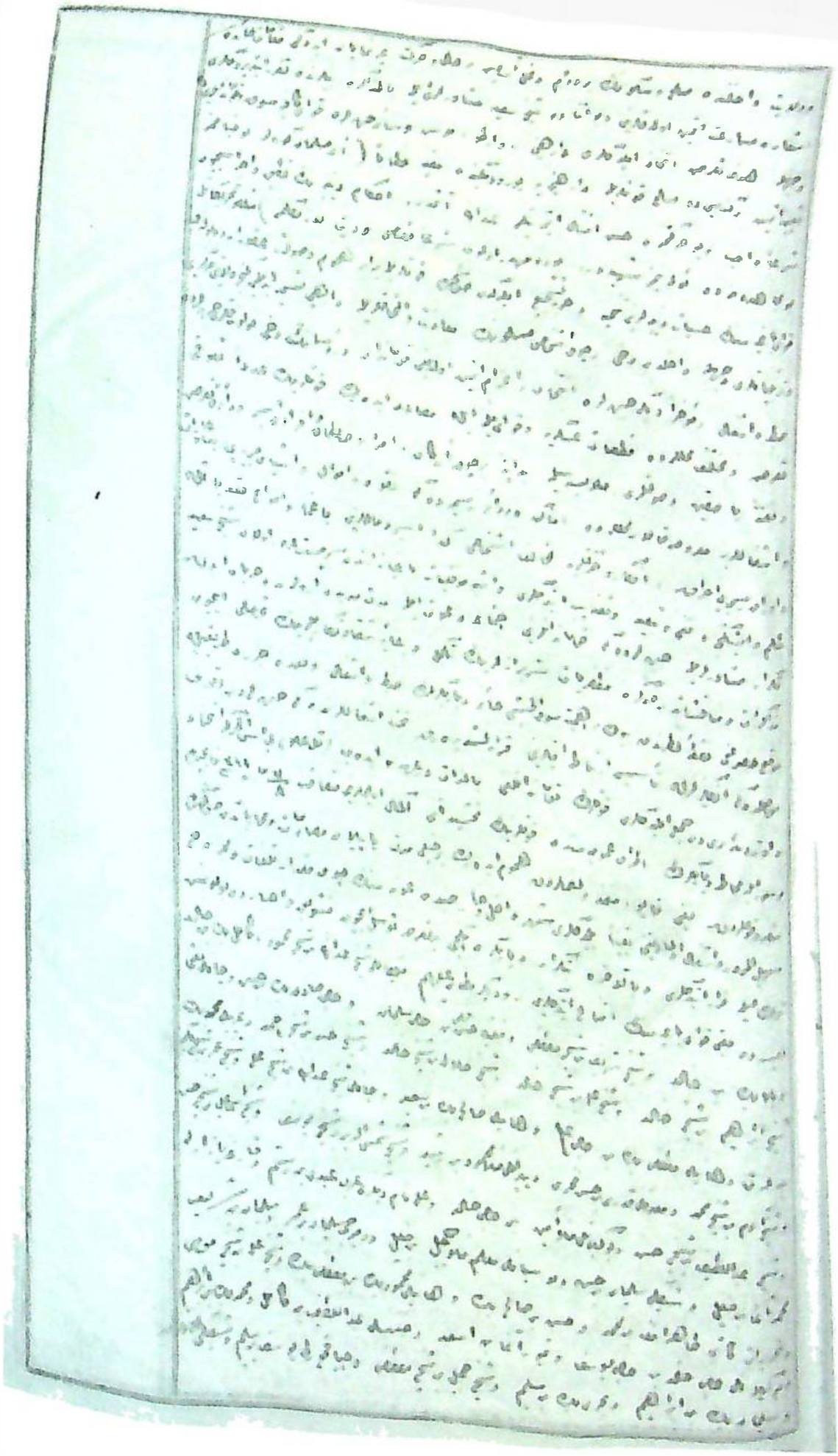

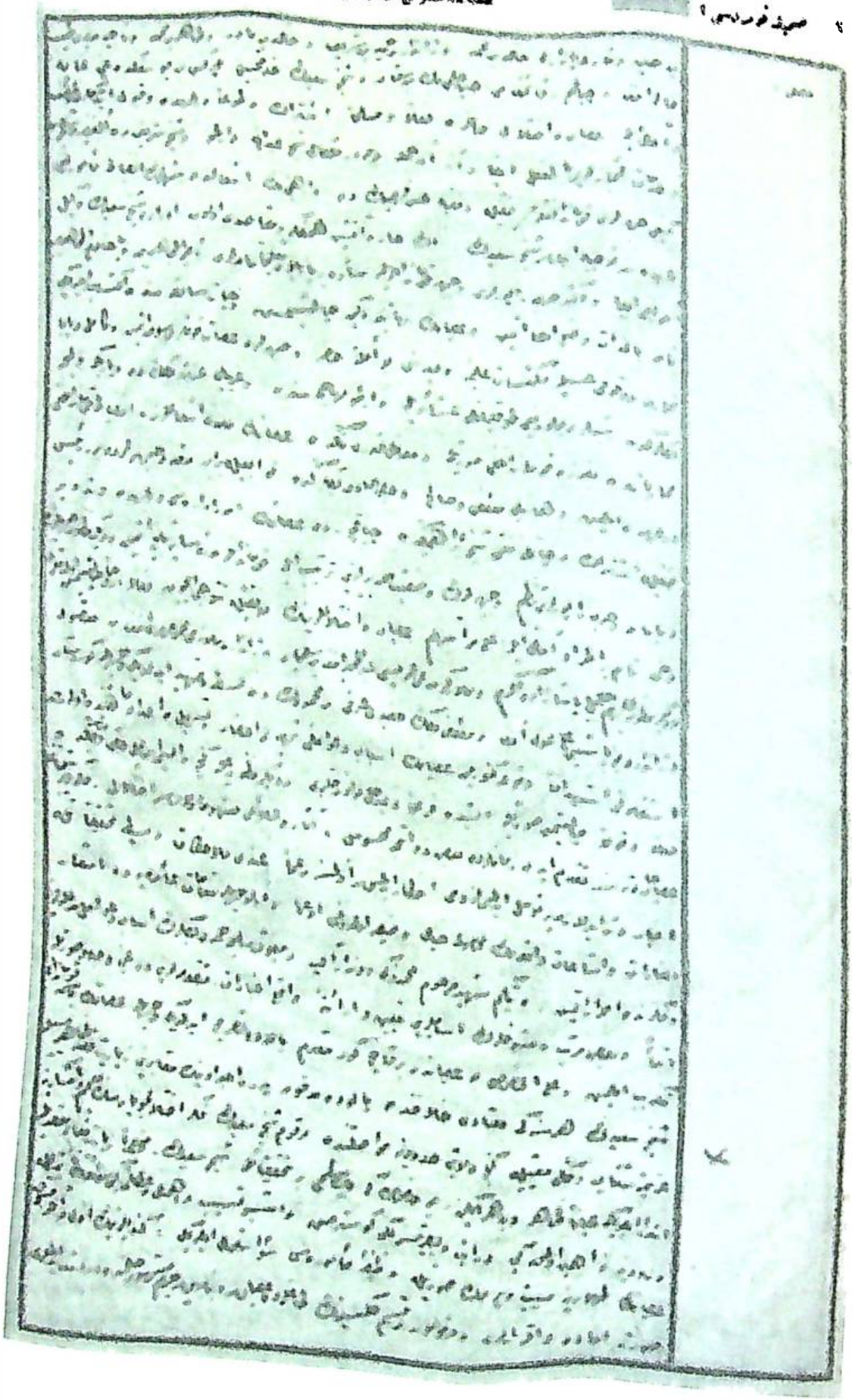

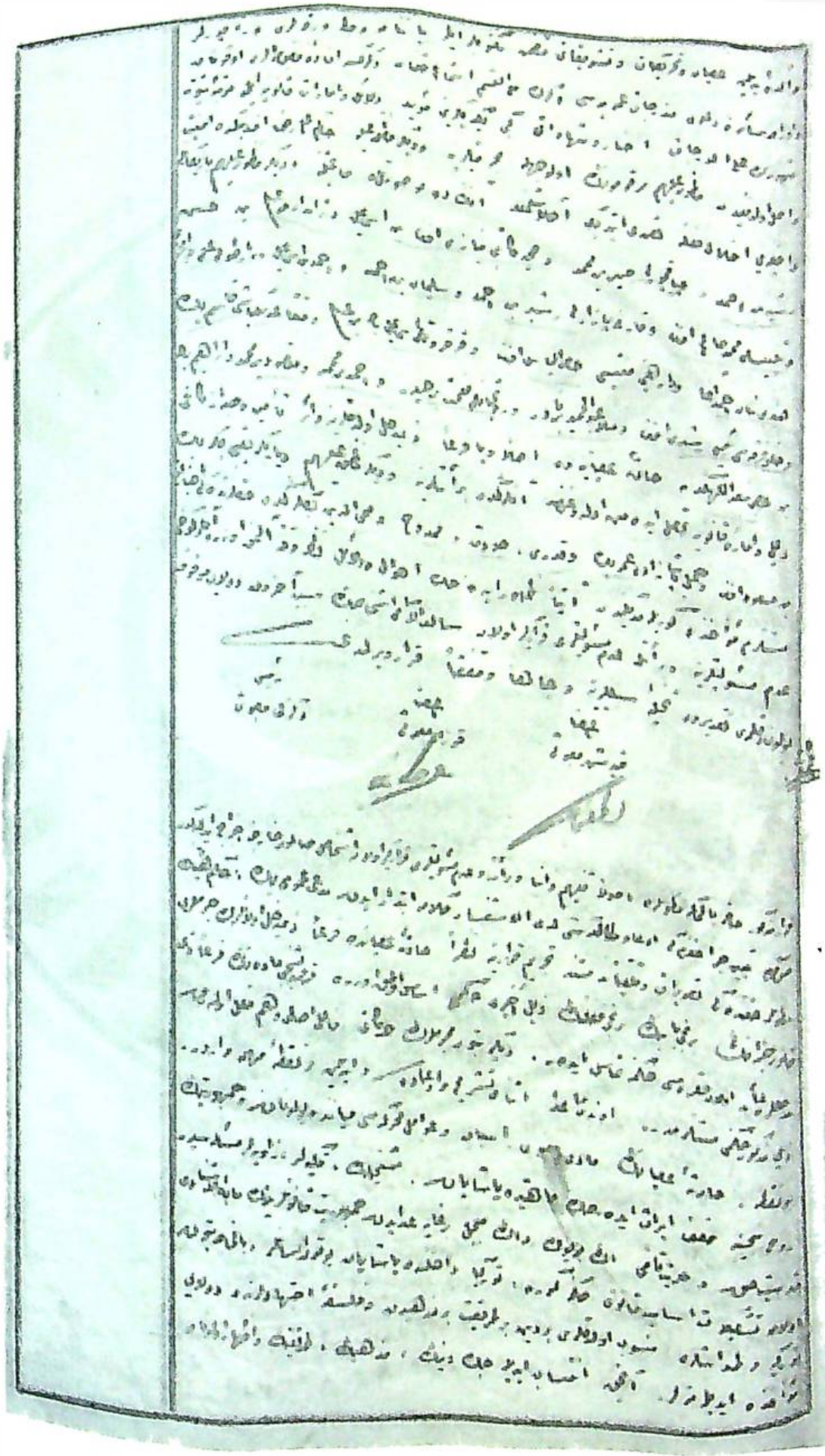

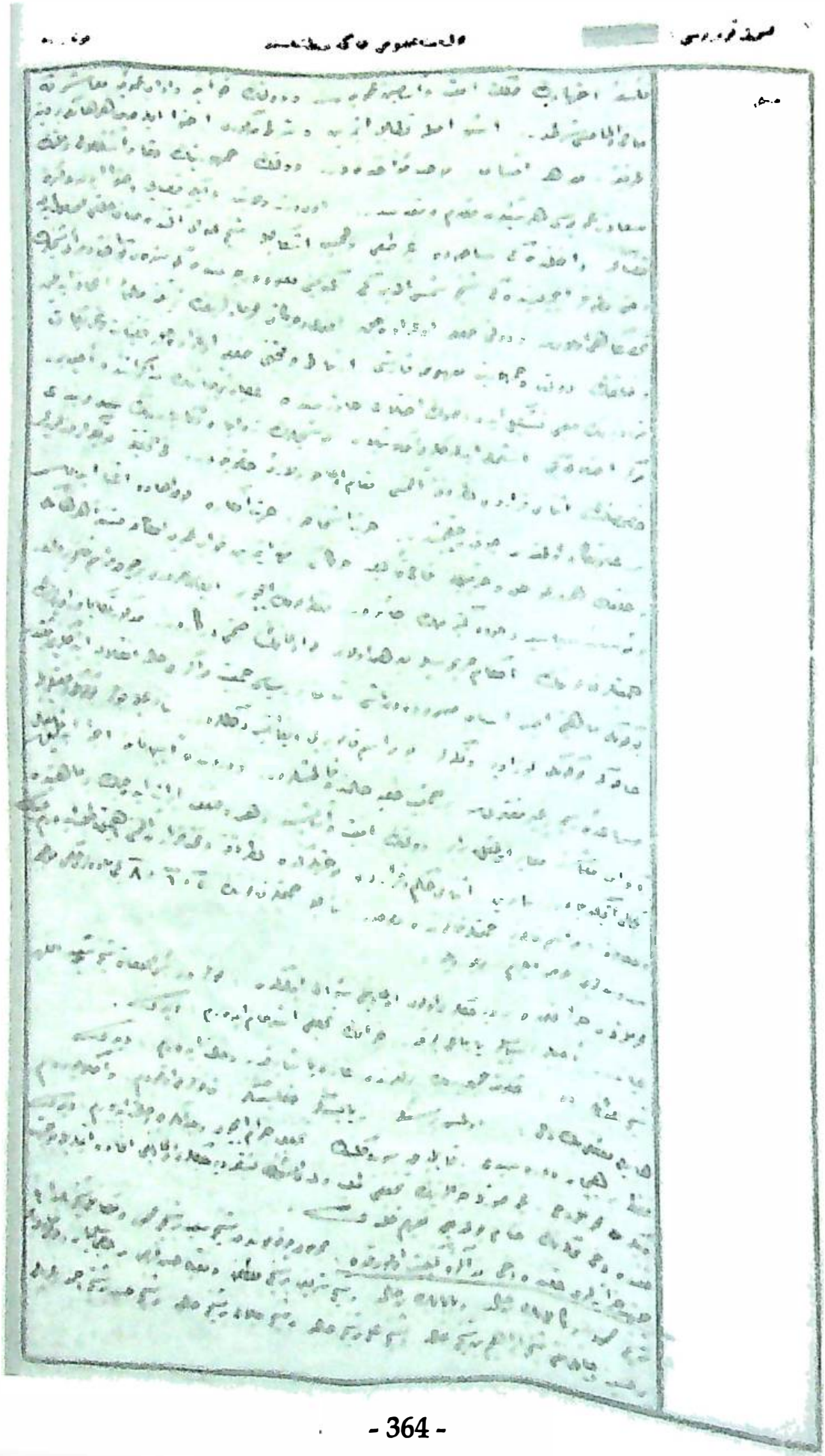

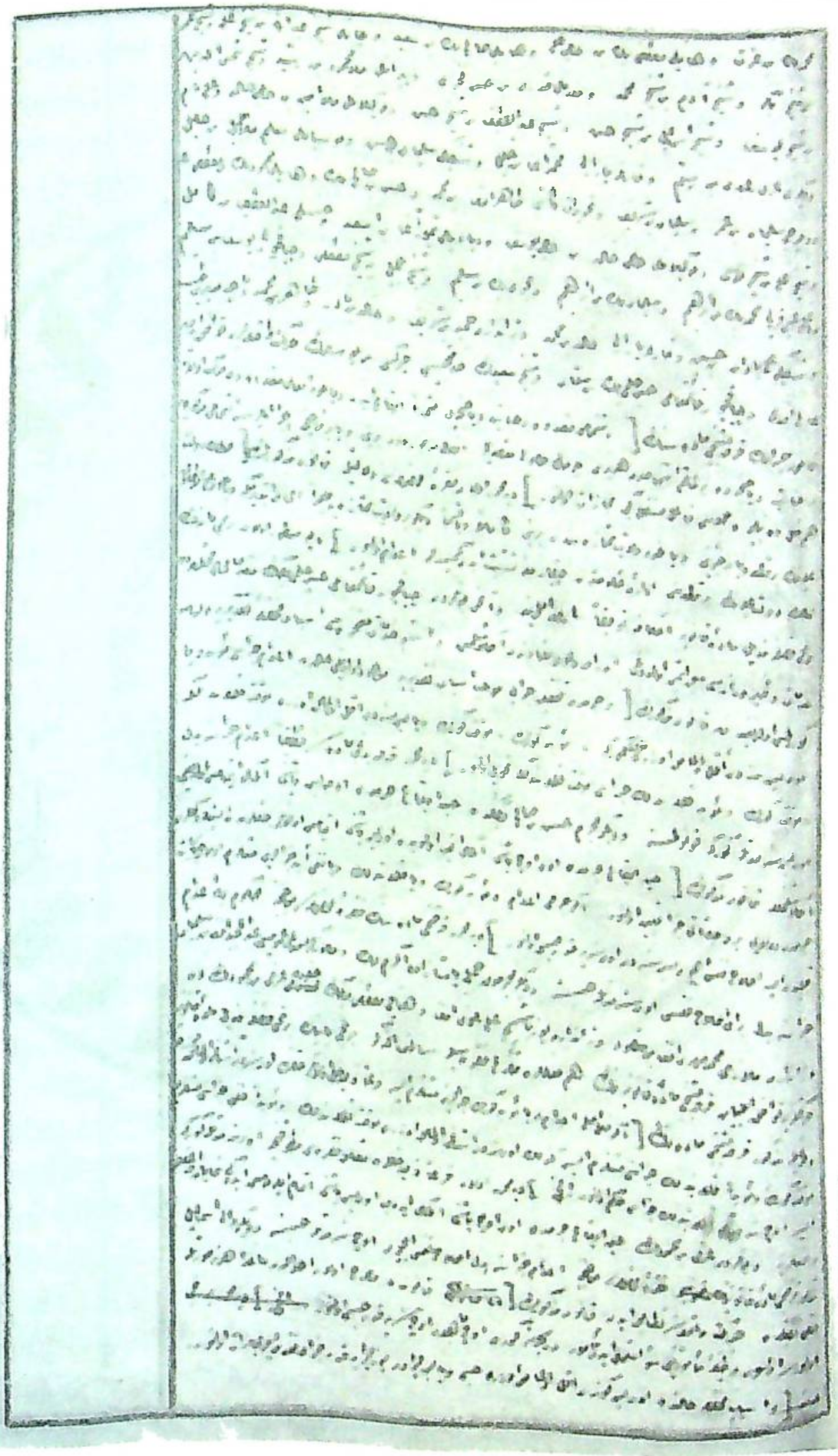

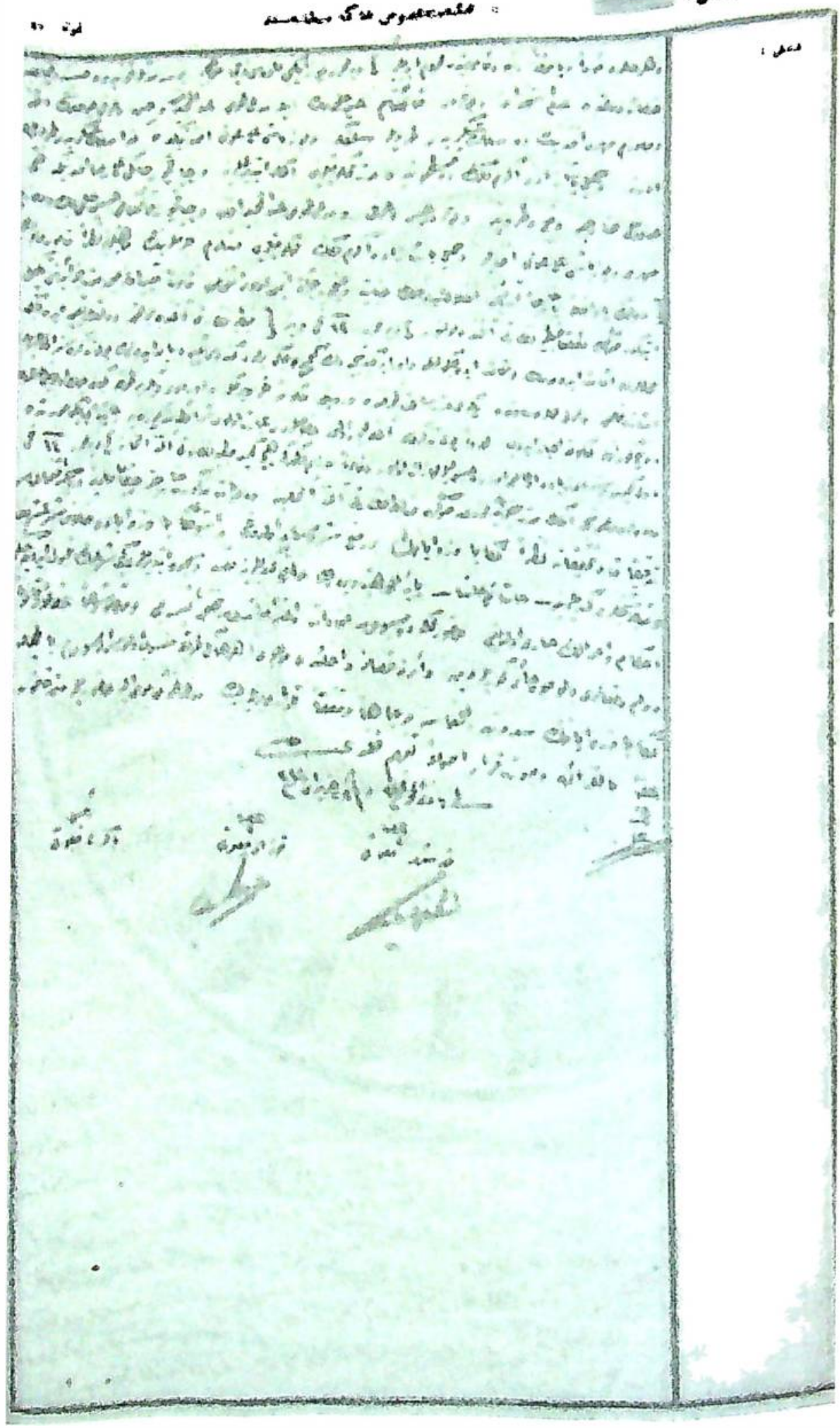

Şeyh Said Davasının Mahkeme Karar Tutanağının Günümüz Türkçesine Çevrilmiş Metni:

Güya dini ve şeriatı (uygulamak) fakat her hâlde bağımsız bir Kürdistan hükûmeti oluşturmak maksadıyla Cumhuriyet Hükûmeti aleyhine fiilen ve silahlı olarak ayaklandıkları iddiasıyla sanıklardan olup tutuklu bulunan Hınıs kasabasında oturan ve dolaylı olarak ticaretle meşgul olan Palulu altmış bir yaşında Nakşibendi Şeyhi Şeyh Mahmud oğlu Şeyh Said ve Genç vilayetine bağlı Melekan köyünde oturan medrese ve postnişin otuz sekiz yaşında Şeyh Mahmud oğlu Şeyh Abdullah ve Varto'da oturan emekli Cibranlı aşiretinden Kolan köylü kırk bir yaşında Ahmed oğlu Binbaşı Kasım Bey ve Diyarbakır'ın Hocahasan Mahallesi'nde doğan ve oturan çiftçi Diyarbakırlı otuz altı yaşında Şeyh Hasan oğlu Şeyh İsmail ve aynı mahallede doğan ve oturan Diyarbakırlı otuz yaşında Hasan oğlu Şeyh Abdüllatif ve Boğlan köyünden elli iki yaşında Hacı Yusuf oğlu Hacı Halid Genç'in Melekan köyünde oturan çiftçi Şuşar'ın Kırıkan köyünden elli beş yaşında Nadir oğlu Molla Abdülhamid ve Genç'e bağlı Oğnut kasabasının Kanireş köyünden ve Cibranlı aşiretinden elli sekiz yaşında Halid oğlu Kamil Bey Genç'in Kargapazarlı çiftçi otuz yaşında Ahmed oğlu Reşid ve Varto'nun Karkarut Cibranlı aşiret süvari binbaşılığından ihraç edilmiş çiftçi elli beş yaşında Ali oğlu İsmail ve Muş'un Girvas köyünde doğan ve oturan ilim tahsiliyle meşgul olduğunu söyleyen Hacı Halid oğlu Molla Emin ve Varto'nun Hacıbey köyünden postnişin 70 yaşında Şeyh Musa oğlu Şeyh Ali ve Oğnut kasabasının Kargapazar köyünün ağalarından sabıkalı yirmi sekiz yaşında Halil oğlu Mehmed Ağa ve adı geçen kasabanın Tokliyan köyünden ve Cibranlı aşiretinden eski Aşiret Alayı Komutan vekili 30 yaşında Halid oğlu Baba Bey ve Bazikan köyünden Cibranlı aşiretinden 36 yaşında Ahmed oğlu Reşid ve Varto'nun Diyadin köyünden otuz üç yaşında Esad oğlu Timur Ağa ve Varto kasabasında oturan çiftçi ve eski Varto Gelir

Kâtibi Hınıslı otuz üç yaşında Kamil oğlu Abdüllatif Bey ve Muş'un Bağlıisa köyünden çiftçi Cibranlı aşiretinden elli beş yaşında İbrahim oğlu Mehmed Bey ve kırk yedi yaşında İbrahim oğlu Süleyman Bey ve Muş'un Sultan köyünden kıdemli yüzbaşılıktan emekli ve aşiret mektebinden mezun kırk yaşında Selim oğlu Bahri Bey ve Varto'nun Tepe köyünde oturan Zorabat köylü otuz üç yaşında Şeyh Mustafa oğlu Şeyh Cemil ve Hınıs'ın Kolhisar köyünde oturan Şeyh Said'in hizmetçilerinden yirmi yaşında Yusuf oğlu Çerkes ve Hınıs'ın Tekman kasabasının Cedük mezraasında oturan çiftçi yirmi yaşında Mehmed oğlu Maksud ve Genç'in Oğnût kasabasının Kargapazar köyünden kırk yaşında Mehmed oğlu Halid ve Malazgirt kasabasında oturan Malazgirt Savcısı Muşlu kırk altı yaşında Süleyman oğlu Abdülmecid Efendi ve Palu'da oturan okumak ve savaşmakla meşgul olduğunu söyleyen Diyarbakır'ın Tilalo köyünden kırk dört yaşında Şeyh Mustafa oğlu Şeyh Şerif ve Şinik köyünden jandarmalardan otuz dokuz yaşında Hasan oğlu Süleyman ve kırk yaşında çiftçi Hüseyin oğlu Ali Badan ve Bingöl'de yaşayan değirmenci elli yaşında Selim oğlu Yusuf ve yine Bingöllü çiftçi otuz yedi yaşında Mahmud oğlu Hüseyin ve Musyan köyünden Yamaç aşireti reislerinden imam ve öğretmen kırk dokuz yaşında Halil oğlu Molla Cemil ve Genç'in Rotcan kasabasının Hacan köyünden yirmi iki yaşında Haydar oğlu Nimet ve aynı köyde oturan Bırnekli elli beş yaşında Mehmed oğlu Ahmed ve Genç vilayetinin Modan köyünden Şeyh Said'in Genç İnzibat Memuru otuz beş yaşında Hacı Süleyman oğlu Fakih Hasan Fehmi Efendi ve Genç'te oturan Genç Jandarmasına bağlı üsteğmen Diyarbakırlı otuz bir yaşında Maksud oğlu Mehmed Mihri Efendi ve Bitlis'in Taş Mahallesi'nden Sıhhiye Kâtibi yirmi sekiz yaşında İsmail oğlu Niyazi Efendi ve Lice'de doğan ve oturan Silvan jandarma efradından on dokuz yaşında Jandarma Hasan oğlu Ali ve Bitlis'in Kızılmescid Mahallesinden otuz beş yaşında tüccar Faris oğlu Mehmed Salih Efendi'nin **Kürt ihtilalini yapan ve komutanlarından olduğu iddiasıyla**

adı geçen sanıklardan Genç vilayetinin Valir kasabasında doğan ve oturan çiftçi altmış yaşında Hacı Hüseyin oğlu Sadık Bey ve öteden beri **Kürtçülük akımı taraftarlarından olup vatanın dağılmasına ve parçalanmasına neden olacak bağımsız bir Kürdistan oluşturmak için düzenlenen Kürt isyanıyla ilgili bulunmak** fiiliyle sanıklardan Diyarbakır'da oturan çiftçi İstanbullu otuz üç yaşında Kasım oğlu Cemilpaşazade Ekrem Bey ve yine **isyan olayının sonrasında tertipçi ve kışkırtıcıları arasında bulunmak ve Kürtçülükle tanınmak** maddesinden sanıklardan Diyarbakır'da ikamet eden, çiftçi otuz beş yaşında Cemilpaşazade Ömer Bey ve yine isyan olayıyla ilgisi bulunmak fiilinden sanık Diyarbakır'da oturan keza Cemilpaşazade Cevdet, Kadri ve Memduh ve Muhiddin Beyler ve yine Derikli İlyas adlı şahsın evinde idama mahkûm ve asılan Doktor Fuad ile toplanan ve Şeyh Said'in danışmanı ve elebaşlarından Hanili Mustafa Bey'le isyana dair çatışmada bulunduğu iddiasıyla sanıklardan Diyarbakır'ın Defterdar Mahallesi'nden otuz beş yaşında Nakibü'l-eşraf[152] Hacı Mesud Efendi oğlu Bekir Sıdkı Bey ve keza **isyan hadisesine sebebiyet veren ve faillerinden oldukları iddiasıyla** sanık Bingöl'de oturan Bingöl Müftüsü elli üç yaşında Şeyh Halid Efendi oğlu Şeyh İbrahim Efendi ve Çanlı, çiftçi, otuz dört yaşında Şeyh Halid oğlu Şeyh Ali Efendi ve kırk sekiz yaşında Şeyh Halid oğlu Şeyh Celal ve Bingöl'de oturan şeyhlerden yetmiş Şeyh Ahmed Efendi oğlu Şeyh Hasan Efendi ve elli beş yaşında çiftçi Demirci Ömer oğlu Süleyman ve seksen yaşında çiftçi Ali diğer adıyla Rüstem oğlu Arab Abdi ve altmış yaşında çiftçi Ahmed oğlu Süleyman ve yirmi altı yaşında çiftçi Şerif oğlu Süleyman ve Bingöl jandarmalarından yirmi dört yaşında Şerif oğlu Hamid ve Bingöl'de oturan çiftçi otuz beş yaşında Nadir oğlu Halid Nadir ve çiftçi yirmi yedi yaşında Lice'nin Kaya Mahallesi'nden jandarma Mehmed oğlu

---

[152] Peygamber soyundan gelenleri temsil eden görevli.

Tahir ve Bingöl'ün Vilvare köyünden altmış yaşında Selim oğlu Ahmed ve Bingöl'de oturan Halk Partisi Başkanı otuz dört yaşında Süleyman oğlu Rüşdü Efendi ve Bingöl Kaymakamı Ahlatlı otuz altı yaşında Sultan oğlu Hüseyin Hilmi Bey ve isyan hareketinin önemli etkenlerinden ve isyancıların Genç İnzibat Subayı Hasan Fakih'in emrinde kâtiplik hizmetinde bulunmak fiilinden sanık Lice'nin Kaya Mahallesi'nde oturan Genç Yazışma Kalemi Başkâtibi kırk dört yaşında Mehmed oğlu Tahir Efendi ve isyancı reislerinden olduğu iddiasıyla sanıklardan Bingöl'ün Garip köyünden otuz bir yaşında İzzet Mehmed Bey ve yine **isyan hadisesinin sebep ve tertipçilerinden olmak ve isyançılara başkanlık etmekle sanık olanlardan** Hani kasabasında doğan ve oturan eşraftan elli üç yaşında Hacı Ali oğlu Mustafa Bey ve şeyhlerden elli yedi yaşında Şeyh Ali oğlu Şeyh Abdullah ve Cafer Tayyar Baba Dergâhı yöneticisi altmış yaşında Şeyh Bekir oğlu Şeyh Ömer ve elli yaşında Şeyh Mehmed oğlu Şeyh Adem ve adı geçen Mustafa Bey ile birlikte hareket eden elli yaşında zevcesi Şeyh Yunus kızı Kadriye Hanım ve kızı on sekiz yaşında Mustafa Bey kızı Hamide Hanım ve hizmetçisi kırk yaşında Ali Şeyh kızı Hatice ve torunu on dört yaşında Mahmud Bey oğlu Örfi ve hizmetçisi Hanili on üç yaşında Yusuf oğlu Hasan ve yine **isyan hareketinin etkenlerinden ve isyancıların reislerinden oldukları** iddiasıyla sanık olanlardan Hani'de doğan ve oturan eşraftan elli beş yaşında Said oğlu Hanili Salih Bey ve oğlu on dört yaşında Hasan Bey ve yine **isyancılara katılmak ve ortak olmak** maddesinden sanık olanlardan Varto kasabasında oturan Cibranlı aşiretine mensup Kolan köylü seksen yaşında Binbaşı Kasım Bey'in pederi oğlu Süleyman oğlu Ahmed Ağa ve oğlu yirmi yedi yaşında Ahmed Ağa oğlu Ali ve diğer oğlu Ahmed Ağa oğlu Cündi ve yine isyancılara yardım etmek ve isyanda bu suretle ilgisi bulunmak fiilinden sanık olanlardan Bakırmadeni'nin Arpameydanı Mahallesi'nden genel meclis üyesi otuz bir yaşında Hasan Fahri oğlu Kadri Efendi ve Bakırmadeni'nin Piran köyünde do-

ğan ve oturan imam altmış beş yaşında Reşid oğlu Molla Mahmud ve yine **Şeyh Said meselesiyle ilgisi bulunmak fiilinden** sanık olanlardan Silvan'ın Gündiyan köyünde oturan çiftçi Diyarbakırlı altmış yaşında Şeyh Yusuf oğlu Şeyh Şemseddin ve Genç vilayetinin Valir köyünden Genç Müftüsü altmış dokuz yaşında Molla Fethullah oğlu Hacı İlyas Efendi ve yine **isyana ortaklık ve Şeyh Said tarafından tayin olunduğu Lice Kazası Kaymakamlığını yürütmek** maddesinden sanıklardan Lice'nin Camiikebir Mahallesi'nden altmış altı yaşında Hacı Sadullah oğlu İbrahim Bey ve yine **Şeyh Said meselesi ile ilgisi bulunmaktan** sanık olanlardan Genç vilayeti Jandarma Yüzbaşısı otuz dört yaşında Elazığ'ın Rızaiye Mahallesi'nden Yahya Efendi oğlu Ali Avni Efendi ve Mal Müdürü Şükrü Efendi ve yine **halkı isyana tahrik niteliğinde yayın yaptıkları iddiasıyla** sanık olanlardan Sebilürreşad gazetesi sahip ve yazarı Eşref Edib, Tevhid-i Efkar gazetesi sahip ve yazarı Velid Ebuzziya, Son Telgraf gazetesi sahip ve yazarı Sadri Edhem ve Fevzi Lütfi, Toksöz gazetesi sahibi Abdülkadir Kemali Beyler ve yine **ihmali yüzünden isyanın çıkmasına sebebiyet vermek** maddesinden sanık olanlardan Genç eski Valisi elli yaşında ve İstanbul Erenköyü'nde oturan İlyas Fevzi oğlu Rizeli İsmail Hakkı Bey ve **isyanla ilgisi bulunmak** fiilinden sanık olanlardan Genç vilayeti Hâkimi Kadı Ali Rıza Efendi ve Perhangök Kasabası Müdürü mütevellizadelerden otuz üç yaşında İsmail oğlu Tayyib Ali Efendi ve **isyanda fiilen ilgisi bulunmaktan** Mustafa Beyoğlu Hanili Mahmud Bey adlı kişilerden Binbaşı Kasım Bey'in pederi Ahmed Ağa ve Hanili Mustafa Bey'in zevcesi Kadriye Hanım'la hizmetçisi Hatice'nin mahkemeleri beraat ve önceki soruşturma heyeti sorgusunda yargılanmaktan menedilmiş oldukları anlaşılan kızı Hamide Hanım ve hizmetçisi Yusuf oğlu Hasan'la birlikte tahliyelerine karar verildikten ve görülen yasal lüzum uyarınca Mal Müdürü Şükrü Efendi, Sebilürreşad sahip ve yazarı Eşref Edip, Tevhid-i Efkar sahibi Ebuzziya Velid, Son Telgraf sahip ve yazarları Sadri Edhem ve Fevzi Lütfi

ile Toksöz gazetesi sahip ve sorumlu müdürü Abdülkadir Kemali Beyler haklarındaki davaların ayrıca görülmek üzere işbu davadan ayrılmaları anımsatıldıktan sonra adları yazılan diğer sanıkların haklarında yapılan inceleme ve mahkeme neticesinde:

Sanıklarından isyancıbaşı Şeyh Mahmud oğlu Şeyh Said öteden beri bağımsız bir Kürdistan kurmak hain maksadını güden ve son yıllarda ise işbu arzusunu siyaset gayesi sayarak bütün ve bir hâlde bulunan Türk Cumhuriyeti'nin parçalarından Şark vilayetlerini ayırmak ve sonuç olarak vatanın bölünmesine ve yok olmasına sebep olan bu caniyane emelin teminini başlangıçta zor ve âdeta başarılması imkânsız sayıp olayın maksadının önem ve büyüklüğü nisbetinde hazırlanmanın gereğini görmüş ve gittikçe faaliyete hız kazandırarak her şeyden önce kendisine sadık ve her bir emir ve arzusuna haşa kulluk mertebesinde bağlı olan zaviye bölgesindeki şeyhler, müritler, tabi olanlar, sonradan sözü geçen ahali ve aşiret reislerini mevcut Cumhuriyet Hükûmetinin, halifeliği, medreseleri, şeyhülislamlık ve vakıfları kaldırdığı ve basının aşağılık yayınlarına müsamaha (gösterdiği) gibi halkı aldatan kışkırtmaları, bizzat cami-i şerifede (verdiği) vaazları ve ayrıca özel postaları marifetiyle gönderdiği mektup ve beyannamelerle teşvik ve dışarıdan da maddi ve manevi güç tedariki için oğullarından Ali Rıza'yı özel talimatla Kürtlük düşüncesinin kurucusu ve Kürtlerin en çok sözü geçen ve batıl ilah derecesinde bulunan, İstanbul'da Seyyid Abdülkadir ve sonradan Lozan Antlaşması gereğince millî sınırlar dışına defedilip Mondros Ateşkesi'nden beri Hükûmet şeklini yıkmak maksadıyla uğraşan güney sınırındaki vatan hainlerini yanına katarak onların da yardım vaadi ve ortaklıklarını kazanmış, içeride ve dışarıda silah, cephane vesair mühimmatı hazır hâle getirmiş ve sonradan temin ettiği bu başarı ve hazırlıkların verdiği gurur hissiyle artık içindeki niyet ve maksadını saklamaya gerek görmeyerek (isyanın başlamasına) sebep bir

olay çıkacağını öngörmüş ve nitekim her sene âdet olduğu üzere Palu'da yatan peder ve ecdadının mezarını ziyaret bahanesiyle kendisine tabi bulunanların bir kısmını zorla ve çağrıyla topladığı silahlı kalabalıkla gösteri yapar bir tarzda Palu'daki babasının ve ecdadının kabrini ziyarete koşmuş ve geçen yıllarda Şeyh Said, baba ve ecdadının kabrini ziyaretinde daima en kısa yolu tercih ettiği hâlde bu defa âdetine aykırı bir mevsimde, silahlı bütün maiyetiyle birçok kimsenin bulunduğu Hınıs'tan hareketinde yol istikametini değiştirerek yol güzergâhı üzerine denk gelen veya gelmeyen köylere uğrayarak köylerin ahalisiyle sıkı sıkı temaslarda açık açık tahriklerde bulunmuş ve bu sıralarda köy sakinlerinden bir kısmı da kendisine katılıp cidden dikkat çekecek derecede ortada olan işbu gösterişli hareketten kuşkulanan bazı vali ve kaymakamlar, bu hareketlerin maddi manevi nedenleri hakkında basit bir soruşturma yapmışlarsa da bunun asayişi bozan bir hareket görülmediğine ve Şeyh Said'in her sene âdet olduğu üzere yaptığı şekilde bu sene de babasının ölüm yıl dönümü nedeniyle mezarını ziyarete gittiği fikrine kapılan ve şehrin içinde barış ve huzurun sürüp gittiğini ve asayişi bozan bir hâl ve hareketin görülmediğini ait olduğu makama yazıyla bildirmiş olduklarını ve bu sırada Şeyh Said'in danışmanlarıyla görüşerek beyinlerinde kararlaştırdıkları şekilde saldırı hedefine aldıkları Genç, Varto, Muş vesair cephelere yeterli güç sevk (ettiğini) ve komutanlarını da tayin ettiğini ve kendisi de silahlı kuvvetleriyle Genç'e yürüdüğünde emrine hitaben *"Ey Müslüman Kürtler bu isyanımız şeriata göre vacib ve bu hareketimize güzellikle uymayanlar Allah katında günahkârdır. Dinin şartlarının uygulanması için bu cihadımızda ölenimiz şehittir. Bu da mühder olup şeriata göre kısas ve diyet gerekmez."* gibi tahriklerle isyancı kuvvetlerinin dinî duygularını artırıp ve savaşmak için yüreklendirdikten sonra, kuvvetleriyle beraber kudurmuşçasına saldırıda bulunarak ve tertip ettikleri şekilde içeriden de birçok silahlı şahısların yardım ve katılımıyla Genç adı verilen Genç şehrinin merkezini zapt ve işgal (edip) ve son-

rasında diğer cephelere seçmiş olduğu komutan ve reislerin de bulundukları cephelerde saldırılar ve çeşitli mahallerde askerî birlikler ve millî kuvvetlerle çatışarak kuvvetlerinin sayıca fazla olması ve ansızın baskın ve hamleleri sebebiyle başlangıcında birçok erkan, amirler, subaylar ve askerleri esir (almış) ve dairelere taarruz (etmiş) ve işgallerine maruz kalan mahallerde resmî dairelerdeki para, mallar ve kamu eşyasını yağma ve gasp (ederek) resmî evrakı dağıtmış, düşünce ve hareketlerine muhalif şahısların keza esir (ettikleri) ve mallarını yağma (ettikleri) ve çeşitli saldırılarla zulüm ve işkence, sürgün ve eziyet ettikleri ve işbu isyanlarının başarısından gurur sarhoşu olan Şeyh Said'in tekrar danışmanlarıyla cephelerdeki komutanlarını toplanmaya davet ederek çok uzun süre aralarında cereyan eden görüşme ve konuşmalardan sonra kötü zaferlerini olgunlaştırıp ve isyan etmekteki amaçlarına hasıl olmak için coğrafi mevki bakımından büyük bir stratejik öneme sahip olan Diyarbakır'ı zapt ve işgal (ederek) ve sonradan Cizre yoluyla Musul'daki İngilizler ile kurulması kararlaştırarak işgalleri altındaki cephelerden tasarruf ve öteden beriden topladığı kuvvetlerin komutanlığını bizzat üzerine alıp Tilalo'yu hareket üssü sayıp ve surla kuşatılan Diyarbakır'ın etrafında kuvvetlerinin toplanmasının tamamlanmasının ardından 7/8 Mart 1925 tarihinde birçok kollardan yani kapı, menfez ve lağımlardan saldırarak bir hayli süre yapılan çatışma ve muharebelerden sonra, kolayca işgal edilemeyeceğini yakinen bildikleri şehrin içinde ve dışında arkadaşlarının çok miktarda ölü ve yaralıyla kaçtıkları ve sonradan tekrar Diyarbakır'a ikinci bir saldırıya başlamak için teşvik ve zorlamada bulunmuşsa da emrindeki isyancı kuvvetin (taaruzdan) çekindiğini ve diğer sanıkların Şeyh Mahmud oğlu Melekanlı Şeyh Abdullah, Halid oğlu Kamil Bey, Halid oğlu Baba Bey, Şeyh Mustafa oğlu Şeyh Şerif, Hacı Süleyman oğlu Fakih Hasan Fehmi, Hüseyin oğlu Hacı Sadık Bey, Çanlı Müftü Şeyh Halid oğlu Şeyh İbrahim, Şeyh Halid oğlu Şeyh Ali, Şeyh Halid oğlu Şeyh Celal, Şeyh Ahmed oğlu Şeyh Hasan, Garipli İzzet oğlu Mahmud

Bey, Hanili Hacı Ali oğlu Mustafa Bey, Hanili Said oğlu Salih Bey, Çanlı Şeyh Ali oğlu Şeyh Abdullah, Şeyh Bekir oğlu Şeyh Ömer, Şeyh Mehmed oğlu Şeyh Adem, Madenli Hasan Fahri oğlu Kadri, Piranlı Reşid oğlu Molla Mahmud, Şeyh Yusuf oğlu Şeyh Şemseddin, Şeyh Hasan oğlu Şeyh İsmail, Şeyh Hasan oğlu Şeyh Abdüllatif, Hacı Halid oğlu Boğlanlı Molla Emin, Ali diğer adıyla Rüstem oğlu Arab Abdi, Kargapazarlı Halil oğlu Mehmed Ağa, Hasan oğlu Şinikli Süleyman, Musyanlı öğretmen Halil oğlu Molla Cemil, Ömer oğlu Demirci Süleyman, Şerif oğlu Süleyman, Yazışma Kâtibi Mehmed oğlu Tahir Efendi, Salih Bey oğlu Hasan, Hanili Mustafa Bey oğlu Mahmud Bey, Şeyh Musa oğlu Şeyh Ali, Boğlanlı Hacı Yusuf oğlu Hacı Halid, Esad oğlu Timur Ağa, Hınıslı Kamil oğlu Abdüllatif, İbrahim oğlu Mehmed Bey, İbrahimoğlu Süleyman Bey, Selim oğlu Bahri Bey, Şeyh Mustafa oğlu Şeyh Cemil, Bingöllü Selim oğlu Yusuf, Şinikli Hüseyin oğlu Ali Badan, Mehmed oğlu Kargapazarlı Halid, jandarma Şerif oğlu Hamid, Nadir oğlu Halid, Mehmed oğlu Tahir, Kasaba Müdürü Tayyib Ali Efendi, Bingöl Kaymakamı Sultan oğlu Hüseyin Hilmi Bey, Şeyh Said'in hizmetçisi Yusuf oğlu Çerkes'inde aynı gaye ile amaçla isyan ve ihtilale fiilen ve silahlı olarak ortak oldukları ve isteyerek üzerlerine alıp kabul ettikleri görev ve alçakça hizmetlerini bilfiil yerine getirdikleri ve bütün bunlardan Melekanlı Şeyh Abdullah Varto ve Şeyh Şerif de Elazığ ve Şeyh Hasan Kiğı cepheleri komutanlıkları sıfatıyla ve Fakih Hasan Fehmi'nin de Genç'in işgalinde şehrin inzibat memurluğunu sorumluluğuna veren Şeyh Said'in ateşli fikirdaşı olup orada Şeyh Said'in işlerine baktığını ve çoğunlukla savaş raporları ve cephe komutanları vesaireye yazılan talimatnameleri "mücahitlerin emiri" veya "mücahitlerin hizmetçisi" adına bizzat imzalamış, isyanın sonuna dek çalışmış, eski hayatında elde ettiği tecrübe ve bilgi nedeniyle ilmî ve fenni kazanımını bu emele tahsis etmiş ve cephelere isyancı kuvvetleri sevk etmiş, Kamil ve Baba Beylerin de başkanları bulunduğu Tokliyanlı aşiretleriyle Varto

saldırısında ve Garipli İzzet Bey'in de Diyarbakır ve Lice çatışmalarına müfreze komutanlığını ve Madenli Kadri'nin de isyancıların Maden'i işgallerinde inzibat komutanlığını üzerine almış ve Hanili Mustafa, Salih ve Hacı Sadık Beylerin de (kendilerine) tabi olanlarıyla beraber birçok cephelerde birer başkan sıfatıyla (isyana) katıldıkları ve Çanlı Müftü Şeyh İbrahim'in de Bingöl'de isyancıların idare edilmesi işini üzerine aldığı, (isyancıları) yönettiği, beyanname ve savaş raporları tanzim (ettiği) ve cephelerin savaş durumunu düzenleyerek komutanlara ve reislere bildirdiği, diğer sanık olanlardan da tam peş peşe ve rütbelerine göre sıralanarak isyan ve ihtilallerinin başarıyla taçlanması için fiilen, ruhen çalışmış oldukları ve diğer sanıkların Cemilpaşazade Ekrem ve Malazgirt Savcısı Süleyman oğlu Abdülmecid Efendi ve Jandarma Teğmeni Maksud oğlu Mehmed Mihri Efendi ve Jandarma Yüzbaşısı Ali Avni Efendi ve Mustafa Bey'in torunu Mahmud oğlu Örfi'nin de söz uzatıldığı üzere Kürdistan bağımsızlığı amaçlayarak meydana getirilen isyanın sebeplerini ve ayaklarını hazırlık, çağrı yapma, kolaylaştırma ve geliştirme mahiyetinde olarak fiilen ve sözle çalışmak suretiyle işte dolaylı olarak bulundukları ve diğer sanık olanlardan Genç Valisi İsmail Hakkı Bey'in de isyan hadisesine geçen zamanlarda bazı kişilerce özellik, işaret ve izlerine şahitlik edilen ihtilalin fikir ve hazırlığını ihbar ve gerekli tebdirlerin başlatılması için uyarılmış olmasına rağmen kendi düşüncesine göre ve basit soruşturmayla ihbarlar ve olaya dair haberlerin hayal ürünü ve uydurma olduğunu iddia (etmiş) ve o şekilde ait oldukları makama da yazıyla bildirmiş ve fikrinde ısrar etmiş ve nitekim merhum şehit Mehmed Zeki Dündaralp ve eski mebus Hamdi Beylerin sebep ve delillerine dayanan ve bazı tertip ve teşvik edenlerin isimlerini göstermiş önceki ihbarları da aynı suretle yalanlamış ve özellikle bu isyandan birkaç gün önce yukarıda belirtildiği şekilde isyancıların başkomutanı Şeyh Said'in her seneki âdetinin tersine Palu'da yatan babası ve ecdadının mezarını görünürde ziyaret etmek kastıyla kararlı şekilde ve bütün

maiyetiyle Genç vilayeti hududuna ulaştığında adı geçen Şeyh Said'in ihtilalci fikrini tamim ve yayılmaya başladığı açıkça görünür ve belliyken bu hususta ki pek üstünkörü bir soruşturmayla Şeyh Said'in özellikle kabir ziyareti maksadıyla geldiği fikrine kapılmak gibi (bir) dirayet ve basiretsizliği göstermiş ve işbu kayıtsızlık, ihmal ve gevşeklik gibi sebeplerin tesiriyle isyanın çıkmasına sebebiyet vermek suretiyle memuriyet görevini suistimal ettiği, kendilerinin önce ve sonra geçmiş ifade sureti, ikrarları ve sayılanların tamamının dağlarda isyan ve bundan dolayı görülen suçlardan yakalanmaları ve elde edilen isyan ve tahrik ve teşvikleri içine alan mektuplarla beyanname, subay varakaları ve raporlar vesaire evraklar davanın genel içeriği ve gerek yeminle beraber duyulan ve gerekse düzenlenen ifadelerde okunan şahitlerin sırayla ihbar ve şahitlikleri gibi birbirini sağlamlaştıran deliller ve kanuni emarelerle şüpheye yer bırakmayacak şekilde ortaya çıktığından adı geçen sanıkların ol şekilde suçluluklarına ve diğer sanıklardan Hâkim Ali Rıza Efendi'nin de **iç güvenliği ihlal fiiline giriştiği anlaşılmakla** onun da bu suretle fail olduğuna ve diğer sanıklardan Bazikanlı Ahmed oğlu Reşid, Bingöllü Mehmed oğlu Hüseyin, Sıhhiye Kâtibi İsmail oğlu Niyazi Efendi, jandarma Hasan oğlu Ali, Bitlisli Mehmed Salih Efendi, Kargapazarlı Ahmed oğlu Reşid, Ahmed oğlu Süleyman, İsmail oğlu Ahmed, Vartolu Ali ve kardeşi Cündi, benan Ahmed Ağa, Genç Müftüsü Hacı İlyas Efendi, Karkarutlu Ali oğlu İsmail Bey, emekli Binbaşı Kasım Bey, Halk Partisi Başkanı Rüşdü Efendi, Nadir oğlu Molla Abdülhamid, Rotcanlı Haydar oğlu Nimet, Mehmed oğlu Ahmed, Mehmed oğlu Maksud ve Hacı Sadullah oğlu İbrahim Bey'in de isyan olayında aslen veya dolaylı olarak bulunduklarına dair vicdanı temin edecek yeterli delil ve kanuni emareler ortaya çıkmamış olduğundan onların da beraatlerine ve diğer sanıklardan Diyarbakır Nakibi Mesud Efendi oğlu Bekir Bey ve Cemilpaşazade Ömer Bey ve Kadri ve Cevdet ve Memduh ve Muhiddin Beylerin de haklarındaki ihbarların cezalandırmaya gerekli

görülemediğinden ilerde ortaya çıkacak durum ve deliller göz önüne alınmak üzere onların da mesuliyetlerinin olmadığını ve beraatla mesuliyetlerinin olmadığına karar verilen isimleri geçen şahısların diğer sebeplerden dolayı tutuklu bulunmadıkları takdirde salıverilmelerine yüzlerine karşı ve oy birliğiyle karar verildi. 28 Haziran 1925

Üye	Üye	Başkan
Kırşehir Mebusu	Kozan Mebusu	Denizli Mebusu
Lütfi Müfid	Ali Saib	

Zikredilen karar mahkeme yoluyla zanlılara usulen beraat kararları tebliğ edilip mesuliyetlerinin olmadığına karar verilen şahıslar salon dışına çıkarıldıktan sonra ceza tayini hakkındaki iddia ve irdelemeleri açıklama esnasında söylemeye başlayan **Savcı Bey:**

Hüküm heyetinin sanıklar hakkındaki tasvir ve telkinlerine dayanan suçluluk kararına nazaran isyan olayına doğrudan karışmayanların cürümleri Ceza Kanunu'nun bölümünün birinci faslının sonradan eklenen hükmü esas olmak üzere kırk beşinci maddenin ikinci dereceden ilgili olanlara ait olan fıkrası hükmüne temas eder. Diğer bütün suçluların hareketi asil fail ve hem-fiil olarak eklenen bahsedilen hükmünü gerektirmektedir. Ondan başka açıklama esnasında ve iddiada madde madde sayılan bir önemli nokta vardır. Bu nokta, isyan olayının maddi ve manevi sebepleri ve kışkırtıcı etkenleri arasında bulunan ve Cumhuriyet'in necip ruhunu zaafa uğratacak nitelik taşıyan şeyhlik, tekkeler, zaviyeler meselesidir. Doğruluğun kutsallığını ve tam bağımsızlığını en büyük ve en aziz bir gaye sayan Cumhuriyet kanunlarının dayanağı olan Anayasa hükmüne göre Türkiye içinde oturan bütün insanlar ve bilhassa Türkiye vatandaşları mensup oldukları bir din, bir tarikat, bir mezhepten ve

görüş felsefelerinden dolayı ayıplanmazlar. Ancak bağlanılacak dinin, mezhebin, tarikatın ve ortaya çıkan felsefi görüşün memleketin güvenlik ve genel asayişine, devletin kanunlarına ve genel görgü kurallarına aykırı olmaması şarttır. İşbu usule uymayan ve bahsedilen şartı içermeyen herhangi bir dine, tarikata, mezhebe girmek ayıplanmayı gerektirir. Devletin, Cumhuriyet'in devamlılığı ve bağımsızlığı, milletin genel saadeti her şeyden önce (gelir) ve kutsaldır. On dört il ve iki ilçeyi içine alan yargı çevreniz içindeki sahada olağan dışı ve hayret verici eşkaliyle şeyh ünvanı altında, saf halkı kandırıp doğruluktan ayıran ve hatta sanıklar içerisindeki Şeyh Şemseddin gibi kendisini ilah derecesinde gösteren bu sahte ve ikiyüzlü şeyhlerin sığınma yeri olan ve devleti zaafa uğratacak fiiller ve suç teşkil eden hareketlerinin tertibine sığınak sayılan, halkın devlet ve cumhuriyet kavramına karşı irtibat ve muhabbetini zaafa uğratacak süregelen telkin ve tahriklerin kaynağını oluşturan ve son ihtilal olayında isyan hazırlıklarının görüşülmesinde emin ve güvenilir birer ihtilal merkezi gibi kullanıldıkları anlaşılan bu şeyhlerin zaviye ve tekkelerinin kapatılması hususunun karar esnasında göz önüne alınması iddia makamınca bir hukuki gerekliliktir. Gerçekten bu tekkeler ve zaviyeler birer ibadetgâh olmaktan çoktan çıkmıştır. Şahsi özgürlüğe, düşünce özgürlüğüne olağanüstü itina gösteren ve halkın her türlü hak ve hürriyetiyle bağdaşan hareketleri yasaklamayan genel kanun şartlarına dayanarak herhangi bir siyasi kurum oluşturmak caizdir. Fakat bunun için, uygulanması için zaruri birçok kanuni yöntem vardır. Cemiyetler Kanunu'nun belli şartlarıyla ispatlı olan bu iddianın gerçekliği bilinmektedir. Adı geçen tekke ve zaviyelerin bugünkü niteliğiyse meşru sebeplerden dolayı tamamen bir siyasi cemiyet hâline dönüştükleri ispatlıdır. Hâlbuki bugünkü bu zaviye ve tekkeler, bu kanuni yöntemi uygulamış değillerdir. Dolayısıyla bunlar bugünkü vaziyetleriyle resmî izinlerin uzağında bir gizli cemiyet hâlinde kalmışlardır. Ve içinde ayin adına gerçekleştirilen fiiller, görgü kurallarına aykırı olmakla be-

raber devletin güvenlik ve asayişine zafiyet verecek bir nitelikte tecelli etmektedir. Bundan dolayı hüküm esnasında ve kararda bu taraflarında göz önüne ve karar altına alınmasını talep ederim. (dedi ve ilaveten) Kanuni yöntemler Cemiyetler Kanunu'nda açıklanmıştır. Dolayısıyla Cemiyetler Kanunu'nun 2, 6 ve 8'inci maddeleri hükmü gereğince kapatılmalarını arz ederim, buyurdular.

Suçlulardan ceza hakkında bir diyecekleri olup olmadığı sual sorulduğunda:

Bunlardan isyancıların başı Şeyh Said: Allah'a ayandır. Yabancılar, siyasiler parmağı yoktur. Cezamın hafifletilmesini rica ederim, dedi.

Şeyh Abdullah da: Cumhuriyet Hükûmetinin bir askerinden Gazi Paşa'ya kadar aman dilerim, dedi.

Hanili Mustafa Bey de: Olmuş bir mesele, ne yapsanız haklısınız. Kanunlarımı okudum ve anlıyorum. Fakat bir heyecan devresiydi. Kapıldık, sürüklendik. Cezamın hafifletilmesi için vicdanınıza sığınıyorum, dedi.

Diğer suçluların da aynı suretle cezalarının hafifletilmesini talep (etmeleri) ve başka diyecekleri olmadığını ifade etmeleriyle bu cihet hakkında da mahkemenin son bulduğu bildirildi.

Adı geçen suçlulardan Şeyh Mahmud oğlu Şeyh Said, Melekanlı Şeyh Mahmud oğlu Şeyh Abdullah, Halid oğlu Kamil Bey, Halid oğlu Baba Bey, Şeyh Mustafa oğlu Şeyh Şerif, Hacı Süleyman oğlu Fakih Hasan Fehmi, Hüseyin oğlu Hacı Sadık Bey, Çanlı müftü Şeyh Halid oğlu Şeyh İbrahim, Şeyh Halid oğlu Şeyh Ali, Şeyh Halid oğlu Şeyh Celal, Şeyh Hasan oğlu Şeyh Ahmed, Garipli İzzet oğlu Mehmed Bey, Hanili Hacı Ali oğlu Mustafa Bey, Hanili Said oğlu Salih Bey, Çanlı Şeyh Alioğlu Şeyh Abdullah, Şeyh Bekir oğlu Şeyh Ömer, Şeyh Mehmed oğlu Şeyh Adem, Madenli Hasan Fahri oğlu Kadri, Piranlı Reşid oğlu Molla Mahmud, Şeyh Yusuf oğlu Şeyh Şemseddin,

Şeyh Hasan oğlu Şeyh İsmail, Şeyh Hasan oğlu Şeyh Abdüllatif, Boğlanlı Hacı Halid oğlu Molla Emin, Ali diğer adıyla Rüstem oğlu Arab Abdi, Kargapazarlı Halil oğlu Mehmed Ağa, Hasan oğlu Şinikli Süleyman, Musyanlı öğretmen Halil oğlu Molla Cemil, demirci Ömer oğlu Süleyman, Şerif oğlu Süleyman, Yazışma Kâtibi Mehmed oğlu Tahir Efendi, Salih Bey oğlu Hasan, Hanili Mustafa Bey oğlu Mahmud Bey, Şeyh Musa oğlu Şeyh Ali, Boğlanlı Hacı Yusuf oğlu Hacı Halid, Diyadinli Esad oğlu Timur Ağa, Hınıslı Kamil oğlu Abdüllatif, Bağlıisa köylü İbrahim oğlu Mehmed Bey, İbrahim oğlu Süleyman Bey, Selim oğlu Bahri Bey, Şeyh Mustafa oğlu Şeyh Cemil, Bingöllü Selim oğlu Yusuf, Şinikli Hüseyin oğlu Ali Badan, Kargapazarlı Mehmed oğlu Halid, jandarma Şerif oğlu Hamid, Nadir oğlu Halid, Mehmed oğlu Tahir, Kasaba Müdürü Tayyib Ali Efendi, Bingöl Kaymakamı Sultan oğlu Hüseyin Hilmi Bey ve Şeyh Said'in hizmetçisi Yusuf oğlu Çerkes'in yaptıkları hareketlere karşılık gelen Ceza Kanunu'nun kırk beşinci maddesinin "Birçok şahıs bir cinayet veya küçük suçu birlikte işler veyahut birçok eylemden oluşan bir cinayet veya küçük suçta birtakım şahıslardan her biri suçun meydana gelmesi maksadıyda zikredilen eylemlerden birini veya bir kaçını yaparsa adı geçen şahıslara hem-fiil denilir ve hepsi bağımsız failmiş gibi cezalandırılır" diye yazılı olan özel fıkra delaletiyle zikredilen kanunun **"Yüce devletin mülklerinin bir kısmını veya bir parçasını veyahut seçkin vilayetlerinden birini tamamen veya kısmen diğer bir seçkin vilayete zorla dâhil etmeye veyahut gelişigüzel yüce devletin mülklerinin bir kısmını Hükûmet idaresinden çıkartmaya teşebbüs eden kimseler idam olunur."** diye saklı olan birinci bölümünün birinci faslına ekli kanun maddesi şartına uygun olarak idamlarına ve ancak bunlardan Bingöl Kaymakamı Hüseyin Hilmi Bey'in önce çeşitli mahallerde vatana hizmet etmiş olduğu dava ifadelerinden anlaşılmış ve işbu iftiharlık hizmetleri hafifletici sebep takdir edildiğinden adı geçen kanunun "Bir suçta cezanın hafifletilmesini gerektirecek sebeple-

rin mevcut olduğu düşülmesi hâlinde idam cezası müebbed veya on beş seneden az olmamak üzere geçici küreğe, müebbed kürek, geçici kürek veya beş seneden az olmamak üzere geçici kalebentliğe ve geçici kürek ve müebbed kalebentlik cezası geçici kalebentliğe dönüştürülür." diye yazılı kırk yedinci maddesini uygulayarak idam cezasına bedel on beş sene müddetle küreğe konulmasına ve diğer suçlu Salih Bey oğlu Hasan'ın da suçun işlendiği zamanda on beş yaşını bitirmemiş olduğu anlaşılmakla zikredilen kanunda "Suçun işlendiği zamanda on üç yaşını bitirmiş olup da on beş yaşını bitirmemiş olanlar hakkında işledikleri suçtan dolayı aşağıdaki gibi ceza tayin olunur. Eğer suçu idam ve müebbed kürek veya kalebentlik veya sürekli sürgün cezalarını gerektiren cinayetler kabilinden ise nefsini ıslah etmesi için beş seneden on seneye kadar hapsolunur." diye yazılı kırkıncı maddesinin özel fıkrası gereğince mahkûmun idam cezasına bedel nefsini ıslah etmesi için on sene müddetle hapsine ve diğer suçlular Cemilpaşazade Ekrem Bey, Malazgirt Savcısı Süleyman oğlu Abdülmecid Efendi, Jandarma Teğmeni Maksud oğlu Mehmed Mihri Efendi, Jandarma Yüzbaşısı Ali Avni Efendi ve Hanili Mustafa Bey'in torunu Mahmud oğlu Örfi'nin de hareketlerine karşılık gelen kırk beşinci kanun maddesinin hem-fiillerle ilgili fıkrasıyla zikredilen birinci bölümünün birinci faslına ekli kanun maddesi delaletiyle adı geçen kırk beşinci maddenin "Eğer asli fiil idam veya müebbed kürek cezalarını gerektiriyorsa ikinci dereceden alakalı olanlar hakkında on seneden aşağı olmamak üzere geçici kürek ve müebbeden kalebentlik cezasını gerektiriyor ise aynı şekilde on seneden aşağı olmamak üzere geçici kalebentlik ve müebbeden sürgün cezasını gerektiriyor ise üç sene müddetle kalebentlik cezası hükmolunur ila-abir." diye yazılı olan ikinci dereceden ilgili olanlara ilişkin fıkrası mantığınca onar sene müddetle küreğe konulmalarına ve bunlardan Mahmud oğlu Örfi'nin suçun işlendiği zamanda on üç yaşını bitirip edip on beş yaşını tamamlamamış olduğu açık olmakla adı geçen kırkıncı kanun maddesinin özel

fırkası gereğince idam cezasına bedel nefisini ıslah etmesi için üç sene müddetle hapsine ve diğer Vali İsmail Hakkı Bey'in de yaptığı harekete uygun düşen zikredilen kanunun "Kanunda açıklanan durumlardan başka ne suretle olursa olsun memuriyet görevini suistimal eden memur derecesine göre üç aydan üç seneye kadar hapsolunur ve hafifletici sebepler olması hâlinde on beş günden az olmamak üzere hapsi veya beş liradan yüz liraya kadar para cezasıyla cezalandırılır ve her hâlde müebbeden veya geçici olarak memuriyet rütbelerinden mahrum edilir." diye yazılı yüz ikinci maddesi eki gereğince bir sene müddetle Konya'da hapsine ve bundan sonra devlet hizmetinde istihdam edilmemesine ve bunlardan Kaymakam Hüseyin Hilmi Bey, Savcı Abdülmecid Efendi, Hasan ve Örfi çocuğun Adana ve Teğmen Mihri Efendi'nin de askerlik mesleğinden atılmasıyla Silifke'de Yüzbaşı Ali Avni Efendi'nin de keza askerlik mesleğinden çıkarılmasıyla Edirne'de, Cemilpaşazade Ekrem Bey'in de Kastamonu'da mahkûmiyet sürelerini tamamlamalarına, Bingöl Hâkimi Ali Rıza Efendi'nin de millî sınırlar dışına çıkarılmasına ve bunlardan Hasan, Örfi, Savcı Abdülmecid Efendi, Bingöl Kaymakamı Hüseyin Hilmi Bey, Teğmen Mihri ve Yüzbaşı Ali Avni Efendiler ve Cemilpaşazade Ekrem Bey'in mahkûmiyetlerini gerektiren suçlarının mahiyetlerine nazaran zikredilen kanunun "Devletin ya içeriden ya dışarıdan asayişini ihlal edecek cinayet ve küçük suçlara cüret etmiş olan şahıslar kanunen tayin edilecek ceza süresini tamamladıktan sonra mutlaka zaptiye gözetimi altında bulunur." diye yazılı 13'üncü ve yine "Zaptiye gözetimi altında bulunmak devletin tayin edeceği mahallerde ikamet edememek ve ikamet edeceği mahali ve oraya gidinceye dek geçeceği yerleri kendisi tayin ve beyan ederek yol tezkeresine o şekilde işaretlenmek ve o mahale vardığında yirmi dört saat zarfında gelişini Hükûmete haber vermeye ve oradan diğer bir tarafa gidecek olduğu hâlde üç gün önce Hükûmete haber verip yeniden yol tezkeresi almaya mecbur olmak hususlarından ibaret olup adı geçen şartlara riayet etme-

diği takdirde o kimse bir seneden fazla olmamak üzere hapisle cezalandırılır ve kanunen lazım gelmedikçe hiç kimse zaptiye gözetimi altına alınmaz." diye yazılı 14'üncü maddeleri anlamınca ceza sürelerini tamamladıktan sonra zabıta gözetimi altına alınmalarına ve zikredilen vilayet dışına çıkamamalarına, yapılan inceleme ve soruşturmaya nazaran tekke ve zaviyelerin birer fesat ve şer kaynağı olduğu ve işbu tekke ve zaviyelerin şeriata aykırı ve mesela şeyhleri kendilerine, haşa sümme haşa, ilahlık payesi vererek halkı kendilerine kulluk ve secde ettirmeleri gibi şeriatın kabul edemeyeceği şartlar ve durumların yürürlükte olduğu mahkeme huzurunda geçen ifadeler ve itirafların gerçekleşmesinden dolayı bu gibi şeriata göre, aklen ve kanunen devam ve bekaları yüzünden caiz görülemeyen yargı çevremiz dâhilinde mevcut hangi tarikata mensup olursa olsun bütün tekke ve zaviyelerin kapatılmasına ve kaldırılmasına yüz yüze ve oy birliğiyle karar verilerek zikredilen Savcı huzuruyla kanun metni aynen okunmak suretiyle karar usulen açıklandı.

28 Haziran 1925

Üye	**Üye**	**Başkan**
Kırşehir Mebusu	**Kozan Mebusu**	**Denizli Mebusu**
Lütfi Müfid	**Ali Saib**	

ŞEYH SAİD İSYANI
ve GERÇEKLER

Şeyh Said İsyanı yakın dönem siyasi tarih yazıcıları tarafından her zaman gündemde tutulan tartışmalı bir konu olmuştur. İsyanla ilgili mutabakat sağlanamayan hususların başında ayaklanmanın temelinde dinî kaygıların mı, yoksa etnik unsurların mı yer aldığı konusu gelmektedir.

- Şeyh Said şeriat için mi, yoksa bağımsız bir Kürt devleti kurmak için mi isyan etti?
- Musul meselesini etkileyen önemli bir kilometre taşı olan bu isyan uzun süren bir hazırlık aşamasından sonra planlı şekilde mi başladı, yoksa dönemin siyasi gelişmelerine karşı oluşan halk tepkisiyle birdenbire mi ortaya çıktı?
- Musul müzakerelerinin devam ettiği süreçte ortaya çılan bu isyanda İngiltere'nin parmağı var mıdır?
- Şeyh Said bu isyanın neresindeydi? Başından beri isyanın planlayıcısı mı, yoksa diğer asiler gibi hâlihazırda başlamış olan isyana sonradan mı dâhil oldu?
- "Azadi" adıyla bilinen Kürt İstiklal Komitesinin isyanla bir ilgisi var mıydı?

Kamuoyunda bunlara benzer soruların yol açtığı tartışmalar maalesef ki çoğu zaman hamasetten öteye geçememiştir. Hâlbuki tarihî olayların gerçekliğini tarafsız şekilde ortaya koymanın en net yolu iddia sahiplerine belge ve kaynak sunmaktır.

İşte bu kitap, Şeyh Said İsyanı sonrasında gerçekleşen yargılama sürecine dair, isyanın elebaşlarının Şark İstiklal Mahkemesindeki ifadelerini, yüzleştirme tutanaklarını, isyana müdahil olan tüm sanıkların mahkemede yaptıkları savunmaları, bu savunmalardaki itirafları, pişmanlıkları ve af taleplerini günümüz Türkçesiyle ve herhangi bir yorum katmaksızın okura sunmaktadır. Gerek metin içinde gerekse kitabın ekler kısmında konuyla ilgili pek çok belgenin görüntüsüne de ayrıca yer verilmiştir.

ISBN: 978-605-7908-37-7

instagram.com/kriptokitaplar
facebook.com/kriptokitaplar
twitter.com/kriptokitaplar

kripto
Kültür Mah. Ataç 2 Sk. No: 71/B Çankaya - Ankara · Tel: 0312 432 1923 · Faks: 0312 432 1933
www.kriptokitaplar.com · e-posta: kripto@kriptokitaplar.com